



JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO



MARJA KOKKO • PEKKA OLSBO • KIMMO TUOMINEN

KIRJASTO KESKELLÄ KAMPUSTA

Jyväskylän yliopiston kirjasto 100 vuotta

KIRJASTO KESKELLÄ KAMPUSTA
Jyväskylän yliopiston kirjasto 100 vuotta

MARJA KOKKO • PEKKA OLSBO • KIMMO TUOMINEN
(toim.)

KIRJASTO KESKELLÄ KAMPUSTA

Jyväskylän yliopiston kirjasto 100 vuotta

Toimittaneet

Marja Kokko, Pekka Olsbo ja Kimmo Tuominen

Graafinen suunnittelu ja taitto

Ville Korkiakangas

Etukannen kuva

Jussi Liimatainen

Jyväskylän yliopiston kirjaston juhlogo

Ville Korkiakangas

Julkaisija

Jyväskylän yliopiston kirjasto

Jyväskylän yliopiston kirjaston julkaisuja 46

ISBN 978-951-39-4956-3 (nid.)

ISBN 978-951-39-4957-0 (PDF)

ISSN 0358-7541

URN:ISBN:978-951-39-4957-0

Jyväskylän yliopistopaino, Jyväskylä 2012

LUKIJALLE

Jyväskylän yliopiston kirjaston satavuotinen taival on ollut monipolvinen ja vaiheikas. Vuonna 2012 juhlimme kirjastoa, jonka vaiheet nivoutuvat sekä vuonna 1837 perustetun Jyväskylän kaupungin että vuonna 1966 toimintansa aloittaneen Jyväskylän yliopiston historiaan. Kirjaston perustamisen taustalla on ollut vain yksi tavoite: oman ainutlaatuisen suomenkielisen yliopiston saaminen Jyväskylään. Kuten nykyään tiedämme, tavoite on saavutettu – yliopisto toki on kehittynyt alkuperäisiä kaavailuja kansainvälisemmäksi huippututkimuksen keskuksiksi.

Yliopiston perustaminen oli hitaampi prosessi kuin hankkeen ajajat alun perin kuvittelivat. Kirjasto kuitenkin kehittyi paikallisena kulttuurihankkeena, joka sai valtakunnallista tunnustusta jo vuonna 1919, seitsemän vuotta

perustamisensa jälkeen, vapaakappaleoikeuden muodossa. Hankkeen taustahahmot olivat vaikutusvaltaista sivistyneistöä, jolla oli suorat yhteydet myös kansakunnan poliittiseen eliittiin. Tästä huolimatta yliopiston perustamista saatiin odottaa pitkään.

Jyväskylästä oli 1800-luvun aikana rakennettu tietoisesti suomalaisen sivistyksen keskusta. Tieteellisen kirjaston perustaminen vuonna 1912 oli osa tätä projektia. Perusteluna toisen ”kansalliskirjaston” perustamiselle nimenomaan Jyväskylään käytettiin muista yhteyksistä tuttua argumenttia, jonka mukaan kaupunki edusti sekä geopolitiittista että sivistyksellistä suojasatamaa kaukana pääkaupunkiin liittyvistä uhkakuvista ja likaisesta kieli-poliittisesta valtataistelusta. Sivistystavoitteiden mukaisesti kirjaston alkuvuosikymmenet

olivat lähinnä kokoelmien kehittämisen aikaa; asiakaspalvelulle tai lainaustoiminnalle ei ollut juuri resursseja.

Vuonna 1936 kirjasto siirtyi valtion ylläpidettäväksi ja hallinnollisesti siitä tuli Jyväskylän Kasvatusopillisen Korkeakoulun laitos. Korkeakoulu laajeni asteittain ja vuonna 1966 se muuttui yliopistoksi. Kirjastolle nämä muutokset olivat yhtä tärkeitä kuin sen kehysorganisaatiollekin. Viimeinkin kirjasto saattoi palvella tutkijoita ja opiskelijoita, asiakaskuntaa, jota varten se oli alkujaan perustettu. Jyväskylän yliopiston kirjastosta oli kehittynyt yksi maan suurimmista tieteellisistä kirjastoista.

”Kirjastotta tämä laitos ei kykene toimimaan”, sanoi lehtori Kaarle Martti Airila Jy-

väskylän kasvatusopillisen yhdistyksen kokouksessa 24.1.1911 pitämässään esitelmässä. Tähän toteamukseen yhtyy runsaat sata vuotta myöhemmin myös käsillä olevan juhlateoksen toimituskunta. Toivomme, että lukija saa seuraavilta sivuilta käsityksen paitsi kirjaston historiasta, myös sen nykyisyydestä ja tulevaisuuden haasteista. Edelleen kirjasto on olemassa nimenomaan yliopiston moninaisia tarpeita varten. Vaikka teknologiat ja palvelutarpeet muuttuvat, ovat kirjaston resurssit alati valjastettu tieteen ja sivistyksen edistämiseen.

Jyväskylässä 30.10.2012

Toimittajat

SISÄLLYS

Lukijalle

Miksi Jyväskylän Tieteellinen kirjasto perustettiin?	8
<i>Marja Kokko</i>	
Jyväskylän seminaarin kirjasto	33
<i>Riikka Mäkipelkola & Pirjo Vuorinen</i>	
Millainen oli Jyväskylän Tieteellinen kirjasto ennen yliopiston perustamista?	38
<i>Marja Kokko</i>	
Kirjasto talona ja tilana	54
<i>Minerva Koski & Jaakko Holma</i>	
Humanistit ja tieteen kirjasto	74
<i>Kustaa H.J. Vilkuna</i>	
Kirjastojen merkitys matematiikalle	94
<i>Tapani Kuusalo</i>	
Yhdessä olemme enemmän	
Jyväskylän yliopiston kirjasto yliopistokirjastojen verkostoissa	100
<i>Pirjo Vatanen</i>	
Erikseen vai yhdessä?	
Tietopalvelujen vakiintuminen Jyväskylän yliopiston kirjaston ytimeen	114
<i>Mirja Laitinen</i>	
Avoimuudella on merkitystä!	
Kirjaston julkaisuyksikkö Jyväskylän yliopiston vaikuttavuuden edistäjänä	158
<i>Pekka Olsbo</i>	
Asiantuntijaorganisaatio muutoksen pauloissa	174
<i>Marja Sarvilinna</i>	
Kirjastot palvelevat liikkuvaa tutkijaa ja verkotonutta asiakasta	184
<i>Kai Ekholm</i>	
Kirjaston tulevaisuus ja nykyisyys: retrofuturistinen tarkastelu	194
<i>Kimmo Tuominen</i>	
Kirjoittajat	209
Juhlaruno <i>Elävät Kirjat</i>	211
<i>Harry Salmenniemi</i>	

MARJA KOKKO

MIKSI JYVÄSKYLÄN TIETEELLINEN KIRJASTO PERUSTETTIIN?

Tieteellisen kirjaston perustaminen Jyväskylään oli osa tavoitetta perustaa suomalainen yliopisto suuriruhtinaskunnan pääkaupungin lisäksi myös maantieteellisesti keskeisemmälle paikalle. 1900-luvun alussa keskustelu yliopiston ja kirjaston merkityksestä heijasteli käynnissä olevaa yhteiskunnallista muutosta ja hanke koettiin paikallisuuden lisäksi myös kansallisen sivistystoiminnan kannalta ratkaisevaksi. Marja Kokko seuraa artikkelissaan Jyväskylän Tieteellisen kirjaston perustamisen vaiheita sekä aikalaiskeskustelua kirjaston merkityksestä suomalaisen akateemisen sivistyksen turvaajana.

”KIRJASTOTTA TÄMÄ LAITOS EI KYKENE TOIMIMAAN”¹

Jyväskylän tieteellinen kirjasto syntyi visiosta, jonka mukaan maan ensimmäinen kokonaan suomenkielinen yliopisto sijoitettaisiin Jyväskylään.² Aikaisemmassa tutkimuskirjallisuudessa runsaasti lainattu lausahdus ”Kirjastotta tämä laitos ei kykene toimimaan” kiteyttää hyvin sen käsityksen, joka laitoksen perustamista ajaneilla oli. Kirjasto oli olennainen osa tulevaa yliopistoa ja kirjaston perustamisella uskottiin voitavan myös vaikuttaa yliopistohankkeen toteutumiseen. Laitoksen perustamista edelsi varsin vaiherikas lobbaustyö, jonka aikana käsitykset kirjaston olemuksesta vaihtelivat tiuhaan. Hankkeen vetäjät eivät kuitenkaan missään vaiheessa kadottaneet varsinaista päämääräänsä, yliopiston perustamista Jyväskylään.

Edellä siteerattu lausahdus kuuluu lehtori Martti Airilalle, jonka esitelmä Kasvatusopillisen yhdistyksen kokouksessa vuoden 1911 alussa julkaistiin paikallisissa sanomalehdissä myöhemmin saman vuoden keväällä. Esitelmä kosketti seuran kokouksessa edellisenä syksynä käsiteltyä yliopistoasiaa. Airilalle kirjaston perustaminen oli niitä alustavia toimia, joilla yliopiston saaminen kaupunkiin varmistettiin. Esitelmää voidaan pitää yhtenä keskeisenä kulmakivenä tieteellisen kirjaston perustamisessa, koska siinä kiteytettiin tulevan tieteellisen kirjaston tarve ja kokoelman luonne eli kirjaston perusolemus.³

Oma yliopisto oli elänyt jyväskyläläisten vaikuttajien mielissä 1800-luvun puolivälistä lähtien. Idean oli esittänyt piirilääkäri Wolmar Schildt, joka oli Päiviö Tommilan sanoin antanut mielikuvitukselleen vallan ja hahmotellut vuonna 1847 perustetusta ala-alkeiskoulusta ensimmäistä suomenkielistä yliopistoa. Schildtin haave toteutuikin yliopistoon johtavan lukiokoulutuksen käynnistymisellä vuonna 1862, mutta viimeinen vaihe eli yliopiston perustaminen siirtyi tästä vielä sadalla vuodella eteenpäin.⁴

Schildtin esittämä villi idea jäi juhlapuheeseen eikä siihen enää palattu 1800-luvun aikana. On sanottu, että paikallisvaikuttajat ymmärsivät itsekin, että yliopiston saaminen pieneen maaseutukaupunkiin oli enemmän kaukainen haave kuin realistinen tavoite. Idea yliopistosta säilyi kuitenkin Schildtin perustaman ja paikalliseen Säästöpankkiin sijoitetun yliopistorahaston muodossa. Kun yliopistoasia nousi uudelleen julkiseen keskusteluun 1900-luvun alussa, jyväskyläläisvaikuttajat olivat valmiita jatkamaan toimia hankkeen toteuttamiseksi.⁵

PÄÄKAUPUNGIN JA MAASEUTUKESKUKSEN HENKINEN KUILU

Jyväskylän Tieteellisen kirjaston perustaminen toteutui paikallisin yksityisin voimavaroin, mutta sen historiallinen tausta on 1900-luvun alussa käynnistyneessä keskustelussa Suomen toisesta yliopistosta. Keskustelua uuden yli-

opiston tarpeesta eivät käyneet yksinomaan maaseutukeskuksien vaikuttajahahmot. Myös Helsingin yliopiston arvovaltaisen professorikunnan keskuudessa oli henkilöitä, jotka olivat 1900-luvun alussa omaksumassa suomalaisuusaatteen mukana niin kutsun schildtiläisen tavoitteen suomalaisesta yliopistosta. Heille toisen, puhtaasti suomenkielisen, yliopiston perustaminen edusti suomalaisuuden vahvistamista. Uuden yliopiston tarvetta oli perusteltu myös käytännöllisillä argumenteilla. Opiskelijamäärät olivat nousseet Helsingissä jo niin suureksi, että tasokas opetus ja ohjaus alkoivat olla uhattuna.⁶

Suomenkielisen yliopiston perustaminen ei innostanut niitä, joiden mielestä tiedeyliopistolla oli toimintamahdollisuudet ainoastaan suuriruhtinaskunnan pääkaupungissa. Maaseutuyliopistoa ei katsottu suopeasti myöskään siksi, että se olisi todennäköisesti merkinnyt Helsingin yliopiston⁷ täydellistä ruotsalaistumista, suomenkielisten opiskelijoiden siirtyessä uuteen oppilaitokseen. Epäiltiin myös, riittäisikö maassa edes pätevää opettajakuntaa kahteen yliopistoon. Hankkeen vastustajat eivät luottaneet yhdenkään pienen maaseutu-kaupungin henkiseen kapasiteettiin harjoittaa ja ylläpitää tasokasta kansainvälistä tieteellistä toimintaa.⁸

Samansuuntaisia argumentteja oli esitetty jo 1800-luvun puolivälissä, kun keskustelun kohteena oli yliopiston siirto pois pääkaupungin politikoinnin kyllästävästä ilmapiiristä maaseudun rauhaan.⁹ Esillä oli myös mahdollisuus

yliopiston jakamisesta virkamieskouluiksi, joiden sijoituspaikkakunniksi ehdotettiin muun muassa Hämeenlinnaa, Uusikaarlepyyt, Jyväskylää ja Naantalia. Kumpikaan vaihtoehto ei käynyt J.V. Snellmanille, jolle yliopisto edusti ensisijaisesti sivistystä, ei ammattiin valmistumista. Hän pelkäsi yliopiston hajaannuksen johtavan kansallisen tieteellisen toiminnan taantumiseen ja ennen kaikkea eurooppalaiseen kulttuuriperintöön nojaavan sivistystradition katkeamiseen.¹⁰

1900-luvun alun julkinen keskustelu osoitti, että henkinen kuilu pääkaupungin ja maaseutukeskuksien välillä oli vielä liian suuri kurottavaksi umpeen. Viime kädessä kysymyksessä oli pääkaupungin ja muun Suomen sivistyksellinen hegemonia. Keskustelu on kuitenkin itsessään osoitus siitä, että yliopiston professorikunnalla ei ollut enää 1900-luvun alussa ehdotonta auktoriteettiasemaa sivistyspoliittisissa kysymyksissä. Suomalainen yhteiskunta oli demokratisoitumassa, mikä merkitsi sitä, että julkiseen keskusteluun osallistuneiden joukko laajeni.

Yliopistoasiaa ei enää 1900-luvun alussa käsiteltykään yksinomaan sivistyspoliittisena kysymyksenä, vaan siitä oli tullut mitä suurimmassa määrin yhteiskunnallinen kysymys. Yliopistolaitoksen kehittämisessä ja siihen liittyvässä keskustelussa peilautuivat kolme keskeistä yhteen kietoutunutta yhteiskunnallista muutosilmiötä. Nämä olivat teollistuminen, kielitaistelu ja sääty-yhteiskunnalle leimallista sosiaalista järjestystä murtautunut demokra-

tisoituminen.¹¹ Jäsennykset eivät nouse kieli- taistelua lukuun ottamatta esiin paikallisessa aikalaiskeskustelussa, mutta selittävät hyvin jännitteitä, joista pääkaupungin akateemisen sivistyneistön ja maaseutukeskusten vaikuttajapiirien välisessä hegemoniataistelussa oli viime kädessä kysymys.

Autonomian aikana yliopiston siirto- ja hajottamispuheet eivät löytäneet kaikupohjaa yliopiston ja maan johdossa. Kenraalikuvernöörille Helsingissä sijaitsevan laitoksen valvominen oli vaivattomampaa kuin pitkin maata sijoitettujen korkeakoulujen silmälläpito olisi ollut. Yliopisto oli tärkein virkamieskunnan kouluttaja ja sen korkeimmat hallitusmiehet ja valtion edustajat halusivat ohjata opettajia ja ylioppilaita ensisijaisesti lojaaleiksi keisarin alamaisiksi ja toiseksi toimimaan Suomen ja oman kansakunnan puolesta.¹²

Maaseutukaupungin ja pääkaupungin henkisestä kuilusta käyttövoimansa saaneella hegemoniataistelulla oli lopulta suuri merkitys, kun tarkastellaan, millaisia argumentteja jyväs kyläläisvaikuttajat käyttivät perustellessaan oman tieteellisen kirjaston tarpeellisuutta.

IDEA YLIOPISTOLLISESTA KIRJASTOSTA JYVÄSKYLÄSSÄ

1900-luvun alussa herännyt keskustelu maaseutuyliopiston perustamisesta tarkoitti jyväs kyläläisten mielissä luonnollisesti samaa kuin laitoksen perustaminen kaupunkiin. Jy-

väs kylässä oli jo entuudestaan kansakouluopettajia valmistava seminaari (1863), Lyseo ja vuonna 1864 toimintansa aloittanut maan ensimmäinen tyttökoulu. Aikalaisvaikuttajat, sanomalehdissä käyty julkinen keskustelu ja myöhempi historiantutkimus ovat tuottaneet ajanjaksosta varsin vakiintuneen ja yleisesti hyväksytyyn historiakuvan, jota on vaikea ja mahdollisesti myös tarpeetonta muuttaa.¹³

Jo yksinomaan kaupungin maantieteellinen sijainti keskellä maata oli kiistaton perustelu sille, miksi oppilaitos tuli perustaa nimenomaan Jyväskylään. Kaupunki oli saanut seminaarin vastaavin perustein, joten argumenttia voitiin käyttää myös yliopistoasiassa. Yhtä tärkeää oli yhdistää alueellinen näkökulma kielikysymykseen ja siinä erityisesti suomen kielen aseman vahvistamiseen. Suomenkielisen Suomen sivistyskeskuksen maineen saavuttanut Jyväskylä oli kaukana kielitaistelun tulehduttamasta pääkaupungista ja oli siksi luonteva vaihtoehto mahdollisen uuden puhtaasti suomenkielisen yliopiston sijoituspaikaksi.

Jyväskylällä oli erityispiirteitä, jotka asettivat kaupungin etulyöntiasemaan muihin yliopistosta kilpaileviin maaseutukaupunkeihin nähden. Poliittinen ja sivistyselämän kansallinen eliitti tunsu hyvin jyväs kyläläisten hankkeet rakentaa kaupungista suomenkielisen sivistyksen ja kulttuurin keskittymää. Jyväskylän erityisasema perustui vuonna 1863 toimintansa aloittaneeseen ensimmäiseen suomenkieliseen kansakouluopettajia valmistavaan seminaariin ja ensimmäiseen suomenkieliseen oppikou-

luun eli lyseoon. Jyväskylä oli lehtoreitten kaupunki!¹⁴

Seminaarin ja lyseon merkitys ei noussut niinkään oppilaitosten asemasta tiede-elämän edistäjänä, vaan siitä, että laitokset toivat kaupunkiin vaikutusvaltaista ja vahvasti kansalliseen sivistykselliseen ja poliittiseen eliittiin verkostoitunutta opettajakuntaa.¹⁵ Sekä seminaarin että lyseon henkilökunta edustivat 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun suomalaista keskiluokkaistuvaa sivistyneistöä.¹⁶ Tätä ryhmää leimasi henkilö- ja osin vielä myös sukulaissuhteisiin perustuva kontaktiverkosto. Vaikuttajaverkostolla oli suuri merkitys, kun tarkastellaan sitä, miten uudet innovaatiot, ajatukset ja aatteet levisivät maan keskuksesta maaseutukaupunkien sivistyneistön keskuuteen.¹⁷

Jyväskylään muuttaneella opettajakunnalla ja muulla sivistyneistöllä oli paljon yhdistäviä piirteitä. He olivat aikalaismittapuulla mitattuna pitkälle koulutettuja. Seminaarin lehtoreiden pätevyysvaatimukseen oli kuulunut alusta pitäen suoritettu tutkinto Helsingin yliopistossa ja vähintäänkin vuoden mittaiset opinnot ulkomailla. Jyväskylän kannalta oli tärkeää, että oppilaitosten opettajakunta omaksui yhteiskunnallisen osallistumisen osaksi ammattikuvaa. Sekä seminaarin että lyseon henkinen ilmapiiri pohjautui fennomaanisen sivistyneistön yhteiskunnalliseen ajatteluun ja aatteen mukaiseen maailmankuvaan.

Jyväskylässä tämä ryhmä osallistui aktiivisesti yhdistystoimintaan, kunnallispolitiikkaan

ja sanomalehtityöhön. Sanalla sanoen he olivat yhteiskunnallisia vaikuttajia.¹⁸ Vaikuttajaverkostonsa ansiosta Jyväskylässä oltiin henkisesti hyvin valmistautuneita, kun kilpailu toisesta yliopistosta käynnistyi 1910-luvun alussa.¹⁹

Jyväskylän erityisasemaa kuvaa hyvin kesäkuussa 1909 eduskunnalle jätetty anomus Pohjois- ja Keski-Suomea varten tarkoitetun kansalliskirjaston ja maakunta-arkiston perustamisesta. Aloitteen takana oli O.A. Hainari, joka sai aloitteen taakse yhdeksän muuta kansanedustajaa. Heidän joukossa oli muun muassa vaikutusvaltaisia eteläpohjalaisia herännäisjohtajia. Ensisijaisesti Pohjois- ja Keski-Suomea palvelemaan ajateltu kirjasto ja maakunta-arkisto haluttiin sijoittaa nimenomaan Jyväskylään, koska kaupunki oli ollut vahvasti esillä maan toisen yliopiston sijoituspaikkana. Ajatuksena oli, että perustettavaksi esitetyt laitokset tukisivat yliopiston perustamishanketta ja loisivat myöhemmin edellytykset tieteelliselle tutkimustoiminnalle. Keskustelussa korostettiin mielellään sitä, että aloitteen tekijä ja sen allekirjoittaneet edustajat olivat ulkopaikkakuntalaisia.²⁰ Todellisuudessa Hainarilla oli vahvat yhteydet kaupunkiin. Ennen Helsinkiin siirtymistään hän oli toiminut Lyseon lehtorina.²¹

Jyväskylässä eduskunta-aloite otettiin vastaan vahvana signaalina siitä, että kaupungin pyrkimykset saada oma yliopisto ymmärrettiin ja että sitä oltiin valmiita myös tukemaan. Hanke ei kuitenkaan edennyt, vaan pysähtyi eduskunnan sivistysasianvaliokuntaan.²²

Jyväskylän Tieteellinen kirjasto ja kirjastoapulainen Martta Hovila.
Kuva: Jyväskylän yliopiston museon valokuvakokoelma.



Kuten aloitteen saatteessa oli todettu, sekä Kansalliskirjasto että maakunta-arkisto olisivat puolustaneet paikkaansa Jyväskylässä, vaikka yliopiston perustaminen ei etenisikään. Aloitteella oli myöhempää merkitystä, sillä siinä luonnehdittiin tavoitteet, joita tulevan kirjaston kokoelmapolitiikassa tultiin noudattamaan. Näistä tärkein oli vapaakappaleoikeus, jonka Jyväskylän Tieteellinen kirjasto myös sai vuonna 1919.

RATKAISUN HETKET

Jyväskylässä kesäyliopistoasia ja hankkeet tieteellisen kirjaston perustamisesta limittyivät lyhyeksi aikaa vahvasti yhteen vuonna 1911. Kirjaston tapahtumahistoriallisissa vaiheissa uutta vauhtia saanut perustamiskeskustelu oli suora jatke edellisenä vuonna esillä olleeseen Kansalliskirjasto-hankkeeseen. Kesäyliopistotoiminnan käynnistäminen ymmärrettiin sen sijaan välivaiheeksi ennen varsinaisen yliopiston perustamista. Samalla on syytä huomata, että seuraavien vuosikymmenien aikana juuri kesäyliopiston toiminta ja kirjaston tahto palvelu paikkakunnalle saapuneita yliopistollisten kurssien opiskelijoita vahvasti Jyväskylän Tieteellisen kirjaston profiilia nimenomaan tiedekirjastona.

Jyväskylässä tartuttiin ripeästi professori E.N. Setälän keväällä 1911 esittämään ehdotukseen, jonka mukaan omaan yliopistoon tähtävien ponnistelujen sijaan maaseutukaupun-

git voisivat ryhtyä järjestämään yliopistollisia kesä- ja talvikursseja.²³ Tiivistä yhteyttä Suomalaiseen Tiedeakatemiaan pitäneet jyväskyläläisvaikuttajat eivät olleet valmiita luopumaan yliopistohankkeesta, mutta tarttuivat silti Setälän esittämään ajatukseen yliopistollisista kesäkursseista. Aloitteen kursseista tekivät kaupungin yliopistovaliokunta ja Kasvatusopillinen yhdistys, joilla oli keskeinen asema lobbaustoinnassa, jolla kansallista poliittista johtoa ja johtavaa sivistyneistöä oli koetettu saada myönteiseksi jyväskyläläishankkeelle.²⁴

Yliopistovaliokunta oli kaupunginvaltuuston alainen ja se perustettu jo vuonna 1906. Sen tehtävä oli nimensä mukaisesti keskittyä ajamaan yliopistokysymystä. Kasvatusopillisen yhdistyksen Jyväskylän haaraosasto oli perustettu syksyllä 1910 ja myös sen yhteyteen asetetun yliopistovaliokunnan päätehtävänä oli juuri samaisen yliopistokysymyksen vireillä pitäminen.²⁵

Mainittujen kahden yliopistovaliokunnan voimat yhdistettiin vuonna 1911, kun kaupunginvaltuuston alaisuuteen perustettiin kokonaan uusi yliopistovaliokunta, jonka jäsenet edustivat sekä kaupunkia että kasvatusopillisen yhdistyksen vastaavia valiokuntia.²⁶

Kesäyliopiston ensimmäinen varsinainen lukukausi käynnistyi kesäkuussa 1912. Toiminnan aloittaminen oli saanut kannatusta edellisenä kesänä, kun Suomalainen Tiedeakatemia vieraili kaupungissa. Tiedeakatemia oli kutsuttu Jyväskylään Wolmar Schildtin 100-vuotismuistoa kunnioittavaan juhlatapahtumaan.²⁷

Huolellisista järjestelyistään huolimatta vierailu ei vienyt jyvaskyläläisten yliopistoasiaa eteenpäin. Sen sijaan vierailun aikana jyvaskyläläiset saivat vahvan kannustuksen kesäyliopistotoiminnan jatkamiselle ja perustettavaksi esitetylle tieteelliselle kirjastolle.²⁸ Vaikka professori Setälä oli vastustanut maaseutuyliopiston perustamista, hän suhtautui hyvin kannustavasti kirjaston perustamisajatukseseen. Myös muut Tiedeakatemian jäsenet jakoivat Setälän näkemyksen. Perustettavaksi aiotulle Jyväskylän Tieteelliselle kirjastolle oli tärkeää, että se nähtiin merkittäväksi yleisen kansallisen sivistystoiminnan kannalta, ei yksinomaan paikallisenä hankkeena.²⁹

Sekä kesäyliopiston että tieteellisen kirjaston suuntaviivoista keskusteltiin Tiedeakatemian vierailun ohjelmaan kuuluneessa suuressa kansalaiskokouksessa sunnuntaina 7.5.1911. Jyväskylässä kesäyliopisto edusti perustamisvaiheessaan uudenlaista koulutuksellista instituutiota, ja samalla vanhaa signaalia siitä, että tie kohti varsinaista yliopistoa oli näin saatu avattua.³⁰ Jyväskylän Tieteelliselle kirjastolle kesäyliopistolaisten tulo tarkoitti sen tieteellisen toiminnan kehittämistä.

KIRJASTO HISTORIAKUVANA

Suomalaisen Tiedeakatemian vierailu Jyväskylään kesällä 1911 oli tärkeä taitekohta tieteellisen kirjaston perustamiselle. Akateeminen korkeantason tuki oli tärkeää, mutta tämän jälkeen

oli ratkaistava monta käytännön ongelmaa. Näistä kiistatta keskeisin oli toiminnan rahoittaminen. Rahoituksen järjestäminen ja sen myötä kirjaston ylläpito jäivätkin useaksi vuosikymmeneksi yksinomaan paikallisten toimijoiden tehtäväksi.

Jyväskylän Tieteellisen kirjaston perustamisajankohtana pidetään Suomalaisen Kirjallisuuden seuran Jyväskylän haaraosaston³¹ kokousta 1.10.1912, jolloin laitokselle vahvistettiin säännöt. Kirjastosta tuli Jyväskylän Tieteellinen kirjasto. Säännöissä määrättiin myös kirjaston tavoitteet ja hoitoa ohjaavat säännöt. Kirjasto oli olemassa lähinnä paperilla, sillä se aloitti toimintansa vailla toimipaikkaa ja kirjastolle leimallista kirjakokoelmaa. Säännöt kiteyttivät idean kirjastosta, jota alettiin tämän jälkeen määrätietoisesti rakentaa.³² Laitoksen säännöt vahvistettiin senaatissa kahta vuotta myöhemmin syksyllä 1914. Kirjaston hoidosta vastasi erityinen hoitovaliokunta. Ensimmäiseksi kirjastonhoitajaksi valittu Martti Airila hoiti työtään sivutoimimisena.³³

Tässä tarkastelussa kirjaston tapahtumahistoriallisen kulun seuraaminen jätetään keskeisten tapahtumien varaan, sillä laitoksen perustamishistoria ja sen yhteydet kansalliseen yliopistokysymykseen tunnetaan hyvin. Jyväskylän Tieteellisestä kirjastosta ovat kirjoittaneet muun muassa Martti Airila, Pirkko Audejev-Ojanen, Kari Paakkinen ja Mauno Jokipii.³⁴

Kirjastosta laaditut tarinat muodostavat ajallisesti kerrostuvan kuvan laitoksen perustamisen taustoista ja myöhemmistä vaiheista.

nassa päätettävänä oleva asia, ellei $\frac{2}{3}$ läsnäolevista jäsenistä ehdotusta kannata.

15 §.

Hoitovaliokunnan ja lisätyä hoitovaliokunnan kokouksissa olkoon rahastonhoitaja kutsumuksesta läsnä, jos hänen läsnäolonsa tarpeelliseksi katsotaan.

16 §.

Varoja otettaessa kirjaston talletuksista on kuitti sekä hoitovaliokunnan puheenjohtajan allekirjoitettava ja ovat kirjaston maksut myös valiokunnan puheenjohtajan tai varapuheenjohtajan hyväksyttävät, ensenkun ne voidaan kirjaston varoista suorittaa.

Näihin sääntöihin päätetty muutos ei tule voimaan, ellei sitä erityisesti vahvisteta. Tätä kaikki asianomaiset noudattakoot.

Kirkollisasiantuntijakunnan v. t. Päälikkö,
Sensattori, Vara-amiraali

A. Wrenius.

(Keisarillisen Senaatin sietti)

J. E. Melartin.

1914

Keisarillisen Suomen Senaatin päätie Keisarillisen Senaatin jätetty, Keisarillisen Majestetille esitetty kirjotuksen johdosta, jossa filosofian tohtori K. J. Jalkanen on esittänyt asemat vahvistusta hakemakseen ohien Kirjasto "Jyväskylän Tieteellisen Kirjasto" nimisen yhdistyksen sääntö-ehdotukselle, mikä hakemakseen johdosta Vaasan läänin Koveroitei on lähetetty vuoriton alustaisen lausuntonsa. Annettu Keisarillisen Suomen Senaatin Taloussalissa, Helsingissä, 20 päivänä lokakuuta 1914.

Keisarillinen Senaatti on itsellensä esittellyt tämän alustaisen hakemakseen siihen kuuluvine asiakirjoineen ja näkee hyväksi hyväksyä ja noudatettavaksi vahvistaa seuraavat säännöt:

Jyväskylän Tieteellisen Kirjaston Säännöt.

1 §.

Jyväskylän Tieteellisen Kirjaston tarkoituksena on, tulevan, paikkakunnalle perustettavan yliopiston tarpeita silmällä pitäen, luoda mahdollisimman täydellinen kotimaisen kirjallisuuden malli-kokoelma sekä hankkia arvokasta vieraskielistä kirjallisuutta.

2 §.

Kirjastolla on pysyväinen hoitovaliokunta, jonka tehtävänä on kirjaston hoitaminen ja kartuttaminen sekä kirjaston ohjesääntöön lastminen. Hoitovaliokuntaan kuuluu viisi vakinaista ja viisi varajäsentä.

3 §.

Jos valiokunnan jäsen jostakin syystä erkance, tulee ensimmäisen varajäsen valiokunnan varsinaiseksi jäseneksi, ja valiokunta varajäsenineen täydentääkseen itsään valitsee lisäjäsenen, joka tulee valiokunnan viidenneksi varajäseneksi. Keskuudestaan valiokunta valitsee puheenjohtajan ja varapuheenjohtajan.

4 §.

Kirjaston hoitovaliokunta on tarpeen tullen oikeutettu avukseen kutsumaan asiantuntijoita.

5 §.

Hoitovaliokunta on päätösvaltainen, kun viisi sen jäsentä on kokouksessa läsnä, paitsi 3 §:ssä edellytetyssä vaalissa, jolloin valiokunta on päätösvaltainen vasta kun kuusi jäsentä on saapuvilla. Jos äänet jakautuvat äänestyksessä tasan, voittaa se mielipide, jota kokouksen puheenjohtaja kannattaa.

6 §.

Kirjaston rahavaroja hoitamaan valitsee valiokunta keskuudestaan tai valiokunnan ulkopuolelta rahastonhoitajan, jonka tulee tehdä selvä tili kirjaston rahavaroista.

7 §.

Hoitovaliokunta on velvollinen ennen maaliskuun 1 päivää Jyväskylän kaupungin valtuustolle antamaan kertomuksen edellisen vuoden toiminnasta ja kirjaston varojen käyttämisestä. Tämä kertomus on kokonaan tai lyhennettynä julkaistava paikkakunnan sanomalehdissä.

8 §.

Hoitovaliokunnan kokouksissa on laadittava lyhyt pöytäkirja.

9 §.

Hoitovaliokunnan puheenjohtaja tai, hänen ollessa esteellisenä, varapuheenjohtaja kutsuu valiokunnan kokouksen. Kutsun mukaan, joka on todistettavalla tavalla annettava, tulee sisältää myös ilmoitus kokouksessa ratkaistavista asioista.

10 §.

Hoitovaliokunnan palkkioksi ja kirjaston hoitokustannuksiin käytettäväksi korkeintaan 10 % kirjaston rahavarojen korkotuloista.

11 §.

Kirjaston rahavarojen korkotuloista on vähintään 10 % vuodessa lähtävä pääomaan.

12 §.

Kirjaston lahjoitus- ja säästövarojen pääomasäilytys on vakuutettävä. Kuitenkin olkoon lähty hoitovaliokunta, jonka muodostaa varsinainen hoitovaliokunta varajäsenineen ja niiden valitsema viisi kirjastoasiantuntijaa, oikeutettu päättämään pääoman käyttämisestä kirjastoa varten tarpeelliseen rakentamiseen.

13 §.

Lähty hoitovaliokunta päättää myös korkovarojen käyttämisestä hoitokustannuksiin isompaan määrään kuin 10 §:ssä on määrätty, jos hoitokustannukset kasvavat siten, ettei mainitussa §:ssä määrätty 10 % korkotuloista riitä; kirjaston ohjesääntöjen muuttamisesta; kirjaston lakkauttamisesta ja sen varojen käyttämisestä, jos kirjaston toimintaa uhkaa sellainen voimaton vaara, että sen toiminta käy mahdottomaksi.

14 §.

Lähty hoitovaliokunta on päätösvaltainen, kun 9 sen jäsentä on kokouksessa saapuvilla, ja raukeaa liitetyssä hoitovaliokun-

Jyväskylän Tieteellisen kirjaston säännöt 1914. Kuvat: Jyväskylän yliopiston museon valokuvakokoelma.

Kirjoittajista Martti Airilaa voidaan pitää sekä toimijana että historian dokumentoijana, sillä hän toimi laitoksen ensimmäisenä kirjastonhoitajana. Airilalla on ollut merkittävä vaikutus siihen, millainen historiakuva kirjastosta on rakentunut. Tätä historiakuvaa on pidetty siinä määrin dokumentaarisena, että myöhempi tutkimus ei ole katsonut tarpeelliseksi ryhtyä sitä kyseenalaistamaan. Sama koskee niitä tutkimuksia, joissa kirjaston perustamista on tarkasteltu osana yliopistokysymyksen kehittymistä.³⁵

Airilän dokumentoima kirjastohistoria ei ole lähdekriittisesti tarkasteltuna ongelmaton, sillä hänen vuonna 1927 julkaisemansa kirjastohistoria on paikka paikoin sanasta sanaan samaa tekstiä kuin esimerkiksi sanomalehdissä julkaistut kirjaston perustamista ja kokoelmiin kartuttamista koskevat artikkelit ovat. Airila oli näin yhtä aikaa historian esittäjä ja esityksen kohteena oleva toimija, jonka toimia tutkitaan. Asetelma on ongelmallinen ja herättää kysymyksiä ”oman” historian esittäjän mahdollisuuksista punnita lopputulokseen vaikuttavia valintoja.³⁶

Näkökulmasta ja tarkastelutavasta riippuu, millaisia yksityiskohtaisia tekijöitä kirjaston perustamisessa on painotettu. Seikkaperäinen ja laaja tutkimus on tuonut esille runsaasti yksityiskohtaista tietoa ja tulkintoja siitä, millaisiin yhteiskunnallisiin yhteyksiin laitoksen perustaminen liittyi. Näissä tulkinnoissa ei ole ristiriitaa, vaan kirjaston perustamiseen liittyvä tapahtumahistoriallinen tausta ja kirjasto-

toiminnan käynnistäminen on kuvailtu hyvin yhdenmukaiseen tapaan.

Erot eri julkaisujen välillä perustuvat lähinnä tapahtumahistorialliseen jäsennykseen ja tutkimuksen näkökulman valintaan. Mauno Jokipiin kirjoittama historia poikkeaa edeltäjistään siinä, että kirjaston historiaa tarkastellaan alisteisena ilmiönä yliopiston kehittymisen historiassa. Tutkimuksessa on aina viime kädessä kysymys valinnoista ja siitä, mitä valinnoilla halutaan sanoa tutkittavasta kohteesta ja sen historiallisesta merkityksestä.³⁷

PUHEILLA RAKENNETTU KIRJASTO

Irrottautuminen kirjaston yksityiskohtaisista paikallisista historiallisista taustoista ja monipolvisista yhteyksistä kansallisiin sivistyksellisiin ja yhteiskunnallisiin hankkeisiin mahdollistaa sen, että tässä tarkastelussa Jyväskylän Tieteellistä kirjastoa voidaan pohdiskella historiakuvien, tarinoiden ja kirjastolle annettujen merkityksien kantajana.

Keskeisen lähdeaineiston muodostavat sanomalehtikeskustelut, jotka ovat kuuluneet myös aikaisemman tutkimuksen perusaineistoon. Etenkin nuorsuomalaisten pää-äänenkannattaja Keski-Suomi ja vanhemman fenomaanipolven perustama Suomalainen seurasivat tiiviisti laitoksen perustamisvaiheita vuosien 1909–1912 välisenä aikana.³⁸

Vaikka lehtien aatteelliset ja poliittiset linjat erot näkyivät niiden suhtautumisessa yhteis-

kunnallisiin kysymyksiin, tieteellistä kirjastoa koskevassa uutisoinnissa ei lehdillä ollut mitään eroja. Lehdet kannattivat sekä kirjaston että oman yliopiston perustamista. Sanomalehdistön ja paikallisen fennomaanisen sivistyneistön tiivis yhteisrintama yliopistoasiassa oli luontevaa seurausta siitä, että lehtien toimituskunta ja avustajat sekä esimerkiksi yliopistovaliokunnan jäsenet muodostuivat yhdestä ja samasta oppilaitosten lehtorikunnan jäsenistöstä.

Sanomalehdistöä on hyödynnetty myös aikaisemmassa tutkimuksessa. Tätä voidaan pitää osoituksena siitä, että lehdille on annettu tärkeä rooli siinä historiaesityksessä, joka rakentaa historiakuva Jyväskylän suomenkielisen sivistyksen ja kulttuurin keskuksena.³⁹ Vakiintuneen historiakuvan rakentamiseen ja kirjaston perustamiseen liittyviin kertomuksellisiin jäsenyyksiin ei ole kuitenkaan aikaisemmassa tutkimuksessa kiinnitetty huomiota.

Kirjaston perustamista koskevat julkiset keskustelut tarjoavat oivallisen mahdollisuuden hyödyntää tulkintatapaa, jossa huomio kiinnitetään siihen, millaisin argumentein kirjaston perustamista perusteltiin ja millaisiin niin kutsuttuihin perustarinoihin perustelut voidaan yhdistää.⁴⁰ Julkilausutut merkitykset kuuluvat samaan kehyskertomukseen, joka oli jo tuottanut ne konkreettiset tavoitteet, joista Jyväskylä koulukaupunkina ja suomalaisen sivistyksen ja kulttuurin keskuksena oli saanut tunnustusta. Tästä näkökulmasta tarkasteluna aikaisten sinnikkäästi ylläpitämä idea omasta yliopistosta ja sen yhteydessä toimivasta tieteelli-

sestä kirjastosta näyttäytyy varsin luontevana jatkokertomuksena.

Sanomalehti Keski-Suomen ja Suomalaisen uutisissa Jyväskylän Tieteellisellä kirjastolla ei ollut itsenäistä asemaa 1910-luvun taitteessa ja vuosikymmen alkupuoliskolla, vaan sitä käsiteltiin osana tulevaa yliopistoa. 1910-luvun jälkimmäisellä puoliskolla tilanne muuttui päinvastaiseksi. Perustettu kirjasto oli askel kohti yliopistoa.

PERUSTETAANKO JYVÄSKYLÄÄN KANSALLISKIRJASTO, MAAKUNTA-KIRJASTO, YLIOPISTONKIRJASTO VAI KILPISEN KIRJASTO?

Kansalliskirjasto

Jyväskylän Tieteellisen kirjaston nimi vakiinutettiin sen säännöissä, mutta kirjastosta oli käytetty ja käytettiin jälkeenpäinkin eri nimiä. Vaihtelevat nimet viittaavat erilaisiin käsityksiin siitä, millaista merkitystä sille hahmotettiin osana sekä kansallisia että paikallisia sivistyshankkeita. Nimiesitykset heijastavat kirjastoasian lobbareiden vahvaa päämäärää siitä, että perustettavalla kirjastolla oli kansallista sivistyksellistä merkitystä. Visioissa kirjasto oli keskuskirjasto, jos ei ihan Kansalliskirjaston rinnakkaislaitos, niin ainakin maakunnallinen keskus.

Nimiasialla oli selvästi poliittinen luonne. Sitä voidaan pitää myös strategisten vaihto-

ehtoisten mallien esityksenä. Tavoitteena oli saada Jyväskylän yliopistoasiaa tukeva tieteellinen kirjasto, eivätkä hankkeen vetäjät halunneet jättää mitään keinoa tai mahdollisuutta käyttämättä. Vuosien 1909–1912 välisenä aikana nimivaihtoehdot vaihtuivat tiuhaan, mikä osoittaa, että siitä ei ollut muodostumassa tässä projektissa suurta kynnyskysymystä.

Kansalliskirjasto-nimi nostettiin esille aikaisemmin mainitussa eduskunta-aloitteessa, jossa esitettiin että Jyväskylään voitaisiin perustaa maakunta-arkisto ja Kansalliskirjasto Helsingissä sijaitsevan kirjaston rinnakkaislaitokseksi. Nimi viittaa ennen muuta kirjastoon kerättäväksi tarkoitetun kokoelman luonteeseen. Uuteen kirjastoon piti saada kaikki Kansalliskirjaston kaksoiskappaleet ja kokoelmien kartuttamisen varmistamiseksi myös vapaakappaleoikeus.

Eriyisen tärkeänä pidettiin, että kirjastoon onnistuttaisiin koota mahdollisimman täydellinen Fennica-kokoelma. Tällainen kokoelma olisi palvellut parhaiten maaseutuyltiopistolle kaavailtujen kansallisten tieteenalojen tutkimustoimintaa. Kuten eduskunta-anomuksessa todettiin: ”Sen vakaumuksen elähdyttämänä että syvennetty ja laajennettu kansansivistystyö on Suomen kansan velvollisuus itseään kohtaan katsomme välttämättömäksi että avaran maamme pohjois- ja keskiosia varten perustetaan kansalliskirjasto, joka pystyy hyödyntämään sitä tiedon ja tutkimuksen halua, mikä siellä epäilemättä elää yhtä voimakkaana kuin eteläisimmissäkin maakunnissa, vaikka

se tarpeellisten apuneuvojen puutteesta ei aina pääse oikeuksiinsa”.

Kansalliskirjasto-nimi hävisi keskustelusta, kun kävi selväksi, ettei valtio ollut valmis tukemaan rinnakkaiskirjaston perustamista. Myöhempi keskustelu osoitti, että Kansalliskirjasto-nimeä pidettiin liian rohkeana esityksenä, joka saattoi vaikeuttaa varsinaisen päämäärän eli yliopistoasian edistämistä.

Maakuntakirjasto, joka voisi olla myös Kilpisen kirjasto

Kirjastosta suunniteltiin Kansalliskirjaston ohella myös maakuntakirjastoa. Nimityksiä yhdisti ajatus siitä, että perustettavalla kirjastolla tulisi olemaan jonkinlainen keskuskirjasto-rooli ja että sen käyttäjäkunta olisi laajempi kuin yksinomaan paikalliset tieteenharjoittajat. Ajatus maakuntakirjaston perustamisesta liittyy mielenkiintoisella tavalla jyväskyläläisten tapaan hakea erilaisia vaihtoehtoja, joilla tieteellisen kirjaston hanketta ja siinä sivussa luonnollisesti yliopistoasiaa voitiin edistää.

Keväällä 1911 yliopistokysymyksen ollessa kriittisessä vaiheessa esiteltiin Keski-Suomen sanomissa yliopistovaliokunnan kaupungin valtuustolle esittämä aloite juuri Maakuntakirjaston perustamisesta Jyväskylään. Edellisten aloitteiden tapaan kirjasto nähtiin omana erillisenä tavoitteena myös siinä tapauksessa, että yliopisto jäisi toteutumatta. Kirjasto olisi ollut tässäkin tapauksessa eduksi Jyväskylän tavoitteille saada korkeakoulu.

Maakuntakirjasto-nimi viittaa tässä yhteydessä juuri varsin pitkälle vietyyn varovaisuuteen siitä, että kirjaston perustamista ei vaarannettaisi, vaikka yliopistoa tai aikaisemmin esitettyä Kansalliskirjastoa ei kaupunkiin sijoitettaisikaan. Artikkelin tarkoitus olikin esitellä kirjastohanke uudesta näkökulmasta.

Aloitteessaan yliopistovaliokunta pyysi ”aluksi viitata siihen todistamatta selvään tosiasiaan että vankan kirjaston ja yhteydessä olevan maakunta-arkiston olemassaolo on huomattava tekijä vasta perustettavan uuden yliopiston paikkaa määritettäessä ja että paikkakunnan joka toivoo saavansa vastaanottaa tämän opiston on syytä tehdä voitavansa luodakseen tällaiselle laitokselle olemassaolon edellytykset. Mutta toiselta puolen kirjastokysymyksen ajaminen ei ole yhteydessä yliopistokysymyksen ratkaisun kanssa, sillä ne valmistelevat toimenpiteet, joihin olisi ryhdyttävä tulevaa yliopistonkirjastoa silmälläpitäen, ehkä hyvinkin voivat, jos yliopistoasia raukeaisi, koitua tästä kysymyksestä erillään olevan ja jo eduskunnassa Jyväskylään perustettavaksi ehdotetun kansalliskirjaston hyväksi, johon olisi tarkoituksen mukaista koota täydellinen kokoelma suomalaista kirjallisuutta”.⁴¹

Lehti jatkoi aloitteen sisällön siteerausta toteamalla, että ”... vaikka kumpikaan näistä tulevaisuuden ajatuksista [yliopisto ja kansalliskirjasto; MK] toteutuisi Jyväskylän maaperällä, olisi hyvän kaupungin kirjaston ynnä maakunta-arkiston olemassa olo erittäin suotavaa, eikä voitaisi katsoa tähän uhratun työn hukkaan

menneen. Se mahdollisuus, johon nyt on viitattu, kehottaa kuitenkin varovaisuuteen suunnitellusta tehtävästä”⁴².

Aloitteen tarkoittama maakuntakirjasto olisi palvellut sekä kaupunkilaisia että tieteellistä tutkimustoimintaa. Käytännössä tämä olisi järjestetty niin, että kirjasto olisi jaettu yleisölle avoimeen lukusaliin ja lainakirjastoon sekä ainoastaan tutkimustyötä palvelemaan suljettuun osaan.

Erityistä aloitteessa on, että siinä keskityttiin kuvailemaan, millainen ajateltu tieteellinen osasto tulisi olemaan. Tämä on erikoista siksi, että Jyväskylässä ei ollut 1900-luvun alussa kunnollista kaupunginkirjastoa. Kirjastojen kehittämisestä oli tullut keskeinen kansanvalistustyön väline 1800-luvun lopulla. Itseään koulukaupunkina ja suomalaisen kulttuurin keskuksena mainostanut Jyväskylä oli kaukana jäljessä monia muita suomalaisia kaupunkeja, joiden kirjastonhoito oli jo saatu järjestettyä.⁴³

Kirjastotoimen kehittämisen suurin ongelma oli, ettei Jyväskylän kaupunki ollut voinut osoittaa sellaista tilaa, joka olisi tukenut nimenomaan kirjastonhoitoa ja sen kehittämistä. Kansankirjastotoiminta oli alkanut kaupungissa vuonna 1864, jolloin lainakirjaston kokoelman muodostavasta Wolmar Schildtin kirjalahjoituksesta alettiin antaa lainoja. Samoihin aikoihin seminaarin kirjastosta oli alettu antaa lainoja kaupunkilaisille, mutta toiminta tyrehtyi runsaan kymmenen vuoden kuluttua, kun lainakirjasto oli sanan mukaisesti lainat-

Tämästä kaudesta myy ja luovuttaa allekirjoittanut Akti-
bolaget Minerva Osakeyhtiön konkurssipesän toimittajies Jyvä-
skylän kaupungin Kirjastovaliokunnalle konkurssipesän omistaman,
Minervan Antikvariaatin kaikon kauppareaston sekä kaupassa ole-
vat hyllyt, seuraavilla ehdoilla:

- 1) Kauppahinta on viisituhatta (5,000) markkaa, joka
kattetaan täysin maksettuna.
- 2) Tämän kaupan nojalla luovutan minä ostajalle kai-
ken talossa N:o 20 Lönnin Kaikinkadun varrella olevassa
Antikvariaatin kirjakaupan huoneustossa olevan kauppareaston sekä
kaikki siellä olevat lehtikot ja kirjahyllyt.
- 3) Ostaja saa heti ottaa haltuunsa myyjän omistuksen,
ollon ostajan viimeistään 1 päiväksi keuhkasta, jolloin huo-
neaston vuokratrakti menee osaan, muutettava se pois sano-
tusta huoneustosta.
- 4) Konkurssipesän palveluksessa oleva henkilökunta si-
totaan täten avustamaan varaston pakkausta ja varsinkin pak-
kauksen valvontaan, ilman että konkurssipesä siitä olisi eri-
korvausta saava. Naut pakkauksesta aiheutuvat kustannukset sekä
lähetyksentarkkukset suorittaa ostaja.

Helsingissä, päivänä kunta 1914.

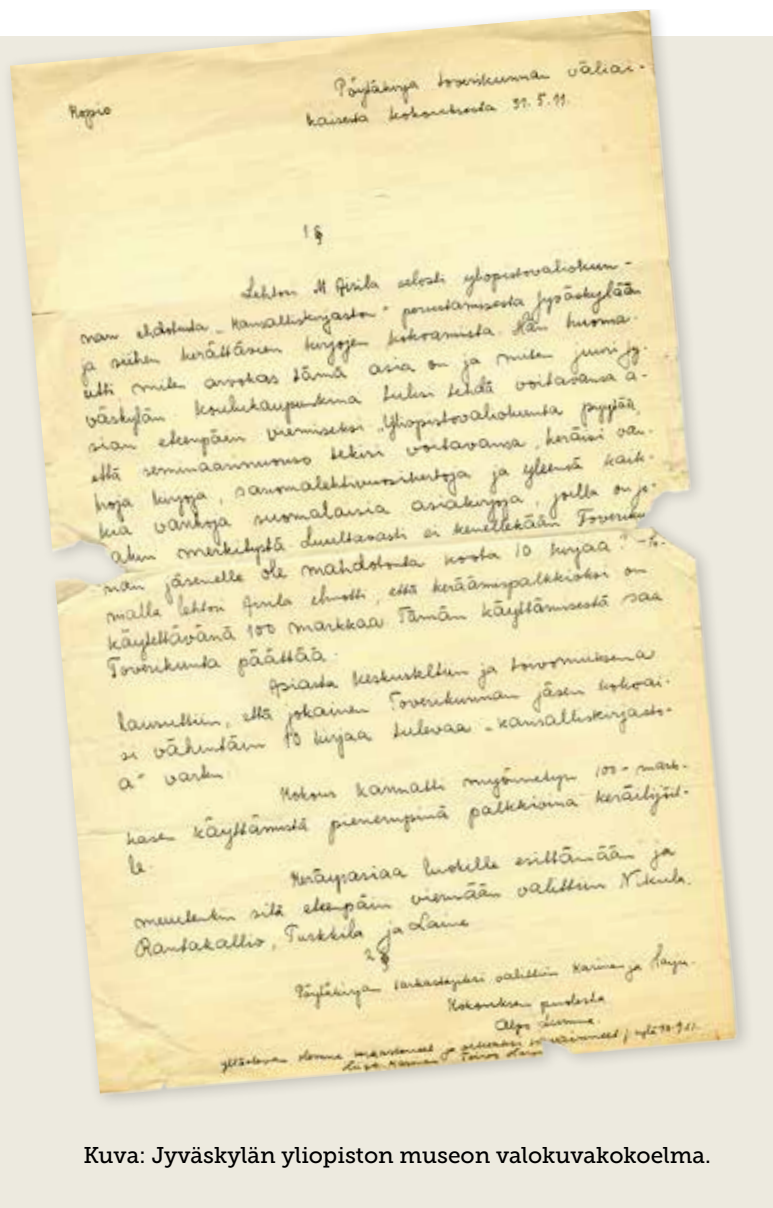
*Yliopiston kauppa-suostaminen Jyväskylässä
lokakuun 2 p. 1914.
Jyväskylän liioitellisen kirjaston johtokunta.
M. J. Jalkanen A. Perintö
M. Airila*

OTE JYVÄSKYLÄN KAUPUNGIN KUNNALLISKERTOMUKSESTA
VUODELTA 1912

POHDITTUAAN TÄTÄ KYSYMYSTÄ ON YLIOPISTOVALIOKUNNAN KIRJAS-
TOTOIMIKUNTA PÄÄTTÄNYT KÄÄNTYÄ KAUPUNGIN VALTUUSTON PUO-
LEEN PYYNNÖLLÄ, ETTÄ KIRJASTOA VARTEN HETI OSOTETTAISIIN
TILAPÄINEN SUOJA, JA PYYTÄISI VALIOKUNTA PUOLESTAAN SEL-
LAISEKSI ESITTÄÄ KUNNALLISTALON TOISESSA KERROKSESSA RAVIN-
TOLAHUONEESTA VASEMMALLE (PIHAN PUOLELLA) OLEVAA PIENHÖKÖÄ
HUONETTA, JOKA NYKYJÄÄN ON RAVINTOLOITSIJAN HALLUSSA VUOK-
RALLE ANNETTUNA, MUTTA SEN OHESSA VALIOKUNTA VIELÄ HARTAIN-
MIN SOISI, ETTÄ KYSYMYS KAUPUNGILLE LAHJOITETUN MAKASIINI-
RAKENNUKSEN MUUTTAMISESTA KIRJASTORAKENNUKSEKSI HETI PAN-
TAISIIN VIREILLE JA ROHKENE E VALIOKUNTA TÄSSÄ SUHTEESSA EH-
DOTTAA, ETTÄ VALTUUSTO ANTAISI ESIM. VIISIMIEHISEN TOIMI-
KUNNAN TEHTÄVÄKSI ESITTÄÄ TÄYDELLISEN EHDOTUKSEN ASIASSA
SEKÄ ETTÄ VALTUUSTO PUOLESTAAN VALITSISI VALIOKUNTAAN KOL-
ME JÄSENTÄ OIKEUTTAEN MAAKUNTAKESKUSKIRJASTON HOITOKUNNAN
SIIHEN VALITSEMAAN JÄLJELLÄOLEVAT KAKSI JÄSENTÄ. SAMALLA
TOIMIKUNNALLE ANNETTAVAKSI MYÖS HARKITA JA PÄÄT-
TÄX, MILLAISTA VÄLIAIKAISTA SISUSTUSTA JO MAINITTU TILAPÄI-
SEKSI AIOTTU KIRJASTOHUONE VAATISI.

JYVÄSKYLÄSSÄ 27 p. JOULUKUUTA 1912
YLIOPISTOVALIOKUNNAN KIRJASTOTOIMIKUNNAN PUOLESTA:
M. AIRILA

Kuvat: Jyväskylän yliopiston museon
valokuvakokoelma.



Kuva: Jyväskylän yliopiston museon valokuvakokoelma.

tu loppuun. Kaupungeille tyypilliseen tapaan myös merkittävimmät yhdistykset ylläpitivät lainakirjastoja. Näistä mittavinta lainaustointia harjoitti Kauppalaisseura.⁴⁴

Kansankirjasto ei ollut kaupungin priorisoinnissa tärkeimmällä sijalla, joten sitä siirrettiin vuokrahuoneesta toiseen. Tämä aiheutti sen, että Kirjasto oli kaupungin muiden laitosten ja niiden tarvitsemien tilojen rasitteena. Kirjastolla oli kaupunginkirjastoille tyypilliseen tapaan lainaosasto ja lukusali, mutta lainaosaston tarjonta ei vastannut alkuunkaan kirjastoille annettuja minimivaatimuksia.⁴⁵

Kaupunginkirjaston toiminnalle annettiin aikaisempaa paremmat toimintaedellytykset, kun sille osoitettiin tilat valtion luovuttamasta ja kirjastoa varten remontoidusta viljamakasiinista yhdessä tieteellisen kirjaston kanssa vuonna 1916. Aikaisemmassa tutkimuksessa on osoitettu varsin kiistatta se, että kaupungin kanssa toimitila-asiaa hoitanut yliopistovaliokunta piti ensisijaisena tavoitteenaan saada tilat tieteelliselle kirjastolle. Kaupunkia tarvittiin hankkeeseen siksi, että yliopistovaliokunta ei ollut sellainen juridinen persoona, jolle valtio saattoi luovuttaa kiinteää omaisuutta.⁴⁶

Maakuntakirjasto-hankkeeseen sisältyi myös ajatus keskittää kaupungissa toimivat kirjastot yhteen.⁴⁷ Tieteellisen kirjaston perustamisen kannalta olisi ollut tärkeää saada haltuun Lyseon arvokas ja laaja kirjasto, jossa arvokkaimman osan muodosti Wolmar Schildtin testamentin kautta lahjoittama henkilökohtainen kirjasto. Tähän määräykseen sisältyi kuitenkin

lisähuomautus, jonka mukaan kaikki kirjat piti myöhemmin luovuttaa tulevalle yliopistolle.⁴⁸

Luonnollisesti myös seminaarin kirjasto oli yliopistovalioikunnan toivelistalla. Oppilaitoksella oli ollut kirjasto perustamisvuodestaan lähtien. Kirjallisuudessa ei esitetä kovin tarkkoja kuvailuja kirjaston kokoelmista. Vuonna 1937 julkaistun seminaarin muistojulkaisun mukaan ”Kirjasto oli pantu kauniiseen alkuun jo Cygnaeuksen aikana”⁴⁹. Kirjastoa oli hoidettu erityisen hyvin johtaja Leinbergin aikana. Historiantutkijana Leinberg kokosi kirjastoon varsinkin Ruotsin ja Suomen varhaisinta historiaa, etenkin keskiaikaisia kirkollisia oloja koskevaa kirjallisuutta.⁵⁰

Kirjasto oli saanut myös merkittäviä lahjoituksia. Talollinen Tuomas Wohloja Orimattilasta oli lahjoittanut kirjastoon Agricolan Uuden Testamentin. Suurimman yksityisen kirjakoelman kirjasto sai Elias Lönnrothin testamentin kautta. Kaikkiaan Lönnrothin lahjoitukseen kuului 227 nidettä.⁵¹

Seminaarin kirjastoa ei itse asiassa missään vaiheessa liitetty tieteelliseen kirjastoon, vaan Jyväskylän Kasvatusopillinen Korkeakoulu peri edeltäjänsä kirjaston. Valtio oli tosin vuonna 1913 antanut luvan seminaarille luovuttaa osan kirjastostaan ”Jyväskylän maakuntakeskuskirjastolle” eli tieteelliselle kirjastolle.⁵² Tieteellinen kirjasto sen sijaan luovutettiin valtiolle ja liitettiin korkeakoulun kirjastoon vuonna 1936.

Kirjastojen yhdistämisaikajatus ja kokoelmien kartunta viritti keskustelun tulevan kirjaston

vaihtoehtoista nimitystä. Yliopistovalioikunnan valtuustolle esittämässä aloitteessa todettiinkin: ”Kun kirjaston kartuttamisen ehdotetaan melkoiselta osalta tapahtuvan lahjoitusten kautta, olisi saatava yksityisiltä kustantajilta, seuroilta, ja yksityishenkilöiltä, niin jo kirjaston nimen tulisi osoittaa, että ei ole Jyväskylän kaupunkiin rajoittuvasta hankkeesta. Valioikunnan mielestä olisi kuitenkin liian vaatelia nimi vähäisen kirjaston alulle, jos sitä nimitettäisiin Jyväskylän yliopiston kirjastoksi tai kansalliskirjastoksi. Nimitystä maakuntakirjasto voitaisiin ajatella. Jos kuitenkin otetaan huomioon, että Schildtin kirjalahjoitus on ensimmäinen tulevan yliopistokirjaston hyväksi tehty lahjoitus, joka olemassa olollaan erikoisesti kehottaa Jyväskylän kaupunkia suunnitellun kirjaston perustamiseen, niin valioikunnan mielestä ”Kilpisen kirjasto” olisi sopivana pidettävä. Olisihan tällä nimellä yhtä hyvä kaiku, kuin edellä mainitulla maakuntakirjastolla”.⁵³

KIRJASTO KANSALLISENA KERTOMUKSENA

Keskustelu tieteellisen kirjaston perustamisesta Jyväskylään voidaan jakaa kahteen vaiheeseen. Ensimmäisessä vaiheessa kysymys oli saada kaupunkiin nimenomaan valtion varoin ylläpidetty kirjasto. Toisessa vaiheessa, jolloin jo yksityisin varoin perustettu kirjasto oli aloittanut kokoelmien kartuttamisen, oli kysymys kirjaston statuksen vahvistamisesta, mikä edel-

lytti ennen kaikkea valtion myöntämää vapaa-kappaleoikeutta. Selkeää ajallista rajaa ajanjaksojen välille ei ole, mutta yhteistä niille oli se, että Jyväskylän Tieteellinen kirjasto nähtiin vahvasti kansallisessa sivistyksellisessä kontekstissa.

Kirjaston nimikysymyksen käsittely osoitti, että päinvastoin kuin muissa omaa yliopistoa havittelevissa kaupungeissa, Jyväskylässä tieteellistä kirjastoa ei yhdistetty varsinaisiin kansansivistyksellisiin kehitystarpeisiin. Syykin lienee selvä. Jyväskylässä oli seminaari, jonka tehtävänä oli juuri keskittyä kansansivistystyöhön.

Jyväskylän tieteellisen kirjaston perustamista koskevassa retoriikassa on keskeisessä roolissa kerronnalliset elementit, joilla kirjaston perustamista ja ennen kaikkea kansallisesti arvokkaiden kirjakokoelmien siirtoa juuri Jyväskylään perusteltiin. Näitä retorisia elementtejä ei sisälly muualla käytyihin vastaaviin keskusteluihin.

Kirjastoa koskevissa uutisoinnissa on aineksia modernin median tavasta noudattaa tarinallista peruskonventiota, jossa tarinaa rakennetaan uhkakuvien varaan. Näissä tarinoissa tasapainon tila saavutetaan tarjoamalla ratkaisu, joka palauttaa ja turvaa harmonian. Kirjastokeskustelussa draaman ainekset muodostuivat venäläistämispolitiikasta ja myöhemmin vielä ensimmäistä maailmansotaa seuranneista uhkakuvista. Uhkaan sisältyy abstraktimpi elementti, joka liittyy suomalaisen yhteiskunnan modernisaatioon ja siinä erityisesti kau-

pungistumiseen sekä siihen liitettyihin yhteiskunnallisiin ongelmiin. Nämä peruselementit muodostavat myös sen kerronnallisen aineiston, joiden kautta myös edellä esitetyt tapahtumahistorialliset yksittäiset tapahtumat kiedottiin yhteen peruskertomukseen eli yliopiston perustamiseen Jyväskylään.

Yliopistokeskustelussa oli kysymys isoista yhteiskunnallisista asioista, kuten kielestä, yhteiskunnallisista rakenteellisista muutoksista ja tähän leimallisesti kuuluneesta demokratisoitumisesta. Keskusteluun nimenomaan valtion varoin perustettavasta tieteellisestä kirjastosta voitiin yhdistää argumentteja tehokkaasti tukevia uhkakuvia, jotka olivat sekä ajankohtaisia ja lukevalle yleisölle helposti ymmärrettäviä.

Jyväskylään tarkoitetun tieteellisen kirjaston perustamista koskeva perusargumentti rakennettiin uhan muotoon. Uhka syntyi siitä, että suomalaiselle kulttuurille arvokkaat kirjakokoelmat oli sijoitettu yksinomaan pääkaupungin Kansalliskirjastoon. Siellä ne olivat vaarassa joutua ”turman kautta häviöön”. Perustelun yhtenä tausta-ajatuksena lienee ollut Turun akatemian kirjaston ja samalla keskeisen kansallisen kokoelman tuhoutuminen vuonna 1827. Helsinki oli linnoituskaupunki ja pääkaupunkina poliittisten kiistojen näyttämö. Puhe pääkaupunkiin sijoitetun Kansalliskirjaston haavoittuvuudesta sai lisäpontta ensimmäisen maailmansodan aikana, jolloin vaatimukset toisen kansallisen kirjakokoelman rakentamisesta lisääntyivät entisestään. Tässä

VI, 10. — Anom. ehd. N:o 183.

Hainari, O. A., y. m.: *Kansalliskirjaston ja maakunta-arkiston perustamisesta Pohjois- ja Keski-Suomea varten.*

Suomen Eduskunnalle.

Sen vakaumuksen elähyttäminä, että syvennetty ja laajennettu kansallissivistys on Suomen kansan velvollisuus itseään kohtaan, katsomme välttämättömäksi, että avaran maamme pohjois- ja keskiosia varten perustetaan kansalliskirjasto, joka pystyy tyydyttämään sitä tiedon ja tutkimuksen halua, mikä siellä epäilemättä elää yhtä voimakkaana kuin eteläisemmissäkin maakunnissa, vaikka se tarpeellisten apuneuvojen puutteessa ei aina pääse oikeuksiinsa. Toisen kansalliskirjaston perustaminen olisi varovaisuudenkin syistä perin tärkeä. Yliopiston kirjasto Helsingissä, ainoa tähänastinen kansalliskirjastomme, voi joutua tapaturman kautta häviöön ja silloin koituisi koko suomalaiselle kulttuurille arvaamaton vahinko, jota ainoastaan ehdoittamamme rinnakkaiskirjasto saattaisi josain määrin korvata.

Uuteen kansalliskirjastoon voitaisiin siirtää kaikki yliopiston kirjaston omistamat kirjateoksien kaksoiskappaleet, joita tämä ei katso tarvitsevansa. Sille olisi myöskin varattava se etu, minkä yliopiston kirjasto nauttii, nim. oikeus vapaakappaleeseen kaikkia valtion ja yksityisten kustantamia julkaisuja, olivatpa ne kirjoja, aikakaus- ja sanomalehtiä tai tilapäisiä painatuksia. Lahjoitusten ja jälkeensäädöstenkin kautta tulisivat uuden kansalliskirjaston kirjavarat arvatenkin jonkun verran karttumaan.

Yksityiskirjastojen omistajat olisivat kenties halukkaampia tekemään sellaisia jälkeensäädöksiä nuoren ja kannatusta kaipaavan laitoksen hyväksi kuin yliopiston vanhan ja suuren kirjaston hyväksi, jossa he arvelevat heidän kirjateoksensa jo ennestäänkin löytyvän.

Ehdoittamamme toisen kansalliskirjaston paikaksi tuntuu meistä Jyväskylän kaupunki monestakin syystä sopivalta. Se sijaitsee maamme asutuimman osan keskellä, sillä on hyvät kulkuneuvot ja tärkeänä opistokaupunkina vanhat perinnäismuistonsa suomenkielisen sivistyksemme kehityshistoriassa. Jyväskylän puolesta puhuu sekin suomenkielisen korkeakoulun perustamishanke, joka siellä tohtori Volmari Kilpisen herättämänä ja pohjarahastolla varustamana on vuosikymmeniä ollut vireillä. Ja vaikkapa tämä hanke ei varsinaisena yliopistona toteutuisikaan, joksi korkea-aatteinen lahjoittaja sitä suunnitteli, vaan mahdollisesti jonakin muuna kansallisen sivistyselämän ahjona, niin liittyisi sen toiminta likeisesti kansalliskirjaston tarkoitukseen ja molemmat laitokset tukisivat ja täydentäisivät toisiaan. Puheena oleva kansalliskirjasto saisi vielä suuremman merkityksen, jos sen yhteyteen liitettäisiin joku niistä maakunta-arkistoista, joiden sija ei vielä ole lopullisesti määrätty, nimenomaan arkisto Pohjois- ja Keski-Suomea varten, jolle Jyväskylän kaupunki näyttäisi olevan luonnollisin paikka.

Edellä esitetyn perustuksella rohkenemme pyytää Eduskuntaa anomaan:

että Pohjois- ja Keski-Suomea varten, mieluummin Jyväskylän kaupunkiin yleisillä varoilla perustettaisiin ja ylläpidettäisiin kansalliskirjasto tarkoituksenmukaisine rakennuksineen sekä hallinto- ja hoitotoimistoineen,

että tämä kirjasto saisi nauttia muun muassa sitä etua, joka on nykyisellä yliopistokirjastollakin, nimittäin oikeutta vapaakappa-

Kuva: Jyväskylän yliopiston kirjasto.

21.

ÄPIS-KIRJA

Venyke-kirjaimille sovitettu.



Huopiossa.

P. Aschan'in ja Kumpp. kustannuksella.



Kuvat: Jussi Liimatainen

kansallisessa kehyksessä jyvaskylälaisten toiveissa ollut rinnakkainen kansalliskirjasto olisi merkinnyt nimenomaan yhteistä hyvää ja kansallisten etujen vilpittöntä puolustamista.

Jyväskylän luonnehtiminen rauhalliseksi, etäällä pääkaupungin vaaroista olevaksi pikkukaupungiksi ei ollut vuosien 1910–1911 yliopistokysymyksen ympärille syntynyt tarinallinen kehys, vaan sen juuret ovat jo ensimmäisen suomenkielisen kansakouluopettajia valmistavan seminaarin sijoituspaikkakiistoissa. Jyväskylä muistutti sijainniltaan ja kaupungin luonteen puolesta eurooppalaisia seminaarialueita, joihin muun muassa Uno Cygnaeus oli käynyt tutustumassa.

Jyväskylän seminaarin edustamaa kansallista sivistystä ja valistustyötä alettiin pitää peräti pyhän piiriin kuuluvana asiana. Tätä vahvistettiin symbolein, joista yksi tärkeimmistä oli seminaarissa vuonna 1866 käyttöön otetun lipun teksti ”Pysy Suomessa pyhänä”. Pyhän käsite liittyy moraaliseen puhtauteen ja viime kädessä mytologiasta ammennettuun käsitykseen alkutilasta ja ajasta, jolloin suomalaisuuden uskottiin syntyneen.⁵⁴

Suomalaisen yhteiskunnan alkava urbanisoituminen ja modernisaatiokehityksen piirteiden esille tulo 1900-luvun alussa ylläpitivät yleistä keskustelua kaupunkielämän turmellevasta vaikutuksesta. Suurkaupunkielämän vastakohtaksi nostettiin rauhallisen maaseutukaupungin idyllinen ja turmeltumaton elämänmeno, jota myös Jyväskylässä osattiin hyödyntää.⁵⁵ Kaupungin rakentama imago suo-

menkielisen sivistyksen ja kulttuurin vaalijana ja työssijana sai kuitenkin myös ulkopuolista tunnustusta, kun asiaa tarkastellaan esimerkiksi tieteellisen kirjaston saamien kansallisen kulttuurin kannalta merkittävien kirjalahjoitusten näkökulmasta. Merkittävin näistä kirjaston alkuvuosikymmenen tunnustuksista on kiistatta Helsingin yliopiston päätös sijoittaa toinen kappale kansallisaarteesta, Missale Aboensesta, turvaan Jyväskylän Tieteellisen kirjastoon 1930-luvun lopulla.⁵⁶

JYVÄSKYLÄN TIETEELLINEN KIRJASTO OSANA VARHAISTA TIETEELLISTEN KIRJASTOJEN VERKOSTOA

Jyväskylän tieteellisen kirjaston perustamista on tavattu tarkastella pääosin paikallisena ilmiönä. Yhtä lailla on kirjaston perustamistapahtumaa pidettävä merkkitaipauksena tieteellisten kirjastojen historiassa. Kuten aikaisemmin on todettu, Jyväskylä ei ollut ainoa omaa yliopistoa tavoitteleva kaupunki. Kilpailussa olivat mukana muun muassa Lahti, Kuopio, Mikkeli, Tampere, Viipuri ja Turku. Kaikissa yliopistoa havittelevissa kaupungeissa kirjastoasia nousi hyvin nopeasti keskustelun keskipisteeseen, koska se oli yksi konkreettisista toimista, jolla varmistettiin yliopistoasian ratkaiseminen omaksi eduksi.

Yliopistokaupungin ulkopuolelle sijoitettavien tieteellisen kirjastojen perustamista kan-

natettiin Helsingin yliopiston professorien keskuudessa siksi, että ne nähtiin tärkeäksi kansallisen sivistystyön ja ennen muuta kansanvalistustyön edistämiseksi. Esimerkiksi Kuopiossa ja Mikkelissä syntyi niin kutsuttuja Suomi-kirjastoja ja ainakin Kuopiossa kirjastohanke käynnistettiin pohjustamaan nimenomaan yliopistoa varten.⁵⁷

Kuopiolaiset saivat pontta kansatieteilijä Theodor Schvindtin esitelmästä, jossa hän oli esitellyt ajatuksiaan ”kansalliskirjastoista”, jotka merkitsivät mahdollisuutta kansansivistyksen laajentamiseen ja syventämiseen. Schvindtin ajatuksena oli, että kaupunginkirjastojen kokoelmia ryhdyttäisiin kehittämään niin, että ne saattoivat palvella myös tieteellistä tutkimustoimintaa.⁵⁸ Kuopiolaiset näyttivät myös onnistuvan hyvin tehtävässään, koska he saivat hankittua arvokkaan osan helsinkiläisen Minerva kirjakaupan konkurssipesästä. Kuopiolaiset ehtivät ennen jyvaskyläläisiä valikoida varastosta tieteellisesti arvokkaan yhteiskuntataloudellisen kirjallisuuden.⁵⁹

Jyvaskyläläisessä keskustelussa ei käytetty käsitettä Suomi-kirjasto. Päämääränä oli tieteellinen kirjasto, mutta keskustelu maakuntakirjastosta osoitti, että kirjastotyypinä Suomi-kirjastot tunnettiin. Vain muutamaa viikkoa maakuntakirjastoa käsittelevää artikkelia myöhemmin sanomalehti Keski-Suomessa julkaistiin artikkeli, jossa tieteellistä kirjastoa kuvataan hieman eri tavalla kuin muissa vastaavissa kirjoituksissa. Artikkelissa ennakoitiin ilmeisemmin seuraavassa kuussa eduskuntaan

jätettävää eduskunta-aloitetta maakunta-arkistosta ja tieteellisestä kirjastosta. Tässä yhteydessä ei mainittu enää kansalliskirjastoa, vaan siinä puhuttiin nimenomaan tieteellisestä kirjastosta ja vaihtoehtoisesti keskisuomalaisesta keskuskirjastosta.

Artikkelin kirjoittaja keskittyy pohdiskelemaan niitä puutteita, jotka estävät tieteellisen tutkimustoiminnan muualla kuin pääkaupungissa. Hän pahoittelee sitä, että yhteiskunnallisia asioita seuraavalla henkilöllä ei ollut Jyvaskylässä käytössään keskeisiä tilastojulkaisuja, komiteamietintöjä, eduskunnan asiakirjoja eikä myöskään talouselämää koskevaa teoreettista ja käytännöllistä tutkimusta eikä sanomalehtien vuosikertoja. Kirjoittaja ei puhu yliopillisesta tutkimuksesta, vaan ainoastaan yhteiskunnallisia asioita seuraavan mahdollisuuksista käyttää keskeisiä lähdeaineistoja.⁶⁰

Mainittu artikkeli on myös ainoa, jossa tieteellisen kirjaston perustamisen yhteydessä sivutaan kansanvalistusteemoja. Kirjoittaja ei tässä suoranaisesti viittaa raittiuskysymyksen, mutta on sitä mieltä, että tieteellinen kirjasto tarjoaisi kaupunkiin itseään sivistämään tulevalle maanviljelijälle paremman ajanviettopaikan kuin kaupungin kapakat. Siitäkin huolimatta, että kapakoissa hänen seuraansa liittyy niin mielellään kyseisissä paikoissa viihtyvä ”koulukaupungin” asukas.⁶¹

Maakuntakaupunkien ponnisteluista huolimatta Suomessa oli 1900-luvun ensimmäisten vuosikymmenien aikana vain yksi merkittävä tieteellinen kirjasto eli Helsingin yliopis-

ton kirjasto. Vuonna 1922 perustetulla Turun yliopistolla oli kirjailija Voltar Kiven ansioista alusta lähtien käytössään arvokas ja hyvin järjestetty kirjasto. Kirjasto oli tulosta viiden vuoden aktiivisesta hankintatoiminnasta, josta oli vastannut Yliopistoseuran kirjastovaliokunta. Vuonna 1919 toimintansa aloittaneen Åbo Akademin kirjastolla oli hyvin samantapainen historia kuin kaupungin suomenkielisellä yliopistokirjastolla.⁶² Varsinaisen modernin tieteellisen kirjastoverkoston muodostuminen on pääosin kansallisen korkeakoululaitoksen kehittämisen historiaa.⁶³

Jyväskylän Tieteellisen kirjaston perustamisessa oli erikoista ajankohta ja hankkeesta esitetyt vaihtoehtoiset sovellukset, jotka kietoutuivat kaupungin tahtoon kehittyä edelleen suomenkielisen koulutuksen keskuksena. Sekä Kuopiossa että Jyväskylässä kirjasto perustettiin yliopistoa varten. Yliopistoa saatiin molemmissa kaupungeissa kuitenkin odottaa vuosikymmeniä.⁶⁴ Kun Jyväskylän Kasvatustieteellinen korkeakoulu viimein sai yliopiston statuksen vuonna 1966, kirjastosta oli ehtinyt kehittyä yksi maan suurimmista tieteellisistä kirjastoista.⁶⁵

MAAILMAN KIRJA.

J. Siljo.

Joka kerta kun tuulet toukokuun
kesän viestiä tuovat, jok'ainoa kerta
kun aukevat järvemme aaltoiluun,
joet tulvien etsivät emoa, merta,
on silloin kuin sana saapunut ois,
kova käynyt käsky: 'nyt nouse matkaan,
nyt kotoa, homehtumasta, pois!'
— Miten vaatien viestit ne saapuvatkaan!

'Lue kirjaa luonnon ja maailman!
— elos toukokuussa kun silmäsi avaat,
näet elämän kirjan aukeevan,
rivi riviltä kuljet, tavaat ja tavaat.
Kuin löytäjä uusien maitten oot,
uus Robinson sinä tahdot olla:
'kotirannat kauaksi vaipukoot,
ilo mennä näin meren vainiolla!'

Runoilija Juhani Siljo toimi Jyväskylän Tieteellisessä kirjastossa helsinkiläisen Minervan antikvariaatin konkursipesästä ostetun aineiston järjestäjänä vuosina 1915–1916. Maailman kirja -nimisessä runossaan Siljo kommentoi tätä työkokemustaan. Siljo kirjoitti runon kirjaston vihkiäisjuhlaa varten vuonna 1916 ja se julkaistiin Ain'Elisabet Pennasen toimittamassa kokoelmassa Selvään veiteen (Otava 1919). Kuva: Jussi Liimatainen.

VIITTEET

- ¹ Suomalainen 24.5.1911. Kirjaston perustaminen Jyväskylään. (Lehtori M. Airilan esitelmä Kasvatusopillisen yhdistyksen kokouksessa 24.1.1911).
- ² Dosentti Lasse Kankaan juhlapuhe kirjaston 90-vuotisjuhlassa 22.11.2002.; Myös Airila M. Jyväskylän Tieteellinen kirjasto. Jyväskylän yliopistoyhdistys. Jyväskylä 1927, 5 ; Kuusi Sakari, Miten Jyväskylän yliopisto syntyi. Jyväskylän yliopistokysymyksen ja yliopistoyhdistyksen historia. *Studia Historica Jyväskylälänsia* VI. Jyväskylä 1967, 48–49; Paakkinen Kari, Jyväskylän tieteellinen kirjasto 1912–1965. Jyväskylän yliopiston kirjaston julkaisuja 37. Jyväskylän yliopiston kirjasto. Jyväskylä. 1989, 9; Jokipii Mauno, Jyväskylän tieteellinen kirjastotoimi 85 vuotta. Jyväskylän yliopiston kirjaston julkaisuja 41, 11.
- ³ Suomalainen 24.5.1911. Kirjaston perustaminen Jyväskylään. (Lehtori M. Airilan esitelmä Kasvatusopillisen yhdistyksen kokouksessa 24.1.1911).
- ⁴ Tommila Päiviö, Jyväskylän kaupungin historia 1837–1965. Jyväskylä 1972, 432; Jyväskylän Lyseon historiasta esim. Jyväskylän Lyseo 1858–1933. Historiikkeja, muistelmia, elämäkertoja. Porvoo 1933; Myös Kangas Lasse, Jyväskylän seminaarin synty. Teoksessa Jyväskylän yliopiston historia osa 1. Seminaarin ja Kasvatusopillisen Korkeakoulun aika 1863–1966. Toim. Einonen Piia, Karonen Petri, Nygård Toivo. Jyväskylän yliopistopaino 2009, 14.
- ⁵ Tommila 1972, 434; Paakkinen 1989, 16.
- ⁶ Kangas 1992, 32.
- ⁷ Tutkimuksessa tavataan käyttää nimeä Helsingin yliopisto, vaikka kysymyksessä on Keisarillisen Aleksanterin yliopisto.
- ⁸ Kangas 1992, 32; Kuusi 1967, 42–43.
- ⁹ Ks Klinge Matti, Helsingin yliopiston historia 1640–1990. Toinen osa. Keisarillinen Aleksanterin Yliopisto 1808–1917. Kirjoittajat Matti Klinge, Knapas Rainer, Anto Leikola, John Strömberg. Helsingin yliopisto. Keuruu 1989, 512–516; Kangas Lasse, Jyväskylän yliopistokysymys 1847–1966. Tutkimus korkeakoulun perustamisesta ja kehityksestä yliopistoksi. *Studia Historica Jyväskylälänsia* 44. Jyväskylä 1992, 30–32.
- ¹⁰ Kangas 1992, 19–20; katso myös Kuusi 1967, 14.
- ¹¹ Kangas 1992, 32.
- ¹² Katso Kangas 1992, 20–21; Knapas Rainer, Keisarillinen Aleksanterin yliopisto 1818–1919. Teoksessa Helsingin yliopisto. Tulevaisuuden rakentaja vuodesta 1640. Suom. Tuusvuori Arja. Yliopistopaino. Helsinki 2010, 11.
- ¹³ Katso historiakuvasta Kalela Jorma, Historian tutkimus ja historia. 2. painos. Tammerpaino Oy. Tampere 2002, 39–41. Lisäksi Miettunen Katja-Maria, Menneisyys ja historiakuva. Suomalainen kuusikymmentäluku muistelijoiden rakentamana ajanjaksona. *Bibliotheca Historica* 126. SKS. Helsinki. Saarjärvi 2009, 11.
- ¹⁴ Katso Lyseon ja seminaarin perustaminen ja oppilaitosten vaihtus paikallisyhteisöön Tommila 1972, 122–144.
- ¹⁵ Kangas 1992, 25–26.
- ¹⁶ Ks. Antikainen Marjo-Riitta, Sääty, sukupuoli, uskonto. *Mathilda Wrede ja yhteiskunnan muutos 1883–1913*. *Bibliotheca Historica* 83. SKS. Helsinki 2003, 40.
- ¹⁷ Katso esim. Valtonen Heli, Seminaariyhteisö opettajien kouluttajana. Teoksessa Jyväskylän yliopiston historia osa 1. Seminaarin ja Kasvatusopillisen Korkeakoulun aika 1863–1966. Toim. Einonen Piia, Karonen Petri, Nygård Toivo. Jyväskylän yliopistopaino 2009, 50.
- ¹⁸ Tommila Päiviö, Keski-Suomen lehdistö 1886–1917. Jyväskylä 1973, 43–53, 95–106, 234–247; Tommila 1972, 253.
- ¹⁹ Kangas 1992, 38–43.
- ²⁰ Vrt. Airila 1927, 9.
- ²¹ Ks. Jokipii Mauno 1997, 11.

- ²² Ks. Jokipii Mauno 1997, 11.
- ²³ Ks. Paakkinen 1989, 19; Puranen Matti, Kesäyliopiston varhaisvaiheet 1912–1939. Teoksessa Kesäsemestereistä se alkoi. Jyväskylän kesäyliopisto 1912–2012. Toim. Valtonen Heli & Matikainen Olli. Jyväskylä 2012, 15.
- ²⁴ Paakkinen 1989, 19.
- ²⁵ Kuusi 1967, 46.
- ²⁶ Katso maaseutukaupunkien yliopistovaliokunnista ja erityisesti Jyväskylään perustetusta organisaatioista Kangas 1992, 32–41.
- ²⁷ Ks. Tiedeakatemian vierailusta tarkemmin Puranen 2012, 18.
- ²⁸ Paakkinen 1989, 19.
- ²⁹ Paakkinen 1989, 20.
- ³⁰ Kangas Lasse, Jyväskylän ensimmäinen kesäyliopisto suomalaisen kesäyliopistotoiminnan edelläkävijänä. Teoksessa Kesäsemestereistä se alkoi. Jyväskylän kesäyliopisto 1912–2012. Toim. Valtonen Heli & Matikainen Olli. Jyväskylä 2012, 27–31; Matikainen Olli & Valtonen Heli, Kesäyliopisto sata vuotta. Teoksessa Kesäsemestereistä se alkoi. Jyväskylän kesäyliopisto 1912–2012. Toim. Valtonen Heli & Matikainen Olli. Jyväskylä 2012, 6.
- ³¹ Katso Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Jyväskylän haaraosastosta esim. Fredrikson Erkki, Wolmar Schildt ja Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Jyväskylän haarasto 1865–1871. Teoksessa Wolmar Schildt. ”Tieteen ja taiteen isä”. Toim. Jokipii Mauno. Atena. Jyväskylä 1993, 119–143.
- ³² Paakkinen 1989, 24; Vallinkoski Jorma, Suomen tieteelliset kirjastot. Teoksessa Oma maa III. Helsinki 1958, 228.
- ³³ Esim. Paakkinen 1989, 27.
- ³⁴ Airila M. 1927; Audejev Pirkko, Jyväskylän tieteellinen kirjasto. Jyväskylän yliopiston kirjasto. Julkaisuja. 1978; Paakkinen Kari 1989; Jokipii Mauno 1997. Katso myös dosentti Lasse Kankaan juhlapuhe kirjaston 90-vuotisjuhlassa 22.11.2002; Valtonen Heli, Kansan sivistäjä, tieteen palvelija, tiedon tallentaja Jyväskylän yliopiston kirjasto 95 vuotta.
- ³⁵ Ks. muun muassa Kuusi Sakari, Miten Jyväskylän yliopisto syntyi? Jyväskylän yliopistokysymyksen ja yliopistoyhdistyksen historia. *Studia Historica Jyväskyläensia* VI. Jyväskylä 1967; Kangas Lasse, Jyväskylän yliopistokysymys 1847–1966. Tutkimus korkeakoulun perustamisesta ja kehityksestä yliopistoksi. *Studia Historica Jyväskyläensia* 44. Jyväskylä 1992.
- ³⁶ Kalela 2002, 24–33.
- ³⁷ Ks. Kalela Jorma 2002, 22.
- ³⁸ Tieteellisen kirjaston perustamisesta julkaistiin lukuisia sanomalehtiartikkeleita vuosien 1909–1911 aikana. Tämän jälkeen julkaistut artikkelit keskittyvät seuraamaan kirjaston koelmien kartuntaa.
- ³⁹ Ks. Kalela 2002, 25 ; Vrt. Välvirronen Esa, Geenipuheen loppaus. Biotekniikan tarinat mediassa. Viestinnän julkaisuja 13. Viestinnän laitos. Helsingin yliopisto 2000, 8, 51.
- ⁴⁰ Katso Välvirronen Esa, 2000.
- ⁴¹ Keski-Suomen sanomat 27.4.1911. Maakuntakirjasto Jyväskylään
- ⁴² Keski-Suomen sanomat 27.4.1911. Maakuntakirjasto Jyväskylään.
- ⁴³ Vatanen Pirjo, Modernin suomalaisen kirjastoliikkeen synty. Teoksessa Suomen yleisten kirjastojen historia. Toim. Mäkinen Ilkka. BTJ-Kustannus. Keuruu, 251–253
- ⁴⁴ Jyväskylän kaupungin kirjastolaitoksen vaiheita 1863–1988. Jyväskylän kaupunginkirjasto – Keski-Suomen maakuntakirjasto. Moniste (Jyväskylän yliopiston kirjasto).
- ⁴⁵ Katso Jyväskylän kaupungin kirjastotoimen kehityksestä tarkemmin Tommila 1972, 439–442.
- ⁴⁶ Paakkinen 1989, 36.
- ⁴⁷ Keski-Suomen sanomat 27.4.1911. Maakuntakirjasto Jyväskylään.

- ⁴⁸ Lempinen Jorma, Maailman ensimmäinen suomenkielinen oppikoulu. Teoksessa Wolmar Schildt. "Tieteen ja taiteen isä". Toim. Jokipii Mauno. Atena. Jyväskylä 1993, 4–41.
- ⁴⁹ Jyväskylän seminaari 1863–1937. Muistojulkaisu. Toim. Mikola J.M. & Leinonen Artturi & Rekola Sulo. Helsinki 1937, 55.
- ⁵⁰ Jyväskylän seminaari 1863–1937. Muistojulkaisu. Toim. Mikola J.M. & Leinonen Artturi & Rekola Sulo. Helsinki 1937, 55.
- ⁵¹ Jyväskylän seminaari 1863–1937. Muistojulkaisu. Toim. Mikola J.M. & Leinonen Artturi & Rekola Sulo. Helsinki 1937, 55.
- ⁵² Keski-Suomen sanomat 6.9.1913. Jyväskylän maakuntakirjasto saa osan seminaarin kirjastosta.
- ⁵³ Keski-Suomen sanomat 27.4.1911. Maakuntakirjasto Jyväskylään.
- ⁵⁴ Simpanen Marjo-Riitta, Suomalaisuuden kipinät. Teoksessa Maailmannavan elämää. Keski-Suomen merkitys suomenkielisen kansallisen kulttuurin ja taiteen muotoutumisessa 1880–1917. Toim. Mäkinen Marketta. SKS. Jyväskylä 1994, 18–21.
- ⁵⁵ Kokko Marja, Sisaret, toverit. Naisten järjestäytyminen, ryhmitietoisuus ja kansalaistuminen Jyväskylässä 1800-luvun lopulta 1930-luvulle. *Studia Historica Jyväskyläensia* 57. Jyväskylä 1998, 171-172.
- ⁵⁶ Audejev-Ojanen Pirkko, Missale Aboense. Kirja keskellä Suomea. Suomalainen kirja 1488–1988. Näyttelykokonaisuus. Jyväskylä 1988, 4–5.
- ⁵⁷ Suomi-kirjastot -käsitteestä tarkemmin Häkli Esko & Huuhtanen Riitta & Jalkanen Eila. Tieteellisen kirjastojärjestelmän synty Suomessa ja Savossa. Snellman-instituutin B-sarja 12. Kuopion painatuskeskus 1988, 5–12; Kuopion Suomi-kirjastosta Huuhtanen Riitta, Tiedelaakson tiedonhakua. Kuopion yliopiston kirjaston synty ja ensimmäiset vuosikymmenet. Kuopion yliopisto. Kuopio 2006, 20.
- ⁵⁸ Huuhtanen 2006, 20.
- ⁵⁹ Häkli & Huuhtanen & Jalkanen 1988, 12–14.
- ⁶⁰ Keski-Suomi 5.5.1909. Aatteellisillekin tarkoitusperille; Ehdotus tieteellisen kirjaston perustamisesta Jyväskylään. Kirje E.K.
- ⁶¹ Keski-Suomi 5.5.1909. Aatteellisillekin tarkoitusperille; Ehdotus tieteellisen kirjaston perustamisesta Jyväskylään. Kirje E.K.
- ⁶² Vallinkoski Jorma, Suomen tieteelliset kirjastot. Teoksessa Oma Maa III. Toim. Linkomies Edwin. WSOY. Porvoo 1958, 227-228.
- ⁶³ Häkli & Huuhtanen & Jalkanen 1988, 16.
- ⁶⁴ Huuhtanen 2006, 22.
- ⁶⁵ Häkli & Huuhtanen & Jalkanen 1988, 16.

JYVÄSKYLÄN SEMINAARIN KIRJASTO

Jyväskylän yliopiston kirjaston historian katsotaan alkavan vuodesta 1912, jolloin Jyväskylän tieteellinen kirjasto perustettiin. Seminaarinmäellä kirjastotoimintaa on ollut kuitenkin jo ennen tätä Uno Cygnaeuksen 1863 perustaman Jyväskylän seminaarin yhteydessä. Myöhemmin nämä kaksi kirjastoa yhdistettiin yhdeksi Jyväskylän kasvatustieteellisen korkeakoulun kirjastoksi, josta tuli vuonna 1966 Jyväskylän yliopiston kirjasto.

”Opettavaa, sivistävää, huvittavaa ja jalostavaa kirjallisuutta koko seminaarille”

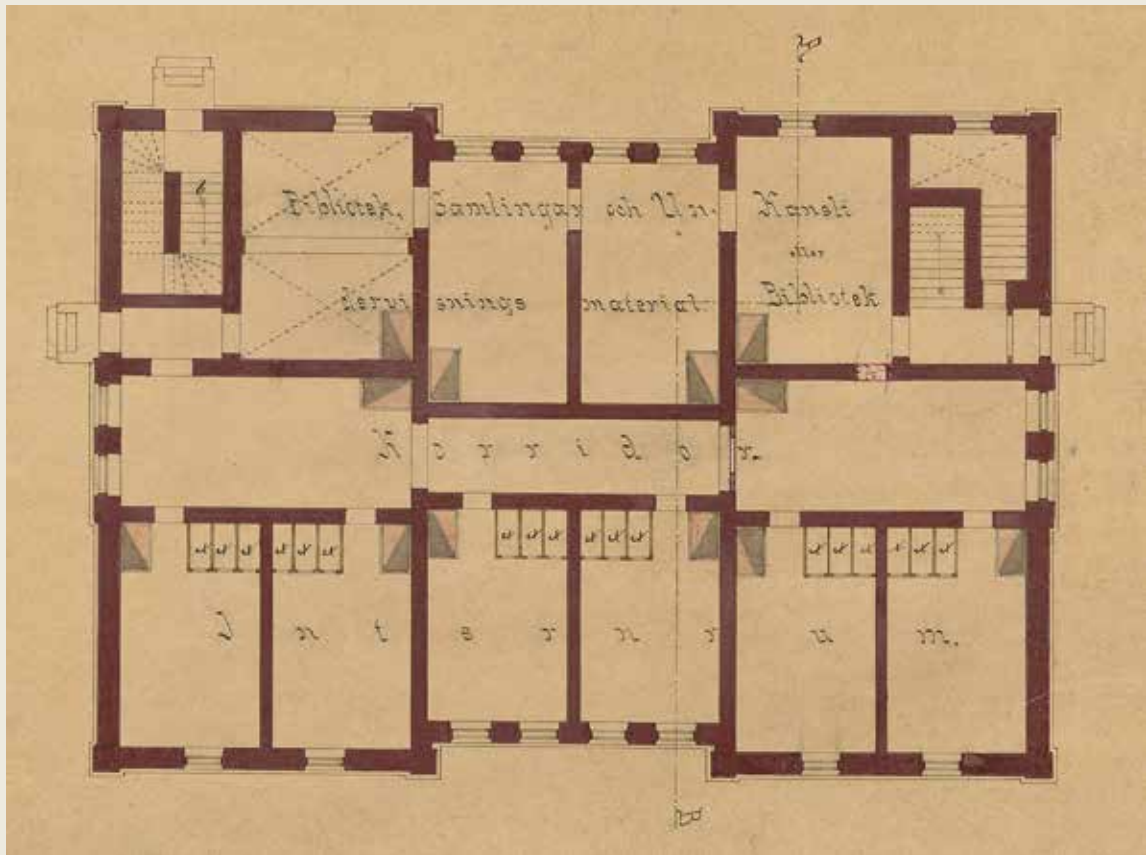
Seminaarin kirjaston perustaminen liittyi oleellisena osana Cygnaeuksen seminaarisuunnitelmaan ja kansansivistyspäämäärään. Oman työuransa aikana hän oli tutustunut monenlaisiin kirjastoihin ja kirjakoelmiin sekä oli vaikuttanut käsikirjastojen syntyyn ja kehitykseen. Alaskan vuosinaan 1839–1845 Cygnaeus oli laatinut suunnitelmat Sitkan luterilaisen seurakunnan kirkko- ja pappilarakennusta varten. Sen yhdeksi tärkeimmäksi tilaksi hän suunnitteli kaikkien seurakuntalaisten käyttöön tarkoitettua kirjastoa. Cygnaeus osallistui myös kirjallisuuden hankintaan.¹

Pietarin pyhän Marian seurakunnan kirkkoherrana ja opettajana vuosina 1846–1858 Cygnaeuksen hallinnassa oli seurakunnan kirjasto. Lisäksi hän tutustui lukuisiin pienempiin käsikirjastoihin ja niiden kautta sai käsiinsä tuon ajan uusimman kasvatustieteellisen kirjallisuuden.²

Cygnaeuksen seminaarisuunnitelmista ja kirjeistä on löydettävissä hänen ajatuksensa opettajaseminaarin kirjastosta ja sen hankintapolitiikasta. Cygnaeus korosti kirjoituksissaan kirjaston merkitystä oppilaitoksen toiminnassa. Varsin yksityiskohtaisessa seminaarille laatimassaan tilaohjelmassa Cygnaeus on sijoittanut kirjaston seminaarin päärakennuksen ensimmäiseen kerrokseen. Kirjaston tilojen luonteeseen Cygnaeus ei esityksissään varsinaisesti puutu, mutta seminaaria varten rakennettavista

rakennuksista hän yleisesti mainitsee, että niiden pitää olla korkealle kivijalalle rakennettuja ”kahdenkertaisia” ja pärekattoisia rakennuksia, jotka on pystytetty kuivalle ja terveelle paikalle, jossa on runsaasti saatavilla raitista ja hyvää sekä juoma- että kylpyvettä. Huoneiden pitää olla tilavia, avaria ja valoisia eikä rakennuksia saa rakentaa kasarmimaisiksi kolmikerroksisiksi, jotta niissä ei pääse ”kasarmihenki” ennemmin tai myöhemmin valloilleen. Tällä Cygnaeus lienee tarkoittanut sitä, että liian suuret rakennuskompleksit tuottivat helposti hierarkkisen ja laitoksen organisaation, jossa seminaarin kasvatuksellinen ilmapiiiri ei pääsisi riittävästi esille.³

Seminaarin oppisuunnitelmassa ja työjärjestyksessä Cygnaeus painotti kirjaston toisaalta sivistävää ja toisaalta viihdyttävää puolta: ”Seminaarin kirjaston tarkoituksena on hankkia oppilaille opettavaa, sivistävää, huvittavaa ja jalostavaa lukemista...”. Selittävässä osiossa hän puhuu kirjakoelmasta, jota kartutetaan varojen mukaan ja johon hankitaan teoksia etenkin kasvatustieteiden ja luonnontieteiden alalta. Kirjaston piti palvella koko seminaaria, myös opettajia oppilai-



Seminaarin johtajanrakennuksen (nykyinen Oppio-rakennus) alakerran pohjakaavassa on nähtävissä kirjasto- ja kokoelmatilojen sijoittuminen rakennuksen luoteissivulle. Kaakkoispuolelle asettuivat sisäoppilaiden asuinhuoneet. 1. krs:n pohjakaava on rajattu johtajan rakennuksen rakennuspiirustuksesta, jonka on allekirjoittanut Helge Rancken 27.4.1880. 2363:53, JYM.

den lisäksi. Cygnaeus mainitseekin, että hankittavien kirjojen tulee olla seminaarinopettajille tarpeellisia jatko-opintoja varten ja muuten ”seminaarinuorisolle sopivia”. Kirjaston tehtävänä Cygnaeuksen mukaan oli tukea oppikirjojen ulkopuolista tietoa ja jatko-opintoja, sillä päivittäiset oppikirjansa oppilaiden on hankittava itse. Cygnaeus esitti, että perustettavan kirjastorahaston varoilla tilataan vuosittain muutamia kasvatusopillisia, luonnontieteellisiä ja teknologisia aikakauskirjoja, jotka osaksi kiertävät kaikilla opettajilla tai ovat luettavana erillisessä salissa. Hankinnoista päättävät yhdessä johtaja ja opettajisto. Cygnaeus painotti, että kirjallisuuden pitää olla kansainvälistä ja parasta mitä saatavilla on, jotta oppilaat saavat tilaisuuden tutustua ulkomaiden kouluissa vallitsevaan elämään ja kasvatustieteen kehitykseen eri maissa. Erityisesti hän mainitsee Saksassa ja Englannissa ilmestyvän kasvatusalan ajankohtaisen kirjallisuuden. Aivan näin monipuolisena Jyväskylän seminaarin kirjasto ei kuitenkaan toteutunut.⁴

Määrärahojen niukkuuden vuoksi suuri osa kirjoista saatiin lahjoituksena ja kartunta oli hyvin satunnaista. Myös kaupungin vuokratilojen huono kunto ja ahtaus aiheuttivat monenlaisia ongelmia ja vastoinkäymisiltäkään ei uudehkössä seminaarissa välttytty. Vuonna 1878 syttyneessä tulipalossa tuhoutui poikamallikoulun, kirjaston

ja miesosaston kokelasluokan hallussa ollut rakennus Nikolainkadun varressa. Siihen mennessä hankitusta ja lahjoituksina saadusta arvokkaasta kirjastosta turmeltui osa ja säästyneet kirjat siirrettiin mallinkoulunjohtaja Adolf Oksasen seminaaria varten rakennuttamaan taloon kaupungin silloisen kirkon läheisyyteen.⁵

Vuosien aikana vähitellen karttunut seminaarin kirjasto sisälsi sekä ulkomaista että kotimaista kasvatusalan kirjallisuutta sekä uskonnollisia teoksia. Kaiken kaikkiaan tavoitteena oli hankkia kaikki suomen kielellä painetut teokset seminaarin kirjastoon. Lahjoittajina kunnostautuivat muun muassa kahden seminaariopiskelijan isä Elias Lönnroth sekä piirilääkäri, innokas suomalaisuusmies sekä Cygnaeuksen ystävä ja opiskelutoveri Wolmar Styrbjörn Schildt. Lönnrothin kirjat kartuttivat seminaarin kirjastokokoelmaa vielä hänen kuolemansakin jälkeen, kun vuonna 1886 perikunta lahjoitti tästä kirjastosta yli kaksi sataa teosta Jyväskylään.⁶

Kirjaston ensimmäinen hoitaja oli voimistelun lehtori K. G. Göös, joka myöhemmin toimi kustannusalalla perustaen Weilin & Göös – kirjapainon vuonna 1872 yhdessä Jyväskylän yläalkeiskoulun opettajan Alexander Georg Weilin kanssa. Göös osallistui aktiivisesti oppikirjatuotantoon, ja hänen kirjoittamansa ”Voimistelun harjoitusoppi kansa-

koulujen tarpeisiin vuodelta 1868” on ensimmäinen suomenkielellä julkaistu voimistelun didaktinen oppikirja.⁷

Omat tilat seminaarille, kirjastolle ja opetuskokoelmille

Vuosien 1879–1883 aikana seminaarille rakennettiin omat rakennukset kaupungin eteläpuoleiselle harjulle. Rakennukset suunniteltiin Cygnaeuksen seuraajan filosofian maisteri Karl Gabriel Leinbergin ja arkkitehti Ludvig Isak Lindqvistin laatiman tilaohjelman perusteella Yleisten rakennusten ylihallituksen arkkitehti Constantin Kiseleffin johdolla.⁸

Uusissa rakennuksissa kirjaston tilakysymykseen saatiin parannus: kirjasto ja muukin oppilaitoksen opetuskokoelma voitiin sijoittaa niille suunniteltuihin huoneisiin johtajan virka-asunnon ensimmäiseen kerrokseen nykyiseen Oppio-rakennukseen. Johtajan rakennus toteutettiin arkkitehtien Constantin Kiseleffin ja Helge Ranckenin suunnitelmien pohjalta auramaisesti sijoittuvien nais- ja miesosasto rakennuksien väliin hierarkkisesti keskeiselle paikalle auran kärkeen. Ulkoasultaan se poikkesi muista Seminaarinmäelle rakennetuista tiilirakennuksista siihen sijoitetun johtajan huoneiston vuoksi. Rakennuksella oli huomattava symboliarvo maakunnan korkeimman valtion virkamiehen asuntona.⁹

Kirjaston kokoelmat karttuvat

Oppio-rakennuksessa kirjastolle varatut tilat kävivät nopeasti ahtaiksi, sillä suunnittelussa ei ollut riittävästi huomioitu seminaarin kirjaston erityistarpeita ja laajentumista. Kirjaston ja opetuskokoelman tilantarve olivat seminaarin opettajakokouksissa lähes jatkuva keskustelun aihe. Kärkkäimät keskustelijat totesivat, että seminaaria varten oli kyllä rakennettu avarat kellaritilat muun muassa johtajan rakennukseen, mutta kirjaston kokoelmille oli hankittava lisätiloja myös muista seminaarin rakennuksista.¹⁰

Cygnaeusta seurannut seminaarin johtaja Leinberg oli innokas tutkija, josta vähitellen kehittyi huomattava koulu- ja kirkkohistorioitsija. Kirjallisuuden ystävänä hän osallistui johtajakautenaan aktiivisesti kirjaston hoitamiseen ja kartuttamiseen. Hänen aikanaan kirjasto sai laajan ja valtakunnallisestikin merkittävän historia- ja kirkkohistoriaosaston. Lisäksi hankittiin keskieuropalaista ja skandinaavista pedagogista kirjallisuutta.¹¹

Leinbergin seuraaja vuonna 1895 seminaarin johtajaksi tullut filosofian tohtori Y.K. Yrjö-Koskinen tarttui jälleen kirjaston tilakysymykseen. Hänen päätöksellään johtajan tilavan virka-asunnon yhteyteen rakennuksen toiseen kerrokseen perustettiin lukutupa käsikirjastoineen oppilaiden

käyttöön. Yrjö-Koskinen tavoitteena oli omatoimisuuden lisääminen seminaarin oppilaiden kirjaston käytössä. Hänen aikanaan seminaarin kirjaston toiminta rajattiin koskemaan vain oppilaitoksen omaa väkeä, kun aikaisemmin kirjasto oli ollut avoinna myös kaupunkilaisille.¹²

Kirjastotoiminnan haasteita – kirjaston- hoidon opetus alkaa

Pyrkimykset sekä oppilaiden omatoimisuuteen kirjaston käyttäjinä sekä kouluylhallituksen vaatimukset kirjastonhoidon opetuksesta asettivat haasteita kirjaston tiloille. Kun seminaarin suomenkielen lehtorina aloitti vuonna 1906 Martti Airila, ryhdyttiin lainaustoimintaa hoitamaan seminaarin oppilastyönä siten, että hoitovelvollisuus siirrettiin kokelasluokkien oppilaiden tehtäväksi. Tilan puute aiheutti kuitenkin sen, että laajahkoa käsikirjastoa ja hiljaisia työskentelytiloja ei ollut käytettävissä ja se häytti kirjaston hoitamiseen liittyvää opetustehtävää. Kun kirjastonhoidon opetus vakiinnutti asemansa muiden oppiaineiden joukossa lukuvuodesta 1910–1911 alkaen, kirjasto sai erityisesti tätä kautta funktion opiskelijoiden opetuskirjastona. Seminaarisissa opiskeluiden muistoissa seminaarin kirjasto esiintyykin tuona aikana juuri kirjastonhoidon opetuskohteena eikä niinkään opiskelupaikkana. Ope-

tukseen kuului kirjastonhoidon yleisten periaatteiden lisäksi konkreettisia kokoelmienhoidon, luetteloinnin ja avoinnapidon tehtäviä sekä kirjansidontaa. Kirjastonhoidon opetus oli varsin tarpeellista, sillä kansakoulunopettajat toimivat yleisesti kirjastonhoitajina kylä- ja kansankirjastoissa, jotka usein sijoitettiin maalaiskansakoulujen tiloihin. Vuosikymmenien aikana seminaarin kirjasto kasvoi ja sitä voitaneen 1930-luvun osalta luonnehtia kirjasto-olosuhteitaan tuon ajan seminaarien parhaimmaksi laajoine kokoelmineen.¹³

Vuonna 1919 seminaarin kirjastolle saatiin vihdoin käsikirjasto, joka sijoitettiin lehtori Airilan johdolla perustetun Tieteellisen kirjaston yhteyteen, mutta vain hetkeksi, sillä vanha kunnostettu viljamakasiini kävi nopeasti Tieteellisen kirjaston toiminnan vuoksi ahtaaksi ja seminaarin käsikirjasto päädyttiin siirtämään seminaarin sairaalahuoneeseen nykyisen Educa-rakennuksen siipiosaan.¹⁴

Kirjastotilojen laajennus

Vihdoin 1920-luvulla Seminaarin kirjaston tiloja ryhdyttiin kehittämään perusteellisemmin. Rakennuksesta päätettiin järjestää lisätilaa siten, että johtajan asuntorakennuksen pohjakerroksessa sijainneet neljä miesoppilaiden asuntolahuonetta otettiin kirjaston käyttöön. Suunnitelmat laadittiin Vaasan lääninrakennuskontto-

riissa lääninarkkitehti A.W. Stenforsin johdolla. Kirjasto muutti uusiin tiloihin syksyllä 1930. Seminaarin toimintakertomuksessa uutta kirjastosalia luonnehditaan kauniiksi ja avaraksi. Tila sai 1920-luvun klassismin piirteitä ja keskelle salia sijoitettiin mm. näyttävä kattorakenteita kannattava pylvä, joka lisäsi arvokkuutta. Tarkoituksena oli selvästi pyrkiä pois varas-

tomaisuudesta ja kirjaston liiallisesta kokoelmaluonteesta. Tilan tehokkuutta parannettiin jakamalla tilojen toinen puoli parviratkaisulla kahteen kerrokseen. Näin pystyttiin järjestämään runsaasti lisää avohyllytilaa. Oppilaiden itsenäistä työskentelyä varten perustettiin lukutupa.¹⁵

Kaikki kirjastotoiminta ei toiminut kuitenkaan saman katon alla vaan

seminaarin alueelle oli sijoitettuna lukuisia pieniä kirjastoyksiköitä. Alueella toimivat muun muassa tyttö- ja poikaharjoituskoulujen oppilaskirjastot sekä opettajakolaiden käsikirjasto molemmissa harjoituskouluissa.¹⁶ Lisäksi tiettävästi seminaarin veisto- ja piirustussalilla (nykyinen Vila Rana) on ollut oma käsikirjastonsa.

Viitteet

- 1 Lönnbeck Gustaf Uno Cygnaeus Suomen kansakoulun isä, Helsinki 1910, 39–40; Uno Cygnaeuksen kirje sisarelleen Johannalle 12.5.1840, kopio Kansallisarkistosta Jyväskylän yliopiston museossa; Nurmi Veli, Uno Cygnaeus Suomalainen koulumies ja kasvattaja. Helsinki 1988, 38.
- 2 Lönnbeck 1910, 52–53; Nurmi 1988, 52.
- 3 Uno Cygnaeuksen kirjoitukset Suomen kansakoulun perustamisesta ja järjestämisestä. Helsinki 1910. 228–231, 522
- 4 Uno Cygnaeuksen kirjoitukset 1910, 228–231, 263.
- 5 Halila Aimo, Jyväskylän seminaarin historia. Porvoo 1963, 135, 142.
- 6 Halila 1963, 141–143.
- 7 Halila 1963, 142.
- 8 Halila 1963, 138; Jyväskylän yliopiston museon rakennuspiirustuskokoelma, JYM; Jyväskylän seminaarin arkisto, JyMa.
- 9 Jyväskylän yliopiston museon rakennuspiirustuskokoelma, JYM.
- 10 Halila 1963, 278–279.
- 11 Halila 1963, 142, 262; Jokipii Mauno, Jyväskylän tieteellinen kirjastotoimi 85 vuotta. Jyväskylä 1997, 5–7.
- 12 Halila 1963, 143.
- 13 Halila 1963, 262; Mikkola J.M, Leinonen Artturi ja Rekola Sulo, Jyväskylän seminaari 1863–1937. Helsinki 1937, 63; Jyväskylän seminaarin toimintakertomukset 1909–1910 ja 1911–1912, JYM.
- 14 Halila 1963, 284.
- 15 Jyväskylän seminaarin toimintakertomus vuodelta 1930–1931, 20, JYM; Muutospiirustus kirjaston järjestelyistä 1929, 1538:23 JYM.
- 16 Jyväskylän seminaarin toimintakertomus 1932–1933, 21–22, JYM.

MARJA KOKKO

MILLAINEN OLI JYVÄSKYLÄN TIETEELLINEN KIRJASTO ENNEN YLIOPISTON PERUSTAMISTA?

Jyväskylän tieteellisen kirjaston toiminta keskittyi aluksi kattavan kansallisen kokoelman rakentamiseen. Kirjallisuutta kartutettiin yksityisten ja yhteisöjen merkittävillä kokoelmilla, lahjoituksina saaduilla aineistoharvinaisuuksilla sekä kansalaisten talkootyönä. Vapaakappaleoikeuden myötä vuonna 1919 kirjaston merkitys tunnustettiin ja se saavutti tasa-arvoisen aseman Helsingin yliopiston kirjaston kanssa. Jyväskylän Kasvatustieteellisen korkeakoulun aloitettua toimintansa käynnistyi kirjaston erikoistuminen opetus- ja tutkimustoiminnan tarpeisiin vastaavaksi palvelulaitokseksi.

KANSALLISEN KIRJALLISUUDEN KOKOAMINEN HAASTAVANA TEHTÄVÄNÄ

Jyväskylän tieteellisen kirjaston perustamisajatuksena oli koota täydellinen kotimaisen kirjallisuuden kokoelma ja täydentää tätä tulevan yliopiston tutkimustarpeita palvelevalla ulkomaisella kirjallisuudella.¹ Toisen kansallisen yliopiston perustamiskysymys oli herättänyt kiinnostuksen kansallisen kokoelman kokoamiseen myös useassa muussa sisämaan kaupungissa, joten kilpailua arvokkaimmista kokoelmista ei voitu tässä tilanteessa välttää.

Etenkin vanhimman kansallisen kirjallisuuden kokoaminen näytti vaikealta, sillä Turun palon yhteydessä vuonna 1827 katosi merkittävä osa kansallista kirjaomaisuutta tuhkana taivaan tuuliin. Palosta säilyivät vain lainassa olleet reilu 800 nidettä. Helsinkiin siirretyn yliopiston kirjaston kokoaminen oli aloitettava käytännössä alusta lähtien uudelleen. Keräystoiminta aloitettiinkin vuonna 1829 ja sen organisoivat tuomiokapituli ja seurakuntapapit, mikä merkitsi sitä, että keräys onnistuttiin ulottamaan sekä maantieteellisesti että väestöllisesti koko Suomeen.²

Työ, joka oli tehty Helsingin yliopiston kirjaston kokoelmien kartuttamiseksi, herätti epäilyjä siitä, oliko ylipäätänsä mahdollista koota toista likikään vastaavaa kokoelmaa. Tätä argumenttia käyttivät myös ne, jotka vastustivat ylipäätänsä toisen yliopiston perustamista.³ Turun yliopiston perustaminen vuonna 1920 ja

sen yhteyteen perustetun kirjaston kokoelmen kartuttaminen jo 1910-luvun lopulta lähtien, tarkoitti sitä, että jo Jyväskylään sijoitettavaksi suunniteltuja merkittäviä kokoelmia sijoitettiin Turkuun. Turun tuleva kirjasto alkoi saada tukea sekä yksityisiltä lahjoittajilta että myös tiedekustantamoilta. Näistä mainittakoon valtioneuvos Eliel Aspelin-Haapkyllän kirjasto ja SKS:n kirjaston sanomalehtikokoelma.⁴

AIRILAN VISIO KATTAVASTA KANSALLISESTA KOKOELMASTA AGRICOLASTA ALKAEN⁵

Jyväskylän Tieteellisen kirjaston ensimmäisen hoitajan Martti Airilan haave oli saada kootua Mikael Agricolan tuotannosta alkava täydellinen Fennica-kokoelma. 1900-luvun alussa ei ollut vielä tarkkaa yhteistä ymmärrystä siitä, mitä Fennica-kokoelmalla mahdollisesti tarkoitettaisiin. Kansalliskirjallisuuden kriteeristöä alettiin muotoilla Suomessa myöhään, vasta 1860-luvulla. Uraa uurtavan työn kansallisen kokoelman määrittelyssä teki Helsingin yliopiston kirjaston amanuenssi Sven Gabriel Elmgren. Elmgren esitti väitöskirjassaan, että kirjallisuuden voitiin katsoa kuuluvan kansalliskirjallisuuteen, jos se oli julkaistu suomeksi painopaikasta riippumatta. Kansalliskirjallisuutta oli myös tuotanto, joka oli julkaistu Suomessa kielestä riippumatta tai jos teoksen tekijä oli suomalainen tai henkilö, joka oli tehnyt pääasiallisen elämäntyönsä Suomessa. Julkaisun

kielellä tai painopaikalla ei ollut kolmannessa kriteerissä merkitystä. Suomessa kansalliskirjallisuuden määrittelyssä korostui kieli, mikä johtui suomalaisuusliikkeen vahvistumisesta. Kielestä ei näyttänyt muodostuvan erityistä ongelmaa, sillä 1800-luvun puoliväliin mennessä suomen kielellä kirjoitettua kirjallisuutta oli julkaistu vain pieni määrä.⁶

Fennica-kirjallisuuden nykyaikainen luettelointi alkoi 1800-luvun lopulla. Työn käynnisti Helsingin yliopiston kirjaston amanuenssi Valfrid Vasenius, joka julkaisi vuonna 1878 teoksen *Suomalainen Kirjallisuus 1544–1877*. Kuitenkin vanhimman kirjallisuuden osalta kansalliskirjallisuuden bibliografiat olivat puutteellisia vielä pitkään.⁷

Jyväskylän Tieteellisen kirjaston perustamista koskeissa keskusteluissa tulevan koelman luonnetta oli pohdittu ja samalla perusteltu toisen ”kansalliskirjaston” tarpeellisuutta. Tämän toisen ”kansalliskirjaston” perustamista ajaneessa eduskunta-aloitteessa ei puhuttu Fennica-kokoelmasta, vaan siinä todettiin, että kirjastoon pitäisi saada kaikki Helsingin yliopiston kirjaston kaksoiskappaleet. Uuden kansallisesti merkittävän kirjaston piti saada myös samat oikeudet, joista yliopiston kirjasto oli nauttinut. Näistä tärkein oli vapaa-kappaleoikeus kaikkiin valtion ja yleisten kustantamoiden julkaisuihin ”olivatpa ne kirjoja, aikakaus- ja sanomalehtiä tai tilapäisiä painatuksia”⁸.

Eduskunta-aloitteeseen sisältyi toive siitä, että ”lahjoitusten ja jälkeensäädöstenkin kaut-

ta tulisivat uuden kansalliskirjaston kirjavarat arvattavasti jonkun verran karttumaan. Yksityiskirjastojen omistajat olisivat kenties halukkaampia tekemään sellaisia jälleensäädöksiä nuoren ja kannustusta kaipaavan laitoksen hyväksi kuin yliopiston vanhan ja suuren kirjaston hyväksi, jossa he arvelevat heidän kirja-teoksensa jo ennestäänkin löytyvän”.⁹

KIRJOJEN KERUUTOIMINNAN ORGANISOINTI JYVÄSKYLÄSSÄ

Kirjastolle suunnitellun tukijalan eli kattavan suomalaisen kirjallisuuden lisäksi kirjaston aineiston kartuntatyössä kiinnitettiin alusta lähtien huomio sanomalehtien vuosikertasarjoihin. Keruutyö aloitettiin luonnollisesti paikallisista sanomalehdistä.¹⁰ Helsingin yliopiston kirjaston kokoelmien kartuttamiseksi organisoitun keruuhankkeen tavoin myös Jyväskylässä vedottiin sanomalehdissä julkaistuilla tiedotteilla lukevan yleisön auttamishaluun. Jyväskylässä keruutyöhön rekrytoitiin seminaarin ja lyseon oppilaita ja heidän tehtävänä oli koota nimenomaan sanoma- ja aikakauslehtiä, ennen vuotta 1870 ilmestynyttä pienkirjallisuutta ja vanhaa suomenkielistä kirjallisuutta. Vuonna 1911 järjestetty keräys tuotti suuren määrän vanhaa, erityisesti hengellistä kirjallisuutta.¹¹

Kirjastonhoitaja Airila painotti erityisesti vanhimman harvinaisen kirjallisuuden hankkimista.¹² Airilan kiinnostuksen kohteet näkyi-



Kuvat: Jussi Liimatainen.

G. Lundahl.

1. 1755

I. N. J.
Suomalaisen

Gana-Sugun Soetus.

Sumalan avulla/

Suurella työllä/ pitkällä ajalla/ monen neuvoilla/

Suomen Kielen Sumiari,

Coactu

DANIEL JUSLENIUGEDA.

FENNICI

LEXICI TENTAMEN,

DEI auxilio,

Prolixo labore, longo tempore, multorum consiliis

Lingvæ Fennicæ honori

Congestum a

D. J.

Sins Orda-Boks Sörsök,

Med Guds hielp, *Christopher*

Genom widlyftigt arbete/ på lång tid/ med mångas råd/

Till Sinska Språkets heder

Sammanföret af

D. J.

STOCKHOLM, Tryckt hos LARS SALVIUS, 1745.

vät myös kirjaston varhaisen kokoelmatyön linjauksissa. Kirjastonhoitaja oli ensisijaisesti bibliofiili ja vasta sitten kirjastonhoitaja. Airilan johdolla kirjaston kehittämisessä keskityttiin Fennica-kokoelman kehittämiseen ja siinä erityisesti kirjaharvinaisuuksien metsästämiseen. Airilan käsitys oli, että kirjaston hoitamisessa tärkeintä oli säilytystyö, ei ensiluokkainen järjestelytyö.¹³ Airilan kiinnostus nimenomaan vanhimpaan suomalaiseen kirjallisuuteen näkyy siinä, että hän kokosi sangen yksityiskohtaiset tiedot kirjastoon saapuneesta vanhemmasta kirjallisuudesta, minkä lisäksi hän kommentoi niteiden kuntoa sekä mahdollisia puuttuvia osia. Kokoelmien kartunnan merkitys näkyi kirjaston hoidossa pitkään Airilan jälkeinkin.¹⁴

Kirjastoon saapuneiden kirjojen lahjoittajista, useasta yksittäisestä kirjaharvinaisuudesta ja suuremmista lahjoituksista tiedetään varsin paljon. Kirjastonhoitaja Airila tallensi tarkat tiedot lahjoittajista, lahjoitusten summista ja lahjoitetuista kokoelmista ja tiedot julkaistiin kaikissa paikallisissa sanomalehdissä.

JYVÄSKYLÄN TIETEELLISEN KIRJASTON KOKOELMIEN TUKIJALAT

Kirjaston kokoelmien perustan muodosti Jyväskylän Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran noin 450 niteen kokoelma, joka oli aikoinaan karttunut SKS:n ja yksityisten kansalaisten lah-

joituksista. Vuonna 1913 valtio suostui siihen, että seminaari luovutti omat tarpeettomat kirjansa tieteelliselle kirjastolle. Lyseon kirjastolle Schildtin testamentissa luvattu kirjakokoelma luovutettiin tieteelliselle kirjastolle puolestaan vuonna 1919. Oppilaitoksilta saatuihin kirjakokoelmiin kuului 1800-luvulla ilmestynyt hengellinen kirjallisuus, erilaista pienkirjallisuutta ja sanomalehtien vuosikertoja.

Merkittävin yksittäinen hankinta kirjaston alkuvuosina oli helsinkiläisten Minervan antikvariaatin varaston osto vuonna 1914. Kuten edellä mainittiin kuopiolaiset ehtivät hankkia varastosta arvokkaan tieteellisen kirjallisuuden osan. Jyväskylään saapunut varasto sisälsi Airilan mukaan runsaasti arvotonta aineistoa ja kaksoiskappaleita, mutta myös joitakin harvinaisuuksia. Kirjaston virkailijana toiminut runoilija Juhani Siljo sai tehtäväkseen seuloa kirjamassasta kansalliskirjallisuuden kokoelman kannalta arvokkaimman osan.

Jyväskylän Tieteellisen kirjaston kansallisten kokoelmien kartuttamisen todellinen murroskohta on vuosi 1919, jolloin kirjasto sai vapaakappaleoikeuden. Koska varhaisen Fennica-kirjallisuuden osuus kaikesta kansalliskirjallisuudesta on vähäistä, kuroi kirjasto vapaakappaleoikeuden turvin ripeästi kiinni Helsingin yliopiston Fennica-kokoelman suhteellista osuutta. Martti Airilan esittämän arvion mukaan vuonna 1927 Jyväskylän Tieteellisen kirjaston Fennica-kokoelma vastasi peräti 75 prosenttia Helsingin yliopiston kirjaston vastaavasta kokoelmasta.¹⁵ Vapaakap-



Aimo Lahden väitös "Virheet opetusopillisena ongelmana" oli ensimmäinen Jyväskylän Kasvatusopillisen korkeakoulun aikana julkaistu väitöskirja. Kuva: Jussi Liimatainen.

paleoikeiden ulkopuolelle jääneitä sanomalehtiä ja aikakauskirjoja kirjasto sai lahjoituksina useilta eri tahoilta. Kirjastonhoitajana 1940- ja 1950-luvulla toimineen Nils Berndtsonin arvioiden mukaan Jyväskylän tieteellinen kirjasto sai käytännössä kaiken sanomalehtiaineiston ja myös suuren osan pienpainatteita.¹⁶ Juuri tätä aineistoa pidettiin erityisen tärkeänä tutkimustoiminnan mahdollistajana. Vapaakappaleisuuden saaminen merkitsi kirjastolle aseman virallista tunnustamista ja toiminnan vakiintumista osana tieteellisten kirjastojen verkostoa.

TIETEELLISEN KIRJASTON KOKOELMAT "POTENTIAALISENA ENERGIANA"

Jyväskylän Tieteellisen kirjaston kokoelmien arkistomainen luonne jarrutti laitoksen palvelutoiminnan kehitystä. Kirjaston varhaisvaiheessa 1910- ja 1920-luvulla lainaustoiminnalle ja ylipäätään yleisön palvelulle ei ollut käytännössä minkäänlaisia resursseja. Kirjastoa ylläpiti yksityinen hoitovaliokunta, joka onnistui saamaan kaupungilta vuotuisen tuen vuonna 1920. Edes kaupungin tuki ei riittänyt toiminnan ylläpitoon, vaan kirjaston hoito luovutettiin yliopistoyhdistyksen haltuun vuonna 1924. Koska jyväskyläläisten toiveet omasta yliopistosta jäivät toteutumatta 1900-luvun alussa, yhdistyksen varoja voitiin käyttää nyt kirjaston toiminnan tukemiseen.¹⁷

Yliopistoyhdistyksen alaisuudessa kirjaston varustetasoa saatiin nostetuksi, mutta kirjahankintoihin ei yhdistykselläkään ollut suuria varoja. Vuonna 1930 saatiin muodostettua erityinen lainakirjasto, josta sai koti- ja ulkomaisia tärkeimpiä kurssikirjoja sekä sanakirjoja. Palvelujen laajentamiselle ei ollut kuitenkaan edellytyksiä.¹⁸

Jyväskylän Kasvatusopillisen Korkeakoulun perustaminen vuonna 1934 ei merkinnyt dramaattista muutosta tieteellisen kirjaston toimintaan. Alun perin jopa koko kirjaston merkitys asetettiin kyseenalaiseksi. Kouluhallitus oli ollut sitä mieltä, että korkeakoulu ei edes tarvinnut tieteellisen kirjaston kaltaista laitosta toimintansa tueksi. Kirjastoa pidettiin kustannuksiltaan liian kalliina eikä kirjaston koelmilla ollut käyttöä korkeakoulun tapaisella laitoksella. Tämän lisäksi suunnitelmissa oli perustaa pedagoginen keskuskirjasto Helsinkiin.¹⁹ Ylikirjastonhoitaja Pekka Raittilan sanoin kirjaston kokoelmat muodostivat 1950-luvun loppuun saakka ”potentiaalisen energian”, joka odotti tulevaa käyttöä.²⁰

KESÄYLIOPISTOLAISET JA KIRJASTOTOIMINTA

Aikaisemmassa tutkimuksessa on todettu, että korkeakoulukirjastona laitos joutui pärjäämään henkilökunnan, hankintamäärärahojen että tilojen puolesta hyvin puutteellisissa ja vaatimattomissa oloissa. Murroskohtana

voidaan pitää vuotta 1958, jolloin korkeakoulu laajeni filosofisella tiedekunnalla. 1950- ja 1960-lukujen vaihteessa sekä korkeakoulussa että sen kirjastossa alkoi kehitys kohti täysmittaista yliopistotoimintaa.²¹

Tieteellinen kirjasto oli perustettu palvelemaan tutkijoita ja opiskelijoita ja kuten kirjastonhoitaja Sigurd Forss vuonna 1927 Keski-suomalaiselle antamassaan haastattelussa totesi, sieltä ei lainattu teoksia ”huvilukemista”²² varten. Koska lainaustoiminta oli tiukasti rajoitettua, oli luonnollista, että asiakkaita laitoksella oli vähän.

Aikaisemmassa tieteellisen kirjaston vaiheita koskevassa tutkimuksessa kesäyliopiston vaikutusta kirjaston profiiliin ei ole nostettu esille. Painopiste on ollut kokoelmien kartuttamisessa, mikä olikin tosiasiallisesti kirjaston toiminnan pääpainopiste. Kirjaston profiilin kannalta nimenomaan kesäyliopistolla oli suuri merkitys, koska laitoksen tahto palvella kesäyliopiston opiskelijoita osoitti, että sillä oli valmiudet palvella myös varsinaista akateemista tutkimustoimintaa.

Kirjaston ensimmäisten vuosikymmenien aikana kesäyliopiston opiskelijat olivatkin kirjaston merkittävä asiakasryhmä.²³ Kirjasto pyrki vastaamaan kesäyliopistolaisten tarpeisiin hankkimalla tarvittavia kurssikirjoja. Tieteellisen kirjaston kokoelmien yhteydessä mainitaan usein kesäyliopiston kirjasto, jolla tarkoitetaan mahdollisesti juuri tätä kesäkurssitoiminnan ympärille muodostunutta kokoelmaa. Vuonna 1929 kirjastonhoitajaksi valittu V. Appelqvist

JYVÄSKYLÄN KASVATUSOPILLISEN KORKEAKOULUN JULKAISEMA
ACTA ACADEMIAE PEDAGOGICAE JYVÄSKYLÄENSIS I

OLEMASSAOLON "JÄRJELLYS"
ARVOMETAFYYSILLISENA
ONGELMANA

(MIT DEUTSCHER REFERAT)

ERIK AHLMÄN

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTOYHDISTYKSEN
KUSTANTAMA

JYVÄSKYLÄN
YLIOPISTO
- 1-9-1913
HRAALIN

Jyväskylän Kasvatusopillisen Korkeakoulun julkaisusarja Acta Academiae Pedagogicae Jyväskyläensis perustettiin vuonna 1937 Jyväskylän Yliopistoyhdistyksen taloudellisen tuen turvin. Julkaisusarjan pääpainopiste oli pedagogisessa tutkimuksessa. Sarjan julkaisukieliä olivat muun muassa suomi, saksa, ranska ja ruotsi. Kuva: Jussi Liimatainen.

Kasvatus ja koulu oli alkujaan Jyväskylän Yliopistoyhdistyksen tukema kasvatusopillinen aikakauskirja, jota alettiin julkaista vuonna 1913. Kuva: Jussi Liimatainen.

KASVATUS
JA
KOULU

KASVATUSTETEELLINEN AIKAKAUSKIRJA

TOIMITUS:

KONE HELEN OSKARI MANTERÉ K. OXSALA
OLGA MÖBERG PAavo VIRKKUNEN

Os I KUSTANTAJA: Os II - III
(Näin numero) KASVATUSOPILLINEN SEURAKUNTA Oy, Eteläisen tuokkolan Edustuksen tuokkolan

vertasikin tieteellisen kirjaston toimintaa kesäaikana Helsingin yliopiston ylioppilaskunnan kirjaston toimintaan.²⁴

TIETEELLINEN KIRJASTO OSANA KORKEAKOULUA

Jyväskylän Kasvatustieteellisen korkeakoulun toiminnan käynnistäminen vuonna 1934 herätti laajan keskustelun tarpeesta saada sen rinnalle tieteellinen kirjasto, joka toimisi samalla maan yhteisenä pedagogisena keskuskirjastona. Jyväskylässä keskuskirjaston sijoittamista paikkakunnalle pidettiin käytännössä ratkaisutuna. Tieteellinen kirjasto pedagogisen kirjallisuuden kokoelmineen ja sitä tukeva vanha seminaarin kirjasto muodostivat muun muassa kirjastonhoitaja V. Appelqvistin mukaan vakuuttavan perustan tulevalle keskuskirjastolle. Kylmää vettä jyväskyläläisten niskaan kaatoi keskuskirjastohanketta valmistelemaan asetun toimikunnan jäsen Hämeenlinnan seminaarin johtaja Augusti Salo. Salo totesi sanomalehti Uudessa Suomessa julkaisemassaan tiedotteessaan, että ”Jyväskylän tieteelliselle kirjastolle on annettava kaikki tunnustus kesäyliopiston ja kasvatustieteellisen korkeakoulun kirjastona. Mutta paikkansa puolesta se tuskin voi täyttää pedagogisen keskuskirjaston tarvetta”.²⁵

Kasvatustieteelliselle Korkeakoululle vuonna 1912 perustettu tieteellinen kirjasto oli kiistattavasti suuri eivätkä sen kokoelmien kaikki osat suoranaisesti palvelleet opettajaksi valmistu-

van perusopiskelijan arkea. Kirjasto kuitenkin luovutettiin moninaisten vaiheiden jälkeen korkeakoululle vuonna 1936, mikä tarkoitti samalla sitä, että kirjaston historia yksityisenä laitoksena päättyi ja että siitä tuli valtion varoin ylläpidettävä laitos.

Tieteelliseen kirjastoon oli lehtori (myöhemmin professori) Kaarle Oksalan ansioista koottu sekä kotimaista että kansainvälistä pedagogista kirjallisuutta. Kasvatustieteellisen Korkeakoulun kirjaston edeltäjä, seminaarin kirjasto, oli puolestaan hankkinut runsaasti kasvatustieteellistä kirjallisuutta, jotka yhdistettiin myöhemmin yhteen tieteellisen kirjaston kokoelmien kanssa. JKK:ssa harrastettu tieteellinen tutkimustoiminta ja kasvatustieteiden opetus merkitsivät sitä, että laitoksen kirjastoon hankittiin yhä enemmän akateemisen tutkimustoiminnan tarpeita palvelevaa tutkimuskirjallisuutta.²⁶

Vaikkei Tieteellinen kirjasto ollut saanut pedagogisen keskuskirjaston asemaa, se mahdollisti kuitenkin sen, että korkeakoulu alkoi kehittyä tiedeyhteisönä. Vaikkeivät oman kirjaston kokoelmat täysin kyenneet palvelemaan tutkijoita, kirjaston kaukolainautointi paikkasi tämän puutteen. Tieteellisen työn monipuolistuessa kirjasto hankki kotimaasta ja etupäässä pohjoismaisista tieteellisistä kirjastoista tutkijoiden tarvitseman aineiston. JKK:n kirjaston kasvatustieteelliset kokoelmat olivat siinä määrin laadukkaat, että kirjastolta pyydettiin kaukolainoja tästä kokoelmasta muihin kirjastoihin.²⁷

JYVÄSKYLÄN KASVATUSOPILLISEN KORKEAKOULUN KIRJASTO

Kirjasto on syys-, kevät- ja kesälukukauden aikana avoinna klo 9—21, lauantaisin klo 9—18, muina aikoina 9—15, lauantaisin 9—13. Varastosta haetaan kirjoja kuitenkin vain klo 16 saakka. Etukäteen tehdyllä tilauksella voidaan kirjoja varata luettavaksi lukusalissa klo 16 jälkeenkin.

Kirjaston käyttöoikeus on kaikilla. Yhteisen edun vuoksi on kirjaston käyttäjien noudatettava kirjastossa voimassa olevia määräyksiä, joista tärkeimmät ovat seuraavat:

Lukusaliin menijöiden on ehdottomasti jätettävä salkunsa lainaustoimiston päivystäjälle sekä merkittävä nimensä käyntikirjaan.

Henkilön, joka haluaa lainata kirjastosta kirjoja kotiin on täytettävä ilmoittautumiskortti, josta ilmenevät hänen henkilötietonsa sekä osoitteensa Jyväskylässä ja kotipaikkakunnalla. Osoitteenmuutoksista on ilmoitettava lainaustoimistoon.

Kaikista kirjoista, jotka lukija saa käyttöönsä, on kirjoitettava kuitit (varastosta lukusaliin noudettavista vihreä, kotilainoista valkoinen).

Kirjoja, jotka on annettu vain lukusalikäyttöön, ei saa viedä kirjaston ulkopuolelle.

Kirjoihin ei saa tehdä alleviivauksia eikä muunlaisia merkintöjä.

KOKOELMAT

- 1) Kotimainen kokoelma käsittää Suomessa painetun kirjallisuuden sekä suomalaisten tekijöiden ulkomailla painetut teokset ja ulkomailla ilmestyneet Suomea, suomen kieltä jne. käsittelevät teokset.
- 2) Ulkomainen kokoelma käsittää kirjaston luetteloidut vierasmaalaiset kirjat.
- 3) ns. KY-kokoelmaan kuuluu etupäässä kurssikirjoja (myös Ylioppilaskunnan hankkimat kirjat).
- 4) Lukusalissa on kunkin alan tärkeimpiä, sekä kotimaisia, hakuteoksia ja käsikirjoja sekä 1 kpl kutakin kurssikirjaa.
- 5) Käsikirjoituskokoelma käsittää mm. Jyväskylän seminaarin arkiston.

LUETTELOT

Luettelot ovat luettelohallissa (lainaustoimistosta oikealle), lukuunottamatta lukusalin kortistoa, joka on lainaustoimiston pöydässä. Kustakin kokoelmasta on oma luettelonsa seuraavasti:

Kotimaisen kokoelman aakkosellinen luettelo on sinisissä mapeissa luettelohallin oikealla seinustalla alahyllyillä. **Huom.** Eräät suuret kirjaryhmät löytyvät vain aineenmukaisesta kortistosta, eivät aakkosellisesta: esim. kaunokirjallisuus (os. 8), koulujen oppikirjat (os. 5e), aikakauslehdet, pikkupainotuotteet. Toistaiseksi puuttuu v. 1955 jälkeen painettu kotimainen kirjallisuus sekä aakkosellisesta että aineenmukaisesta luettelosta.

Kotimaisen kokoelman aineenmukainen kortisto on luettelohallin peräseinällä.

Kotimaisista sanomalehdistä on oma luettelonsa, joka tarpeen vaatiessa voidaan tuoda käytettäväksi.

Ulkomaisen osaston aakkosellinen luettelo on luettelohallin oikealla seinustalla ylahyllyillä. Siihen sisältyvät vierasmaalaiset teokset ja aikakauskirjat, lukuunottamatta kaunokirjallisuutta, josta on oma kortistonsa luettelohallin etuosassa. **Huom.** KY-kokoelman kirjat, myös suomenkieliset, löytyvät ulkomaisen osaston luettelosta.

Lainaustoiminnan helpottamiseksi on toivottavaa, että kirjaston käyttäjät itse hakevat luetteloista tarvitsemansa kirjat ja merkitsevät muistiin kirjan n.k. signumin. Koska luettelot ovat puutteelliset, kehoitetaan kääntymään virkailijan puoleen aina kun kirjaa ei löydy.

LAINAUSSÄÄNNÖT

Kotimaiseen kokoelmaan kuuluvia teoksia annetaan vain kirjaston lukusalissa käytettäväksi. Yölainoiksi annetaan vain kaunokirjallisuutta, ja sitäkin ainoastaan siinä tapauksessa, että kirjaa on kirjastossa vähintään 2 kappaletta.

Ulkomaisen kokoelman kirjojen laina-aika on 1 kuukausi, samoin KY-kokoelman. Ennen v. 1800 painettuja teoksia ei lainata kotiin.

Lukusalissa olevia kirjoja lainataan tunnille, yöksi, sunnuntaiksi sekä tarpeen vaatiessa korkeintaan 1 viikoksi, ei kuitenkaan seuraavia: sanakirjoja, tietosanakirjoja, henkilöhakemistoja, asetuskokoelmia, valtiopäiväasiakirjoja tai muita virallisia julkaisuja sekä "ei lainata kotiin"-merkillä varustettuja teoksia. Lukusalissa olevaan kaunokirjallisuuteen nähden sovelletaan ulkomaisen osaston lainausääntöjä, ts. laina-aika on 1 kuukausi.

Kesälukukauden aikana on lainattavien kirjojen laina-aika 2 viikkoa.

Jos kukaan ei ole tilannut lainassa olevaa kirjaa, voidaan laina-aikaa pyydettyä pidentää. Kenelläkään ei ole oikeutta merkitä tilausta kirjaan, joka on hänellä itsellään lainassa.

Kaukolainat. Kirjasto lähettää mahdollisuuksiensa mukaan kirjoja kaukolainoina muilla paikkakunnilla asuville kirjaston käyttäjille heidän oleskelupaikkakuntansa kirjaston välityksellä.

Kirjasto tilaa opiskelijain ja tutkijain käyttöön kirjoja toisista kotimaisista ja ulkomaisista kirjastoista (vain sellaisia kirjoja, joita meillä ei ole). Tilaukset on tehtävä erityisillä kaukolainauskortteilla ja tilattavasta teoksesta on ilmoitettava mahdollisimman tarkat tiedot.

Muualta tulleisiin kirjoihin tai muuhun materiaaliin nähden on ehdottomasti noudatettava niitä määräyksiä, joita a.o. kirjasto tai laitos on teoksen käytöstä antanut.

Kaikki kirjalainat on ehdottomasti palautettava viimeistään määräpäivänä. Yölainat on palautettava seuraavana aamuna, sunnuntailainat maanantaiaamuna, heti kirjaston auettua.

Jyväskylän kasvatusopillisen korkeakoulun kirjasto perustettiin "Jyväskylän tieteellisen kirjaston" nimisenä v. 1912.

Kirjastolla on n.k. vapaakappaleoikeus Suomessa painettuun kirjallisuuteen vasta 1919 lähtien.

Kirjastossa on tällä hetkellä n. 350.000 nidosta. Kirjaston uusissa tiloissa, korkeakoulun päärakennuksessa, on hyllyjä n. 10 km (lukusalissa 700 m).

Lukusalissa on 50 työskentelypaikkaa. Lukusalissa on kaappeja, joissa opiskelijat voivat säilyttää papereitaan. Kaappien varaamisesta on sovittava lainaustoimistossa. Kaappien yläpuolella olevilla hyllyillä voivat lukijat säilyttää pitempiaikaisia tehtäviä varten varaamia kirjoja.

Kirjaston yläkerroksessa on 3 tutkijanhuonetta ja n.k. pikku lukusali, joissa pitemmälle ehtineet voivat työskennellä. Tutkijanhuoneen käyttöön saamisesta on sovittava kirjastonhoitajan kanssa. Lisäksi voidaan tarvittaessa työpajkoja järjestää ulkomaisen osaston varastoon.

Kirjaston käytössä on mikrofiliemien lukulaite.

Lainaustoimiston henkilökunnan lisäksi ovat muutkin kirjaston virkailijat valmiit auttamaan kirjaston käyttäjiä.

Tervetuloa kirjastoon!

Verrattuna muiden tieteellisten kirjastojen kirjastonhoitajien pätevyysvaatimuksiin, Jyväskylän Kasvatusopillisen Korkeakoulun kirjaston vastaavan hoitajan pätevyystaso asetettiin alhaiselle tasolle. Kun muiden tieteellisten kirjastojen johdolta vaadittiin lisenssiaatin tutkintoa, Jyväskylässä riitti yliopistollinen oppiarvo ja hyvä perehtyminen kirjastoalaan.²⁸

KOHTI SUURTA MURROSTA

Korkeakoulun laajeneminen ja yliopiston perustaminen vuonna 1966 veivät toimintaa yliopistomaisempaan suuntaan. Korkeakoulu oli saanut oppilailleen väittelyoikeiden itse asiasa jo vuonna 1944. Väittelijöiden määrä jäi ennen vuoden 1958 murroskohtaa vähäiseksi, sillä ajanjakson aikana Jyväskylässä oli väittelyt kaikkiaan vain neljä kasvatus-tieteiden tohtoria.²⁹ Toisen maailmansodan jälkeisessä muutoksessa Jyväskylän Kasvatusopillisen korkeakoulutoiminnan kehittämisen heikkona lenkinä pidettiin luentosalien ahtautta. Kirjaston toiminnan ylläpitämiseen ja kehittämiseen tarkoitettujen tilojen puuttumista pidettiin suorastaan korkeakoulun ”elinkysymyksenä”.³⁰

Kirjaston mahdollisuudet kehittyä tutkijayhteisön palvelijaksi oli siis vahvasti sidoksissa asiallisen kirjastorakennuksen saamiseen, ei niinkään kokoelmien laadukkuuteen. Kirjasto sai modernit tilat vuonna 1958, kun korkeakoulun päärakennus valmistui ja sen lisäksi valmisti kirjastolle erityisesti suunniteltu tila. Kirjastoon kuului lainaustoimisto, lukusali, muutama tutkijahuone ja virkailijoiden työtilat. Tutkijoilla ja opinnäytetöiden tekijöillä oli pääsy ulkomaisen osaston varastoon. Kirjasto oli auki ympäri vuoden tavanomaisia aattopäiviä lukuun ottamatta.³¹

Uutuudestaan huolimatta kirjastotilat olivat pienet, vaikkakin kodikkaat. Päärakennuksen kirjastosiivestä muodostui suhteellisen vähäisen opettaja- ja opiskelijakunnan yleinen kohtaamispaikka. Keväällä 1960 suoritetun mielipidetutkimuksen mukaan kirjaston käyttäjät olivat tyytymättömiä lähinnä aukioloaikoihin, kurssikirjojen riittämättömyyteen ja vastaaviin puutteisiin, joihin ei kirjaston hoidosta vastanneen Eeva-Maija Tammekannin mukaan kirjasto koskaan voinut resursoida riittävästi voimavaroja.³²

Murroskausi merkitsi kasvatusopillisen korkeakoulun kirjaston aseman muutosta, sillä keskittyminen mahdollisimman kattavan Fennica-kokoelman kokoamiseen ei näyttänyt enää yhtä tarkoituksenmukaiselta kuin se oli aikaisempina vuosikymmeninä ollut. Jyväskylän tieteellinen kirjasto oli jo saavuttanut sen ”täydellisyyden”, jota esimerkiksi Helsingin yliopiston kirjaston ja Turun yliopiston kirjaston Fennica-kokoelmat edustivat. Kirjaston kokoelmien odotettiin palvelevan entistä monipuolisempaa tutkimusta, jolloin painopistettä oli muutettava myös ulkomaisiin kokoelmiin.

1960-luvun alussa oli selvää, että yksikään kirjasto ei tullut enää toimeen omien kokoelmien varassa, vaan kirjastojen oli tehtävä yh-

niteltu tila. Kirjastoon kuului lainaustoimisto, lukusali, muutama tutkijahuone ja virkailijoiden työtilat. Tutkijoilla ja opinnäytetöiden tekijöillä oli pääsy ulkomaisen osaston varastoon. Kirjasto oli auki ympäri vuoden tavanomaisia aattopäiviä lukuun ottamatta.³¹

teistyötä kirjastojen erikoistumisen kautta. Yli-kirjastonhoitaja Pekka Raittilan mukaan Jyväskylän korkeakoulun kirjaston tehtävänä olisi tässä yhteistyömallissa ollut toimia kansallis-

kirjallisuuden kokoelman hoitajana ja kasvatustieteellisenä keskuskirjastona sekä laajentuvien humanististen oppiaineiden tutkimuksen ja opetuksen tarpeiden tyydyttäjänä.³³

VIITTEET

- 1 Jyväskylän Tieteellisen kirjaston säännöt. Jyväskylän yliopiston museo.
- 2 Katso Turun Akatemian kirjaston kokoelmista ja palon aiheuttamasta hävikistä Nuorteva Jussi, *Fennica – Suomen kansalliskirjallisuus*. Muistiin painettua. Kansalliskirjaston kulttuuriraateita. Helsingin yliopiston kirjasto. Keuruu 2004, 42–45; Knapas Rainer, *Tiedonvaltakunnassa*. Helsingin yliopiston kirjasto 1640–2010. SKS. Hämeenlinna 2012, 106.
- 3 Kuusi Sakari, *Miten Jyväskylän yliopisto syntyi? Jyväskylän yliopistokysymyksen ja yliopistoyhdistyksen historia*. *Studia Historica Jyväskyläensia* VI. Jyväskylä 1967, 43.
- 4 Audejev-Ojanen, *Jyväskylän tieteellinen kirjasto*. Jyväskylän yliopiston kirjaston julkaisuja, 13. Jyväskylän yliopiston kirjasto 1978, 6; KSMML 7.12.1918, *Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran sanomalehtikokoelman sijoittaminen Jyväskylän tieteelliseen kirjastoon*.
- 5 Lainaus on Martti Airilan esitelmästä *Kasvatusopillisen yhdistyksen kokouksesta 24.1.1911*. *Suomalainen* 24.5.1911, *Kirjaston perustaminen Jyväskylään*.
- 6 Nuorteva 2004, 42; Knapas Rainer 2012, 95–98.
- 7 Nuorteva 2004, 45–46.
- 8 Valtioapäiväasiakirjat 1909, pöytäkirjat, liitteet, Anom.ehd. N:o 183, Hainari, O.A., y.m.: *Kansalliskirjaston ja maakunta-arkiston perustamisesta Pohjois- ja Keski-Suomea varten*.
- 9 Valtioapäiväasiakirjat 1909, pöytäkirjat, liitteet, Anom.ehd. N:o 183, Hainari, O.A., y.m.: *Kansalliskirjaston ja maakunta-arkiston perustamisesta Pohjois- ja Keski-Suomea varten*.
- 10 *Suomalainen* 24.5.1911. *Kirjaston perustaminen Jyväskylään*.
- 11 Airila Martti, *Jyväskylän Tieteellinen kirjasto*. Jyväskylän yliopistoyhdistys. Jyväskylä 1927, 30.
- 12 *Suomalainen* 24.5.1911. *Kirjaston perustaminen Jyväskylään*.
- 13 Airila 1927, 46–47
- 14 Paakkinen Kari, *Jyväskylän tieteellinen kirjasto 1912–1965*. Jyväskylän yliopiston kirjaston julkaisuja 37. Jyväskylän yliopiston kirjasto. Jyväskylä. 1989, 32.
- 15 Kokkonen Oili, *Kilpisen kirjastosta yliopiston kirjastoksi*. Jyväskylän yliopiston kirjaston uutisia 1987:1, s. 1–5.
- 16 Bendtson Nils, *Jyväskylän kasvatusopillisen korkeakoulun kirjasto*. *Kasvatus ja koulu* 3/1946.
- 17 Paakkinen 1989, 46–51.
- 18 Paakkinen 1989, 75.
- 19 Katso lisää *Kasvatusopillisen korkeakoulun toiminta ei nykyisten perussääntöjen pohjalla voi kauan jatkua*. *Opettajain lehti* 15/196; *Kasvatusopillisen korkeakoulun opettajaneuvosto puoltaa Jyväskylän yliopistoyhdistyksen kirjaston vastaanottamista*. *Opettajain lehti* 19/1936.
- 20 Raittila Pekka, *Jyväskylän korkeakoulun kirjaston uusissa suojissa ja uusissa tehtävissä*. *Kirjastolehti* 2/1959.

- ²¹ Paakkinen 1989, 90, 103–107.
- ²² Keski-suomalainen 9.3.1927.
- ²³ Jokipii 1997, 19.
- ²⁴ Ks. esim. Keski-suomalainen 19.7.1931.
- ²⁵ Uusi Suomi 16.11.1934, Kysymys pedagogisesta keskuskirjastosta.
- ²⁶ Paakkinen 1989, 53; Raittila Pekka, Jyväskylän korkeakoulun kirjaston uusissa suojissa ja uusissa tehtävissä. Kirjastolehti 2/1959.
- ²⁷ Raittila Pekka, Jyväskylän korkeakoulun kirjaston uusissa suojissa ja uusissa tehtävissä. Kirjastolehti 2/1959.
- ²⁸ Paakkinen 1989, 85.
- ²⁹ Jokipii 1997, 21.
- ³⁰ Keski-suomalainen 25.2.1945.
- ³¹ Raittila Pekka, Jyväskylän korkeakoulun kirjaston uusissa suojissa ja uusissa tehtävissä. Kirjastolehti 2/1959.
- ³² Tammekann Eeva-Maija, Mieli-pidetutkimus Jyväskylän kasvatusopillisen korkeakoulun kirjastossa. Kirjastolehti /1961; Tammekann Eeva-Maija, Jyväskylän korkeakoulun kirjasto. Kirjastolehti 8/1965.
- ³³ Raittila Pekka, Jyväskylän korkeakoulun kirjaston uusissa suojissa ja uusissa tehtävissä. Kirjastolehti 2/1959; Raittila Pekka. Jyväskylän korkeakoulun kirjaston tehtävistä. Kirjastolehti 9/1962.

KIRJASTON MUSEOHUONE

Kirjastomuseo syntyi uuden ja vanhan murroksesta. Kirjasto vietti 70-vuotisjuhlansa uudessa modernissa kirjastorakennuksessa, mutta samalla henkilökunta huomasi, että merkittävä osa kirjaston historiaa oli päässyt tuhoutumaan. Kirjastomuseo perustettiin vuonna 1985 ja se lakkautettiin vuonna 2010. Museo oli ollut sijoitettuna kirjaston kellaritiloihin ja lakkauttamisen yhteydessä osa tavaroista siirrettiin asiakkaille avoimeen pysyvään näyttelyyn kirjaston toisen kerrokseen. Kuva: Jyväskylän yliopiston kirjaston kuvakokoelma.



MINERVA KOSKI & JAAKKO HOLMA

KIRJASTO TALONA JA TILANA

Jyväskylän yliopistoa edeltäneen Kasvatusopillisen korkeakoulun kirjasto oli Alvar Aallon taideteos, joka oli suunniteltu ennen kaikkea lukijalle: tämä astui ympäröivästä maailmasta kirjojen maailmaan. Yliopiston laajentuessa käynnistyi uuden kirjastotalon suunnittelu. Valmistuessaan vuonna 1974 yliopiston kirjasto oli yksi Pohjoismaiden edustavimmista tieteellisistä kirjastoista. Arkkitehti Arto Sipisen johtoajatuksena oli ollut, että rakennus eläisi kirjastomaailman mukana. Tilasuunnittelu oli kauaskatseista ja kirjasto onkin vuosien saatossa muuntautunut käyttäjien ja eri toimintojen tarpeiden mukaan.

Minerva Koski

AALLON KIRJASTO – PÄÄOSASSA LUKEMINEN

Tieteellisen kirjaston ja seminaarin kirjaston yhdistyminen

Jyväskylän seminaari lakkautettiin asteittain vuodesta 1934 lähtien ja sen tilalle perustettiin Suomen ensimmäinen kasvatusopillinen korkeakoulu. Entisestä seminaarin kirjastosta muodostui kasvatusopillisen korkeakoulun kirjasto ja sen toiminta jatkoi samoissa seminaarijohtajan entisissä tiloissa (nykyinen Oppio-rakennus), jotka oli jo aikaisemmin todettu riittämättömiksi. Kun siihen yhdistettiin myös rinnakkain kaupungin kirjaston kanssa vanhassa viljamakasiinissa toiminut Tieteellinen kirjasto vuonna 1936, pahenivat kirjaston tilaongelmat entisestään.¹ Fyysisesti Tieteellinen kirjasto jatkoi toimintaansa vanhassa viljamakasiinissa vuoteen 1948.

Korkeakoulun perustamisen jälkeen kirjastolle ryhdyttiin suunnittelemaan uusia tiloja. Rakennushallitus oli antanut suosituksen uuden kirjastorakennuksen toteuttamisesta vuonna 1936, mutta sotavuosien aikana hanketta ei edistetty. Sodan jälkeen kaupunki vaati Tieteellisen kirjaston poismuuttoa yhteisistä tiloista ja vuonna 1948 siirto korkeakoulun kirjaston yhteyteen toteutettiin.² Koko entinen seminaarijohtajan rakennus tuli kirjaston käyttöön. Ennen muuttoa toteutettiin rakennuksen kattava

korjaaminen ja varustaminen keskuslämmityksellä.³

Kirjaston uudet avarammat tilat koettiin merkittävänä korkeakoulun historiassa. Kirjastoon käyttöön tulleet 6135 hyllymetriä eivät kuitenkaan riittäneet, vaan osa kokoelmista jäi edelleen muun muassa juhlasalirakennuksen (nykyinen Seminarium) ullakolle ja naisoppilasasuntolan (nykyinen Educa) tiloihin.⁴ Näihin tiloihin kirjasto sijoittui siihen saakka kunnes uusi moderni arkkitehti Alvar Aallon suunnittelema kirjasto valmistui korkeakoulun päärakennuksen yhteyteen.⁵

Kirjasto mukaan korkeakoulun rakennusohjelmaan

Uusien korkeakoulurakennusten rakentaminen pitkittyi kunnes tilapula alkoi kaikin puolin olla hälyttävä opettajankoulutustarpeen lisääntyessä sotien jälkeen. Vuonna 1950 valmistuneen rakentamisohjelman yleisissä periaatteissa ei kirjastoa mainittu uudisrakennusten joukossa – olihan se saanut vastikään sen käyttöön uudistetut tilat Oppio-rakennuksessa.⁶

Korkeakoulun uudisrakennuksista pidettiin arkkitehtuurikilpailu, jossa voitokkaan ehdotuksen oli tehnyt Alvar Aalto. Rakennusohjel-

massa mainittiin kirjasto ainoastaan vanhojen rakennusten huonetilaluettelossa. Kirjasto ei siis kuulut suunnittelun piiriin. Aallon ehdotuksessa oli varattu paikka myöhemmin rakennettavalle ”tulevalle kirjastolle”, joka oli sijoitettu päärakennukseen liittyvään siipiosaan. Samalla kirjaston tieltä oli tarkoitus purkaa kaksi seminaarinaikaista rakennusta.⁷ Aalto lähti kehittämään voitokasta suunnitelmaansa ja lopulliseen rakennusohjelmaan tuli kirjaston uudet tilat.⁸

Kirjastoja kohtaan Aalto oli osoittanut kiinnostustaan useissa suunnittelukohteissa, joihin hänelle oli mitä luontevinta jatkaa aiheen parissa. Ennen Jyväskylää Aallon suunnitelmista kirjastoista olivat toteutuneet Viipurin kirjasto (1935) ja Säynätsalon kunnantalon yhteyteen kuuluneet kirjastotilat (1952). Samanaikaisesti oli käynnissä Kansaneläkelaitoksen pääkonttorin (1957) suunnittelu- ja rakennustyöt, joihin sisältyi kirjastotilat. Viipurin kirjastosta oli tullut taidokkaan tilan hallinnan ja valaistusratkaisujen ansiosta ihailtu rakennus ja jopa eräänlainen modernin kirjastorakennuksen prototyyppe.⁹

Toteutuksesta kompromissi

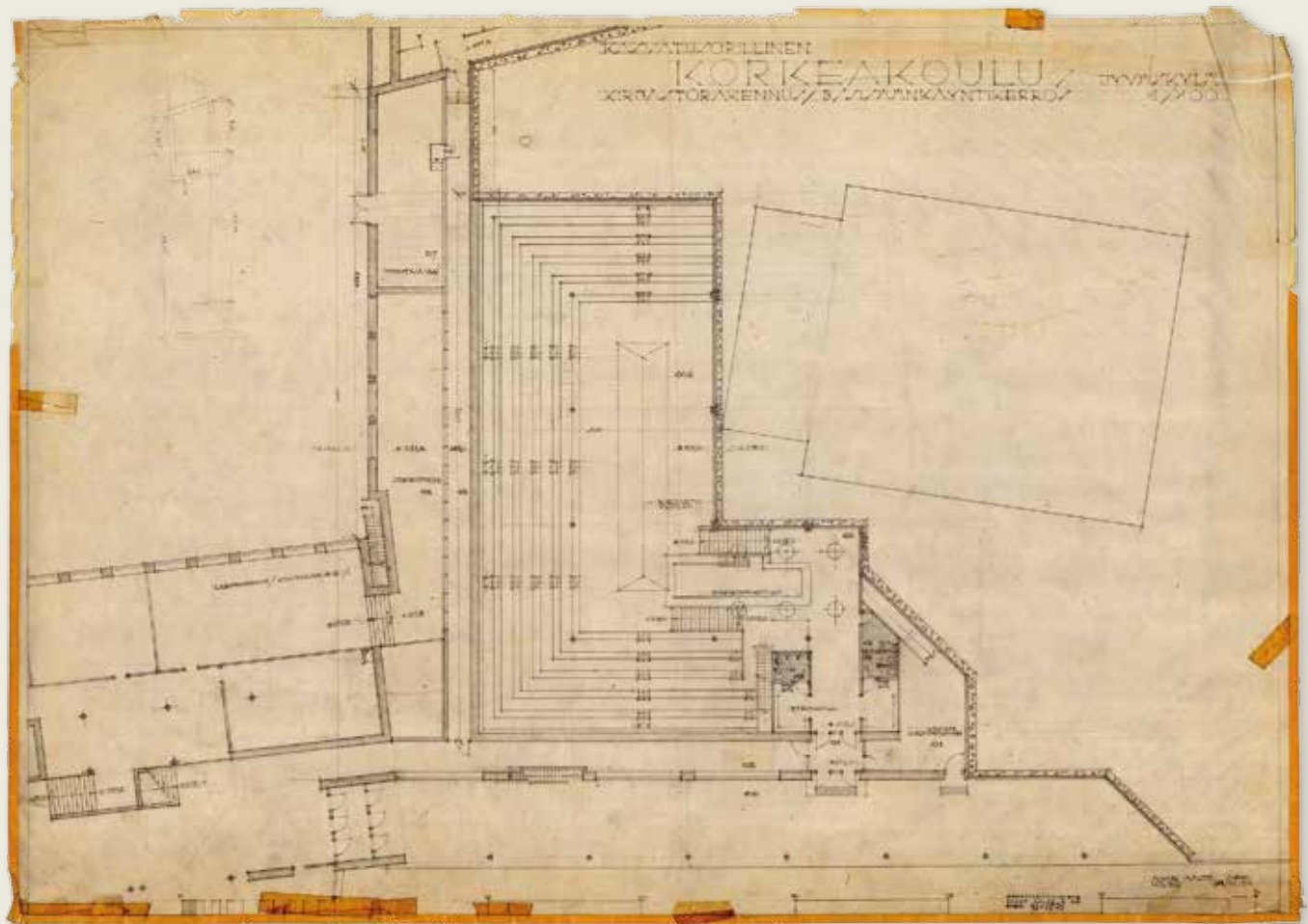
Jyväskylän kasvatusopillisen korkeakoulun kirjastosuunnitelmat eivät saaneet yksinomaan ihailevaa vastaanottoa. Ylikirjastonhoitaja Eero K. Neuvonen ja kirjastonhoitaja Pekka Raittila esittivät kriittisen vastalauseen suunnitelmista. Kirjastorakennuksen ulkonäköön ei ollut hei-

dän mukaansa tarvetta puuttua, mutta useita sisäisiä muutoksia vaadittiin ehdottomasti toteutettavaksi.¹⁰

Neuvosen ja Raittilan mukaan kirjastosuunnitelma näyttäytyi epäsovivana tutkimuskirjastokäyttöön ja työntekijöiden työhuoneet ja erityisesti kirjavarasto olivat riittämättömiä. Suunnitelmaa moitittiin ahtaaksi ja vaillinaiseksi kirjaston tarpeisiin: Ymmärsikö Aalto kirjaston koko laajuutta ja tieteellisen kirjaston vaatimuksia?¹¹ Aalto puolustautui kritiikkiä vastaan toteamalla, että hänen suunnittelemansa kirjasto oli tarkoitettu käsikirjastoksi ja harvinaisten kirjojen säilytykseen eikä kaikkien toimintojen tulisikaan mahtua sinne.¹² Suunnitteluprosessin edetessä käyty sanailu oli tavanomaista. Arkkitehdin, tilaajan ja käyttäjän lisäksi prosessiin vaikuttavia tekijöitä olivat myös kirjastolle varattu kuutiomäärä ja kustannukset.

Kirjaston henkilökunnan toivomuksesta Aalto muutti kirjastosuunnitelman sisäistä jäsentelyä radikaalisti ja uudet piirustukset valmistuivat lokakuussa 1954.¹³ Uudessa suunnitelmassa oli lisätilaa kirjastoa varten otettu muun muassa lukusalin reuna-alueilta ja kellaritiloista. Aallon alkuperäisessä suunnitelmassa viidessä tasossa sijainneet lukusalin hyllyryivät vähenivät lopulta kolmeen.¹⁴ Kirjasto rakennettiin uudistettujen piirustusten mukaisesti ja päällisin puolin rakennus valmistui vuoden 1955 loppuun mennessä.¹⁵

Julkisivuiltaan punatiilinen kirjasto sijoitui L-muotoisena kappaleena päärakennuk-



Alvar Aallon ensimmäisessä suunnitelmassa kirjastoa varten on U-muodossa lukusalia kiertäviä kirjahyllyjä viidessä eri tasossa. Lopullisessa toteutuksessa lukusalia kavennettiin reunoilta muuhun käyttöön ja tasojen määrää vähennettiin kolmeen. Aallon tavoittelema ilmava ja luonnonvalon täyttämä tila jäi muutosten jälkeen vain haaveeksi. Alvar Aalto -museon piirustusarkisto 42:1270.

Koska kirjaston muutto pitkittyi, hyödynnettiin kalustamaton kirjasto välillä muuhun käyttöön. Naisopiskelijat harjoittelevat vuonna 1957 kirjaston lukusalissa Ahti Karjalaisen johdolla mahtipontista Va-pautettua kuningatarta. Jyväskylän yliopiston museon kuva-arkisto K2876:26.



sen viereen ja liittyivät siihen sisätilojen välityksellä. Kirjasto mahdutettiin pienelle tontille. Viereisestä Fennicum-rakennuksesta purettiin ainoastaan matala lisäosa kirjaston tieltä.¹⁶ Rakennuksena kirjasto on liki huomaamaton päärakennuksen jatke. Kirjaston lähes ikkunaton etujulkisivu antaa rakennuksesta suljetun ja jossain määrin raskaan kuvan. Osittain maan alle sijoittunut rakennus näyttäytyy sisäpihan puolelle kuitenkin luonteeltaan pienipiirteisenä.

Kompromissien myötä Aallon idea kirjaston tilavasta ja luonnonvalon täyttämästä lukusalista kärsi ja usean eri tason kautta saavutettavissa ollut ilmavuus menetettiin.¹⁷ Myöskään kirjaston henkilökunta ei ollut tyytyväinen lopputulokseen. Muutoksista huolimatta kirjastolaiset kokivat jääneensä yhä kauas päämääristään. Tilat todettiin heti niiden valmistuttua liian pieniksi. Tulevaisuus osoitti myös, ettei kirjaston tulevaa kasvua ja sen tuomia tarpeita oltu huomioitu riittävästi. Jyväskylän tieellinen kirjasto ei kuitenkaan ollut suinkaan yksin tilaongelman kanssa, vaan samoja ongelmia kohtasivat vastaavat kirjastot toimintojen kasvaessa: tulevaisuutta oli mahdotonta enustaa.¹⁸

Kirjastontyöntekijät muistelivat myöhemmin vuonna 1959 pidettyä korkeakoulun uudisrakennusten vihkiäistilaisuutta, joiden kunniavierana oli ollut presidentti Urho Kekkonen. Avajaispuheessaan kirjastonhoitaja Raittila totesi kirjaston olevan liian pieni. Jälkeenpäin oli käynyt ilmi, että Kekkonen oli luullut Raittilan

vitsailleen kirjaston koosta.¹⁹ Mielikuvat kirjaston toiminnasta ja tilan tarpeesta poikkesivat oletetusta vielä useasti myöhemminkin. Ulospäin ei kirjastosta näkynyt sitä tilamäärää, mikä vapaakappalekokoelma ja varastokirjat vaativat.²⁰

Luonnonvalo ja rauhoitettu lukutila

Aalto teki uransa aikana kaikkiaan 19 kirjastosuunnitelmaa, joista kymmenen on toteutettu. Lähes aina kirjastosuunnitelmat kuuluivat osaksi isompaa keskusta- tai rakennuskokonaisuuksia. Kirjastosuunnittelulla voidaan sanoa olleen merkittävä asema Aallon tuotannossa. Toistuvina piirteinä Aallon kirjastoarkkitehtuurissa olivat esimerkiksi muuta tasoa alemmas sijoitettu lukusyvennys, epäsuoran valon tuominen tilaan ja huomaamaton sisäänkäynti.²¹ Lisäksi klassisen perinteen tavoin Aallon tavoitteena on tuoda kirjastosuunnitelmiinsa esille talon sisällön edustaman sivistyksen arvoa arkkitehtuurin kautta.²²

Aalto käytti Jyväskylän kasvatusopillisen korkeakoulun kirjastossa Viipurin kirjastosuunnitelmastaan tuttua tilaratkaisua, jossa lukusali sijaitsee perustasoa alempana, lukusyvennyksessä.²³ Korkeakoulun kirjastossa toteutettu portaittain U-muotoisesti nouseva hylly- ja käytäväjärjestelmä, joka toimii tasoerojen puitteissa, on kuitenkin ratkaisuna ainoa laatuun Aallon toteutuneissa kirjastorakennuksissa. Ratkaisu muistuttaa Aallon ensimmäistä

kirjastosuunnitelmaa Eduskuntatalon kilpailuehdotuksen yhteydessä (1924), jota ei ole toteutettu.²⁴

Jyväskylän kasvatusopillisen korkeakoulun kirjastossa näkyy Aallon syventyminen erityisesti lukemiseen liittyvään problematiikkaan: lukupaikkaan, hyllyjen asemointiin ja valaistukseen. Aalto halusi luoda suotuisat olosuhteet lukemiselle ja rauhoittaa lukutilan ulkopuolisilta häiriöiltä sijoittamalla sen normaalitasoa alemmas. Lukusali on oma suljettu tilansa ympäröivältä maailmalta. Tätä vaikutelmaa korostavat ikkunattomat seinät.²⁵ Göran Schildt on tulkinnut lasketun lattiatason pakottavan kirjastossa kävijän astumaan alas kirjojen omaan maailmaan, joka on tavallista maailmaa syvemmällä.²⁶ Ikkunoiden puuttuessa myös hyllyt on voitu asetella pitkin seiniä. Syvennys muodostaa samalla ikään kuin vaikutuksen lisätilasta.

Aallon eri kirjastosuunnitelmissa toistama syvennys muodosti intiimin lukutilan, mutta myös avaran yleistilan. Lukusalin avoimuus helpotti orientoitumista tilaan ja kirjastonhoitajan valvontatyötä. Sisääntulotasossa oli lainaustoimisto ja luettelohalli. Niiden yhteyteen sijoitettiin pieni parvekemäinen uloke – erinomainen lukusalin valvontapaikka.²⁷

Aallon suunnitelmassa lukusaliin saatiin luonnonvaloa kattoikkunoiden kautta. Arkkitehti kehitti kirjastosaliin uudenlaisen kattolyhtymallin, joka muodostui pitkästä harjattelan muotoisesta ikkunasta. Kattolyhtyä kiersivät parven tasolla yläikkunat, joiden kautta

kirjahyllyihin saatiin lisävaloa.²⁸ Epäsuora luonnonvalo toi tilaan tasaisen ja varjottoman valon vaaleiden pintojen kautta. Myös sisään-tulotason lainaustoimistoon ja luettelohalliin saatiin luonnonvaloa pyöreiden kattoikkunoiden kautta.

Erikoissuunniteltuja kalusteita ja valaisimia

Muutto vuonna 1955 valmistuneisiin tiloihin tapahtui vasta vuosien 1957 ja 1958 aikana kalustuksen rahoittamisen ja muiden viivästysten vuoksi.²⁹ Muuttomatka oli lyhyt, mutta kantamista oli runsaasti. Ylimääräisen tienestin ja samanaikaisen voimailuharjoittelun houkuttelemana apuun saatiin värvättyä paikallisia poliiseja, joista osa oli kymmenottelun suomenmestareita ja painonnostajia.³⁰ Kirjaston lainaustoimisto avattiin uusissa tiloissa marraskuun alussa 1958, mutta sisustustyöt jatkuivat yhä erityisesti valaistuksen osalta.³¹

Sisustus ja kalustus suunniteltiin Aallon toimiston ja Artek Oy:n välisenä yhteistyönä. Vanhasta kirjaston tilasta ei tuotu huonekaluja, vaan kaikki hankittiin uutena.³² Aallolle rakennus oli aina kokonaistaideteos, joten sen sisustus, huonekalut ja valaistus kuuluivat kiinteänä osana rakennuskokonaisuuteen. Korkeakoulun kirjaston sisustusmateriaaleissa suosittiin puuta, joka oli kestävä ja kului kauniisti.³³ Kalustuksen materiaalina käytettiin luonnonvärisen koivun ja paikoin saarnin ohessa linoleumia pöytälevyjen päällä.³⁴

Korkeakoulun lukusalin erikoissuunniteluihin pöytiin Aalto sijoitti salkkusyvennykset – kenenkään salkut eivät vain mahtuneet niihin.³⁵ Samantapaista salkkusyvennystä Aalto oli käyttänyt myös Viipurin kirjastossa.³⁶ Lainautiskin muoto suunniteltiin erityisesti Jyväskylän kirjastoa varten. Lukusalin tuoleiksi valikoituivat pitkän mietinnän jälkeen Ilmari Tapiovaaran Domus-tuolit eli samat kuin harjoituskoulun opettajanpöydän tuolit.³⁷ Aallon kirjastoissa on runsaasti kalusteita, jotka on suunniteltu juuri kyseistä kirjastoa varten, vaikkakin toimintaperiaatteiltaan ne usein muistuttavat toisiaan.³⁸

Aalto suunnitteli kirjahyllyille oman valaisintyyppin, joka kiinnitettiin hyllyjen kansilevyyn valaisemaan alapuolen kirjarivistöjä. Valaisimien rooli on sisustuksen yleisilmeessä paitsi valaistuksellinen myös eräänlainen koristeaihe. Vuonna 1940 Aalto oli analysoinut Viipurin kirjaston valaistusjärjestelmää sanoin: ”Kirjan lukemiseen sisältyy sekä kulttuurillisesti että fyysisesti omalaatuista keskittymistä. Arkkitehtuurin tehtävänä on poistaa kaikki häiritsevät tekijät.”³⁹

Helinää ja kolinaa – arki kirjastossa

Aallon kirjasto koettiin valoisana ja modernina entisiin kirjaston tiloihin verrattaessa. Hartaasti odotetut modernit tilat oli vihdoinkin saatu korkeakoulurakennusten tiiviistä ytimeistä. Kaikki eivät silti olleet tyytyväisiä. Jo valmistuessaan tilat koettiin riittämättömiksi ja Aallon kirjas-

toon suhtauduttiin väliaikaisena ratkaisuna.⁴⁰ Väliaikaisuus ei kuitenkaan kuulunut alkuperäisiin suunnitelmiin. Merkittävin parannus Aallon kirjastossa oli entistä tilavampi lukusali opiskelijoiden käyttöön.⁴¹

Modernin rakennuksen uudenlaiset ratkaisut kiinnittivät kävijöiden huomion ja varsinkin äänimaailma tuntui vieraalta. Kirjaston työntekijät muistelivat, että lukusalissa ”helisi ja kolisi, koska se oli niin kevyesti rakennettu”. Hiljaiseksi lukutilaksi tarkoitettussa salissa tuntui portaiden äänet kantautuvan pitkälle. Yläparvenkin äänet kuuluivat hyvin alas asti.⁴² Äänekkäiden opiskelijoiden kohdalla käyttäjäkontrolli pelasi hyvin ja he saivat osakseen nopeasti vihaisia katseita: puheliaat ryhmätyöt tuli tehdä muualla.⁴³

Kirjasto toimi perinteisesti. Lukusalissa ei ollut lainkaan lainakappaleita, vaan ne oli tilattava yläparvelta. Jokainen kirja haettiin henkilökunnan toimesta varastosta. Fyysinen työ oli konkreettista, sillä kirjahissia ei ollut käytössä. Kirjaston henkilökunnan työtä vaikeuttivat epäkäytännöllisiksi luokitellut portaat, joissa ei voinut käyttää kirjavaunuja, vaan kaikki oli kuljetettava käsin. Kirjahissejä ei rakennukseen tehty, vaikka esimerkiksi sitä ennen rakennettuun harjoituskouluun oli sijoitettu useampi ruokahissi. Epäkäytännöllisyydessään Aallon kirjasto ei kuitenkaan erottunut muista ajan kirjastoista.⁴⁴

Portaiden lisäksi henkilökunnalle aiheutti vaivaa vähäiset työtilat. Virkistystilat tehtiin laatikoiden säilytykseen tarkoitettuun kellariti-

laan, jossa putket ja vessa lorisivat. Tila nimettiin osuvasti Putkinotkoksi. Kirjaston toiseen kerrokseen oli suunniteltu joitain tutkijanhuoneita. Myöhemmin niitä otettiin virkailijakäyttöön tilapulan yllättäessä. Tutkijoiden paikka siirtyi yläparvelle hyllyjen väliin, johon myöhemmin siirtyi myös virkailijoita.⁴⁵ Aallon hyvät ideat eivät aina toimineet käytännössä. Tasoerot tuottivat haastavuutta liikkumiseen, valaistusta oli usein välttämätöntä tehostaa ja tilanpuute tuli väistämättä vastaan.

Kirjaston rajat tulevat vastaan

Jo valmiiksi liian pieneksi todettu kirjasto alkoi ajan kuluessa käydä yhä ahtaammaksi. Tähän oli syynä kirjaston käytön lisääntyminen parempien tilojen myötä, korkeakoulun kasvu ja toisaalta myös tutkimuksen ja opiskelun lisääntyminen koko maassa. 1960-luvun alkupuolella suurin osa kävijöistä joutui lukemaan lukuseliteokset seisaallaan tai kääntymään ovelta takaisin. 1960–70-lukujen vaihteessa uuden kirjaston rakentamisen puolesta pidettiin mielenosoitus.⁴⁶ 1970-luvun alkuun tultaessa kirjastolla oli kaksi suurta erillistä varastoa ja päivystyspisteitä yleisöä varten neljässä eri rakennuksessa.⁴⁷

Yliopiston kirjaston kasvavaa tilantarvetta varten aloitettiin 1960-luvun puolivälissä uuden kirjastotalon suunnittelu. Alvar Aallon arkkitehtitoimisto sai toimeksiannon rakennuksesta jatkona muille suunnittelutöille Seminaarinmäen alueella.⁴⁸ Aallon laajennusehdotus kirjastolle (1969–70) on muodoltaan rohkea ja ilmaisultaan ekspressiivinen. Laajenemissuunnitelma edustaa Aallon myöhempien salikirjastojen monimuotoisuutta.⁴⁹

Sopivan sijainnin löytäminen uudelle kirjasto- ja hallintorakennuskokonaisuudelle osoittautui haastavaksi ja lopulta projektin pitkitymiseen kyllästyneenä Aalto vetäytyi suunnittelutehtävästä. Projektin jatkajaksi otettiin arkkitehti Arto Sipinen, joka oli vasta voittanut suunnittelukilpailun yliopiston uusien alueiden sijoittamisesta.⁵⁰ Korkeakoulun kirjasto toimi Aallon kirjaston tiloissa aina vuoteen 1974 saakka eli yhteensä 16 vuotta.

Aalto sai kuitenkin suunnitella vielä yhden kirjastotilan Seminaarinmäelle: Aallon toimiston suunnittelemaan liikuntatieteellisen tiedekunnan laitosrakennukseen (1971) sisältyi nimittäin myös tilat laitoskirjastoa varten. Aalto sijoitti alun perin rakennuksen pääportaan yhteyteen ja kahvilan lähistölle toiseen kerrokseen – keskeiselle paikalle rakennusta.⁵¹

VIITTEET

- ¹ Jokipii Mauno, Jyväskylän tieteellinen kirjastotoimi 85 vuotta. Jyväskylän yliopiston kirjaston julkaisuja 41. Jyväskylän yliopiston kirjasto. Jyväskylä 1997, 6.
- ² Paakkinen Kari, Jyväskylän tieteellinen kirjasto 1912–1965. Tie yliopiston kirjastoksi. Jyväskylän yliopiston kirjaston julkaisuja 37. Jyväskylän yliopiston kirjasto. Jyväskylä 1989, 98.
- ³ Jyväskylän kasvatustieteellisen korkeakoulun toimintakertomus 1948–49, 3, 22, 27 - 28. Jyväskylän yliopiston museo.
- ⁴ Jyväskylän kasvatustieteellisen korkeakoulun toimintakertomus 1948–49, 3, 22, 27 - 28. Jyväskylän yliopiston museo.
- ⁵ Jokipii 1997, 6.
- ⁶ Jolkkonen Nina 1992. Jyväskylän kasvatustieteellisen korkeakoulun kirjasto. Proseminarityö. Taidehistorian laitos. Jyväskylän yliopisto 1992, 9.
- ⁷ Jolkkonen 1992, 9.
- ⁸ Lukkarinen Päivi, Acropolis in the Pine Forest. Teoksessa Alvar Aalto Architect Volume 16. Jyväskylä University 1951–71. Toim. Mia Hipeli. Alvar Aalto Museum / Alvar Aalto Academy. Helsinki 2009, 26; Lukkarinen Päivi, Päärakennus ja Aalto-kirjasto. Arkkitehtuurihistorian selvitys 2012. Alvar Aalto – säätiö. Moniste. Jyväskylän yliopiston museo, 52; Raittila Pekka, Jyväskylän korkeakoulun kirjasto uusissa suojissa. Kirjasto-lehti 3/1959.
- ⁹ Nikula Riitta, Muistin talot, temppeilit ja olohuoneet. Teoksessa Muistin paikat. Suomen museot ja kirjastot. Suomen rakennustaiteen museo. Helsinki 2008, 10.
- ¹⁰ Jolkkonen 1992, 13; Eeva-Maija Tammekannin haastattelu 26.5.2009. Haastattelijana Pirjo Vuorinen. Jyväskylän yliopiston museo.
- ¹¹ Jolkkonen 1992, 13; Eeva-Maija Tammekannin haastattelu 26.5.2009. Haastattelijana Pirjo Vuorinen. Jyväskylän yliopiston museo.
- ¹² Hipeli Mia, Library. Teoksessa Alvar Aalto Architect. Jyväskylän University 1951–72. Toim. Mia Hipeli. Alvar Aalto Museum / Alvar Aalto Academy. Helsinki 2009, 158.
- ¹³ Jolkkonen 1992, 14.
- ¹⁴ Hipeli 2009, 158.
- ¹⁵ Jolkkonen 1992, 14.
- ¹⁶ Jolkkonen 1992, 11.
- ¹⁷ Hipeli 2009, 158.
- ¹⁸ Paakkinen 1989, 102–103.
- ¹⁹ Kirjastolaisten haastattelu 1. 1998. Haastattelijana Päivi Putkonen. Jyväskylän yliopiston museo.
- ²⁰ Eeva-Maija Tammekannin haastattelu 26.5.2009. Haastattelijana Pirjo Vuorinen. Jyväskylän yliopiston museo.
- ²¹ Isohauta Teija, Alvar Aalto. Kirjojen kehukset. Alvar Aalto Foundation. Moniste. Alvar Aalto-museo (AAM) 2000, 7.
- ²² Aaltonen Hanna & Carlson Joni, Suomalaista kirjastoarkkitehtuuria. Kirjastopalvelu Oy. Helsinki 1986, 50.
- ²³ Lukkarinen 2009, 26.
- ²⁴ Isohauta 2000, 15, 27, 30.
- ²⁵ Jolkkonen 1992, 16.
- ²⁶ Schildt Göran, Inhimillinen tekijä. Alvar Aalto 1939–1976. Otava. Helsinki 1989, 251.
- ²⁷ Lukkarinen 2012, 52.
- ²⁸ Isohauta 2000, 37.
- ²⁹ Paakkinen 1989, 101.
- ³⁰ Kirjastolaisten haastattelu 1. 1998. Haastattelijana Päivi Putkonen. Jyväskylän yliopiston museo.
- ³¹ Jolkkonen 1992, 15.
- ³² Jolkkonen 1992, 14.
- ³³ Isohauta 2000, 43.
- ³⁴ Jolkkonen 1992, 14.
- ³⁵ Kirjastolaisten haastattelu 1. 1998. Haastattelijana Päivi Putkonen. Jyväskylän yliopiston museo.
- ³⁶ Isohauta 2000, 45.

- ³⁷ Putkonen Päivi, Kuviokelluntaa ja Lauantain toivottuja. Elämää Aallon kampuksella. Jyväskylän yliopiston museon julkaisu nro 9. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä 1998,59.
- ³⁸ Isohauta 2000, 43, 45.
- ³⁹ Isohauta 2000, 35, 45.
- ⁴⁰ Kirjastolaisten haastattelu 1. 1998. Haastattelijana Päivi Putkonen. Jyväskylän yliopiston museo.
- ⁴¹ Paakkinen 1989, 131.
- ⁴² Kirjastolaisten haastattelu 1. 1998. Haastattelijana Päivi Putkonen. Jyväskylän yliopiston museo.
- ⁴³ Putkonen 1998, 62.
- ⁴⁴ Kirjastolaisten haastattelu 1. 1998. Haastattelijana Päivi Putkonen. Jyväskylän yliopiston museo.
- ⁴⁵ Kirjastolaisten haastattelu 1. 1998. Haastattelijana Päivi Putkonen. Jyväskylän yliopiston museo.
- ⁴⁶ Paakkinen 1989, 102, 131–132; Kirjastolaisten haastattelu 1. 1998. Haastattelijana Päivi Putkonen. Jyväskylän yliopiston museo.
- ⁴⁷ KSML 1.10.1972. Jyväskylän yliopiston kirjasto 60 v.
- ⁴⁸ Vesikansa Kristo, Seminaarinmäki architecture after Alvar Aalto. Teoksessa Alvar Aalto Architect. Jyväskylän University 1951–72. Toim. Mia Hipeli. Alvar Aalto Museum / Alvar Aalto Academy. Helsinki 2009, 102.
- ⁴⁹ Isohauta 2000, 16, 30.
- ⁵⁰ Vesikansa 2009, 102.
- ⁵¹ Laitoskirjaston paikka siirrettiin 1990-luvulla aulatilán yhteydestä sivummalle entisiin laboratoriotiloihin.

Jaakko Holma

MODERNI TIETEELLINEN KIRJASTORAKENNUS

Uuden kirjaston taustaa

Vuonna 1966 Jyväskylän kasvatustieteellinen korkeakoulu sai Jyväskylän yliopiston statuksen. Taustalla oli laajempi koulutuspoliittinen uudistus, jossa yliopistollista koulutusta pyrittiin antamaan entistä laajemmalle joukolle ihmisiä. Avoimet arkkitehtikilpailut olivat tärkeä osa uusien ja kasvavien yliopistoalueiden suunnittelutyötä. Jyväskylän osalta pidettiin vuonna 1970 yleinen pohjoismainen kaksivaiheinen arkkitehtuurikilpailu, jossa haettiin kaavallista yleissuunnitelmaa mutta myös rakennusjärjestelmää uusien rakennushankkeiden pohjaksi. Jyväskylän yliopistosta järjestetyssä suunnittelukilpailussa oli yksittäisten rakennuskohteiden sijaan luoda kehys yliopistoalueiden laajentamiselle tulevaisuudessa.¹

Jyväskylän yliopiston laajenemiselle kaa-vaillun uuden rakennusjärjestelmän ensimmäiseksi koekentäksi muodostui uuden kirjasto-hallintorakennuksen ja Athenaeum- sekä Musica-rakennusten rakentaminen. Myöhemmin samaa sovellusta on kehitelty eteenpäin Mattilanniemen ja Ylistönrinteeseen kampusalueiden suunnittelussa. Neljän Seminaarinmäelle 1970-luvulla rakennetun rakennuksen keskinäinen sommittelu vanhoihin seminaarin-aikeisiin rakennuksiin voidaan nähdä laa-

jemmin heijastelevan 60–70-lukujen kompakti- ja struktuurikaupunki-ideoita. Olennaista oli esimerkiksi katutilan palauttaminen kaupunkirakentamiseen, jolloin ihanteena oli tiivis ja mittasuhteiltaan pienimuotoinen rakentaminen.²

Rakennustöiden etenemisellä oli monestakin syystä jo kiire. Tilanteesta kertoo esimerkiksi 18 kirjaston henkilökuntaan kuuluvan allekirjoittama avoin kirje, joka on päivätty 15.11.1971:

*”Henkilökunta on kasvanut 50:een. Virkailijatiloi-
loiksi on muutettu kaikki tutkijatilat, osa kirja-
varastoa ja henkilökunnan eteinen. Viisi kokopäi-
väistä virkailijaa työskentelee päivän-valottomis-
sa kellaritiloissa. Ylikirjastonhoitajan työhuone
on 7 m², jossa hän tekee työtä, vastaanottaa vie-
raat ja pitää neuvottelut. Yleensäkin koko henki-
lökunnan työolosuhteet ovat alapuolella kaikkien
minimivaatimusten.”³*

Kirjasto-hallintorakennukselle oli saatavissa rahoitus, koska valtion budjetissa yliopistora-
kentamiseen varattuja rahoja oli edelleen käyt-
tämättä. Erityisesti pelättiin, että rakentamisen
aloittaminen viivästyisi, jos hanketta ei saatai-
si käyntiin pikimmiten.⁴ Arkkitehdin vaihto ja
suunnittelun kiirehtiminen sekä rakennuspai-

kan haasteet tekivät suunnittelusta aikataulullisesti erityisen haastavan.

1970-luvun arkkitehtuuria

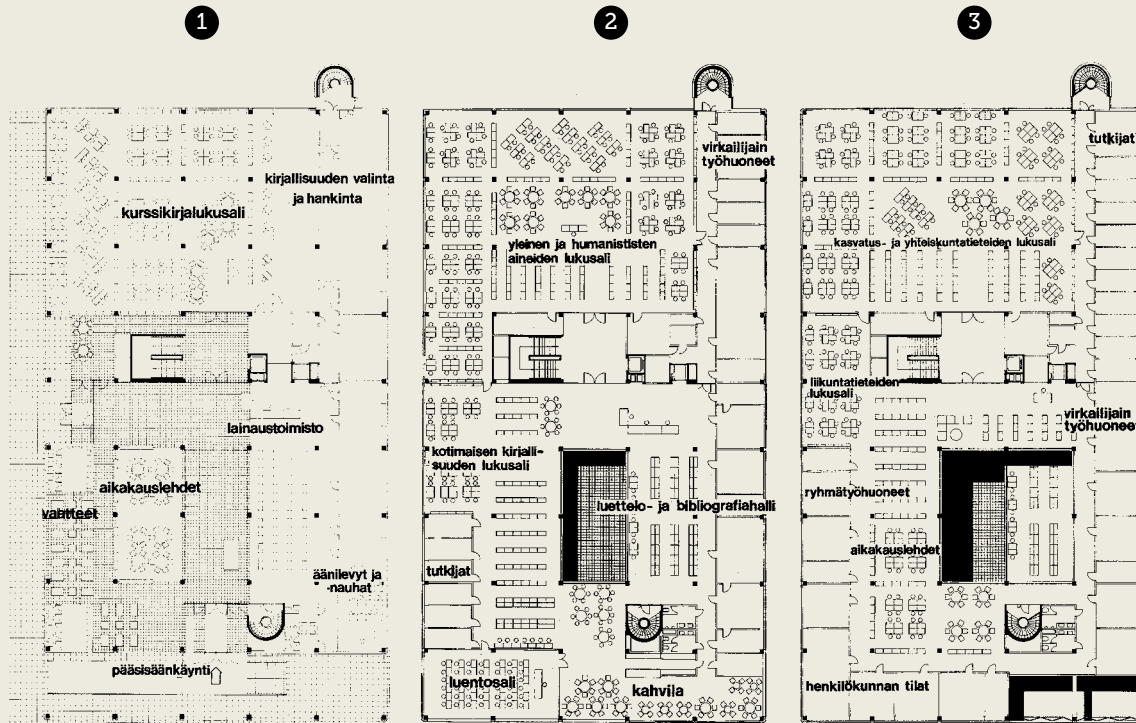
Nuoren, vasta 33-vuotiaan arkkitehti Arto Sipisen palkkaaminen hankkeeseen voitaisiin näin jälkikäteen nähdä riskinä, mutta nuoresta iästä huolimatta Sipisellä oli jo aikaisempaa kokemusta vaativistakin rakennushankkeista, joista esimerkkeinä Imatran ja Pieksamäen juuri valmistuneet kaupungintalot⁵. Kontrasti aikaisemmalle Aallon arkkitehtuurille on ilmeinen. Aallon organisaatiosta tilajäsennyksestä siirryttiin niin sanottuun järjestelmäarkkitehtuuriin, jossa tilojen keskinäinen sommittelu perustui moduulijatteluun. Myös konstruktivistiseksi arkkitehtuuriksi kuvattua suunnittelumetodia voidaan pitää yleisemmin aikakautensa nuorten, arkkitehtuuri-ilmaisun uudistamista haluvien arkkitehtien mielenkiinnon kohteena 1960-luvun alusta alkaen⁶.

Eryteisesti esikuvana toimi arkkitehti Mies van der Rohe, jonka 1940-luvulta alkaen Massachusetts Institute of Technologylle suunnittelemissa rakennuksissa voidaan nähdä joi-tain yhtäläisyyksiä myös Jyväskylän yliopiston nykyisen kirjistorakennuksen kanssa. Tuttavallisemmin arkkitehtuuria onkin kutsuttu ”miesiläisyydeksi”.⁷ Järjestelmäarkkitehtuurin perusajatukseen kuuluva tilamoduuli- tai järjestelmäajattelu soveltui erityisen hyvin kirjistorakentamisen 1960–70-luvun ideaaleihin. Tämän voidaan nähdä erityisesti johtuneen

anglosaksissa maissa tehdystä tieteellisten kirjastojen suunnittelua koskeneesta tutkimus- ja standardisointityöstä, josta myös haettiin vai-kutteita Jyväskylän yliopiston uuden kirjistorakennuksen suunnitteluun.⁸

1970-luvun arkkitehtuurille keskeisinä ajatuksina voidaan nähdä pyrkimys muuntojoustavuuteen, koska ”vain muutos on pysyvää”, ja tilojen erottaminen avoimiin- puoliavoimiin-puolisuljettuihin ja suljettuihin kokonaisuuk-siin. Käyttäjän tarpeiden tunnistaminen ja tilojen ryhmittely tarpeiden ja käytön mukaisesti liittyvät tähän läheisesti. Yleensä tämä tarkoittaa tilojen erottamista toisistaan esimerkiksi lasiseinillä ja muuntojoustavuuden hakemista eri tiloissa muun muassa liuku- tai haitariovilla. Myös sosiologian mukaantulo arkkitehtuuridiskurssiin toi mukanaan omanlaistansa väriä. Nähtiin, että rakennuksissa asioivien kohtaamispaikoilla, kuten kahviloilla ja keskushalleilla, oli laajempi merkitys ihmisten vuorovaikutukselle välttämättöminä paikkoina. Myös Jyväskylän yliopiston uudessa kirjistorakennuksessa on isompi keskushalli, josta toiminnot eriytyvät eri kerroksiin. Tämän keskushallin merkitys rakennuksessa työskenteleviä kokoavana paikkana on entisestään korostunut rakennuksessa tehtyjen muutosten myötä.

Ylikirjastonhoitaja Eeva-Maija Tammekann oli aktiivisesti mukana suunnittelussa. Hän haki kirjaston suunnitteluun sovellettavaksi ideoita ja ajatuksia ulkomaisista esimerkeistä, konferensseista ja henkilökohtaisista kontak-

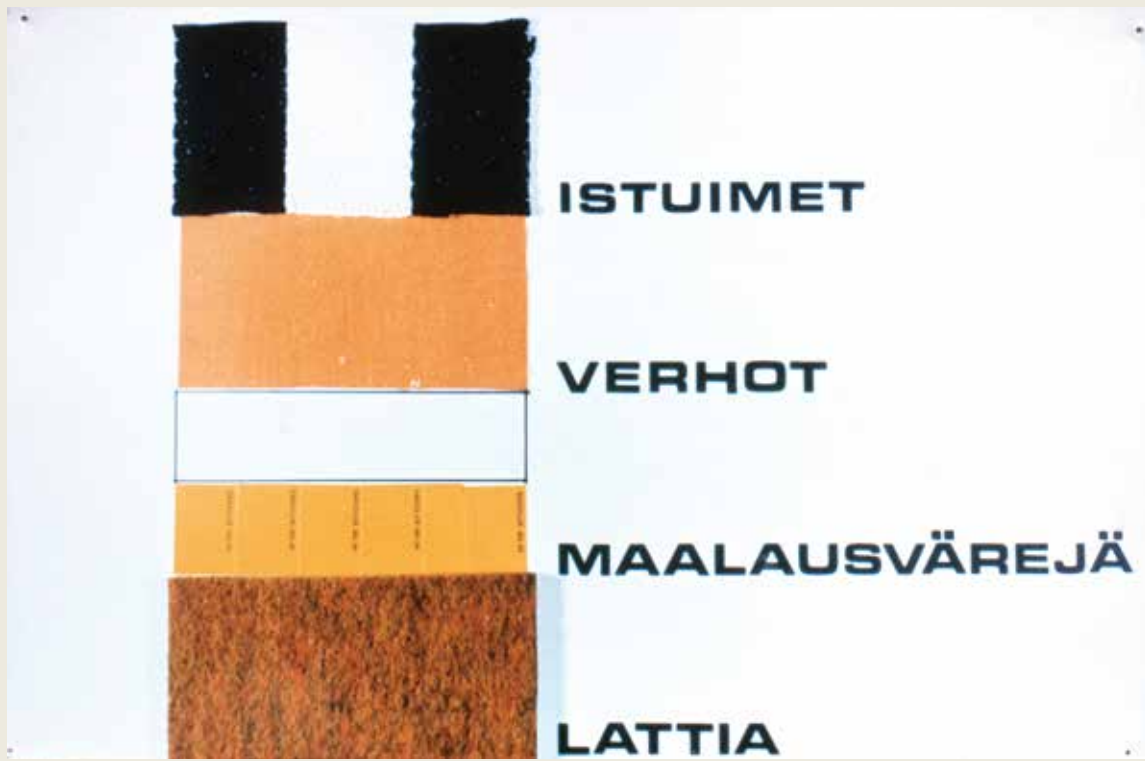


1 Ensimmäisen kerroksen alkuperäinen tilajäsennys, jota ovat muuttaneet kahvilan ja lainaustoimiston muutokset 1990-luvun alusta lähtien. Kurssikirjat ja lehtien lukupiste ajateltiin tuottavan paljon satunnaista ihmisvirtaa kirjastoon, joten ne sijoitettiin tarkoituksella ensimmäiseen kerrokseen. Aikaisemmin kerroksessa on ollut myös isot tilat vaatteiden säilytykselle sekä yleisö Wc:t.

2 Toisen kerroksen toimintaan ovat alun perin kuuluneet luettele- ja bibliografia halli, jonka vieressä on sijainnut päälainaustoimisto sekä kahvila. Hiljaisempaa lukuympäristöä haluavat ovat voineet mennä yleisten ja humanististen aineiden lukusaliin, joka samalla toimi kirjojen lähivarastona.

3 Kolmannen kerroksen tilat ovat pääasiassa koostuneet henkilökunnan tiloista sekä liikunta-, kasvatusta- ja yhteiskuntatieteiden lukusaleista. Uutuutena kirjastoon tulivat tutkijoille varattu työskentelymahdollisuus kirjastolla. Näitä varten kolmannessa kerroksessa on 2 hengen työhuoneita.

Kuvat: Arkkitehtitoimisto Arto Sipinen/JYM.



Valokuva Jyväskylän yliopiston rakentamisen neuvottelukunnan arkistosta, jossa on kuvattu alkupe-
räisiä sisustusmateriaaleja ja värejä. Lattiamateriaalina ollut ruskehtava neulahuopamatto on myö-
hemmin vaihdettu muovimattoon pölyongelmien takia. Sisustusväreistä käytiin suunnitteluvaiheessa
paljon keskustelua. Erityisesti sisustussuunnittelijoina olleilla Torsten ja Vuokko Laaksolla on ollut iso
rooli kirjaston kalusteiden ja värimaailman luomisessa. Väriytykseltään se edustaa 1970-luvun rohkeaa
värienkäyttöä. Kuva: Jyväskylän yliopiston museo K1932:1529.

teista. Tammekann on jälkeensä muistellut, että häntä ei varsinaisesti pyydetty kirjaston suunnitteluun mukaan, vaan hän itse ”tuppautui” erinäisiin kokouksiin hankkeeseen liittyen. Uusien piirustusten ja luonnosten kommentointi tapahtui usein työpäivän jälkeen yömyöhään.⁹ Myös hankkeeseen palkatut sisustusarkkitehdit, Torsten ja Vuokko Laakso, olivat merkittävässä roolissa. He vaikuttivat merkittävästi lopulta neljäksi erilliseksi rakennukseksi muodostuneen Seminaarinmäen 1970-luvun rakennusvaiheen sisustusten ulkonäköön.

Uuden kirjastorakennuksen sommittelua

Rakennuspaikka, vanha Seminaarin aikainen puisto, vaikutti omalta osaltaan rakennussuunnitelmiin erityisesti kansalaiskeskustelun kautta. Myöhemmin puistosotana tunnettua keskustelua käytiin lehtien palstoilla, joilla vedottiin ennen kaikkea rakennuspaikan historiallisen puuston ja miljööän merkitykseen. Muun muassa Jyväskylän yliopiston ylioppilaskunta vastusti kirjaston sijoittamista puistoon¹⁰. Kompromissina edellä kuvatuista syistä kirjasto ja hallintorakennuksen paikkaa muutettiin kuudella metrillä. Tämä onnistui kun kaupunki luopui suunnitelmista jatkaa Minna Canthin katua yliopistonkadulle.¹¹

Arkkitehti Arto Sipiselle tyypillisesti ensimmäiset kirjaston luonnokset muistuttavat edellisessä hankkeessa hyväksi havaittuja ratkaisuja. Kaikki tilaohjelmassa määritellyt hallin-

toon ja kirjastoon liittyvät tilat oli sommiteltu yhteen isoon rakennusmassaan, joka pohjaltaan muistutti Imatran kaupungintalon juuri valmistunutta pohjaratkaisua¹². Tässä vaiheessa suunnittelijalla oli ollut vain muutama kuukausi aikaa pohtia kirjaston toteutusta. Myöhemmin suunnittelu eriytettiin kahdeksi eri rakennukseksi, jonka voi tulkita johtuneen halusta säästää vanhan puiston puustoa. Varsinainen rakentaminen kuitenkin toteutettiin samanaikaisesti.

Jo suunnitteluvaiheessa kirjaston kokoelmien kasvun ennustaminen oli osoittautunut erittäin ongelmalliseksi. Tämän takia viereen rakennettu hallintorakennus on huomioitu mahdollisesti muuttuvan kirjaston käyttöön tulevaisuudessa. Kirjaston kahta maanalaista varastokerrosta yhdistää maanalainen yhdyskäytävä hallintorakennukseen. 1970-luvulla vielä kohtuullisen kalliita ja moderneja tiivishyllyjä tilattiin vain alempaan varastokerrokseen. Jo alun perin kirjastolla oli myös varastotiloja hallintorakennuksen alakerrassa. Ajan henkeen teknisten apuvälineiden työtä helpottavaa vaikutusta korostettiin useaan otteeseen. Esimerkiksi alempien kerrosten kirjavarastojen ja ylempien kerrosten välille suunniteltiin kirjahissi ja putkiposti.

Seminaarinmäen uusien rakennusten mitasuhteet pyrittiin sovittamaan ympäröiviin 1880-luvun vanhoihin seminaarirakennuksiin. Kirjaston osalta tämä tarkoitti sitä että viisikerroksisen rakennuksen kaksi alinta varastokerrosta tulivat maan alle, jotta rakennuksesta ei

tulisi liian massiivinen. Julkisivuissa huomioitiin ympäröivät rakennukset. Ulkokuoren verhoukseen käytettiin punatiiltä ja pellityksissä oleva sininen sävy on otettu vanhojen rakennusten yläosassa olevasta friisistä.¹³ Sisätilojen osalta rakennukset edustavat 1970-luvun rohkeaa värienkäyttöä. Sisäväreissä on käytetty alankomaalaisen taiteilija Piet Mondrianin jo 1900-luvun alussa tunnetuksi tekemää neo-plastisismina tunnettua väri- ja muotooppia, joka lyhyesti määrittelee käytettävissä olevat värit: ”On olemassa vain valkoisen ja mustan lisäksi punaisia, sinisiä ja keltaisia perusvärejä. Muita värejä ei ole olemassa”.¹⁴

Ulkokuoren voidaan taas katsoa heijastelevan niin sanotun konstruktivistisen arkkitehtuurin lähtökohtia, jossa rakenteet tuottavat rakennuksen julkisivun jäsennyksen. Selkeänä vastavoimana esimerkiksi Aallon arkkitehtuurille, 1960- ja 70-lukujen konstruktivistiselle arkkitehtuurille oli tyyppillistä tietynlainen anonyymisyyden ihanne, mikä näkyy Arto Sipisen suunnittelemassa kirjastorakennuksessa¹⁵. Ajan arkkitehtuurille tyyppillisesti rakennuksen ulkokuorella ei haluttu varsinaisesti ilmaista rakennuksen käyttöön liittyvää hierarkiaa tai paikkaa kaupunkikuvassa. Arkkitehdin henkilökohtaisen ilmaisun sijaan haluttiin korostaa rakennusten ja rakentamisen sosiaalista ja yhteiskunnallista vastuuta, jolloin myös rakentamisen kustannustehokkuus nähtiin palvelevan yleisemmin yhteiskunnan etuja. Viimekädessä rakentamisesta vastannut rakennushallitus valvoi rakentamisen laadun lisäksi tarkasti

myös eri hankkeiden rakennuskustannuksia. Myös Jyväskylän uuden kirjastorakennuksen kohdalla puututtiin moniin yksityiskohtiin, kuten ikkunapinta-aloihin, rakennusmateriaalien kustannusvaikutuksiin ja tilatehokkuuksiin.¹⁶

Käyttäjien tarpeet huomioivaa suunnittelua

Uuden kirjastorakennuksen suunnittelussa hyödynnettiin erityisesti ylikirjastonhoitaja Eeva-Maija Tammekannin kirjaston toimintaan liittyvää kokemusta. Perinteisesti kirjastoarkkitehtuurissa on korostettu lainaustiskin roolia sisätilojen jäsennykselle tärkeänä kiintopisteenä. Kirjaston alkuperäisessä tilajäsennyksessä on poikettu tästä. Alakerran hallin yhteydessä on alun perin sijainnut lehtienlukusali, naulakko ja Wc-ryhmä. Vain kurssikirjoille oli varattu huomaamaton lainaustiski ensimmäiseen kerrokseen.

Erilaisten toimintojen taloon tuomaan ihmisvirtaan kiinnitettiin erityisesti huomiota. Tämän takia eniten päivittäistä käyttöä ja vaativat tilat sijoitettiin alimpaan kerrokseen. Lehtien lukupisteen ajateltiin laajemmin olevan kaikkien kaupunkilaisten käytettävissä¹⁷. Päälainaustiski ja kortisto ovat sijainneet toisessa kerroksessa, kuten myös kahvio kahden kerroksen korkuisessa tilassa, jossa on ikkunat etelään. Arkkitehti Sipinen joutui perustelemaan rakennushallitukselle erityisesti tilatehottoman keskushallin merkitystä talon toiminnalle,

koska se samalla laski rakennuksen hyötyneliöitä. Erityisesti perusteena on ollut hallin käyttäminen näyttelytarkoituksiin ja tässä tarvittava luonnonvalo.¹⁸

Rauhalliseksi lukusaliympäristöksi erotettuja paikkoja löytyy rakennuksen pohjoiselta sivulta, jotka on eristetty lasiseinillä muista tiloista. Tiloja suunniteltaessa pyrittiin eroon jaosta lukusaleihin, henkilökunnan tiloihin ja kaukovarastoon. Uudistuksena nähtiin niin sanotun lähikirjaston kasvattaminen, joka käytännössä tarkoitti sitä, että kirjoja sijoitettiin entistä enemmän lukusaliympäristön yhteyteen. Samalla kirjastossa asioiva pystyi paremmin omatoimiseen tiedonhakuun. Kirjakortistolla onkin ollut keskeinen rooli toisen kerroksen lainaustiskin edessä olevalla tasanteella.

Kirjastoon laadittu sisustussuunnitelma on ollut varsin kokonaisvaltainen ja käsittänyt pintamateriaalien lisäksi kaikki sisätilojen kalusteet kirjakärryistä tuhkakuppeihin¹⁹. Osittain kalusteet ovat olleet standardituotteita aikansa yleisiltä kalustevalmistajilta, mutta jotkut kalusteet on suunniteltu varta vasten rakennuksen toiminnot ja käyttäjät huomioon ottaen. Esimerkiksi Eeva-Maija Tammekann on muistellut kokeilleensa sisustussuunnittelija Torsten Laakson pyynnöstä keikkua erilaisilla tuolimalleilla, koska tämä kuulemma oli nuorison muodissa. Kromijalkaiset tuolit suunniteltiin varta vasten Jyväskylän kirjastorakennusta varten. Ajatus siirreltävästä kirjakärryistä on Tammekannin mukaan tullut hänen lukuisilta vierailuiltaan eri kirjastoissa, joissa lukupöy-

dillä saattoi olla nippu kirjoja varaamassa lukusalipaikkaa.²⁰

Kirjastossa on tehty runsaasti muutoksia 1990-luvulta lähtien, tietotekniikan kehityttyä aineistönhakuvälineenä. Samalla alkuperäisten noin 850 lukusalipaikan määrä on vähentynyt muun muassa lähikirjaston kasvun myötä, mutta myös lisääntyneiden tietokonepisteiden takia. Alkuperäinen ajatus huonekaluilla tehtävistä sopukoista ja lukunurkkauksista on kuitenkin kestänyt aikaa. Muuntojoustavuuden ihanteen mukaisesti yleisissä tiloissa on mahdollisimman vähän kantavia seinä. Tila-tilassa ajatteluun tärkeänä osana kuuluneet kalusteet ovat myös suurelta osin säilyneet kirjaston sisustuksessa. Tilojen muunneltavuuden rajoitteeksi muodostui myöhemmin välipohjien kantokyky, johon kiinnitettiin liian vähän huomiota talon suunnitteluvaiheessa.

Kirjastoon oli erityisesti akustisista syistä valittu neulahuopamatto, jotka 1980-luvun aikana vaihdettiin muovimattoihin sisäilmaa haittaavien pölyongelmien takia. Lämpiminä vuodenaikoina kirjastoa on kiusannut lämpöongelma, jota yritettiin ratkaista esimerkiksi vuonna 1977 keskushallin kattoikkunoiden umpeen maalaamisella. Myöhemmin kattoikkunoiden vesivuotojen takia ikkunoiden päälle on rakennettu uudenmallinen kate. 1990-luvun merkittävimminä muutoksina ovat olleet kirjaston kahvilan muutto nykyiselle paikalleen heti pääovien viereen ja isomman lainaustiskin tuominen ensimmäiseen kerrokseen. Muutokset on kuitenkin tehty varsin hyvin rakennuk-

seen sopiviksi, eivätkä kaikki satunnaiset kuljijat välttämättä edes huomaa niitä myöhemmiksi lisiksi.²¹

Lopuksi

Kirjaston valmistuessa vuonna 1974 sitä esiteltiin lukusalitiloissa laskettuna pohjoismaiden isoimpana tieteellisenä kirjastona. Tällöin muistettiin myös kehua, että omana valmistumishetkenään se oli eräs pohjoismaiden edustavimmista tieteellisistä kirjastoista.²² Eeva-Maija Tammekann on muistellut, että kirjastoon muuttaminen vanhoista tiloista kesti


45 päivää²³. Osa kalusteista myöhästyi aiotusta muuttoajankohdasta, joten kirjaston avajaisjuhlia päästiin juhlistamaan vasta 28.11.1974. Professori Mauno Jokipii on osuvasti kuvannut Jyväskylän yliopiston nykyisen kirjaston luonnetta ”tieteelliseksi kansankirjastoksi”.²⁴ Uudet innovaatiot, joita kirjaston kohdalla tehtiin, ovat nykyisin muuttuneet arkisiksi tapahtumiksi kirjaston kävijöille, joten tästä näkökulmasta muutosta vanhaan ei voi enää ymmärtää. Kirjaston sijainti keskeisellä paikalla kaupungissa tekee siitä portin Seminaarinmäen kampukselle ja sosiaalisen elämän keskuksen yliopistolla työskenteleville.

VIITTEET

- ¹ Koski Minerva & Holma Jaakko, Mattilanniemen kampus-alue-kulttuurihistoriallinen selvitys. Moniste. Jyväskylän yliopiston museo 2011.
- ² Holma Jaakko, Rakennushistoriaselvitys: Kirjasto, Hallintorakennus, Athenaeum, Musica. Moniste. Jyväskylän yliopiston museo 2012; Koski & Holma 2011.
- ³ "Kirjaston henkilökunnan avoin kirje" , 15.11.1971. Luetteloimaton kansio. Kirjasto-Hallinto. Suunnittelu-Neuvottelu. JYA.
- ⁴ KSML 9.11.1971, "Näkykö metsä puilta".
- ⁵ Arkkitehti Sipinen suunnitteli kyseiset rakennukset yhdessä arkkitehti Mane Hetzerin kanssa.
- ⁶ Salokorpi Asko, Arkkitehtuuri vuoden 1940 jälkeen. Teoksessa ARS. Suomen taide.6. Otava. Keuruu 1990, 54–57.
- ⁷ Kts. esim. Hänninen Liisa, Arto Sipinen Jyväskylän yliopiston uudisrakennusten arkkitehtina 1969–2000. Pro gradu –työ. Taiteiden ja kulttuurin tutkimuksen laitos, taidehistoria. Jyväskylän yliopisto 2002, 19–32 ja Holma 2012.
- ⁸ Eeva-Maija Tammekannin haastattelu 26.5.2009. Haastattelijana Pirjo Vuorinen. JYM; Hansson Olof, Kirjastorakennuksen saneeraus. Teoksessa Kirjastotilojen suunnittelu. Suomen kirjastoseura ry. Pieksämäki 1986, 189–190.
- ⁹ Eeva-Maija Tammekannin haastattelu 26.5.2009. Haastattelijana Pirjo Vuorinen. JYM.
- ¹⁰ KSML 2.11.1971. "Alvar Aalto ja JYY: Jyväskylän kauneinta puistoa ei saa pilkkoa".
- ¹¹ KSML 12.2.1972. "Jyväskylän yliopiston kirjaston rakennustyöt alulle jo syksyllä".
- ¹² Jyväskylän yliopiston kirjaston luonnospiirustus. Päivätty 1.2.1971. Luetteloimaton. JYA.
- ¹³ Arto Sipisen haastattelu 1.6.2011. Haastattelijana Jaakko Holma. JYM.
- ¹⁴ Modrianin väri- ja muototeoriasta ks. Frampton Kenneth, Modern Architecture - A Critical History. New York, 1985, 142–143; Arto Sipisen haastattelu 1.6.2011. Haastattelijana Jaakko Holma. JYM.
- ¹⁵ Salokorpi 1990, 56.
- ¹⁶ Holma 2012.
- ¹⁷ KSML 10.9.1971. "Jyväskylän yliopisto saa avoimen kirjaston v. 1974".
- ¹⁸ Sipinen haastattelu 1.6.2011. Haastattelijana Jaakko Holma. JYM.
- ¹⁹ Yliopiston kirjaston sisustussuunnitelma. SYK arkisto.
- ²⁰ Eeva-Maija Tammekannin haastattelu 26.5.2009. Haastattelijana Pirjo Vuorinen. JYM.
- ²¹ Holma 2012.
- ²² KSML 28.11.1974. "Yhtä suuret kuin entiset yhteensä. Jyväskylän yliopiston kirjasto yksi pohjoismaiden edustavimpia".
- ²³ Eeva-Maija Tammekannin haastattelu 26.5.2009. Haastattelijana Pirjo Vuorinen. JYM.
- ²⁴ Jokipii Mauno, Jyväskylän tieteellinen kirjastotoimi 85 vuotta. Jyväskylän yliopiston kirjaston julkaisuja 41. Jyväskylän yliopiston kirjasto. Jyväskylä 1997, 41.

KUSTAA H.J. VILKUNA

HUMANISTIT JA TIETEEN KIRJASTO



Akateemisen yhteisön keskiössä toimii kirjasto; se on työpaikka, olohuone ja oppimiskeskus tutkijalle, opettajalle ja opiskelijalle. Kustaa Vilkuna tarkastelee artikkelissaan kirjaston asemaa tieteen- tekemisen ja erityisesti humanismin ytimessä. Hän kuvaa tutkijan ja kirjaston suhteen ainutlaatuisuutta ja nimeää kirjaston portiksi akateemiseen maailmaan. Kirjaston tietoasiantuntijoiden ammattitaito ja palveluallttius ovat arvostettuja ja tutkimustyötä ratkaisevasti tukevia tekijöitä.

Humanistisen tiedekunnan päätehtäväksi määriteltiin tieteen edistäminen. Tiedettä oli edistettävä keskittymällä kolmeen perustehtävään, ihmisen kulttuuripääoman hallintaan, sivistysperinnön vaalimiseen ja ihmisen kehitykseen vaikuttamiseen.¹ Jokainen tehtävä sitoutuu kiinteästi kirjastoon. Kirjoitta ei ole humanismia, eikä humanistista tiedettä ja julkaisuja luoda ilman kirjastoja.

Tieteellisen tiedon perusta, dialogisuus, edellyttää laaja-alaista perehtymistä kirjallisuuteen. Tiedon luomisessa, siirtämisessä, välittämisessä ja uusiintamisessa kirjastoilla on ensiarvoinen tehtävänsä. Tieteellisen kirjaston merkitys ymmärrettiin alusta lähtien yliopistolle välttämättömäksi edellytykseksi.² Kirjasto-olojen kehittäminen on ollut sadan vuoden ajan jatkuva keskustelun aihe. Näin on ollut siksi, että tiedeyliopisto vaatii ollakseen laaja-alaista ja koko ajan täydentyvää kirjastoa työntekijöineen, riittäviä lukusali- ja työskentelytiloja opiskelijoille, opettajille ja tukijoille sekä kirjaston kontrolloimaa tieteellistä julkaisutoimintaa.³ Toisaalta kirjasto on opiskelulle ja tiedettä tekeville humanistille usein itsestäänselvyys. Se on instituutio, jonka merkityksen näkee usein paremmin se, joka tekee tutkimusta yliopiston ulkopuolella.

Se, mistä selviää tieteen kirjaston syvällisempi merkitys humanistisen alan tutkijalle, löytyy tieteen tuotoksista, julkaisuista. Tutkimusten – eritenkin monografiamuotoisten – esipuheet kuvaavat tutkijan suhdetta kirjoihin ja kirjastoon. Siksipä ne myös osoittavat

tieteenalan sitoutumista humanistiseen perintöön. Ne kannattelevat vuosisataista traditiota, jossa kiitetään paitsi tutkimuksen rahoittajia myös tutkimusta asiantuntemuksellaan edistäneitä, ohjaajia, neuvoja ja neuvontainstituutioita. Niissä kudotaan verkostoja sekä ylläpidetään ja luodaan sosiaalista taikka henkistä pääomaa. Tämän lisäksi niissä viljellään vilpittömiä kiitoksia konkreettisesta työstä kollektiivisemmin.

KIRJASTO OPISKELIJAN TYÖPAIKKANA JA AKATEEMISENA SOSIAALISTAJANA

Kirjasto – pääkirjasto sekä tiedekunta- ja laitoskirjastot – on ollut opiskelijan työpaikka. Pääkirjasto on tietysti kaikki kaikessa, mutta laitoskirjastoilla on ollut merkityksensä, erityisesti musiikin kirjastolla ja kielten lukusalilla, joista jälkimmäiseen sijoitettiin liki 50 työpistettä ja joista kotilainojakin annettiin runsaasti, esimerkiksi vuonna 1974 3400 ja 1984 3000.⁴ Laitoskirjastoja varten perustettu laitoskirjastokeskus vielä toimi, mutta 1983 laadittu laitoskirjastojen ohjesääntö, jonka mukaan kaikki yliopiston kirjastot olivat yhteistä omaisuutta ja kaikkien lainattavissa olevaa kirjavarantoa, ei moniaalla toteutunut – laitosten resurssit eivät viimeksi mainitun periaatteen toteuttamiseen riittäneet.⁵ Tässä kärsijöinä olivat opiskelijat.

Kirjaston merkitystä osoittaa erinomaisesti se, miten kirjastoon suhtauduttiin opiskelija-

radikalismien kiihkeinä vuosina. Vuoden 1968 helmikuussa ylioppilaat osoittivat mieltään kirjastossa kurssikirjojen puutteen tähden.⁶ Näihin aikoihin kirjastosta lainattiin kotiin vuotuisesti liki 70 000 teosta, lukusalikäyntejä kirjastoihin (pääkirjasto, kurssikirjasto, kielten ja kasvatustieteiden lukusalit) kertyi 40 000–50 000. Sitten filosofisen tiedekunnan perustamisen lainausmäärät olivat 2–3-kertaistuneet ja lukusalikäynnit 3–4-kertaistuneet. Kurssikirjojen lainaustoiminta jatkoi kasvuaan. Vuonna 1975 kurssikirjojen lainamäärä oli 66 000 ja 1984 jo 123 000.⁷ Kävijämäärän kehitys osoittaa jotain, joskin varauksin; suuri osa lainaajista ja kävijöistä on edustanut humanististen alojen opiskelijoita, opettajia ja tutkijoita. Vuonna 1957 lukusalikäyntejä oli 5 000, kun 2000-luvulla on ylitetty 2 miljoonan raja, näistä valtaosa lukeutui opiskelijoihin ja henkilökuntaan.⁸

Kymmenisen vuotta myöhemmin, keväällä 1977, joukko nuorleninistejä valtasi yliopiston päärakennuksen juhlasalin. Kilpaileva kansandemokraattinen opiskelijajärjestö analysoi tapahtumia, jolloin yksi, humanistisen alan opiskelija, esitti näkemyksensä: ”Kirjaston miehittäminen olisi P1:tä [yliopiston juhlasali] parempi. Se osoittaisi, että opiskelijat haluavat opiskella, pysyä työpaikoillaan!”⁹ Puheenvuoron esittäjä olikin siinä mielessä oikeassa, että opiskelijat olivat valloittaneet kirjaston sitten vuoden 1974, kun uusi kirjastorakennus otettiin käyttöön. Opiskelijoille kirjastossa oli yli 700 paikkaa.¹⁰ 1970-luvun lopulla ylioppilaat ärsyntyivät, kun yliopiston kirjaston aukiolo-

aikoja kavennettiin. Lakkoon ei menty, mutta kavennuksia vastustavaan adressiin kerättiin nimiä.¹¹ Kun 1986 virkamiehet lakkoilivat ja Jyväskylän yliopiston henkilökuntayhdistys osallistui lakkoon, jouduttiin vääntämään kättä siitä, voitiinko kirjastoa pitää auki. Niin merkittävästä ja elintärkeästä toiminnosta oli kyse, että ovet pysyivät auki.¹²

1970-luvulle saakka – ja oikeastaan seuraavinkin vuosikymmeninä – humanististen alojen opetuksessa nojaututtiin perinteisiin, kuten kirjatentteihin ja yksin kirjoittamiseen.¹³ Tämä tietysti korosti kirjaston asemaa, semminkin kun opiskelua punnittiin taloudellisin perustein; vuonna 1975 julkaistussa tutkimusraportissa osoitettiin yllättäen, että halvimmaksi opiskelu kävi kotona ja kirjastossa.¹⁴ Kirjaston opiskelijoille järjestämä koulutus tuki itsenäistä opiskelua ja oli siten päättäjien mieleen.

1960-luvun alussa filosofisen tiedekunnan perustamisen jälkeen kirjasto esiteltiin uusille opiskelijoille. Esittelyihin kuuluivat luennot kirjaston ja kirjallisuuden käytöstä. Vuosikymmenen lopulla tällaisia lyhyitä tilaisuuksia järjestettiin kymmenille ryhmille.¹⁵ 1970-luvulla koulutus sisällöllisesti laajeni ja syveni. Muutaman tunnin luennon sijasta alettiin järjestää luentosarjoja harjoituksineen kirjaston kokoelmista ja käytöstä sekä kattavammin sisällyttää koulutukseen tietokantoihin, informaatiotekniikoihin ja muita tiedonhankintaan liittyviä työpaikkoja. 1980-luvulta lähtien koulutuksen merkitys korostui sähköisten aineistojen myö-

Vaikka kirjastojen luettelot ovat olleet 1990-luvulta lähtien sähköisessä muodossa, 2000-luvun humanistitutkija tuntee vielä hyvin kortit ja kuvan taustalla olevat nk. siniset kirjat (kuva 1970- tai 1980-luvulta). Kuva: Jyväskylän yliopiston museon valokuvakokoelma.





Kirjaston kokoelmiin on aikojen kuluessa sijoitettu myös arkistoaineistoa, jota edustaa muun muassa Isa Aspin käsikirjoituskokoelma. Kokoelma sisältää tekijän kirjallista jäämistöä kuten esimerkiksi päiväkirjamuistiinpanoja, käsikirjoituksia ja kirjeenvaihtoa. Isa Asp (1853-1872) oli ensimmäisen suomenkielinen naislyyrikko ja hän opiskeli Jyväskylän seminaarissa. Kuva: Jussi Liimatainen.



Jyväskylän Tieteellinen kirjasto sai vapaakappaleoikeiden vuonna 1919. Vapaakappaleoikeuden perusteella kirjastoon saapuva kirjallisuus on humanistitutkijan keskeistä tutkimusaineistoa. Kuva: Jyväskylän yliopiston museon valokuvakokoelma.

tä. Koulutustuntien ja -ryhmien määrä nousi satoihin.¹⁶

Kirjastossa on oltava kahvio. Tämä seikka otettiin huomioon, kun kirjastoa suunniteltiin.¹⁷ Kirjaston kahvio on päärakennuksen kahvion perillinen sikäli, että siellä kampus sykkii ja henkilökunta ja opiskelijat kohtaavat. Tosin kehitys on kulkenut siihen suuntaan, että kirjaston kahvio on muuttunut enemmän opiskelijoiden kuppilaksi, sosiaalseksi kohtaamispaikaksi. Sillä on akateemiseen yhteisöön sosiaalista roolinsa, siellä pidetään epävirallisia ja virallisia tuutorointitilaisuuksia, sinne sovietaan tapaamiset, siellä voidaan opetuksen tilaa ja keskustellaan opiskelijoiden tuotoksista kuppilaseinaareissa. Tavallaan on niin, että kirjasto kokonaisuudessaan on humanististen aineiden opiskelijoille porttina akateemiseen maailmaan; se edustaa samanaikaisesti akateemista vapautta, autonomisuutta ja kurinalaista järjestystä.

Kirjastolla on vielä yksi merkityksellinen opetuksellinen puolensa. Lehtorit, joita juuri humanistisessa tiedekunnassa on ollut, ovat korostaneet sitä, että opetuksen edistäminen edellyttää työskentelyä kirjastossa. Kirjasto on paitsi tutkimus- myös opetusaineistojen keskus.¹⁸

TUTKIMUKSEN TEKEMINEN KIRJASTOSSA

Tieteellistä kirjastoa alettiin käyttää 1930-luvulla, kun korkeakoulu perustettiin.¹⁹ Tämä

tietysti näkyi tutkimuksessa, joka hiljalleen alkoi versoa myös humanististen alojen suuntaan. Kasvatusopillinen korkeakoulu ennen filosofisen ja sittemmin humanistisen tiedekunnan tiettyjen oppituolien perustamista 1950- ja 1960-luvulla ei ollut mikään humanististen tieteiden tutkimuksen keskus. Humanistisen alan tutkimusta toki tehtiin. Milloin alan tuotoksia julkaistiin, mainittiin myös tutkimuksen tekemisen institutionaalisista edellytyksistä. Kasvatuksen historian tutkijat joutuivat koluamaan eurooppalaisia kirjastoja ja arkistoja; he totesivat tšekäläisen osaamistason ja sen, että tieteellisen kirjaston ydin, Fennica-kokoelma, oli merkittävä.²⁰

Tieteenalan tutkimuksen tekemisen tavasta ja suhteellisesta humanismista kertovat julkaistujen monografioiden ja antologioiden esipuheiden kirjaston käyttöön liittyvät maininnat ja kiitokset. Mainintojen määrissä historia on ylivertainen, kirjallisuudessa kirjastoa kiitetään usein. Näillä tieteenaloilla ei selviä ilman kirjaston kokoelmia ja palveluja. Tämä on ymmärrettävää paitsi siksi, että kirjat ovat itsessään tutkimuskohteita, myös siksi, että tieteenalojen luonteeseen, erityisesti historian tutkimukseen, kuuluvat kirjastoissa ja arkistoissa käymiset, suoranainen kirjasto- ja arkitonomadismi.²¹

Toisin kuin historia ja kirjallisuus kieli- ja viestintätieteet näyttävät selviävän ilman kirjastoja.²² Sen sijaan taidehistoriassa, etnologiasa ja musiikkitieteissä on muutamia kirjastoista kertovia mainintoja. Musiikkihistorian tutki-

muksessa kuvataan useissa kirjastoissa käymiä,²³ musiikkitieteissä yleensä taas korostuu laitoskirjaston merkitys.

Laitoskirjastot olivat kaikista hyvää tarkoitavista päätöksistä huolimatta ensisijaisesti laitoksensa tutkijoiden käsikirjastoja, joiden merkitystä harvempi ymmärsi paitsi silloin, kun toisella saman alan yksiköllä oli kattavampi kokonaisuus. Niinpä vain muutamalla alalla laitoskirjastojen merkitys korostui, ja tällöinkin asian huomanneet olivat niitä, jotka tekivät tutkimustyötään sivutoimisesti.²⁴ Kirjallisuuden professori vaati A-rakennusta suunniteltaessa, että sinne sijoittuviin kirjallisuuden laitoksen tiloihin oli saatava suuri kirjasto.²⁵ Tällainen suuri käsikirjasto kuului tukevasti 1960- ja 1970-luvun tiedekäsitykseen; kunnollinen laitoskirjasto oli itsenäisen tutkimus- ja opetuslaitoksen tunnusmerkki. Oppituoli, jossa harjoitettiin korkeampaa tiedettä ja tehtiin opinnäytteitä, edellytti samanaikaisesti yliopistonkirjaston kartuttamista sekä oppituolin oman kirjaston luomista ja ylläpitämistä.²⁶

Yhtenä syynä laitoskirjastojen rapistumiseen oli se, että assistenttiohjeseännön uudistaminen poisti kirjastonhoidon tehtävät assistenttikunnalta,²⁷ joka tosin monin paikoin oli tehtävänsä suhtautunut melkoisen leväperäisesti.²⁸ Mikäli laitoskirjaston hoitoa ei vastedes annettu osaaviin käsiin, kirjasto jäi oman onnensa nojaan. Mikäli kokoelmasta vastedes huolehti amanuenssi, hänet ja kirjasto otettiin huomioon monografioiden esipuheessa, kuten musiikin laitoksen väitöskirjoissa, joissa koros-

tettiin amanuenssin roolia tietokantoihin perehdyttäneenä ja henkilökohtaisesti lähteiden etsimisessä auttaneena henkilönä.²⁹

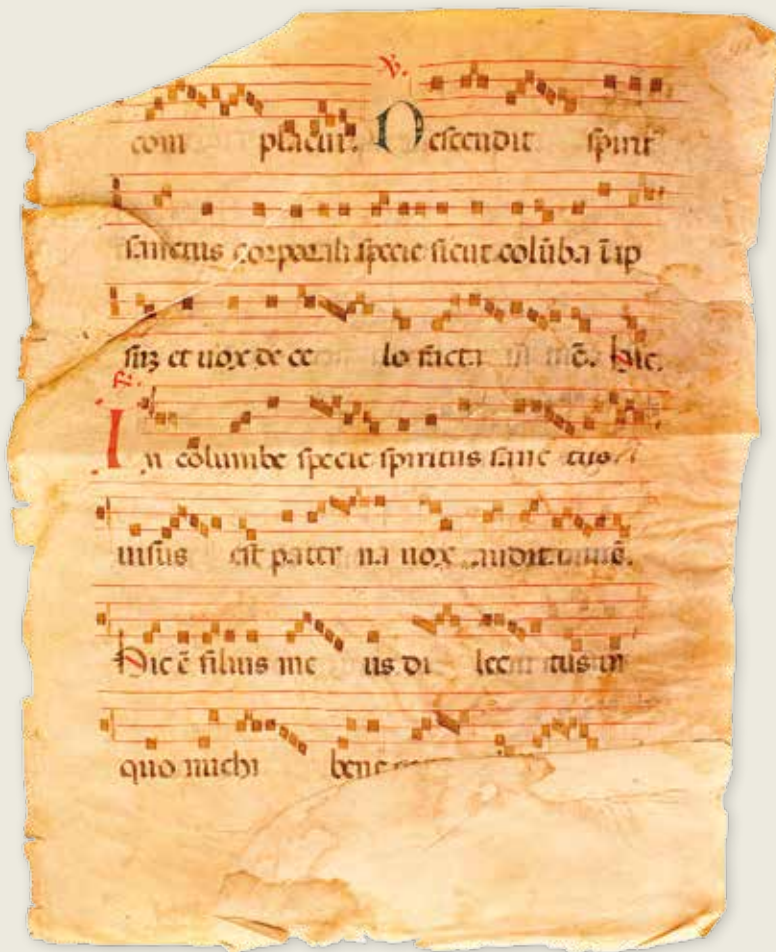
Tieteellisen kirjaston ylläpito on edellyttänyt erityisasiantuntijoita.³⁰ Toisinaan monografiamuotoisten tutkimusten ja väitöskirjojen esipuheissa kiitettiin tiettyjä erityisalojen asiantuntijoita, kuten kokoelmien tuntijoita,³¹ mutta useammin kiitokset esitettiin yhteisesti kirjastolle ja sen henkilökunnalle. Tämä ei tee vääryyttä kirjastolle ja sen henkilökunnalle, ne muodostavat tutkijalle paitsi laitoksen myös ja ennen kaikkea välttämättömän instituution. Mikäli on vierailut monissa eri kirjastoissa, on kyennyt vertailuun: eräs väitöskirjan tekijä huomauttaa, että jokainen tutkija tuntee korkeatasoisen kirjastohenkilökunnan arvon.³²

Esipuheiden kiitoksista ja maininnoista suuri osa koskee tiedonhankintaa. Yksi monessa paikassa lähdeaineistoja koonnut tutkija väitöskirjansa esipuheessa toteaa kohdanneensa tutkimusta tehdessään pienehkön armeijan kirjasto-, museo- ja arkistoalan asiantuntijoita, jotka opastivat hänet läpi kokoelmien.³³ Kiitosten perusteella tutkijat ovat työllistäneet kirjaston tiedonhankkijoita uskomattomilla palvelupyynnöillään,³⁴ ja mainintojen mukaan kirjaston henkilökunnan asiantuntemus on ollut merkittävässä roolissa, kun aineistoa on koottu.³⁵ Silti tai juuri siksi tiedonhankintakoulutus tutkijoille on aloitettu vasta 2000-luvulla.

Tiedonhankinta on ollut osa tiedeohjaamisjärjestelmää, jossa 1980-luvulla ns. tutkimustoiminnan tukitoimintojen, tukipalveluiden eli

Sanomalehdet ovat olleet ja ovat edelleen 2000-luvulla keskeistä tutkimusaineistoa etenkin humanistisessa tutkimuksessa. Kuvassa kirjaston sanomalehtikokoelmaa järjestetään Oppio-rakennuksessa, jossa tieteellinen kirjasto sijaitsi vuosina 1948-1954. Kuva: Jyväskylän yliopiston museon valokuvakokoelma.





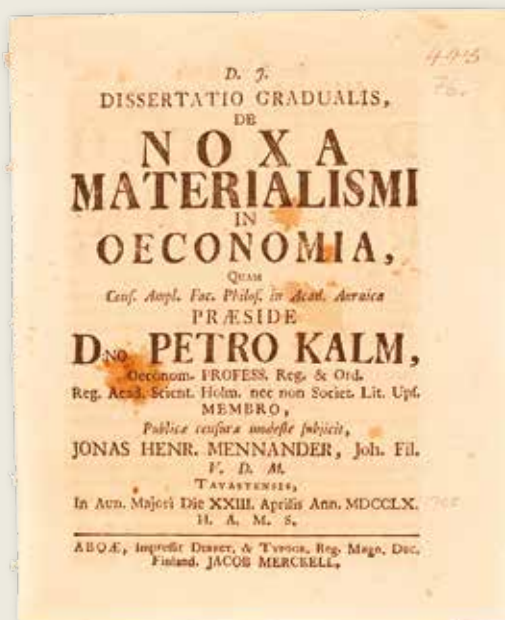
Jyväskylän yliopiston kirjaston kokoelmiin sisältyy kulttuurihistoriallisesti merkittävää aineistoa. Varhaisimmat ovat 1400-luvulta. Aineisto on luokiteltu aiheenmukaisesti ja niistä on myös aakkosellinen luettelo. Tätä niin kutsuttua varhaiskoelman aineistoa voi tilata arkistosta kirjaston tiloihin tutkimuskäyttöön. Kuvat: Jussi Liimatainen, Jyväskylän yliopiston kirjasto.

Ennen akatemian väitöskirjoja

1750-luvulta



*Skronis Finlandias -kulttuuripöytäkirjaan
luovutettu näytelmä 2.8.-11.9.2010
Esipöytäkirjojen solennittelu Skronis
Finlandias 2.8.-11.9.2010 adunassa*



palveluita tuottavien yksiköiden, kuten kirjaston, merkitys korostui. Tähän liittyi myös humanisteille tärkeän yliopiston kirjaston kulttuurin tietopalvelun perustaminen 1983. Sen tehtävänä oli kulttuurintutkimuksesta tiedottaminen ja informaatiopalvelu. Näihin aikoihin kirjasto teki muutoinkin vuosittain noin 2 000 tiedonhakua.³⁶ Tiedonhankintaan välittömästi liittyy usein kiitetty kaukopalvelu- tms. kirjastojen välinen toiminta.³⁷ Kaukolainaus onkin kohtuullinen mittari osoittamaan sitä, mikä on kirjaston merkitys tutkijalle, erityisesti humanistista alaa edustavalle. Merkitys on kohonnut koko ajan. Kaukolainoja kirjastoon järjestettiin esimerkiksi vuosina 1961 600, 1970 2400, 1975 3000 ja 1984 6000. Tässä ulkomaisista kirjastoista hankittujen teosten osuus kasvoi joka kymmenennestä joka kolmanteen. Samaan aikaan lukusalilainat kasvoivat merkittävästi; tämäkin kuvastaa hyvin tutkimuksen edistämistä ja erityisesti Fennica-kokoelman merkitystä tutkimustyölle – mistä seikasta väitöskirjassa myös kiitettiin. Vuonna 1962 kirjattiin 8000, 1970 14 000, 1975 24 000 ja 1984 28 000 lukusalilainaa.³⁸

Kirjaston tutkijanhuoneet mainitaan tuon tuosta. Kuvausten perusteella voisi olettaa, että tutkijahuoneiden käyttäjät eivät ole muodostaneet omaleimaista ryhmäänsä saati työyhteisöä – eivät edes silloin, kun ovat työskennelleet samassa huoneessa. Tällaisen sosiaalisen piirin rakentuminen onkin vaatinut pitkää työrupeamaa samassa huoneessa samojen työtovereiden kanssa.³⁹ Tämä on tietysti ymmärrettävää

siksi, että useimmiten kirjastossa sijaitseva työhuone on ollut välietappina siirtymiseen laitoksen työhuoneeseen,⁴⁰ tai sitten niissä on työskennelty tilaustöiden parissa. Tutkijahuoneiden väen vaihtuvuus oli alusta pitäen suurta. Niinpä esimerkiksi 1982 tutkijahuoneissa oli 92 käyttäjää ja kahta vuotta myöhemmin 71 käyttäjää.⁴¹

Monografioiden esipuheet viittaavat siihen, että tutkimus- ja opetushenkilökunnalla ja kirjaston henkilökunnalla on vähemmän henkilökohtaisia tieteeseen liittyviä kontakteja; sikäli kun niitä on, ne ovat syntyneet opiskeltaessa, laitossyksiköissä yhteisissä tutkijaseminaareissa, opetusyhteistyössä tai työryhmissä.⁴² Toisaalta kiitokset antavat jokseenkin myönteisen kuvan kirjaston henkilökunnan osaamistasosta ja uutteruudesta. He ovat avuliaita, alttiita, jopa suuremmoisen palvelualttiita, tärkeästi auttavia, ammattitaitoisia, asiansa osaavia, vaikeat ja mahdottomilta tuntuvat pyynnöt täyttämään kykeneviä, kärsivällisiä, joustavia, tehokkaita, ripeitä, ymmärtäväisiä, jaksavia, vaivat ja rasitukset kestäviä, vaivojaan säästämättömiä, ystävällisiä ja hyviä.⁴³

KIRJASTO JA HUMANISTISEN ALAN TUTKIMUKSEN JULKAISEMINEN

Yliopiston perustehtäväksi todettiin jo 1970-luvulla tieteellisen tutkimuksen harjoittaminen ja jatkuva kehittäminen kansainvälistä kehitystä vastaavalla tavalla. Tieteellisen ajattelun tuo-

tokset katsottiin yliopiston opettajien ja tutkijoiden keskeisimpiin virkatöihin kuuluviksi. Tuotoksilla yliopisto uskoi rikastuttavansa lähintä ympäristöään, maakuntaa, kansakuntaa ja lopulta myös maailmanyhteisöä. Tässä tehtävässä kirjasto julkaisutoimintaan erikostuvine henkilöineen ja yksikköineen oli tärkeässä roolissa.⁴⁴

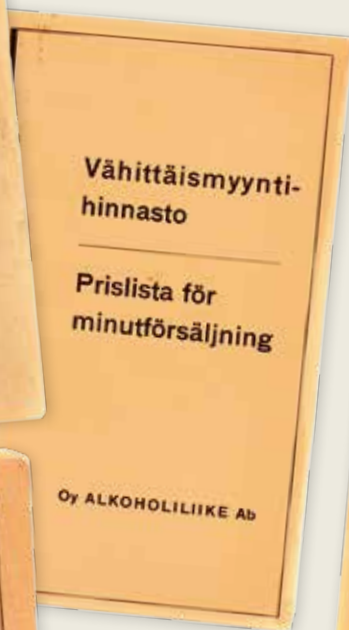
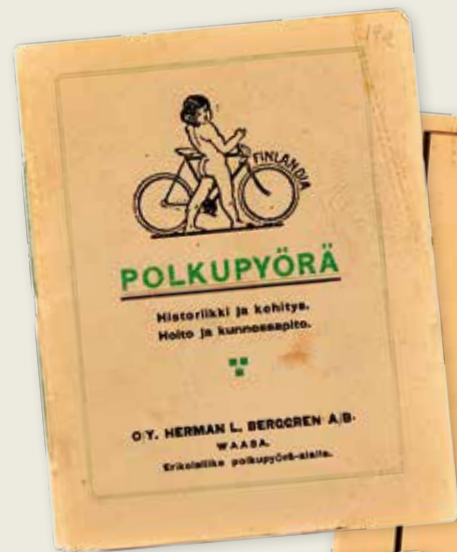
Tutkijoiden ja opettajien tuotoksia on julkaistu nk. kaupallisilla kustantajilla, tieteellisten seurojen sarjoissa, aikakauskirjoissa sekä yliopiston sarjoissa ja laitosten sarjoissa, jotka ovat hiljalleen hiipuneet ja lakanneet menettelyään merkityksensä tieteen autonomian osoittajina ja tuloksien tuottajina.

Ratkaiseva askel otettiin vuonna 1967, jolloin tšekäläinen tieteellinen julkaisutoiminta järjestettiin uudelleen. Tieteellinen julkaisutoiminta ja sen kustannukset olivat kasvaneet korkeakouluaikana uusien oppituolien myötä. Tuolloin humanistinen ala tarvitsi uusia tiedekunnan julkaisusarjoja hyväksi havaitun ja suosituksen *Studia historica Jyväskylälänsian* rinnalle ja perustettiin kielitieteille *Studia philologica Jyväskylälänsia* ja taideaineille *Jyväskylä Studies in the Arts*.

Merkityksellistä vuoden 1967 julkaisutoiminnan ohjesäännössä oli vastuullisen organisaation rakentaminen kullekin sarjalle. Tiedekunnilla oli omat toimikuntansa ja sarjoilla päätoimittajansa. Näitä johti (yli)kirjastonhoitaja, näin oli hyvä, muutoin kädettömät professorit olisivat saaneet liiaksi valtaa. Toimikunnat vastasivat, hoitivat ja edistivät alansa

julkaisutoimintaa, päättivät, mitkä julkaisut ylittivät julkaisusarjan kynnyksen, ja hankkivat tätä silmällä pitäen tarvittaessa asiantuntijalausuntoja käsikirjoituksen tieteellisestä tasosta, sekä valvoivat julkaisun painamista ja jakelua.⁴⁵

Tämä nosti julkaisusarjojen tieteellistä arvostusta huomattavasti, vielä enemmän sitä kohottivat tosiasiat, että julkaisusarjoihin tarjottiin toisten yliopistojen ja tutkimuslaitosten palveluksessa olevien käsikirjoituksia ja että julkaisusarjoihin kirjoittivat myös professoritason tutkijat.⁴⁶ Niinpä esimerkiksi ohjesäännön vahvistamisen aikoihin vuonna 1967 kahdella monografialla Jyväskylä Studies in the Arts –sarjan aloittanut kirjallisuudentutkija, joka tuolloin historian ja yhteiskuntaopin lehtorin virassa meritoitui kirjallisuuden apulaisprofessuuriin, kiitti esipuheissaan yliopistoa ja yliopistoyhdistystä siitä, että ne olivat ottaneet hänen tutkimuksensa julkaistavakseen yliopiston julkaisusarjaan.⁴⁷ Vastedes julkaiseminen ja julkaisemiseen vaikuttaneet henkilöt ja organisaatiot olivat kiitetyin kohde: ne useimmiten muistetaan mainita, koska ne ovat panostaneet taloudellisesti monografian julkaisemiseen – toisaalta kiitokset näyttävät siltä, että useinkaan ei tiedetä, ketkä oikeasti ovat asiassa toimineet ja miten asiat ovat edenneet. Sarjojen käynnistämisestä ei kestänyt kaukaakaan, kun kateelliset alkoivat äänellä julkaisusarjatoimissa yliopistoissa tai niissä yliopistoissa, joissa historiallis-kielitieteellisellä taikka humanistisella tiedekunnalla ei ollut julkaisusarjaa.



Kuvat: Jussi Liimatainen, Jyväskylän yliopiston kirjasto.



Kuvat: Radio- ja TV-arkisto, Kansalliskirjasto (Historiallinen sanomalehtiarkisto).

Näissä yliopistoissa ja tiedekunnissa Jyväskylän humanistien julkaisusarjojen tieteellistä tasoa vähäteltiin ja samalla vaadittiin, että niiden tutkijat saisivat yksinoikeuden julkaista tutkimuksiaan korkeimmalle arvostetuissa suomalaisten tieteellisten seurojen sarjoissa.

Tiedekunnan julkaisusarjat, *Studia historica Jyväskylänsia*, *Jyväskylä Studies in the Arts*, *Studia philologica Jyväskylänsia*, *Jyväskylä Studies in Communication* ja *Jyväskylä Studies in Languages* kävivät läpi monia uudistuksia, jotka koskivat päätösvaltaa, toimitus- ja julkaisuvas- tuita sekä kirjojen ja sarjojen ulkoasuja (uni- formiteetti ja erottautuminen), ja karttuivat kymmeniä ja satoja niteitä sekä parhaimmil- laan useita hyllymetrejä käsittäviksi kokonai- suuksiksi. Merkittävin uudistus toteutettiin 2001–2002, jolloin kirjastossa valmisteltu jul- kaisu- toiminnan mietintö hyväksyttiin ja to- teutettiin niin, että sarjat yhdistettiin yhdeksi tiedekunnan monitieteiseksi julkaisusarjak- si *Jyväskylä Studies in Humanities*. Sarja on lei- mallisemmin väitöskirjojen julkaisusarja kuin sitä edeltäneet julkaisusarjat. Siinäkin on jo jul-

kaistu satoja niteitä. Vuonna 1997 perustettiin kirjastoon julkaisuyksikkö ja samana vuonna merkityksellinen pro gradujen elektroninen kokoelma, joka tavallaan enteili yliopistosar- jojen väitöskirjojen ja monografioiden elekt- ronista rinnakkaisjulkaisemista ja *open access* -menettelyä. Muutama Jyväskylä *Studies in Humanties* -sarjan väitöskirjoista on julkaistu vain verkkomuodossaan.

Viimeisinä vuosikymmeninä tiedekunnan varttuneimmat tutkijat ovat suuntautuneet yli- opiston ulkopuolisiin kustantajiin ja perintein- en tiedekunnan sarjajulkaiseminen on väitös- kirjaistunut. Samalla julkaisumäärät, jotka ovat olleet tuloksellisuusindikaattoreita, ovat ensin vuodesta 1990 vuoteen 1995 kaksinkertaistu- neet ja sittemmin 2000-luvulla moninkertaistu- neet.⁴⁸ Tämä on helpottanut voimavarojen hal- lintaa. On niinkin, että kirjaston toteuttama jul- kaisu- toiminta on muuttunut monipuolisempia taitoja vaativaksi toimittamiseksi, kuvittamis- ja taitotietoja edellyttäväksi jäsenyneeiksi toi- minnaksi. Tämä on väitöskirjojen esipuheiden perusteella havaittu.⁴⁹

VIITTEET

- 1 Vilkuna, Kustaa H. J., 2009, Tutkimus ja opetus Jyväskylän yliopistossa. Jyväskylän yliopiston historia II. Yliopisto 1966–2006. Toimittaneet Piia Einonen, Petri Karonen & Toivo Nygård. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 219.
- 2 Kuusi, Sakari, 1967, Miten Jyväskylän yliopisto syntyi? Jyväskylän yliopistokysymyksen ja yliopistoyhdistyksen historia. *Studia historica Jyväskyläensia* 6. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 48–49.
- 3 Kangas, Lasse, 2009, Kasvatusopillinen korkeakoulu kansallisessa korkeakoulupolitiikassa. Jyväskylän yliopiston historia I. Seminaarin ja kasvatusopillisen korkeakoulun aika 1863–1966. Toimittaneet Piia Einonen, Petri Karonen & Toivo Nygård. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 116, 122, 136–142, 263; Vilkuna 2009, 146.
- 4 Kertomus Jyväskylän yliopiston toiminnasta lukuvuonna 1975–1976, 57; Kertomus Jyväskylän yliopiston toiminnasta lukuvuosina 1981–82, 1982–83, 1983–84 ja 1984–85, 61; Vilkuna 2009, 219.
- 5 Havila Marjo, 2009, Jyväskylän yliopiston hallinto, henkilöstö ja opiskelijat. Jyväskylän yliopiston historia II. Yliopisto 1966–2006. Toimittaneet Piia Einonen, Petri Karonen & Toivo Nygård. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 83; Vilkuna 2009, 204.
- 6 Havila 2009, 132.
- 7 Kertomus Jyväskylän yliopiston toiminnasta lukuvuonna 1975–1976, 57; Kertomus Jyväskylän yliopiston toiminnasta lukuvuosina 1981–82, 1982–83, 1983–84 ja 1984–85, 61.
- 8 Jyväskylän kasvatusopillisen korkeakoulun toimintakertomus 1958–1961, 33; Kertomus Jyväskylän kasvatusopillisen korkeakoulun 28., 29. ja 30. toimintavuodesta 1962–1964. Toimittanut Aarni Penttilä. Jyväskylä, 92–93; Kertomus yliopiston toiminnasta lukuvuonna 1969–1970, 66–67; Jyväskylän kasvatusopillisen kirjaston toimintakertomus 1958–1961, 33; Jyväskylän yliopiston kirjasto vuonna 1970, 12–13; Einonen, Piia, Kirjasto. Jyväskylän yliopiston historia II. Yliopisto 1966–2006. Toimittaneet Piia Einonen, Petri Karonen & Toivo Nygård. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 205.
- 9 Vilkuna, Kustaa H. J., 2012, Kapina kampuksella, käsikirjoitus.
- 10 Havila 2009, 25; Vilkuna 2009, 204; Pirinen, Hanna, 2009, Yliopiston aluesuunnittelu ja rakentaminen. Jyväskylän yliopiston historia II. Yliopisto 1966–2006. Toimittaneet Piia Einonen, Petri Karonen & Toivo Nygård. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto 509.
- 11 Vilkuna 2012.
- 12 Havila 2009, 81.
- 13 Päänielä, Ossi, 2008, Hengen hehkusta tietostrategioihin. Jyväskylän yliopiston humanistisen tiedekunnan viisi vuosikymmentä. *Jyväskylä Studies in Humanities* 106, 38.
- 14 Vilkuna 2009, 192.
- 15 Kertomus Jyväskylän kasvatusopillisen korkeakoulun 28., 29. ja 30. toimintavuodesta 1962–1964. Toimittanut Aarni Penttilä. Jyväskylä, 94, 102; Kertomus yliopiston toiminnasta lukuvuonna 1969–1970, 67; Jyväskylän yliopiston kirjasto vuonna 1970, 14.
- 16 Esimerkiksi Vilkuna 2009, 205–206.
- 17 Pirinen 2009, 506–509; Havila 2009, 25; Vilkuna 2009, 151.
- 18 Havila 2009, 92.
- 19 Kuusi 1967, 154.
- 20 Esimerkiksi Sainio, Matti A., 1953, Kasvatuksen ongelma 1800-luvun suomalaisessa teologiassa. *Acta academiae paedagogicae Jyväskyläensis*. Jyväskylä 7, 7; Kyöstiö, O. K., 1955. Suomen ammattikasvatuksen kehitys käsityön ja teollisuuden aloilla I. Ammattikasvatuksen esivaiheet vuoteen 1842. *Acta academiae paedagogicae Jyväskyläensis*. Jyväskylä 11, 7.
- 21 Esimerkiksi Tiainen, Jorma, 1971, Napoleon, und napoleonische Frankreich in den öffentlichen Diskussion des 'Dritten Deutschland' 1797–1806. *Studia historica Jyväskyläensia*

- sia 8. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 8; Lappalainen, Jussi T., 1972; Kaarle X Kustaan Venäjän-sota v. 1656–1658 Suomen suunnalla. 'Räikkä, häikkä ja ruptuuri'. *Studia historica Jyväskyläläensia* 10. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 7; Hokkanen, Kari, 1975, Krieg und Frieden in der politischer Tageslitteratur Deutschlands zwischen baseler und lunéviller Frieden. *Studia historica Jyväskyläläensia* 11, v; Nygård, Toivo, 1980, Itä-Karjalan pakolaiset 1917–1922. *Studia historica Jyväskyläläensia* 25, v; Tšokkinen, Anja, 1984, Suomen sokeinkoulut ja niiden oppilaat vuosina 1865–1917. *Studia historica Jyväskyläläensia* 29. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 5; Kemiläinen, Aira, 1993, Suomalaiset, outo Pohjolan kansa. Rotuteoriat ja kansallinen identiteetti, *Historiallisia Tutkimuksia* 177. Helsinki. Suomen Historiallinen Seura, 12–13; Kemiläinen, Aira, 1998, Finns in the Shadow of the "Aryans". *Race Theories and Racism. Studia Historica* 59. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura, 10; Päärnilä, Ossi, 1998, Race, Religion and History in the One-Ireland and Partition Arguments, 1833–1932. *Studia historica Jyväskyläläensia* 56. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 5; Hokkanen, Markku, Quest for Health in Colonial Society. *Scottish Missionaries and Medical Culture in the Northern Malawi region, 1875–1930. Jyväskylä Studies in Humanities* 62. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 6; Kotilainen, Sofia, 2008, Suvun nimissä. Nimenannon käytännöt Sisä-Suomessa 1700-luvun aluista 1950-luvulle. *Bibliotheca Historica* 120. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 5–6.
- ²² Sarjoissa Jyväskylä *Studies in Communication* ja Jyväskylä *Studies in Languages* –sarjoissa kirjastoa ei mainita ja a sarjassa *Studia philologica Jyväskyläläensia*kin vain kerran. Kyseessä tällöin oli vahvasti kirjallisuushistoriallinen teema. Itkonen, Kyösti, 1971, Die Shakespeare-Übersetzung Wielands (1762–1766). Ein Beitrag zur Erforschung englisch-deutscher Lehnbeziehungen. *Studia philologica Jyväskyläläensia*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 7, 5.
- ²³ Myös musiikinhistoriaan useat arkistokäymiset kuuluvat. Mäkinen, Timo, 1964, Die aus frühen böhmischen Quellen überlieferten Piae Cantiones –Melodien. *Studia historica Jyväskyläläensia* 2. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistoyhdistys, 3–4; Viergutz, Gudrun, 2005, Beiträge zur Geschichte des Muskiunterrichts an den Gelehrtenschulen der östlichen Ostseeregion im. 16. und 17. Jahrhundert. *Jyväskylä Studies in Humanities* 33. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 8; Ranta-Meyer, Tuire, 2008, Nulle dies sine linea. Avauksia Erkki Melartinin vaikutteisiin, verkostoihin ja vastaanottoon henkilö- ja reseptiohistoriallisena tutkimuksena. *Jyväskylä Studies in Humanities* 97. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 6.
- ²⁴ Esimerkiksi Toivonen, Pirjo-Majja, 1986, Aila Meriluodon varhaislyriikan modernismi ja sen tausta. *Tekstianalyttinen tutkimus modernismin estetiikasta ja historiasta. Jyväskylä Studies in the Arts* 24. Jyväskylä: jyvaskylän yliopisto, 285.
- ²⁵ Pirinen 2009, 510.
- ²⁶ Leikola 1990, 489–490; Vilkuna 2009, 148–149, 153.
- ²⁷ Havila 2009, 88.
- ²⁸ Katso Vilkuna 2012.
- ²⁹ Esimerkiksi Arajäs, Päivi, 2002, Muusikoiden esiintymisjännitys. Tapaustudkimus klassisen musiikin ammattiopiskelijoiden jännittäjätyypeistä ja esiintymisvalmennuksen kurssikokemuksista. *Jyväskylä Studies in the Arts* 82. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 5; Viergutz 2005, 8; Koskimäki, Jouni, 2006, Happiness Is... a Good Transcription. Reconsidering the Beatles' Sheet Music Publications. *Jyväskylä Studies in Humanities* 59. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 6; Ranta-Meyer, Tuire, 2008, 6.; Marjanen, Kaarina, 2009, The Belly-Button Chord Connections of Pre- and Postnatal Music Education with Early Mother-Child Interaction. *Jyväskylä Studies in Humanities* 130. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 1; Pöyhönen, Erkki, 2011, Muusikon tietämisen tavat. Moniälykyys, hiljainen tieto ja musiikin esittämisen taito korkeakoulun instrumenttituntien näkökul-

- masta. *Jyväskylä Studies in Humanities* 164. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto 164, 4.
- ³⁰ Vilkuna 2009, 205.
- ³¹ Esimerkiksi Kajannes, Katriina, 1990, Elämänpolun kaarteesta. Elsa Heporaudan kirjailijauran alku Jyväskylässä 1910–1922. *Jyväskylä Studies in The Arts* 33. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 8.
- ³² Kulha, Keijo, 1969, Karjalaisen, siirtoväen asuttamisesta käyty julkinen keskustelu vuosina 1944–1948. *Studia historica Jyväskyläläensia* 7. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 6.
- ³³ Ahonen, Kalevi, 2005, From Sugar Triangle to Cotton Triangle. Trade and Shipping between America and Baltic Russia, 1783–1860. *Jyväskylä Studies in Humanities* 38. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto 5.
- ³⁴ Heiskanen-Mäkelä, Sirkka, 1970, In Quest of Truth. Observations of the Development of Emily Dickinson's Poetic Dialectic. *Jyväskylä Studies in the Arts* 4, 11; Heiskanen-Mäkelä, Sirkka, 1978, Minuuden myytit ja roolit. Seitsemän tutkielmaa Karen Blixenin taide- ja kulttuurikäsitteistä ja sen muotoutumisesta. *Jyväskylä Studies in the Arts* 10. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, iv; Kuivasmäki, Riitta, 1990, Siivollisuuden tuntoa ja ylevää kauneuden mieltä. *Suomalainen nuorisokirjallisuus 1851–1899*. *Jyväskylä Studies in the Arts* 34. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 8.
- ³⁵ Tiainen 1971, 8; Kangas, Lasse, 1992, Jyväskylän yliopistokysymys 1847–1966. Tutkimus korkeakoulun perustamisesta ja kehityksestä yliopistoksi. *Studia historica Jyväskyläläensia*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 6; Päänilä 1998, 5; Hakanen, Marko, 2011, Vallan verkostoissa. Per Brahe ja hänen klienttinsä 1600-luvun Ruotsin valtakunnassa. *Jyväskylä Studies in Humanities*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 157, 6
- ³⁶ Kertomus Jyväskylän yliopiston toiminnasta lukuvuosina 1981–82, 1982–83, 1983–84 ja 1984–85, 61; Havila 2009, 60; Vilkuna 2009, 203, 303.
- ³⁷ Tiainen 1971, 8; Rantatupa, Heikki, 1979, Elintarvikehuolto ja –säännöstely Suomessa vuosina 1914–1921. *Studia historica Jyväskyläläensia* 17. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 7; Eilola, Jari, 2003, Rajapinnoilla. Sallitun ja kielletyn määrittelemisen 1600-luvun jälkipuoliskon noituus- ja taikuustapauksissa. *Bibliotheca Historica* 81. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 7; Mikkonen, Simo, 2007, State Composers and the Red Courtiers. Music, Ideology, and Politics in the Soviet 1930s. *Jyväskylä Studies in Humanities* 78. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 6.
- ³⁸ Turunen, Arja, 2011, Hame, housut, hamehousut! Vai mikä on tulevaisuutemme? Naisten päällyshousujen käyttöä koskevat pukeutumisohteet ja niissä rakentuvat naiseuden ihanteet suomalaisissa naistenlehdissä 1889–1945. *Kansatieteellinen arkisto* 53. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys, 6. Jyväskylän kasvatustieteellisen kirjaston toimintakertomus 1958–1961, 33; Jyväskylän kasvatustieteellisen korkeakoulun 28., 29. ja 30. toimintavuodesta 1962–1964, 92–93; Jyväskylän yliopiston kirjasto vuonna 1970, 13; Kertomus Jyväskylän yliopiston toiminnasta lukuvuonna 1975–1976, 58; Kertomus Jyväskylän yliopiston toiminnasta lukuvuosina 1981–82, 1982–83, 1983–84 ja 1984–85, 61.
- ³⁹ Mertanen, Tomi, 2004, Kahdentoista markan kapina? Vuoden 1956 yleislakko Suomessa. *Jyväskylä Studies in Humanities* 23, 8. Katso myös Lamberg, Marko, 2009, Jyväskylän yliopisto vaikuttajana, verkostoitujana ja julkisuuskuvan rakentajana. *Jyväskylän yliopiston historia II*. Yliopisto 1966–2006. Toimitaneet Piia Einonen, Petri Karonen & Toivo Nygård. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 473.
- ⁴⁰ Rantatupa 1979, 7; Eilola 2003, 7; Mikkonen 2007, 6; Kotilainen 2008, 5–6; Hakanen 2011, 6; Turunen 2011, 6.
- ⁴¹ Kertomus Jyväskylän yliopiston toiminnasta lukuvuosina 1981–82, 1982–83, 1983–84 ja 1984–85, 62.

- ⁴² Esimerkiksi Nummela, Ilkka, *Stadtsstruktur und Bodenwert. Eine Studie über die Industrialisierungsperiode in Kuopi (Finnland) (1875–1914)*. *Studia Historica* 37. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura, 6; Kangas 1992, 5.
- ⁴³ Lappalainen, Pekka 1967, *Realistisen valtavirtauksen aatteet ja niiden kontinuitivisuus Suomen kirjallisuudessa vuosisadan alkuun saakka. Kaunokirjallisuuden ja sen arvostelun aatehistoriallinen tutkimus*. Jyväskylä *Studies in the Arts* 2. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 6; Kulha 1969, 6; Tiainen 1971, 8; Lilja, Jenny, 1972, *Runoilija ja eksistenssi. Eksistentiaalialanalyttinen tutkimus Uuno Kailaan tuotannon teemoista ja niiden yhteyksistä ekspressionismiin*. Jyväskylä *Studies in the Arts* 5. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 12; Sakari, Ellen, 1974, *Prophete et Pierrot. Thèmes et attitudes ironiques dans l'œuvre de Jules Laforgue*. Jyväskylä *Studies in the Arts* 7. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 6; Markkanen, Erkki, 1977, *Maaseutuväestön varallisuusolot ja huoltosuhteet Sisä-Suomessa v. 1860–1914*. *Studia historica Jyväskyläläensia* 14. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 5; Heiskanen-Mäkelä 1978, iv; Lilja, Jenny, 1979, *Dramatiikan visiot. Tutkimus ekspressionismin teemoista ja motiiveista Lauri Haarlan näytelmissä*. Jyväskylä *Studies in the Arts* 11. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 6; Ammond, Jukka, 1980, *Niska-vuoren talosta Juurakon torppaan. Hella Vuolijoen maaseutunäytelmien aatetausta*. Jyväskylä *Studies in the Arts* 14. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 4; Nygård 1980, v; Nygård, Toivo, 1982, *Suomalainen äärioikeisto maailmansotien välillä*. *Studia historica Jyväskyläläensia* 25. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, v; Tšokkinen 1984, 5; Kuivasmäki 1990, 8; Kajannes 1990, 8; Nikki, Kalevi, 1991, *”Suomen poika pellollansa”. Talonpojan kuva suomalaisessa kertomakirjallisuudessa*. Jyväskylä *Studies in the Arts* 35. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 8; Kangas 1992, 5; Ruuskanen, Pekka, *Koivikosta maailmanmarkkinoille, Suomen rullateollisuus vuosina 1873–1972*. *Studia historica Jyväskyläläensia* 45. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 5; Karonen, Petri, 1994, *Kämnerinoikeudet Suomen kaupungeissa suurvalta-ajan alkupuolella (noin 1620–1660)*. *Studia historica Jyväskyläläensia* 48. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 6; Karonen, Petri, 1995, *Raastuvassa tavataan. Suomen kaupunkien hallinto- ja oikeuslaitoksen toimintaa ja virkamiehiä suurvalta-aikana*. *Studia historica Jyväskyläläensia* 51. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 7; Roiko-Jokela, Heikki, 1995, *Ihanteita ja reaali politiikkaa. Rudolf Holstin toiminta Baltian maiden kansainvälisen de jure – tunnustamisen ja reunavaltioyhteistyön puolesta 1918–1922*. *Studia historica Jyväskyläläensia* 52. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 6; Päärnilä 1998, 5; Karonen, Petri, 2004, *Patruunat ja poliitikot. Yritysjohtajat taloudellisina ja poliittisina toimijoina Suomessa 1600–1920*. *Historiallisia Tutkimuksia* 217. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 9; Ahonen 2005, 5; Viergutz 2005, 8; Kotilainen 2008, 5–6; Ranta-Meyer 2008, 6; Hakanen 2011, 6; Sarkamo, Ville, 2001, *Karoliinien soturiarvot. Kunnian hallitsema maailmankuva Ruotsin valtakunnassa 1700-luvun alussa*. *Jyväskylän Studies in Humanities* 167. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 6.
- ⁴⁴ Vilkuna 2009, 183–184, 205–206; Lamberg 2009, 430.
- ⁴⁵ Vilkuna 2009, 146.
- ⁴⁶ Katso Valkonen, Olli, 1973, *Maalaustaiteen murros Suomessa 1908–1914. Uudet suuntaukset maalaustaiteessa, taidearvostelussa ja taidekirjoittelussa*. Jyväskylä *Studies in the Arts* 6. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 4.
- ⁴⁷ Lappalainen, Pekka, 1967, *Gustaf Fröding ja Ruotsin runouden uudistus. Kaunokirjallisuuden henkilö- ja aatehistoriallinen tutkimus*. Jyväskylä *Studies in the Arts* 1. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 7; Lappalainen 1967, 6.
- ⁴⁸ Vilkuna 2009, 284–286.
- ⁴⁹ Esimerkiksi Heinänen, Sirpa, 2006, *Käsityö – taide – teollisuus. Näkemyksiä käsityöstä taideteollisuuteen 1900-luvun alun ammatti- ja aikakauslehdissä*. Jyväskylä *Studies in Humanities* 52. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 5.

PROFESSORI NIILLO MÄKI TOIMI JYVÄSKYLÄN
YLIOPISTON ERITYISPEDAGOGIIKAN PROFESSORINA
LAITOKSEN PERUSTAMISESTA ALKAEN KUOLEMAAN-
SA 27.12.1968 ASTI.

TÄMÄ TEOS ON OSANA HÄNEN LAAJASTA KIR-
JASTOSTAAN LAHJOITETTU

Jyväskylän yliopiston kirjasto LLE

KUNNIOITUKSELLA HÄNEN SUURIARVOISTA
ELÄMÄNTYÖTÄÄN KOHTAAN.

Kirjaston kokoelmien kartuttaminen tapahtui 1900-luvun alussa pitkälle yksityisen hyväntekeväisyyden turvin. Kirjasto vastaanotti vielä 1990-luvulla kirjallisuutta merkittävien tieteenharjoittajien kokoelmista. 2000-luvulla tällaista toimintaa ei ole enää ollut tarpeellista harjoittaa. Kirjastoon on sijoitettu psykologian professori Niilo Mäen, akateemikko Heikki Wariksen ja urheilun monitoimimiehen Lauri ”Tahko” Pihkalan perikuntien lahjoituskokoelmat.


Niilo Mäen kokoelma tuli kirjastoon vuonna 1977. Lahjoitus sisältää noin 1300 nidettä, joista valtaosa on professorin ulkomailta hankkimaa alan kirjallisuutta.

Perikunta lahjoitti Lauri Pihkalan kokoelman yliopistolle vuonna 1979. Se sisältää kotimaista ja ulkomaista urheilukirjallisuutta 1800-luvun lopulta 1970-luvulle.

Heikki Wariksen kokoelma lahjoitettiin kirjastolle vuonna 1997. Se sisältää noin 1000 nidettä, jotka käsittelevät pääosin 1940–1960-luvulla julkaistua tutkimusta sosiaalipolitiikasta, sosiaaliturvasta ja sosiologiasta. Kokoelma on sijoitettu Mattilanniemen kirjastoon.

TAPANI KUUSALO

KIRJASTOJEN MERKITYS MATEMATIIKALLE



Matematiikan alalla kirjastotoiminnan juuret yltävät Alexandriassa kolmannella vuosisadalla eaa. sijainneeseen ensimmäiseen univertsaalikirjastoon, jonne antiikin johtavien matemaatikkojen kirjoitukset koottiin. Tapani Kuusalo kuvaa artikkelissaan antiikin kirjallisuuden leviämistä edelleen tutkijoille eri puolille maailmaa sekä matematiikan tieteellisen julkaisukäytännön käynnistymistä jo 1600-luvun puolivälissä. 1970-luvulla Jyväskylän Kasvatusopillisen Korkeakoulun ensimmäisen matematiikan professorin haave toteutui ja Jyväskylässä toimi yksi maan parhaita matemaattisia kirjastoja.

Sana matematiikka tuo useimmille mieleen kaiketi tietokoneet, ei niinkään kirjastoja, kutsuttiinhan tietokoneita alunperin juuri ‘matematiikkakoneiksi’. Kuitenkin kirjastot ovat matematiikan tutkimukselle yhä edelleenkin tietokoneita tärkeämpiä apuvälineitä. Ne muodostavat matematiikan kollektiivisen muistin toimien samalla myös matemaatikkojen ajantasaisena yhteysvälineenä.

Aleksandriaan kolmannella vuosisadalla ennen ajanlaskumme alkua perustetussa Mouseionissa eli ‘Muusien temppelissä’ sijaitsi myös Aleksandrian suuri kirjasto, ensimmäinen universaalikirjasto, jonka tavoitteena oli kaiken inhimillisen tiedon kattaminen. Tätä tarkoitusta varten Aleksandrian kirjastolla oli varsin laaja ‘vapaakappaleoikeus’: Oli määrätty, että kaikista Aleksandriaan tulevista papyruskääröistä piti tehdä kopiot kirjastoa varten. Mutta kirjaston lisäksi Mouseion oli myös tutkimuslaitos, ehkäpä hieman samankaltainen kuin Collège de France tämän päivän Pariisissa. Niinpä monet antiikin johtavat matemaatikot, kuten esimerkiksi Eukleides, Eratosthenes, Diofantos ja Claudius Ptolemaios työskentelivät aikoinaan Aleksandriassa, mutta laajamittaisen kopiointitoiminnan ansiosta myös muualla toimineiden matemaatikkojen, kuten Apolloniuksen ja Arkhimedeen kirjoitukset saatiin Aleksandriaan. Julius Caesarin Egyptin sotaretken aikana v. 48 eaa. Mouseion vaurioitui pahoin tulipalossa, mutta tällöin Aleksandriassa oli jo laajoja kirjastoja muidenkin temppelien kuten Serapeionin yhteydessä.

Näin Aleksandria pysyi vielä satojen vuosien ajan merkittävänä oppineisuuden keskuksena, joskin kaupungin sijainti Rooman periferiassa sai aikaan sen merkityksen vähittäisen hiipumisen. Muslimien Egyptin valloitus seitsemän vuosisadan puolivälissä antoi lopullisen kuoliniskun Aleksandrialle suurena kulttuurikaupunkina.

Egyptin muslimivalloitus hajotti Aleksandrian kirjastojen miljoonien papyruskääröjen kokoelmat ja suuri osa tällöin varmasti tuhoutui. Olisi kuitenkin erehdys ajatella, että kaikki Aleksandriaan koottu kirjallisuus olisi näin lopullisesti kadonnut, sillä 700-luvun lopulla alkoi islamilaisen kulttuurin kultakausi abbasidikalifien siirrettyä pääkaupunkinsa Bagdadiin. Kalifi Harun al-Rašid perusti sinne Mouseionin periaatteiden mukaisesti toimivan Bayt Ul-Hikman eli Viisauden talon, jonne koottiin kaikki saatavilla oleva antiikin kirjallisuus arabian kielelle kääntämistä varten. Viisauden talosta käännökset sitten vuorostaan levisivät Espanjaa myöten kaikkialle islamilaiseen maailmaan. Tällä tavoin suuri osa antiikin kirjallisuudesta säilyi ensisijaisesti juuri arabiankielisinä käänöksinä, kuten esimerkiksi monet Arkhimedeen ja Eukleideen kirjoitukset. Kun Gerardus Cremonalainen oli 1100-luvun Toledossa kääntänyt Claudius Ptolemaioksen tähtitieteellis-matemaattisen pääteoksen ‘Mathematike Syntaxis’ arabiasta latinaksi, jäi käännökseen nimeksi kuitenkin sen arabiankielistä versiota mukaillen ‘Almagest’, millä nimellä kirja yhä vieläkin tunnetaan. Mongolivalloitta-

jien tuhotessa Bagdadin Viisauden talon vuonna 1258 olivat antiikin kulttuurin tärkeimmät saavutukset jo ehtineet levitä ympäri maailmaa lukuisten kirjakopioiden ja käännösten kautta säilyen siten jälkipolville. Sanoessaan nähneensä hieman muita pidemmälle, koska oli seissyt jättiläisten hartioilla, Newton tarkoitti juuri antiikin suuria oppineita.

Suuret kirjastot kuten Mouseion ja Bayt Ul-Hikma olivat siis jo hävinneet renessanssin alkaessa 1300-luvulla. Toisaalta kirjapainotaidon keksiminen 1400-luvun puolivälissä edisti tehokkaasti matemaattisenkin tiedon leviämistä: Koska kirjojen painaminen oli paljon nopeampaa ja halvempaa kuin niiden kopioiminen, ei kirjastojen kokoaminen jäänyt enää vain ruhtinaiden etuoikeudeksi, vaan nyt myös kohtalaisen varallisuuden omaava yksityishenkilö pystyi hankkimaan itselleen oman kirjaston. Myös yliopistokirjastojen kokoelmat alkoivat nopeasti kasvaa. Kun Oxfordin yliopiston kirjaston kokoelmia ryhdyttiin 1500-luvun lopulla Sir Thomas Bodleyn lahjoitusten turvin jälleen kartuttamaan, piti näin syntyneen Bodleian Libraryn rakennusta laajentaa kahdesti seuraavien neljän vuosikymmenen aikana. Matematiikan osalta painettu kirjallisuus koostui pitkään pääosin klassillisten teosten käännöksistä uusien tulosten levitessä alan harrastajien keskuudessa ennen kaikkea kirjeenvaihdon kautta. 1600-luvun tilannetta kuvaa se, että kirjeenvaihdon lisäksi merkittävä osa Pierre Fermat'n lukuteoreettisista tuloksista on säilynyt vain hänen omistamaansa Diofantoksen

Arithmetica-kirjaan tehdyissä reunamerkinnoissä.

Tutkijoiden määrän kasvaessa kahdenkeskinen kirjeenvaihto alkoi käydä lopulta liian työlääksi, mikä johti ensimmäisten tieteellisten aikakausjulkaisujen syntymiseen. Ensimmäisten joukossa olivat Lontoossa 1665 perustettu ja edelleenkin ilmestyvä *Philosophical Transactions of the Royal Society* sekä Leipzigin vuosina 1682–1782 julkaistu *Acta Eruditorum*. Molemmat lehdet keskittyivät nimenomaan matematiikkaan ja luonnontieteisiin, eli kuten silloin sanottiin, 'luonnonfilosofiaan'. Nykyinen tieteellinen julkaisukäytäntö alkoi näin 1600-luvun lopulla muovautua.

Aikakausjulkaisujen tarjotessa vähitellen yhä tehokkaamman kommunikointiväylän, alkoi myös kirjastotoiminnan painopiste siirtyä kirjakokoelmista tieteellisten julkaisusarjojen hankintaan. Tieteellisten aikakauskirjojen sarjallisesta luonteesta luonteesta tosin seuraa, että ne muodostavat kirjastolle pysyvän taloudellisen rasiitteen, joka uusien sarjojen ilmaantuessa pyrkii vain kasvamaan. Kirjastojen ylläpitokustannukset pysyivät kuitenkin pitkään melko kohtuullisina. Niinpä kuuluisa ruotsalainen matemaatikko Gösta Mittag-Leffler hankki Djursholmin kotitaloonsa oman yksityisen matemaattisen kirjaston, joka sisälsi kaiken muun ohessa myös täydellisen sarjan edellä mainittua *Acta Eruditorum* -lehteä.

Kun Jyväskylän Kasvatusopilliseen Korkeakouluun v. 1965 perustettiin matemaattis-



Aleksandrian kirjasto. Kuva: Wikipedia Commons.



Nelli on tiedonhakujärjestelmä, joka tarjoaa opiskelijoille ja yliopiston henkilökunnalle pääsyn Jyväskylän yliopistossa käytettävissä oleviin sähköisiin aineistoihin kuten tietokantoihin ja elektronisiin lehtiin. Artikkelit ovat matematiikassa pääasiallinen tieteellisen viestinnän keino. Nelli-portaalissa "mathematical sciences" -aihealueeseen sisältyy noin 1500 elektronista lehteä, joista noin kaksi kolmasosaa kuuluu luokkaan "applied mathematics". Matematiikan tutkijat hyödyntävät edelleen myös vanhempaa tutkimuskirjallisuutta, joka on kirjaston kokoelmissa perinteisenä painettuna aineistona. Artikkeleiden ohella tutkijat viittaavat myös vanhempaan kirjallisuuteen, vaikka monografioiden julkaiseminen on 2000-luvulla vähentynyt tieteellisen viestinnän yleistrendin tavoin myös matematiikan alalla.

luonnontieteellinen tiedekunta, korkeakoulun ensimmäinen matematiikan professori Ilppo Simo Louhivaara asetti erääksi tavoitteekseen, että myös Jyväskylään hankittaisiin kunnollinen matemaattinen kirjasto. Tässä hän onnistuikin, sillä jo kymmenen vuoden kuluttua Jyväskylän yliopiston matematiikan kirjasto oli Helsingin jälkeen yksi maamme parhaista, näin erityisesti sinne tilattujen matemaattisten aikakauslehtien suhteen. Pieneksi ongelmaksi tosin jäi, etteivät käytettävissä olevat varat riittäneet takautuvaan hankintaan ja siten useimmat julkaisusarjat alkavat aikaisintaan vuodesta 1965. Muutamien aikakauslehtien vanhempia vuosikertoja on tosin saatu lahjoituksina ja siten Jyväskylässä on mm. täydellinen kokoelma Mittag-Lefflerin vuonna 1882 perustamaa Acta Mathematica -lehteä, joka on aivan alusta

alkaen ollut eräs merkittävimmistä matemaattisista aikakausjulkaisuista.

Mikä sitten on matemaattisten kirjastojen tulevaisuus? Julkaisusarjojen määrän jatkuva kasvu ja tilaushintojen nousu ovat myös matematiikan osalta merkittävästi lisänneet kirjastojen kustannuspaineita. Onneksi ei matematiikassakaan pelkästään hinta ole laadun takeena: Vaikka Acta Mathematica onkin eräs arvostetuimmista matematiikan julkaisusarjoista, on sen tilaushinta pysynyt varsin kohtuullisena. Julkaisujen määrän jatkuva kasvaminen ja siitä johtuvat kustannuspaineet vaativat kuitenkin aikaa myöten ratkaisua. Eräs lienee kausijulkaisujen vähittäinen siirtyminen verkkoon. Edessä on tosin vielä monia teknisiä ja taloudellisiakin ongelmia, mutta ongelmat on tehty ratkaistaviksi.

PIRJO VATANEN

YHDESSÄ OLEMME ENEMMÄN¹

Jyväskylän yliopiston kirjasto yliopistokirjastojen verkostoissa

Suomalaisten kirjastojen vahvuutena on ja on ollut niiden tiivis yhteistyö, ja ne ovat tukeutuneet toisiinsa esimerkiksi kokoelma- ja luettelointityössään. Pirjo Vatanen kokoaa artikkelissaan suomalaisten yliopistokirjastojen ansiokasta yhteistoimintaa ja kuvaa toteutettuja kehityshankkeita. Jyväskylän yliopiston kirjasto on ollut aktiivisesti vaikuttamassa kirjastopolitiikkaan niin kansainvälisissä, kansallisissa että paikallisissa verkostoissa.

Yliopistokirjastojen verkoston kehittymistä on keskitetyn kirjastopolitiikan kaudella, etenkin 1970-luvulla, määrittänyt suhde opetusministeriöön. Tämän jälkeen etualalle on tullut kirjastojen keskinäinen tiivistyvä yhteistyö ja suhde yliopistolaitokseen. Tiedeyhteisössä kirjastot hakevat nykyisin paikkaansa oman tieteenalansa verkostoissa ja kaikkien tutkijoiden palveluiden tuottajina. Asiakaskunnan, yhteiskunnan ja sitä kautta lainsäädännön sekä teknisen ympäristön muuttuminen vaikuttavat verkoston kumppaneiden valintaan ja yhteistyön edellytyksiin ja muotoihin. Pohjimmiltaan kyse on kuitenkin koko ajan Deweyn vanhasta maksimista ”oikea kirja (julkaisu, aineisto, tieto) oikealle ihmiselle oikeaan aikaan”.²

YHTEISTYÖN ALKU KOKOELMAYHTEISTYÖSSÄ³

Tieteellisten kirjastojen tarkoituksena on ollut koota kattavat ja tutkimustyötä mahdollisimman hyvin palvelevat kokoelmat. Yksittäisellä kirjastolla ei ole ollut, Kansalliskirjastoa lukuun ottamatta, mahdollisuutta eikä taloudellisia resursseja hankkia täydellisiä kokoelmia. Kokoelmien vajaavaisuutta on paikattu 1900-luvun alkuvuosikymmenistä lähtien kirjastojen välisellä yhteistyöllä.⁴ Kaukopalvelun lisäksi suomalaiset tieteelliset kirjastot ovat yleisesti täydentäneet kokoelmiaan toistensa kaksoiskappaleilla ja vaihtosuhteiden avulla –

Jyväskylään aineistoja tuli näillä tavoilla pohjoismaisistakin kirjastoista 1940- ja 1950-luvuilta alkaen.

Julkaisujen saatavuus on ollut myös kirjastojen kansainvälisen yhteistyön alkuperäinen ponnin. Sen pohjalta esimerkiksi sukeutui 1929 Roomassa IFLA, kansainvälinen kirjastoseurojen liitto.⁵

Koko kirjastoverkon aineistot saadaan yksittäisen tarvitsijan ulottuville kaukopalvelun avulla. Suomessa sen tueksi alettiin IFLAn perustamisen aikoihin julkaista valtion rahoituksella Tieteellisten kirjastojen lisäluettelo. Jyväskylän yliopiston kirjasto ei tähän kuitenkaan heti osallistunut, koska sen sinänsä mittavia kokoelmia ei ollut luetteloitu.⁶ Asiaan vaikutti myös se, että Jyväskylässä oli ensin vain vähän sekä henkilökuntaa että kaukopalvelua tarvitsevia asiakkaita. Myöhemmin kaukopalvelusta tuli merkittävää keskuskirjastoaseman ja vapaakappalekirjastojen alueellisen työnjaon kautta.

Kansallisesti kaukopalveluasiat ovat nykyisin paljolti Varastokirjaston ja Suomen tieteellisen kirjastoseuran 1973 perustaman kaukopalvelujaoston (nykyisin työryhmä) hoidossa.⁷ Kaukopalvelu on IFLAn ansiosta toiminut merkittävän hyvin myös kansainvälisesti.

Kaukopalvelun lisäksi kirjastojen keskeistä yhteistyötä ja verkostoitumisen merkitystä korostanut toiminta on ollut kansallisbibliografian yhteisluettelointi. Tarve yhteistyöhön kasvoi erityisesti 1970-luvulla, jolloin vapaakappaleiden määrät lähtivät kasvuun ja perin-

teisen painatteen rinnalle syntyi uusia, vapaakappalelain ulkopuolelle jääviä julkaisumuo- toja.

Perinteisillä menetelmillä tuotettu Suomen kansallisbibliografia (KB) oli vuosien saatosa viivästynyt, kun sitä julkaisseiden seurojen voimat eivät enää kansalliskirjastona toimineen Helsingin yliopiston kirjaston avusta huolimatta riittäneet. Kun vielä Suomen kustannusyhdistys 1971 lopetti painetun suomalaisen kirjallisuuden vuosiluettelon julkaisemisen ja Kirjakauppalehden välissä ilmestynyt kirjallisuuden kuukausiluettelokin lopetettiin, HYK alkoi ensiapuna julkaista kuukausi- ja vuosiluottoita.

Bibliografiatyö sai apua opetusministeriöön perustetulta Tieteellisten kirjastojen atk-työryhmältä, mutta tekniikka ei ratkaissut henkilöstöresurssien puutetta. Keväällä 1978 aloitettiin neuvottelut luettelointiyhteistyöstä Helsingin, Jyväskylän ja Turun yliopistojen kirjastojen ja atk-ryhmän kesken. Näin saatiin riittävä määrä asiantuntevaa henkilökuntaa. JYKllä ja TYKllä oli intressi osallistua, koska niillä oli erilliset Fennica-kokoelmat, joiden hallinta ilman KBn tukea oli vaikeaa ja haluttiin välttää päällekkäistä työtä, jonka identtisten aineistojen luettelointi joka paikassa erikseen aiheutti.⁸ Kun toivottu uusi vapaakappalelaki siten 1980-luvun alussa säädettiin ja julkaisujen luovuttamisvelvollisuus laajeni, olisi tilanne ilman yhteistyötä tullut katastrofaaliseksi.

Eräajopohjainen filmikorttitulosteiden varassa toimiva järjestelmä oli hankalakäyttöinen

ja koska takautuvia muutoksia tai korjauksia ei voinut tehdä ohjelmallisesti, tietokannan integriteetistä oli vaikea huolehtia. Kirjastojen erilaiset käytännöt sen sijaan opittiin kyllä yhdenmukaistamaan. JYK teki KB-yhteistyötä vuoteen 2000.

Suomen kansallisbibliografian jälkeensäneisytydellä oli 1970-luvulla kansainvälisiäkin ulottuvuuksia niiden hankaluuksien lisäksi, joita se aiheutti kansallisesti kirjallisuuden käyttäjille, kirjastoille ja bibliografiselle työlle.

Kansainvälisesti kirjallisuuden kattavaan luettelointiin ja julkaisujen saatavuuteen tähtäävät IFLAn ja Unescon voimin ylläpidettävät UBC (Universal Bibliographic Control) ja UAP (Universal Availability of Publications) -ohjelmat muotoiltiin virallisesti 1975, mutta UBCn juuret ovat jo 1960-luvun lopulla.⁹ Tietoaineistojen saavutettavuutta ovat edistäneet kirjastojen online-tietokannat, jotka alkoivat yleistyä kansainvälisessä käytössä 1990-luvulla.

KESKITETTYÄ KIRJASTOPOLITIikkaa

Suomen kansallinen tieteellinen tietohuolto on yliopistokirjastojen varassa täydennettynä muutamalla merkittävimmällä tieteellisellä erikoiskirjastolla. Niiden verkosto on syntynyt käytännöllisten tarpeiden sanelemasta, lailla säätelöttömästä yhteistyöstä, vaikka keskittämisen kulta-aikana kirjastoissa lakia esitettiin vedoten yleisten kirjastojen esimerk-

kiin. 1960-luvun yliopistoverkon laajeneminen, jolla tavoiteltiin alueellista tasa-arvoa, kuitenkin tuki keskitettyä kirjastopolitiikkaa, koska kaikki uudet yksiköt tarvitsivat kirjastopalveluja. Seurannut keskittäminen, johon kuului muun muassa mittava tieteellistä kirjastoverkkoa koskeva suunnittelutyö, oli paitsi yleinen

trendi, myös seurausta tästä kehityskulusta. Kehitys nähtiin kirjastoissa pääasiassa myönteisenä

Kirjastot olivat 1954 perustaneet edunvalvontaelimekseen Tieteellisten kirjastojen lautakunnan, joka sittemmin virallistettiin ja jonka 1972 korvasi TINFO (Tieteellisen informoin-



Kirjasto järjesti pohjoismaisen NORSIB-kokouksen kesäkuussa 2011. Kuva: Jyväskylän yliopiston kirjasto.

nin neuvosto) seuraajineen. Se tuotti runsaasti mietintöjä ja suunnitelmia, joihin saatiin usein myös ministeriöstä tukea.¹⁰

Sisältö opetusministeriön kirjastopolitiikkaan tuli kirjastojen asiantuntemuksesta. Jälkeenpäin ajatellen keskittämisen merkittävin tulos voi hyvinkin olla opetusministeriön Tie-

teellisten kirjastojen atk-yksikön työ, josta takkuisesta alusta huolimatta tuli menestystarina, sillä se mahdollisti myöhemmät yhteiset järjestelmät. Muun muassa kaikki 1970-luvulta alkaen syötetty data on edelleen tallella nykyisissä tietokannoissa.¹¹ Alettiin myös luoda keskuskirjastojärjestelmää ja perustettiin yhteinen



IFLA 2012 -vierailijoita Jyväskylässä. Kuva: Jyväskylän yliopiston kirjasto.

varastokirjasto. Viimeinen suuri projekti tällä mallilla oli yliopistokirjastojen ensimmäinen yhteinen kirjastojärjestelmä 1980- ja 1990-lukujen taitteessa. Sen jälkeen yliopistokirjastot eivät enää ole saaneet ministeriön tukea kirjastojärjestelmää varten.

KESKITETYSTÄ KIRJASTOPOLITIIKASTA RAKENTEELLISEEN KEHITTÄMISEEN

1990-luvun alussa yliopistoissa otettiin käyttöön tulosrahoitusjärjestelmä, jonka yhteydessä vastuu niiden kirjastoista siirtyi kokonaan pois opetusministeriöstä. Tämä merkitsi entisenlaisen kirjastopolitiikan loppua. Uusi järjestelmä ja samaan aikaan osunut lama romahduttivat kirjastojen talouden, mutta niiden esitykset tilanteensa parantamiseksi menivät ministeriön kannalta katsoen yliopistojen tontille eikä niitä juurikaan saatu läpi. 1990-luvulla ja 2000-luvun alkuvuosina kirjastoille esitettiin työryhmissä muun muassa prosenttiosuutta yliopistojen perus- ja ulkopuolisesta rahoituksesta sekä pääsyä mukaan yliopistojen tulossopimuksiin. Sen sijaan katsottiin, että kirjastojenkin olisi pitänyt ansaita palveluillaan: epäonnistuneita ehdotuksia olivat esim. tietokantamuotoisten luetteloiden käytön maksullisuus sekä maksulliset palvelusopimukset.¹²

2000-luvun ensi kymmenellä korkeakoululaitoksen rakenteita alettiin perusteellisesti muuttaa ja tiivistää, millä oli vaikutuksensa

kirjastopalvelujenkin järjestämiseen. 2008 asetettiin tätä varten työryhmä, joka halusi kirjastot korkeakoulujen strategioihin ja niiden opetusministeriöltä saamiin palautteisiin. Työryhmän esityksistä parhaiten ovat edistyneet nytkin palvelua parantavat digitointi ja Open Access (tutkimusjulkaisujen vapaa saatavuus).

Nykyinen, vuonna 2010 voimaan tullut yliopistolaki periaatteessa itsenäisti yliopistot – nytkin taas kesken talouden sukellusta. Uuden yliopistolain vaikutuksia on nyt 2012 JYKn juhluvuonna vielä osin vaikea arvioida.

KANSALLISKIRJASTOSTA KIRJASTOVERKON YHTEINEN PALVELUKESKUS

Kun opetusministeriön asema kirjastopolitiikassa muuttui, se luopui myös kirjastoyksiköistään ja -hankkeistaan. Niiden sijalle alettiin kehittää Helsingin yliopiston kirjastoa kansalliskirjastona, ensin yhteisiä järjestelmiä koordinoivaksi yliopistokirjastojen palvelu- ja kehittämisyksiköksi¹³ ja seuraavassa vaiheessa koko kirjastoverkon yhteiseksi palvelulaitokseksi. Vain varastokirjasto jäi ainakin ensi vaiheessa ministeriön alaisuuteen.

Muutosta varten HYK:n asemaa vahvistettiin yliopistolaissa ja sinne siirrettiin vuonna 1992 TINFOLle kuulunut kehittäminen ja koordinointi sekä Tieteellisten kirjastojen atk-yksikkö. Uusi asetelma ei ollut kaikille mieleen, koska ministeriön elin koettiin turvallisem-

maksi ja arvovaltaisemmaksi kuin yhden kirjaston koordinoijan asema, varsinkin kun tämä jäi osaksi Helsingin yliopistoa. Pelättiin myös, että keskitys rapauttaisi muiden kirjastojen osaamista ja vaikutusvaltaa ja että järjestelmistä tulisi liian yleisiä ollakseen kenellekään oikein hyviä. Paikallisesti keskityksen pelättiin syövän kirjastojen muuta rahoitusta.¹⁴

KEHITTÄMISTÄ ERILLISHANKKEIDEN KAUTTA

Kirjastojen keskitetty kehittäminen ei 1990-luvulla ministeriöstäkään kokonaan loppunut: kirjastojen lobbauksella ja tiedeyhteisön tuella saatiin aikaan Kansallinen elektroninen kirjasto, FinELib, ja tietotekniisiin hankkeisiin saatiin niin sanottua tietoyhteiskuntarahoitusta.

Yliopistokirjastojen keskinäinen toistensa tuntemus helpotti yhteisiä hankkeita, koska oli saatavissa kumppaneita, joilla oli samat intressit ja tarpeet, osaaminen ja pääosin järjestelmätkin. Tiedettiin ketä kosa. Jyväskylässäkin toteutettiin useita merkittäviä yhteishankkeita.

FinELib

FinELibin perustamisen taustalla oli kirjastojen ja tiedeyhteisön yhteinen huoli tietoaineistojen saatavuudesta. Yliopistojen rehtorien neuvosto asetti 1993 kirjastonjohtajista koostuvan ”häätätoimikunnankin” (Päivi Kytömäen termi) ja eri tahot pitivät yhdessä kokoelmapoliittisia se-

minaareja, mutta käytännössä ei juuri edetty. Samaan aikaan markkinoille ilmestyivät vielä sähköiset aineistot. Kirjastoissa katsottiin, että yhteistyö niiden hankinnassa tuottaisi säästöjä keskittämällä osaamista ja vahvistamalla neuvotteluasemaa.

Pelastukseksi koituivat tutkimusrahoitukseen osoitetut valtionyhtiöiden osakkeiden myyntitulot, joista opetusministeriön päätöksellä pääsi osalliseksi myös FinELib. FinELib neuvottelee yhteislisenssit ja rahoittaa niistä merkittävän osan. Kirjastojen panos näkyy asiantuntijaryhmissä, jotka esittävät aineistoja neuvottelujen kohteeksi.

Alettuaan vuonna 1997 yliopistokirjastoista FinELib laajeni nopeasti kansalliseksi konsortiksi.¹⁵ Se on osoittautunut menestystarinaksi ja on saanut myös kansainvälistä tunnustusta. Nykyisin FinELib-palveluyksikön toiminnasta vastaa Kansalliskirjasto.

YLIOPISTOKIRJASTOJEN NEUVOSTO

Keskittämiskaudella kirjastot tottuivat asioimaan suoraan ministeriön kanssa aika erillään omista yliopistoyhteisöistään, mikä järjestelmän muuttuessa koitui ongelmaksi. Samaan sumaan osui myös Kansalliskirjaston aseman muutos, uuden kirjastojärjestelmän valinta ja FinELibin rakentaminen. Tässä tilanteessa kirjastot alkoivat lisääntyvästi tukeutua toisiinsa.¹⁶

Kansalliskirjastoa ei TINFO:n perillisenä resurssoitu riittävästi kehittämistyötä varten, joten tieteellisten kirjastojen johtajien kokous päättyi tiukkojen keskustelujen jälkeen palkkaamaan oman yhteistyösihteerin,¹⁷ joka sijoitettiin Kansalliskirjastoon. Sihteeri ei kuitenkaan voinut toimia tyhjän päällä (eikä ilman vahtia) ja kirjastojen hankkeita ja etuja ajamaan tarvittiin muutenkin organisaatio.

Yliopistokirjastojen neuvostoksi ristitty elin perustettiin 1996 yhteiseksi työryhmäksi, johon valittiin muutama kirjastonjohtaja. Heti alkajaisiksi se sopi FinELibin lisensiointiperiaatteet, rahoitusmallit ym. strategiset kysymykset ja hyväksytti toimintaperiaatteet rehtorien neuvostolla. Neuvostosta toivottiinkin muun muassa keskusteluosapuolta juuri yliopistojen rehtorien neuvostolle, jonka mallin mukaan uuden elimen eriäviäkin mielipiteitä herättänyt nimi valittiin.

Laajeneva yhteistyö kirjastoverkossa alkoi muutaman vuoden kuluttua vaatia leveämpiä hartioita, joten neuvosto päätettiin vuonna 2003 muuttaa edustuksellisesta käsittämään sekä yliopistokirjastojen että Kansalliskirjaston ja Varastokirjaston johtajat ja sille valittiin myös työvaliokunta.¹⁸

Uudelleenorganisoinnin jälkeen neuvostolle alettiin laatia strategioita. Strategioiden tavoitteita on pääosin edistetty hankkeilla, kuten laatuhanke sekä informaatiolukutaito ja koelmakartta, jotka molemmat vakiinnutettiin osaksi kirjastojen yhteistyötä. 2010-luvun taitteessa katse on siirtynyt yhä enemmän tiedeyh-

teisöön sekä omalle tieteenalalle että yliopistojen tutkijayhteisöihin ja niiden tiedon- ja palvelutarpeiden tyydyttämiseen.

Jo 1990-luvun alkuvuosina, kun siirryttiin tulosbudjetointiin ja mittaamistarve sai uusia ulottuvuuksia, Jyväskylän yliopiston kirjastossa toteutettiin opetusministeriön rahoituksella tuloksellisuuden mittaamishanke yhteistyössä Teknillisen korkeakoulun ja Oulun yliopiston kirjastojen kanssa.¹⁹ Tämä oli kuitenkin vain alku, koska pian alettiin myös tarvita mieluummin yleispäteviä laatu- ja vaikuttavuusmittareita. Siksi voimat yhdistettiin neuvoston yhteiseksi hankkeeksi. Kirjastot olivat näin valmiina, kun laatu järjestelmät tulivat yliopistoihin.²⁰ Korkeakoulujen auditointiraportteista näkeekin hyvin neuvoston hankkeen tuloksellisuuden: kirjastot saivat kiitosta silloinkin, kun itse korkeakoululla oli vaikeuksia läpäistä auditointia.²¹

Neuvoston nykyisistä verkostoista JYK on ollut aktiivisesti kehittämässä sisällönkuvailua, joka tuli neuvoston toiseen strategiaan. Taustalla oli muun muassa aiheenmukaisen haun ongelmallisuus yhteisluettelo LINDAssa. 2009 perustettu asiantuntijaverkosto tähtää pitemmälle kuin valtakunnallinen sanastotyö. Se laati esimerkiksi suosituksen yliopistokirjastojen tietokantojen sisällönkuvailuperiaatteista. Alkuvaiheessa verkoston kokoonkutsuja ja puheenjohtaja oli JYKsta. 2011 alkaen verkostoon ovat tulleet mukaan kaikki kirjastosektorit.

JYK on ollut mukana myös esim. neuvoston työvaliokunnassa ja toisen strategian laa-

dinnassa ja kirjaston nykyinen johtaja, Kimmo Tuominen, kuuluu neuvoston asettamaan Kansallisen digitaalisen kirjaston (KDK) seurantarvymään, joka tarkastelee sen kehittämistä yliopistokirjastojen näkökulmasta.²²

Kirjastoverkossa yliopistokirjastot ovat olleet tiennäyttäjänä. Niiden suuret yhteishankkeet Linnea2 ja FinELib ovat verkottaneet myös muita kirjastosektoreita. Linnea2-tietokantaja tuottavat myös osa erikoiskirjastoista sekä maakuntakirjastot. KDK ja julkaisuasiat ovat nyt suurin haaste.²³

JÄRJESTÖJÄ JA MUITA VERKOSTOJA

Puhtaasti keskinäisissä verkoissaan, alan järjestöissä, kirjastot tekevät itse tärkeitä pitämäänsä asioita ja niissä ne luovat tietoisesti itse kirjastopolitiikkaa.

STKS:n perustaminen 1929 liittyi haluun osallistua IFLAn synnyttäneeseen kansainväliseen toimeliaisuuteen. Tieteellisten kirjastojen ympärät olivat meillä pienet, kaikki tunsivat toisensa ja kaikki toivotettiin tervetulleiksi seuraan. Jyväskylän tieteellisen kirjastonkin henkilökunta (kaikki kaksi) alkoi verkostoitua sen kautta kollegojen kanssa 1930-luvulta. Helsingistä tullut kirjastonhoitaja Walter Appelqvist oli seuran hallituksessakin.²⁴

STKS toimii jäsentensä edunvalvojana ja kansainvälisten yhteyksien ylläpitäjänä ja solmijana, mutta varsinkin kouluttajana sen mer-

kitys on erittäin suuri. Tieteellisten kirjastojen henkilökunnan koulutus järjestettiin kansallisesti 1970-luvulla, mutta jatkokouluttajana seura on edelleen ehkä tärkein toimija senkin vuoksi, että se järjestää tarpeen mukaan nopeasti ja edullisesti täsmäkoulutusta. JYK tukee sen vuoksi henkilöstönsä osallistumista seuran kirjaston kannalta tärkeisiin työryhmiin. Seuran kehittämiseen on vaikutettu myös sen hallinnossa: ylikirjastonhoitaja Eeva-Maija Tammekann oli sen hallituksessa 1960-luvun puolivälistä 1970-luvun alkuun, suuren osan ajasta puheenjohtajana.²⁵ Samoin edellinen ylikirjastonhoitaja Pirjo Vatanen 2000-luvun ensikymmenellä ja nykyinen johtaja Kimmo Tuominen on parhaillaan seuran puheenjohtajana.

Seura on myös yliopistokirjastojen neuvoston kumppani monissa asioissa, kuten esim edellä mainitussa laatuhankeessa ja nyttemmin tutkimuksen tuen verkostossa. (<http://www.stks.fi/>)

IFLA (International Federation of Library Associations) oli alkujaan vain kirjastojärjestöjen yhteenliittymä ja jyväskyläläisetkin olivat sen jäseniä STKS:n kautta. IFLAn toiminta on nykyisin laajentunut kattamaan koko kirjastotalan ja sitä sivuavat aiheet, kuten esimerkiksi sananvapauden ja tekijänoikeuden, ja sen jäsenistö on laajentunut järjestöistä kirjastoihin.

IFLA jaostoista JYK ollut mukana intressien ja kehittämistarpeiden mukaan esimerkiksi keskuskirjastoalaan liittyvässä Social Science Libraries -jaostossa, erikoiskirjastojen jaostossa (Division of Special Libraries), korkeakoulu-



Lähde: STKS:n ja SYN:in verkkosivut

kirjastojen jaostossa (Academic and Research Libraries) ja 1990-luvun lopulla Kai Ekholm oli Multimedia round table -sektion jäsen.

Tärkeisiin kehittämisalueisiin on kuulunut muun muassa informaatiolukutaito, jonka edeltäjä käyttäjäkoulutus oli niitä alueita, joita JYKn ylikirjastonhoitaja Oili Kokkonen on ollut kansainvälisesti kehittämässä. IFLAan perustettiin 1990-luvun alussa työryhmä, jonka sihteerinä oli Sinikka Koskiala TKKsta ja josta muodostettiin Round Table for User education. Oili Kokkonen toimi sen pysyvän komitean (Standing Committee) sihteerinä 1991–1993 ja puheenjohtajana 1994–1996.²⁶ Oili Kokkonen toimi lehtorina Tampereella kirjastoalan oppiaineen perustamisvaiheessa ja toi kontaktinsa alan tutkimukseen hyödyttämään paitsi omaa kirjastojaan myös kansallista ja kansainvälistä kirjastomaailmaa.

IFLAN suuri vuotuinen konferenssi pidettiin 2012 Helsingissä ja Kimmo Tuominen oli STK-Sn puheenjohtajan ominaisuudessa kansallisen järjestelytoimikunnan varapuheenjohtaja.

Muita merkittäviä kansainvälisiä yleisseuroja ovat mm. LIBER, eurooppalaisten tieteellisten kirjastojen ja nyttemmin myös seurojen yhteenliittymä, jonka konferensseissa kirjastojen johto voi verkostoitua ja saada yleiskuvan siitä, mitä kirjastomaailmassa on kulloinkin meneillään. JYKn ”LIBERin tuliaisia” ovat olleet esim. Erasmusvierailut Liettuasta ja Liettuaan. Toinen merkittävä eurooppalainen järjestö on EBLIDA, joka on erityisesti EU:n suuntaan kirjastojen edunvalvoja tekijänoikeuskysymyksissä. EBLIDAn merkitystä nykyisessä sähköisessä julkaisumaailmassa on vaikea yliarvioida.

Pohjoismaisista yhteyksistä aikanaan ehkä merkittävin oli vuonna 1947 perustettu pohjoismainen tieteellinen kirjasto-seura NVBF. Se järjesti erikoisaiheisiin keskittyneitä pyöreän pöydän kokouksia ja aloitti monia sittemmin Nordinfolle siirtyneitä hankkeita. Pohjoismaisilla yhteyksillä oli Jyväskylässä käyttöä esimerkiksi silloin, kun nykyistä, 1974 valmistunutta taloa suunniteltiin ja rakennettiin. Kollegoilta saatiin prosessin kuluessa apua ja tukea ja rakentamista käsittelevä NVBF:n kokous järjestettiin kätevästi Jyväskylässä vuonna 1967. Eeva-Maija Tammekann toimi NVBF:n hallituksessa Suomen edustajana 1969–1978.²⁷ NVBF:n toiminnan merkitys kuitenkin hiipui ja se purettiin 2000-luvun ensikymmenellä.

Muita yhteistyöverkostoja, joissa JYK on ollut mukana, ovat mm. EU-kirjastot, jotka ovat järjestäytyneet myös kansallisesti ja joilla on säännöllisesti kokouksia Brysselissä. JYK on ollut vuodesta 2005 EU-kirjastojen kansalli-

SYN-posteri IFLAn konferenssissa kesällä 2012.
 Kuva: Suomen yliopistokirjastojen neuvosto.



The Council for
 Finnish University
 Libraries SYN

The mission of the council is to support and develop university libraries so that they, as expert organizations, promote research and education. The council is a cooperation network where skills and good practices are shared and where joint initiatives, reports and standpoints are coordinated.

Our vision
 A new creative university library –
 skillful partnership for the success of
 Finnish research

Syn strategy 2013–2017

1. welfare, competence development and networking of the staff
2. constructive renewal of functions and processes
3. innovative information services for the success of Finnish research.

The Council for Finnish University Libraries
www.nationallibrary.fi/libraries/council.html

nen koordinaattori. JYK on ollut mukana myös muistiorganisaatioiden tutkijaverkosto Memornetissa, sekä kirjastoja koskevia standardeja laativassa ja Suomeen soveltavassa Tietohuoltokomiteassa.²⁸

Paikallinen yhteistyö

Laaja-alaisesta kirjastosektorien välisestä yhteistyöstä hyvä esimerkki on Jyväskylän kirjastoverkko²⁹. JYKn yhteistyö ammattikorkeakoulun kirjaston, kaupunginkirjaston ja viimeksi ao-kirjaston kanssa on käsittänyt yhteisten tilaisuuksien järjestämistä, koulutusta ja erilaisia projekteja, joista moniin on kaupunginkirjaston kautta saatu opetus- ja kulttuuri-ministeriön rahoitusta. Mukana on joissakin tapauksissa ollut myös lääninhallituksen kirjastoasioista vastaava tarkastaja.

Suurten yhteisten tapahtumien, kuten kaikki kirjastosektorit yhteen kokoavien kirjastojenjohtajien neuvottelupäivien, järjestämiseen on tarvittu kaikki voimat. Viimeksi neuvottelupäivät on pidetty Jyväskylässä vuonna 2004. Valtakunnallisia tapahtumia on järjestetty myös esimerkiksi Kansalliskirjaston sekä STK-Sn kaukopalvelujaoston kanssa. Nämä yhteistyöryhmät ovat tavanneet saada runsaasti kiitosta.

Erikseen mainitaksi ansaitsee tulla myös alueellinen musiikin verkkopalvelu, Intermerzzo, joka avattiin keväällä 2003. Kyseessä oli eräänlainen mini-KDK musiikin alalta. Tässä projektissa JYK oli asiantuntijajäsen.

Vuonna 2003 kirjastojen ja kaupungin koulutoimen yhteistyönä valmistuneen tietopalvelustrategian suosituksen mukaisesti Jyväskylään perustettiin pysyvä yhteistyöryhmä alaryhmineen. Välittömimmin asiakkaille näkyvä yhteistyön tulos on Keski-Suomen kirjastoportti, josta pääsee kaikkien kirjastojen kokoelmätietokantoihin ja yhteiseen koulutuskalenteriin ja saa muutakin tietoa.³⁰ Vähintään yhtä tärkeää on kuitenkin yhteistyöstä koitunut toisten palvelujen ja käytänteiden tuntemus, joka koituu asiakkaiden hyödyksi.

LOPUKSI

Kokoelmien muodonmuutoksen lisäksi ja paljolti sen seurauksena kirjastoverkon pitkän aikavälin painopisteitä ovat olleet informaatiolukutaito ja nyttemmin lisääntyvästi julkaiseminen. Edellä mainittu Universal Bibliographic Control eli UBC on nykyisin toteutunut suhteellisen hyvin tietotekniikan avulla. Sen sijaan sähköisen aineiston UAP, eurooppalaisten ja kansanvälisten standardien ja julkaisujen kansallinen käsittely, on tieteellisten julkaisujen osalta vielä kesken. Julkaisuarkistot ja Open

Access lupaavat siihen apua. Ne ovat tätä kirjoittaessani yhä kehitysvaiheessa. Käytämme myös edelleen vajaasti oman tieteenalamme mahdollisuuksia.

Tilastot ja mittarit ovat tärkeitä, kun yliopistokirjastot asemoivat itseään muuttuvaan ympäristöönsä: niistä näkyvät vahvat ja heikot signaalit. Mutta asiakkailta on myös omat ympyränsä ja niihin pyritään mukaan entistä määrätietoisemmin. Ruotsalainen Sigurd Möhlenbrock pohti 1960-luvulla yleisten kirjastojen johtamista artikkelissaan "Folkbildning och bibliotek. Försök till en syntes"³¹. Hän kiteytti visionsa johtamisopista käsitteeseen "det uppsökande bibliotek", joka tuli tunnetuksi myös suomalaisten kirjastoalan ammattilaisten parissa. Tällainen "etsivä kirjasto" voisi kuvata myös 2000-luvun tieteellisen kirjaston johtamisperiaatteita ja visioita tulevaisuudesta.

Yliopistokirjastot tekevät kirjastopolitiikkaa vaikuttamalla kehitykseen koko kansainvälisen kirjastoverkon asiantuntemuksella. Kirjastojen yhteistyö – osin perinteiden pohjalta ja opetusministeriön erilaisen rahoituksen ja tuen turvin – on voinut hyvin muuttuvassakin maailmassa: kirjastoilla ei ole varaa eikä halua kilpailla.


VIITTEET

- 1 Otsikko on yliopistokirjastojen neuvoston ensimmäisen strategian motto.
- 2 Melville Dewey 1851–1931, amerikkalaisen kirjastoliikkeen pioneereja.
- 3 Jyväskylän tieteellisellä kirjastolla oli yhteistyötä varsinkin Turun uusien yliopistojen kirjastojen sekä Helsingin yliopiston kirjaston (HYK) kanssa; kirjastonhoitaja Walter Appelqvist oli kirjeenvaihdoissa Turun yliopiston kirjaston (TYK) ylikirjastonhoitajan, Volter Kilven, kanssa. Ks. lisää Paakkinen Kari, Jyväskylän tieteellinen kirjasto 1912–1965. JYKn julkaisuja 37. JYK. Jyväskylä 1989, 65–66.
- 4 Ks. esim. Vallinkoski Jorma, Suomen tieteelliset kirjastot. Teoksessa Oma Maa III. Toim. Linkomies Edwin. WSOY. Porvoo 1958, 231.
- 5 Kihlberg Eva, Suomen tieteellinen kirjastoseura 1929–1978. Teoksessa Suomen tieteellinen kirjastoseura Suomen tieteellinen kirjastoseura 1929–1979. Suomen tieteellinen kirjastoseura. Helsinki 1979, 9,11.
- 6 Palonen Vuokko, Suomen yhteisluetteloiden vaiheita. Elementa bibliographica: kirjoituksia bibliografisesta työstä. HYK. Helsinki 1986, 57.
- 7 Kihlberg 1979, 31; Laki (1078/1988) ja asetus (94/1992) säättävät Varastokirjaston tehtäväksi säilyttää ja asettaa käyttöön tieteellisistä ja yleisistä kirjastoista siirrettyä aineistoa. Kirjasto perustettiin, koska tieteellisissä kirjastoissa tilantarve kasvoi eksponentiaalisesti ja kokoelmissa oli toisaalta runsaasti päällekkäisyyttä ja vähänkäytettyä aineistoa. Varastokirjasto on kansainvälisestikin katsottuna merkittävä laitos.
- 8 Häkli Esko, Helsingin yliopiston kirjaston bibliografinen osasto. Elementa bibliographica: kirjoituksia bibliografisesta työstä s. 33–38. HYK. Helsinki 1986, 33, 35–37; Okko Marjatta, Kruunu ja klaava: IFLAn ydinohjelmien puntarointia. Kirjastotiede ja informatiikka 3 (1) 1984.
- 9 Kansainvälinen luettelointitietojen vaihto edellytti toimiakseen yhteisiä sääntöjä ja standardeja. Kolmantena osapuolena ohjelmien kehittämisessä olikin ISO.
- 10 Kihlberg 1979, 29; Häkli Esko, Suomen yliopistokirjastojen neuvoston perustaminen ja perustamisen taustaa 24.10.2006. <http://www.kansalliskirjasto.fi/attachments/5kYoVIEft/5IFa4hFcr/Files/CurrentFile/hakli.pdf>
- 11 Ilva Jyrki, Yrityksen ja erehdyksen kautta. Tieteellisten kirjastojen keskitetyn atk-suunnittelun alkuvaiheet 1970-luvulla. Tietolinja 1/2006.
- 12 Esim. ammattikorkeakoulut tarvitsivat yliopistokirjastojen palveluja, kunnes niiden omat kirjastot kehittyivät, mutta ne eivät olleet innostuneita maksamaan yliopistokirjastojen kaikille avoimista maksuttomista palveluista. Jyväskylässä myös tutkittiin palvelujen myymistä paikalliselle sairaalalle.
- 13 katso www.minedu.fi/julkaisut/tiede/2003/tr01/tr01.pdf.
- 14 Häkli Esko, Kansalliskirjasto – ongelma vai ongelmien ratkaisu. Signum 5/2000, 112–115; Kokkonen Oili, Rakennetyöryhmä jatkoi perinnettä. Konkarin kolumni. Signum 5/2000, 110–111.
- 15 Häkli 2006, Kytömäki Päivi, Suomen yliopistokirjastojen neuvosto kirjastojen tahdon ilmentäjänä. 2006. <http://www.lib.helsinki.fi/kirjastoala/neuvosto>; Laurila Eeva et al., Kohti yhteistä kirjastoverkkoa. Signum 4/2002, 64.
- 16 Häkli 2006; Muhonen Ari, Yliopistonkirjastot ja laatu. Tietänet 1/2006; Kytömäki 2006;
- 17 Järjestelyä jatkettiin, kunnes kansalliskirjasto pystyi ottamaan palkkakulut hoitaakseen. Nykyisin yliopistokirjastot taas maksavat sihteerinsä itse, koska Kansalliskirjasto on nyt koko kirjastoverkon palvelulaitos. Sihteeri on aina kulloisenkin puheenjohtajan kirjastosta.

- ¹⁸ Kehitystä suhteessa Kansalliskirjastoon kuvaa, että sen, silloisen Helsingin yliopiston kirjaston, ylikirjastonhoitaja Esko Häkli oli neuvoston ensimmäinen puheenjohtaja – nykyisin Kansalliskirjastolla on neuvostossa asiantuntijajäsen; Lisäksi Muhonen Ari, Yliopistokirjastojen neuvosto. Tietänet 1 / 2003.
- ¹⁹ Kokkonen Oili, Korkeakoulukirjastojen tuloksellisuuden mittaaminen. Signum 4/1999, 62, 67.
- ²⁰ Yhteistyökumppaneina olivat ammattikorkeakoulukirjastot ja STKS. Hankkeesta syntyi myös yhteinen julkaisu: Laatu ratkaisee – laatutyön opas korkeakouluille.
- ²¹ Muhonen 2006.
- ²² Katso www.kansalliskirjasto.fi/kirjastoala/neuvosto/.
- ²³ Laurila Eeva et al., Kohti yhteistä kirjastoverkkoa. Signum 4/2002, 64, 66.
- ²⁴ Vöyry Laura, Suomen tieteellisen kirjastoseuran 30-vuotista taipaleelta. Suomen tieteellinen kirjastoseura 1929–1979: Helsinki. Suomen tieteellinen kirjastoseura. Monistuspalvelu 1983.
- ²⁵ Suomen tieteellinen kirjastoseura 1929–1979. Liite. 1979, 43–62.
- ²⁶ Toivonen Leena, Käyttäjäkoulutuksesta informaatiolukutaidoksi – kaksi vuosikymmentä suomalaisten näkyvyyttä IFLAsa. Signum 5/2009, 8–13.
- ²⁷ Kihlberg 1979, 36–37; Tammekann Eeva-Maija, Uuteen kirjastorakennukseen. Hajakuvia JYK:in historiasta. Toim. Kokkonen Oli. Jyväskylä JYK 1990–2000. Moniste. Jyväskylän yliopiston kirjasto, 14–21.
- ²⁸ Tietohuoltokomitea toimii SFSn organisaatiossa, mutta sen puheenjohtaja on Kansalliskirjastosta, joka vastaa kirjastoalan standardeista Suomessa. Jäsenet edustavat laajasti tietohuoltoalan eri sektoreita.
- ²⁹ Katso <http://jyvaskylankirjastot.fi/>.
- ³⁰ Jyväskylän kirjastojenyhteistyöstä ks. www.jyvaskylankirjastot.fi.
- ³¹ Möhlenbrock Sigurd, Folkbildning och bibliotek. Försök till en syntes. Minnesfragment. Tre böcker. Göteborg 1989.

MIRJA LAITINEN

ERIKSEEN VAI YHDESSÄ? Tietopalvelujen vakiintuminen Jyväskylän yliopiston kirjaston yttimeen



Informaatiolukutaito on keskeinen akateemisen asiantuntijuuden ulottuvuus ja työelämätaito. Mirja Laitinen kertoo artikkelissaan Jyväskylän yliopiston kirjaston tietopalvelujen kehitystä ja sulautumista osaksi kirjaston keskeistä palvelutarjontaa, sekä tiedonhankinnan opetuksen ja ohjauksen nousua kirjaston tietopalvelun keskeiseksi tehtäväksi. Artikkelissa myös tarkastellaan kirjaston tietopalvelun ammattilaisten tehtäviä digitaalisessa maailmassa, jossa tiedonhankinta ja -hallinta ovat muuttuneet ratkaisevasti.

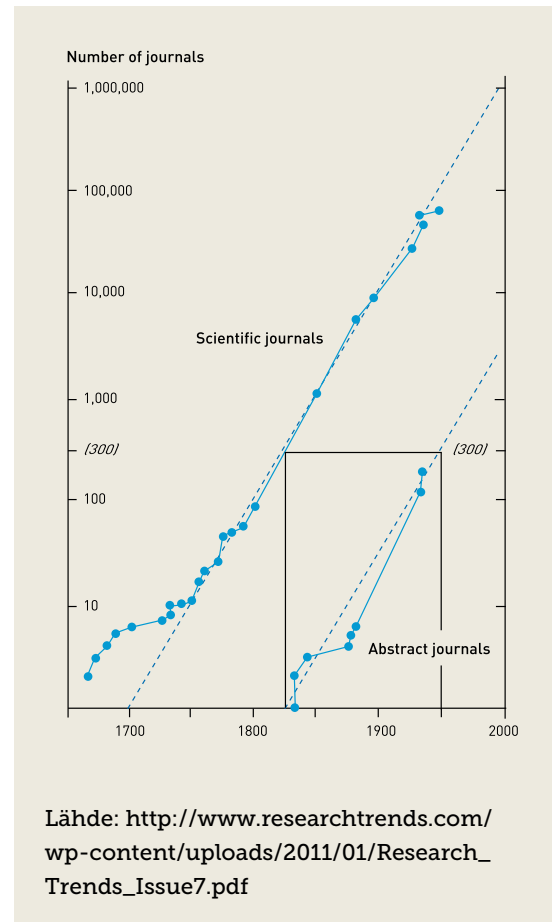
"Mikäli informaatiopalvelu sijoittuu kirjaston yhteyteen, se loittonee liiaksi tutkijoista – tutkijat eivät suostu haikutumaan kirjastoon, vaan informaattikkojen on oltava heidän läheisyydessään", Eeva-Maija Tammekann ja Oili Kokkonen pohtivat opikirjassaan vuonna 1974.¹ Tässä artikkelissa tarkastellaan miten Jyväskylän yliopiston kirjaston tietopalvelujen kehitys vauhdittui osana kansallista tietohuoltoa, miten tietopalvelut ovat integroituneet keskeiseksi osaksi kirjaston palveluja sekä miten teknisen kehityksen avulla on kuluneiden vuosikymmenten aikana voitu palvella asiakkaiden tiedontarpeita entistä paremmin.

VÄHÄISET TARPEET, VÄHÄINEN TARJONTA

Akateemisiin opinnäytteisiin ja tutkimustyöhön on aina tarvittu kriittisesti arvioitua, luotettavaa ja ajantasaista tietoa. Vielä muutama vuosikymmen sitten uuden tiedon muodostuminen ja siitä julkaiseminen vei enemmän aikaa kuin nykyisin, ja tutkimusjulkaisujen määrä kasvoi hitaammin. Kansainvälisen tutkimuskirjallisuuden käyttö edellytti monipuolista kielitaitoa, koska englanti ei vielä ollut tieteen valtakieli niin kuin se on nykyisin.

Vaikka tieteellisten julkaisujen määrä lisääntyi hitaasti vuosisatojen ajan alkaen ensimmäisen tiedelehden syntymisestä vuonna 1665, kasvu on maailmanlaajuisesti ollut eksponen-

tiaalista.² Vertaisarvioituja tutkimusartikkeleita ilmestyi vuonna 2006 noin 1, 350 000.³ Akateemisen toiminnan globaalia laajuutta kuvaavat myös kasvavat yliopisto-opiskelijoiden ja tutkijoiden määrät.⁴



Tiedonhakuun riitti manuaalisten kirjastoluetteloiden, painettujen bibliografioiden ja uutuustiedotteiden selailu. Kirjastojen luettelot olivat hankalasti käytettäviä: monien Suomen tieteellisten kirjastojen luetteloinnissa noudatettiin ns. preussilaisia luettelointisääntöjä, jossa julkaisun pääsanana saattoi määryytyä nimekkeessä esiintyvän ensimmäisen substantiivin mukaan. Aiheenmukainen tiedonhaku oli asiakkaille ja myös osalle kirjaston henkilökunnasta salatiedettä ja kaukana nykyisestä luonnollisen kielen käytöstä. Tiedonhakujärjestelmänä oli usein numeerinen tai kirjaimista muodostuva luokituskoodisto, jonka avaimena toimi karkea aakkosellinen aihehakemisto. Asiakkaat eivät selvinneet tiedonhankinnastaan ilman henkilökunnan apua, mutta monissa kirjastoissa oli liian vähän resursseja palvelutyöhön. Kirjastojen kokoelmissa oli myös puutteita, ja tiedonhakijan oli varattava riittävästi aikaa aineiston käsille saamiseen. Kaukopalvelu onkin ollut aiempina vuosikymmeninä oleellisen tärkeä osa kirjastopalveluja.

Varsinkin opiskelijat kokivat yliopistojen pääkirjastot vaikeasti lähestyttävinä, miltei pelottavina paikkoina, ja he turvautuivat mieluummin pienempiin kurssi- ja laitospalveluihin. Samoin opettajat ja tutkijat käyttivät mielellään laitospalveluihin asiointin nopeuden ja henkilökohtaisemman palvelun vuoksi. Erityisesti tutkimuslaitospalveluissa oli käytettävissä ainakin manuaalista tietopalvelua, joka laajeni myöhemmin myös yliopistokir-

jastoihin, ja palvelu kehittyi atk-pohjaiseksi. Kirjastoautomaation ja erityisesti internetin esiinnousun myötä kirjastopalvelujen rooli on muuttunut, ja tietopalvelujen perustehtävässä korostuu tiedonhankinnan opetus ja ohjaus. Kirjastot ovat muiden palveluorganisaatioiden tapaan kehittäneet palvelujaan asiakaslähtöisiksi ja luopuneet vanhasta kokoelmien ylläpitoon perustuvasta virastomaisesta mis- siosta. Jyväskylän yliopiston kirjaston asiakas- ja tietopalveluja johtanut Toini Alhainen tote- sikin vuonna 1981:

*”Kirjastot on yleensä suunniteltu käyttöä varten, käyttäjä tulisi sen vuoksi ottaa ensisijai- sesti huomioon kaikissa kirjaston toiminnoissa, kirjastopalvelut tulisi kehittää helppokäyttöisik- si”.*⁵

TIETOPALVELUJEN JA TIETEELLISTEN KIRJASTOJEN KEHITYS SUOMESSA TOISEN MAAILMANSODAN JÄLKEEN 1970-LUVULLE

Tietopalvelutoiminnan alku Suomessa

Tietopalvelut vakiintuivat Suomen teollisuu- den palveluksessa 1940-luvulla, jolloin tarvit- tiin uutta tietoa tuotekehittelyyn ja tutkimuk- seen, erityisesti sotakorvausteollisuuden tar- peisiin. Koska yrityksillä ei ollut sodan jälkeen

valuuttaa tilata kansainvälisiä tieteellisiä aikakauslehtiä, tarvittiin kirjallisuuspalvelua: artikkeliluetteloiden ja lyhennelmien vaihtoa. Kemian teollisuus ja tutkimus on ensimmäisenä ryhtynyt kehittämään tietopalvelua sekä meillä että muualla maailmassa. Suomalaisissa yrityksissä toimivat tietopalvelut verkostoituivat jo 1940-luvulla Suomen kirjallisuuspalvelun seuraksi (nykyisin Tietoasiantuntijat ry.).⁶ Modernin tietopalvelutoiminnan käynnistyminen merkitsi uuden ammattikunnan ilmestymistä tiedontarvitsijan ja tiedon välille.⁷

Valtakunnallisen suunnittelun ja kehittämisen aika

1960-luvun puolivälin tienoilla valtiovalta ryhtyi kehittämään korkeakoulupolitiikkaa.⁸ Suomi oli liittynyt OECD-järjestykseen, joka oli noihin aikoihin kiinnittänyt huomiota tieteellistä ja teknistä kirjallisuuspalvelua koskeviin kysymyksiin.⁹ Myös Pohjoismaiden neuvosto oli laatinut suosituksen kirjallisuuspalvelun käynnistämiseksi. Palvelun merkitys taloudellisen kasvun edistäjänä tunnustettiin, ja se nähtiin myös välttämättömäksi jatkuvasti lisääntyvät tieteellisen julkaisu- ja tiedonvälityksen jäsenenä.¹⁰

Tieteellisten kirjastojen verkko oli varsin hajanainen aina 1970-luvulle saakka; tosin jo vuonna 1954 oli perustettu Tieteellisten kirjastojen lautakunta ohjaamaan yhteisiä käytäntöjä. Lautakunta laati vuonna 1965 ehdotuksen tieteellisten kirjastojen kehittämiseksi vuosina

1967–1971. Ehdotus otti kantaa mm. kirjallisuuden hankintamäärärahojen pysyvään turvaamiseen sekä uusien korkeakoulujen kirjastojen kehittämiseen. Opetus- ja tutkimustyön kasvun nähtiin merkitsevän kirjastoille uusia tehtäviä, ja ehdotuksessa painotettiin kirjastojen yhteistyön edistämistä sekä yhteistä suunnittelua mm. bibliografioiden laadinnan nopeuttamiseksi sekä kirjallisuuspalvelun kehittämiseksi. Jyväskylän yliopiston kirjaston ylikirjastonhoitaja Eeva-Maija Tammekann oli jäsenenä suunnitelman laatineessa työryhmässä.¹¹

Samaan aikaan mietintönsä jättänyt Tieteellisen kirjallisuuspalvelun komitea ehdotti Tieteellisten kirjastojen lautakunnan ehdotuksen mukaisesti tieteellisten kirjastojen resursoinnin vahvistamista ja vakiinnuttamista sekä kirjallisuuspalvelutoiminnan käynnistämistä eri aloilla. Komiteanmietinnössä todetaan, että kirjallisuuspalvelua tarvitaan tehokkaan tutkimus- ja kehitystyön edellytyksenä, ja palvelu ei tule toimeen ilman käytössä olevaa hyvin resursoitua tieteellistä kirjastoa. Komitea totesi myös, että kirjallisuuspalvelua tarvitaan kaikilla tieteenaloilla. Vain kemian ja tekniikan aloilla kirjallisuuspalvelu on vakiintunut palvelemaan sekä tutkimusta että teollisuutta, mutta kehitystä haittaavat resurssien ja koulutetun henkilökunnan vähäisyys.¹²

Tieteellisten kirjastojen lautakunnan työ sekä Tieteellisen kirjallisuuspalvelun komitean ehdotukset johtivat siihen, että Opetusministeriö asetti lautakunnan tilalle uuden toimielimen Tieteellisten informoinnin neuvoston

(Tinfo). Se laati vuosien 1972–1981 aikana useita komiteanmietintöjä tieteellisen tietohuollon kehittämiseksi Suomessa. Ehdotukset johtivat kehityksen alkuun: keskuskirjastoverkon perustamiseen, keskitettyyn kirjastoautomaation käyttöönottoon ja tietopalvelualan ja siihen liittyvän koulutuksen kehittämiseen.

Suomen kirjallisuuspalvelun seura aloitti tietopalvelualan ammattikoulutuksen vuonna 1968.¹³ Kirjasto- ja tietopalvelualan yliopistokoulutus käynnistyi Tampereen yliopistossa lukuvuoden 1972 alusta alkaen, jolloin kirjastonhoitajien koulutus siirtyi opetusjaostosta Yhteiskuntatieteelliseen tiedekuntaan, jonne perustettiin kirjastotieteen ja informatiikan laitos. Opiskelija erikoistui cum laude -vaiheessa joko A-linjaan (kirjastotiede) tai B-linjaan (informatiikka).

Tinfo kartoitti laajasti maamme tieteellisen tietohuollon tarpeita ja mahdollisuuksia, mutta moniakaan sen ehdotuksista ei voitu taloudellisista syistä toteuttaa. Jyväskylän yliopiston ylikirjastonhoitaja Eeva-Maija Tammekann oli keskeinen vaikuttaja Tinfon toiminnassa. Tammekann edusti 1960-luvulla uuden sukupolven kirjastonhoitajia, ja oli ensimmäisiä, joka oli näkyvästi kiinnostunut hallinnollisista tehtävistä.¹⁴ Hänen aktiivisuutensa alan valtakunnallisessa ja kansainvälisessä yhteistyössä ei voinut olla heijastumatta Jyväskylän yliopiston kirjaston kehitykseen koko hänen Jyväskylän-kautensa ajan vuoteen 1980 saakka.

Tinfo vakinaistettiin asetuksella vuonna 1981.¹⁵ Se jatkoi toimintaansa nimellä Tieteel-

lisen tietohuollon neuvottelukunta aina vuoteen 1993 asti. Sen jälkeen yliopistokirjastot ovat tehneet yhteistyötä, ja alan kehittävänä ja koordinoivana elimenä on toiminut Suomen yliopistokirjastojen neuvosto vuodesta 1996 alkaen.¹⁶

Tietopalvelujen alku Jyväskylässä

Jyväskylän kasvatusopillisen korkeakoulun kirjastossa käynnistettiin eräänlaista tietopalvelutoimintaa jo 1960-luvun alussa, jolloin Eeva-Maija Tammekannin johdolla kehitettiin yhteistyötä yliopiston laitosten kanssa muun muassa tutkimuskirjallisuuden hankinnoissa sekä tiedotusta vahvistamalla. Opetushenkilökunnalle, lähinnä assistenteille, järjestettiin kirjastonkäytön opetusta. Lainaustoiminta ja yleisön neuvonta erotettiin toisistaan vuonna 1965, ja neuvojina toimivat yksinomaan kirjaston vanhimmat virkailijat. Kehitystyötä vauhdittivat Tammekannin toteuttaman asiakaskyselyn tulokset.

Vasta vuosikymmenen lopulla eli vuoden 1969 syyslukukaudesta lähtien informaatiopalvelu sekä suhdetoiminta alkoivat vakiintua Jyväskylän yliopiston kirjaston toimintoihin, ja näitä tehtäviä hoiti nuorempi alikirjastonhoitaja Riitta Väisänen (myöhemmin HUUHTANEN). Hän toimi informaatiopalvelujaoston esimiehenä vuoteen 1977, jolloin hän siirtyi Kuopion korkeakoulun kirjaston palvelukseen. Vuonna 1969 Väisänen tehtäviin kuului kirjaston esitte-



Kasvatusopillisen korkeakoulun kirjaston lainaustiski. Kuva vuodelta 1959. Kuva: Jyväskylän yliopiston museon valokuvakokoelma.

lytilaisuudet uusille opiskelijoille ja opettajille sekä seminaariryhmille yhteistyössä muun kirjastohenkilökunnan kanssa, kirjaston kokoelmia esittelevien monisteiden laatiminen, Kirjaston uutisia -lehden toimittaminen ja aikakauslehtikierto. Lisäksi hän teki toimeksiantoista manuaalisia tiedonhakuja.

ATK-pohjaisten tiedonhakupalvelujen alku

ATK-pohjainen tiedonhaku käynnistyi Suomen yritystietopalveluissa 1960-luvulla niin, että niistä otettiin yhteyttä Tanskan ja Ruotsin tieteellisiin kirjastoihin, joiden käytössä oli

tietokoneella luettavia bibliografisia tietoja sisältäviä magneettinauhoja.¹⁷ Jo vuonna 1971 Jyväskylän yliopistossa saatiin esimakua tulevaisuuden tiedonhakuprosessien mahdollisuuksista. Ilmeisesti Cygnaeuskadun kurssikirjaston lukusalissa – samassa rakennuksessa toimi tuolloin Laskentakeskus – demonstroititiin UNIVAC-koneeseen sisältyvän tiedoston käyttöä on-line-yhteyden avulla. Esittelijöinä toimivat Helsingin teknillisen korkeakoulun kirjaston

ylikirjastonhoitaja Elin Törnudd ja informaatikko Sauli Laitinen. Tilaisuutta oli seuraamassa 49 henkilöä.¹⁸ Tästä demonstraatiosta kului 6 vuotta ennen kuin Jyväskylän yliopiston kirjasto solmi suorakäyttöiset sopimukset tietopankkien kanssa.¹⁹

1970-luvun alkupuolella JYK:ssa ei tehty itse atk-pohjaisia tiedonhakuja, vaan pyynnöt valmisteltiin profiileiksi jotka lähetettiin Helsinkiin tai Tukholmaan. Tällaisten atk-pohjaisten



Aallon lukusali vuonna 1974. Kuva: Matti Salmi. Jyväskylän yliopiston museon valokuvakokoelma.

tiedonhakupyyntöjen määrä tuolloin oli vain kahdeksan, kun taas laajempia manuaalisia tiedonhakuja tehtiin noina vuosina 50 kappaletta.²⁰

ATK-pohjaisten tiedonhakujärjestelmien kansainvälinen kehitys eteni siten, että NASA:n ja Lockheed Information Systemsin tarpeisiin kehitetty, aluksi lähinnä tieteellis-teknisiä tietokantoja sisältänyt Dialog-tietopankki perustettiin vuonna 1972. Tätä voi pitää kaupallisen tietoteollisuuden alkuna. Suomalaiset tietopalvelut sopivat käyttösopimuksia Dialogin kanssa seuraavina vuosina.²¹

Jyväskylän yliopiston kirjasto solmi vuoden 1977 alusta sopimukset sekä Dialog-tietopankin että toisen yhdysvaltalaisen, System Development Corporationin kanssa. Haut suoritettiin tuolloin Laskentakokeskuksen päätteellä. Online-yhteys perustui Tymnet-osituskäyttöverkkoon. Näistä tietopankeista löytyivät useimmat Jyväskylän yliopiston kannalta keskeiset ja arvostetut tieteenalojen kansainväliset tietokannat, vaikkakin ne edustivat lähinnä englanninkielisiä kielialueita.

Jyväskylän yliopiston kirjaston informaatiopalvelujaosto esitteli aktiivisesti suorien ATK-pohjaisten tiedonhakujen uutta maailmaa ja työn vaatimaa osaamista tutkijoille, muille tietopalveluammattilaisille ja myös oman kirjaston työntekijöille sekä koulutus- ja tiedotustilaisuuksissa että kirjoittamalla asiasta artikkeleita. Online-hakua demonstroitiin mm. Finndidac-messujen yhteydessä kirjaston luentosalissa elokuussa 1977.²²

KIRJASTOT ENNEN JA NYT: ATK MULLISTI KOKO ALAN. Eläkkeelle siirtyvän Eva Ijäksen haastattelu

Muistan vielä elävästi, kun aloimme tehdä online-tiedonhakuja Yhdysvalloista yliopiston kirjastossa talvella 1978. Kävin alan kurssin teknisessä korkeakoulussa ja tulin sieltä puhelin- ja tietolinjanumerotaskussa takaisin Jyväskylään. Menimme tietopalvelupääällikkö Toini Alhaisen kanssa yliopiston laskentakokeskukseen ja soitimme Amsterdammassa olevaan solmupisteeseen, josta otettiin yhteys Palo Altoon Yhdysvaltoihin. Kirjoitimme rivikirjoittimille tiedonhakuprofiilit ja jäimme odottamaan. Lopulta saimme vastauksen viitteiden määrästä, ja itse viitteet tulivat postitse luettavaksi viiden päivän kuluttua. Pian kirjastoonkin hankittiin oma rivikirjoitin, ja informaatiokosta tuli tärkeä tiedon haltija, jonka luokse tutkijat tulivat väitöskirjoineen ja muine ongelmineen. Informaatikon takana olivat salaiset tunnukset, joiden avulla voitiin ottaa kalliita yhteyksiä keskustietokoneisiin. Rivikirjoittimesta alkoi tietotekniikan voimakas kehitys. Pikku hiljaa kirjastojen luettelot siirrettiin koneelle ja tietokantojen määrä lähti kasvuun.²³

KIRJASTOLAITOKSEN UUELLEEN ORGANISOITUMINEN KESKUSKIRJASTOJÄRJESTELMÄN POHJALTA

Ensimmäinen aloite keskuskirjastoverkon luomiseksi sisältyy vuonna 1968 julkaistuun Tieteellisten kirjastojen kehittämistoimikunnan osamietintöön III, joka käsitteli kirjallisuudenhankintojen koordinoitua. Suunnitelmasa kirjallisuushankintojen jaoksi tieteenaloitain hahmottuu tuleva keskuskirjastorakenne, ja Jyväskylän yliopiston kirjaston osuudeksi määriteltiin sittemmin toteutuneet kasvatustieteet, psykologia ja liikuntatieteet.²⁴

Kuitenkin vasta vuonna 1972 maahamme perustettiin ensimmäinen tieteellinen keskuskirjasto: Teknillisen korkeakoulun kirjasto nimettiin asetuksella teknilliseksi keskuskirjastoksi.²⁵ Samana vuonna valmistui Tieteellisen informoinnin neuvottelukunnan mietintö kasvatustieteiden ja psykologian informaatiopalvelujen järjestämiseksi. Tehtävään esitettiin Jyväskylän yliopiston kirjaston ja Kasvatustieteiden tutkimuslaitoksen (KTL) muodostamaa vastuukeskusta, koska näiden toimintaan kuului jo kasvatustieteiden ja psykologian informaatiopalveluja eikä uutta muodollista organisaatiota nähty tarpeelliseksi perustaa. Informaatiopalvelutehtävää tulee tukemaan vankka kirjasto, jolle on jo suunniteltu keskuskirjastostatus. Mietinnössä ehdotettiin myös samanlaista järjestelyä liikuntatieteille.²⁶

Tinfon ja tutkijoiden keskuudessa käytiin 1960- ja 1970-luvuilla keskustelua siitä pitäisikö Suomeen luoda erillinen dokumentaatiolaitosten eli tietopalvelujen verkko lähelle tutkijoita ja tutkimuslaitoksia, jolloin perinteiset kirjastopalvelut jäisivät tieteellisiin kirjastoihin. Tutkijoiden puheenvuorot osoittivat epäluottamusta kirjastojen kykyyn palvella heitä toivotulla tavalla. Lopputulokseltaan kuitenkin oli, että keskuskirjastotehtäviin sisällytettiin informaatiopalvelu eikä kirjastoverkon rinnalle perustettu erillistä dokumentaatiokeskusten verkkoa. Informaatiopalvelun liittämistä tieteellisten kirjastojen tehtäväksi puolustivat esimerkiksi Eeva-Maija Tammekann sekä Jyväskylän yliopiston rehtorin tehtävästä Opetusministeriön osastopäälliköksi siirtynyt professori Martti Takala.²⁷

*Martti Takala toteaa: "Älköön liioin tehtävä uusista tieteellisistä kirjastoista ensisijaisesti kirjavarastoja, vaan tarkasteltakoon niidenkin toimintaa nimenomaisesti tehokkaan tiedon välittämisen näkökulmasta. Nykyhetken käsityksemme on, että tieteellisille palvelutehtäville, joihin tarkoituksenmukainen tiedon välittäminen kuuluu, on avautumassa aivan uudenlaisia mahdollisuuksia."*²⁸

Keskuskirjastotoiminta tarkoitti vastuu-tieteenalojen tietohuoltotoiminnan ja asian-tuntijaorganisaation tehtävien hoitoa. Valtio-neuvoston vuonna 1972 tekemän päätöksen (719/1972) mukaan tieteellisen keskuskirjaston tehtävänä on:

- *kartuttaa erityisesti sen tieteenalan kirjallisuuden ja muun aineiston kokoelmia, jonka keskuskirjastona se toimii;*
- *asettaa kokoelmansa tutkijoiden ja muiden kirjallisuuden tarvitsijoiden käyttöön kirjaston tiloissa sekä koti- ja kaukolainoina;*
- *suorittaa kauko- ja informaatiopalvelua yhteistoiminnassa muiden koti- ja ulkomaisten kirjastojen ja informaatiopalvelukeskusten kanssa;*
- *olla yhteistyössä kyseisen tieteenalan tutkijoiden ja muiden kirjallisuuden tarvitsijoiden kanssa kokoelmien sekä kirjaston muun toiminnan niveltämiseksi tutkimus- ja opetustyöhön;*
- *huolehtia yhteistyöstä muiden samalla ja läheisillä tieteenaloilla toimivien kirjastojen kanssa*

Valmistautuminen keskuskirjastotehtäviin Jyväskylässä

Jyväskylän yliopiston kirjasto osallistui Tinfon mietintötyöskentelyn yhteydessä vuosina 1972–1975 järjestettyyn kahteen atk-pohjaisten tiedostojen kokeiluun, jotka antoivat merkittävää taustatietoa ja osaamista kehittyvään tietopalveluun. Näistä toinen oli pohjoismainen ja toinen suppeampi kansallinen hanke, jonka JYK koordinoi. Molemmissa hankkeissa haluttiin selvittää kasvatustieteiden ja psykologian tutkijoiden kokemuksia kirjallisuushausta omiin tutkimustarpeisiinsa.

Kokeilut olivat uuden oppimista kirjastoissa: pohjoismaista hanketta toteuttaville järjestettiin kurssi muun muassa hakuprofiilin laadinnasta Tukholmassa.²⁹ Atk-pohjaiset tiedonhaut olivat myös kokeiluun osallistuneille tutkijoille uusia palveluja, ja he arvioivat hakujen onnistumista aiempiin tiedonhakatapoihinsa nähden. Atk-tiedonhaun merkittävimpinä etuina pidettiin sitä, että se kattaa uusimman aineiston sekä suuria tietomääriä, säästää tutkijan aikaa ja on systemaattinen. Tutkijat arvioivat myös tietokantojen tesauroksia oman tutkimustyön tarpeisiin. Suurimpana ongelmana pidettiin hakuprofiilien formuloinnin vaikeutta. Informaatikon osaamisen ja saavutettavuuden merkitys tuli ilmi erityisesti pohjoismaisessa hankkeessa. Tietopalvelusta tilattava STJ-palvelu (jatkuva kirjallisuushaku) oli ilmeisesti uusi kokemus monelle tutkijalle.³⁰

Vaikka Eeva-Maija Tammekann oli vastustanut erillisen dokumentaatiokeskusverkon perustamista, hän pohti yhdessä Oili Kokkonen kanssa laatimassaan oppikirjassaan vuonna 1974 tietopalvelujen vastaanottoa: ”Mikäli informaatiopalvelu sijoittuu kirjaston yhteyteen, se loittonee liiaksi tutkijoista – tutkijat eivät suostu hakeutumaan kirjastoon, vaan informaattikkojen on oltava heidän läheisyydessään”.³¹

Jyväskylän yliopiston kirjasto oli juuri vuonna 1974 saanut uuden rakennuksen, jonne kirjastopalvelut ja kokoelmat keskittyivät ja josta tuli suosittu opiskelijoiden, tutkijoiden ja opettajien työskentelypaikka. Asiakkaat osasivat

hakeutua tietopalveluun ja heitä myös tarvittaessa ohjattiin sinne. Jyväskylän yliopiston kirjasto on vuosikymmenten ajan pitänyt kiinni keskitetystä toimintamallista eikä muita täyden palvelun kirjastoja syntynyt kampuksille, vaikka laitokset ovat niitä aika ajoin voimakkaasti vaatineet.³² Laitosten aineistopalvelut on hoidettu pääkirjastosta, jossa myös eri tieteenalojen pääkokoelmat ovat sijainneet. Vain Matemaattis-luonnontieteellisen tiedekunnan peruskokoelmat ovat laitoksilla. Tietopalvelujen keskittyminen on vuosikymmenten aikana merkinnyt informaattikkojen osaamisen vahvuutta ja jakamista asiantuntijuutta vaativissa tehtävissä, palvelun yhdenmukaisia toimintatapoja sekä mahdollisuuksia yhteisiin kehittämishankkeisiin. Tietopalvelu on osaltaan huolehtinut aktiivisesti laitossyhteistyöstä yhdessä kirjaston muiden toimintojen kanssa.

Keskuskirjastotehtävät Jyväskylän yliopiston kirjastossa

Jyväskylän yliopiston kirjasto määrättiin valtioneuvoston päätöksellä kasvatustieteiden, psykologian ja liikuntatieteiden keskuskirjastoksi 26.5.1977.³³ Valtioneuvoston päätös tieteellisistä keskuskirjastoista kumottiin vuonna 2004. Kirjastonhoitaja Pekka Raittila totesi jo vuonna 1959, että aina historiansa alkuvaiheista Jyväskylän tieteellinen kirjasto oli kokoelmapolitiikassaan profiloitunut kasvatustieteiden erikoiskirjastoksi.³⁴ Myös psykologian tutkimuksella on Jyväskylässä vankat juuret: Kas-

vatusopillinen korkeakoulu oli saanut maamme ensimmäisen varsinaisen psykologian professuurin, ja sitä hoitivat monet maineikkaat alan edustajat.³⁵ Liikuntatieteellinen tiedekunta perustettiin Jyväskylän yliopistoon vuonna 1968.³⁶ Tämän jälkeen Helsingin yliopiston voimistelulaitos asteittain lakkasi. Liikuntatieteellinen osasto oli itse asiassa syntynyt Kasvatustieteelliseen korkeakouluun jo vuonna 1963.³⁷ Liikuntatieteellinen tiedekunta ajoi alan keskuskirjaston perustamista Jyväskylään 1960-luvun lopulta lähtien.³⁸

Keskuskirjastotatuksen toivottiin tuovan erityisrahoitusta esimerkiksi aineistohankintoihin suoraan Opetusministeriöltä ohi kehysorganisaation. Tämä ei kuitenkaan toteutunut kuin muutamana vuonna. Kun 1990-luvun valtionhallinnossa siirryttiin tulossopimuksiin perustuvaan rahoitukseen, ennustettiin sen lopullisesti tuhoavan keskuskirjastoidean, koska kirjastoilla ei olisi motivaatiota kansallisiin tehtäviin.³⁹ Toisaalta todettiin, että keskuskirjastoaloilla palvelaan erityisesti oman kehysorganisaation opetusta ja tutkimusta ja että Suomeen oli kuitenkin saatu toteutetuksi melko kattava tieteellisen tiedonvälityksen tietohuolto, työnjako ja palveluverkosto.⁴⁰ Kansallinen elektroninen kirjaston (FinELib) on luontevasti jatkanut työtä aineistohankintoja koordinoimalla. Jyväskylän yliopiston kirjaston aineistohankinnoissa ja kokoelmatyössä keskuskirjastoalat ovat painottuneet näihin päiviin saakka. Erityisesti keskuskirjastoalojen kansainväliset aikakauslehtikokoelmat ovat olleet katta-

Jyväskylän yliopiston kirjaston henkilökunta valmistautuu siirtymään korkeakoulujen uuteen kirjastojärjestelmään vuonna 1989. Kuva: Jyväskylän yliopiston museon valokuvakokoelma.



vuodeltaan merkittävät sekä kansallisesti että myös pohjoismaisesti.

Keskuskirjastotehtävien kokonaisuus oli suuri resursseihin nähden. Varsinkin tietopalvelujen tehtävistä iso osa kohdistui omaa yliopistoa laajemmalle alueelle: oli pa kyse sitten tiedonhakupyynnöistä yksittäisille koti- ja ulko-

maisille asiakkaille tai kansallisesta ja kansainvälisestä verkostoyhteistyöstä. Vaikka keskuskirjastot on virallisesti lopetettu, tehtäviin vaadittava asiantuntijuus on kirjastoissa säilynyt, mikä näkyy edelleen sekä palvelu- että kehittämistehtävissä, esimerkiksi elektronisten aineistojen valinnassa ja tietokanta- ja sanastotyössä.



Kuva: Jyväskylän yliopiston museon valokuvakokoelma.

Kasvatustieteet ja psykologia

JYK:ssa aloitettiin keskuskirjastoalojen tietopalvelu kasvatustieteissä ja psykologiassa, ja yksi kirjastonhoitajan virka kohdennettiin tähän tehtävään. Virkanimike muutettiin vuosia myöhemmin informaattikoksi. Tietopalvelua johti Riitta Väisäsen jälkeen toimistopäällikkö Toini Alhainen aina vuoteen 2004 saakka, ja hänen alaisuudessaan toimi koko Palvelutoimisto vuoden 1998 kirjaston organisaatiouudistukseen saakka. Kirjasto oli aloittanut tietopalveluyhteistyön Kasvatustieteiden tutkimuslaitoksen (KTL) kanssa vuonna 1969. KTL jatkoi muun muassa Suomalaisen kasvatustieteen kirjallisuuden luettelo -julkaisun laadintaa. JYK:ssa ryhdyttiin aluksi selvittämään pohjoismaisen yhteistyön mahdollisuuksia kasvatustieteen ja psykologian bibliografioinnissa.⁴¹ Tämä loi pohjan myöhemmälle PEPSY-tietokannalle.

Vuonna 1990 kirjasto sai kasvatustieteiden informaattikon viran, ja kotimaisen kasvatustieteen julkaisutoiminnan bibliografiointi tuli myös kirjaston vastuulle. Vuonna 1995 kasvatustieteiden tietopalvelut laajenivat kirjastossa edelleen, kun KTL:n kanssa sovittiin yhden vakanssin siirrosta kirjastoon. Samalla KTL luovutti kirjaston tehtäviksi myös muutamien muiden kansallisten ja eurooppalaisten rekisterien ja tiedonvälitystehtävien kokoamisen ja ylläpidon. Näitä tehtäviä hoidettiin vuoteen 2003 saakka.

Liikuntatieteet

Liikuntatieteiden tietopalvelutehtävistä vastasi Jyväskylässä ensin Liikunnan ja kansanterveyden edistämissäätiön (LIKES) vuonna 1971 lopulla käynnistämä tietopalvelu, ja toiminta alkoi Liikunta-rakennuksessa.⁴² Tietopalvelu siirtyi pääkirjastoon uudisrakennuksen valmistuttua vuonna 1974. Myös liikuntatieteiden osalta oli keskusteltu siitä, voiko tietopalvelu sijaita kirjaston tiloissa vai menestyäänkö tehtävässä paremmin, jos toimitaan välittömässä yhteydessä tutkijoihin. Kansainvälisten kokemusten perusteella ja Tinfon suositusten mukaisesti nähtiin oikeaksi ratkaisuksi sijoittaa kirjastoon muiden keskuskirjastopalvelujen yhteyteen.⁴³

Kirjastoon perustettiin liikuntatieteiden informaattikon virka vuonna 1985, ja tehtäviä hoidettiin yhteistyössä LIKES-tietopalvelun kanssa. Erityisesti liikuntatieteiden keskuskirjastotehtävissä korostui alan tiedonvälitykselle asetettu tavoite palvella paitsi tieteellistä tiedonvälitystä myös edistää tutkimustiedon soveltavaa käyttöä.⁴⁴ Opetusministeriön liikunta- ja nuoriso-osasto on rahoittanut joitakin tiedonvälitysyksiköjä, ja se on halunnut koordinoida eri puolella Suomea toimivien liikunnan tiedonvälitysyksiköiden toimintaa. Nämä ovatkin harjoittaneet monipuolista ja aktiivista yhteistyötä 1980-luvun loppupuolelta näihin päiviin.⁴⁵

Jyväskylän yliopiston kirjasto ja LIKES-tietopalvelu katsoivat täyttävänsä osuutensa lii-

kunnan yleistajuisen aineiston tiedonvälityksessä kehittämällä ja ylläpitämällä suomalaista alan asiasanastoa sekä bibliografioimalla kotimaista julkaisu toimintaa. LIKES-tietopalvelu lakkasi vuonna 2005, minkä jälkeen kirjasto on vastannut liikuntatieteiden tietopalveluista. Informaatikon toimenkuvasta jouduttiin luonnollisesti karsimaan monia aiempia keskus kirjastotehtäviä. Liikuntatieteiden tehtävissä huomioidaan edelleen Jyväskylän yliopiston asema ainoana yliopistollisena liikuntatieteiden koulutus- ja tutkimusyksikkönä.

Tiedonhakupalvelut

Keskus kirjastoalojen tietopalveluja markkinoitiin omassa yliopistossa tutkijoille, opettajille ja opiskelijoille sekä kansallisesti kirjastoille, julkiselle hallinnolle ja yksityisille yrityksille. Palveluja markkinoitiin koulutustilaisuuksissa ja seminaareissa sekä palveluesittein ja lehtiarikkelein.

Vielä 1980-luvun loppupuolella tutkijat ja muut kansainvälistä tutkimustietoa tarvitsevat olivat riippuvaisia tietopalveluista, ja informaatikkojen ammattitaitoon kuului eri tietokantojen ominaisuuksien ja sanastojen tuntemus, hakuprofiilien laadinta yhteistyössä asiakkaiden kanssa sekä hakujen toteuttaminen komento kielellä datayhteyksin tietopankeista. Tiedonhakuja tehtiin siis lähinnä atk-pohjaisesti. Ne olivat asiakkaille maksullisia, ja haun hintaan vaikuttivat komentojen määrä, käytetty yhteys aika ja tulostettavien viitteiden määrä. Hakutu-

lokset tilattiin lähes aina off-line-palveluna, jolloin ne tulivat postissa 10 päivän sisällä. Näin hakuistunto tuli halvemmaksi kuin jos viitteet olisi tulostettu suoraan printterille. Samalla kun asiakkaalle toimitettiin viitelista hänen tiedonhakukysymyksestään, häntä informoitiin julkaisujen käsille saamisesta joko lähimmästä kirjastosta tai kaukopalvelun kautta.

Ulkomaisia ATK-pohjaisia tiedonhakuja tehtiin lähinnä keskus kirjastoaloilla ja niiden lähitieteissä, mutta kysynnän mukaan muillakin yliopiston tutkimusaloilla. Jonkin verran tehtiin manuaalisia tiedonhakuja painetuista bibliografioista, mutta vähitellen niistä luovuttiin työläinä ja hitaina. Ennen internetaikaa laadittiin neuvontaa ja koulutuksia varten eri alojen hakuteoksista, sanakirjoista ja bibliografioista manuaalisia luetteloita.

Informaatikon vuorovaikutustaidoilla asiakkaan toimeksiantotilanteissa oli ratkaiseva merkitys itse tehtävässä onnistumisessa. Informaatikon tuli siis tunnistaa asiakkaan tiedontarve: oliko kyse arkitiedosta, tutkimustiedon soveltamisesta vai tiedonhausta tutkimustyöhön sekä missä vaiheessa asiakas oli tehtävässään: vasta aloittamassa vai jo pidemmälle edennyt. Tiedontarpeen tunnistaminen on välttämätöntä edelleenkin, vaikka tiedontarvitsija hakee itse tiedonlähteensä. Informaatikon rooli on konsultoida ja ohjata asiakkaan itsenäistä tiedonhakuprosessia. Näkökulma on siis laajentunut asiakkaan tiedontarpeen ymmärtämisestä tiedonhallinnan prosessien tunnistamiseen

Yhteistyön voimaa

Keskuskirjastotehtävissä mainittu yhteistyö kirjastojen, tutkijoiden ja muiden tiedontarvitsijoiden kanssa, on merkinnyt verkostoitumista eri asiakas- ja sidosryhmien kanssa. Näkyvää yhteistyötä ovat olleet vuosittaiset koulutus- ja neuvottelutilaisuudet, joissa on markkinoitu palveluja, kuultu käyttäjien toiveita sekä kehitetty yhteistoimintaa esimerkiksi muiden kirjastojen kanssa.

Kansainvälinen yhteistyö on kuulunut myös tehtäviin; sitä on tehty eri aloilla joko pohjoismaisella, eurooppalaisella tai kansainvälisellä tasolla. Yhteistyössä oleellista on ollut kyseisen tieteenalan tiedonvälitys: konkreettinen bibliografioiden, hakemistojen tai tietokantojen laadinta ja ylläpito, tai muun tiedonvälityksen kehittäminen. Aktiivisimpina aikoina kokouksia järjestettiin vuosittain, joten kansainvälinen yhteistyö oli merkittävä osa informaattikkojen työtä ja osaamista.

Ennen internetaikaa eri tieteenalojen tutkijat halusivat aktiivisesti edistää pohjoismaista tiedonvälitysyhteistyötä, koska yleisesti koettiin, että kansainväliset tietokannat sisälsivät etupäässä amerikkalaista tutkimustietoa, ja pohjoismaisista tutkimuksista ja sovelluksista ei ollut saatavissa riittävästi julkista tietoa. Yhteistyöhön pyydettiin mukaan alan kirjastoja ja tietopalveluja. Joillakin aloilla päästiin konkreettisiin tuloksiin: tietokantojen ja hakemistojen ylläpitoyhteistyöhön, mutta taakat jatkuvasta rahoituksesta ovat kaataneet

useimmat yhteistyömallit. Tästä huolimatta kansainvälinen ja pohjoismaainen kirjasto- ja tietopalveluyhteistyö on merkinnyt eri aloilla asiantuntijuuden vahvistamista ja jakamista. Lisäksi monissa asiakaspalvelutilanteissa on voitu hyödyntää epävirallisia kontaktimahdollisuuksia muiden maiden kollegojen kanssa.

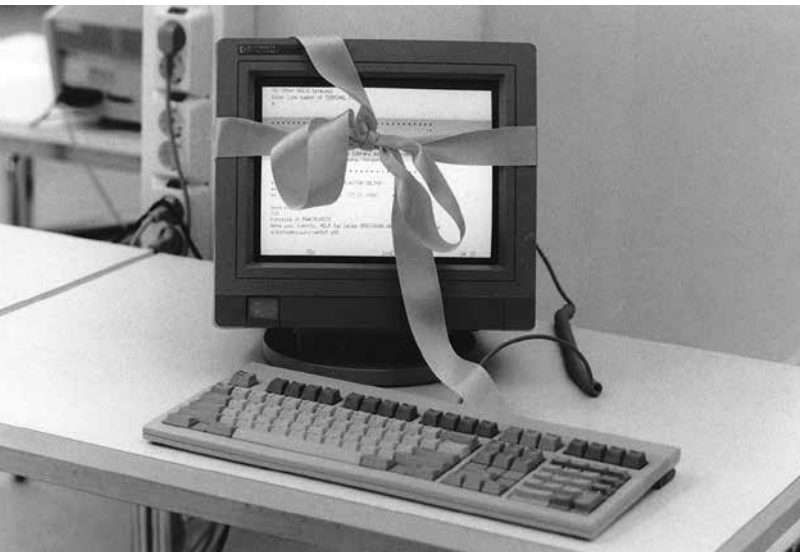
Keskuskirjastoalojen kotimainen julkaisutoiminta näkyviin ja haettavaksi

Keskeinen ja resursseja vaativat keskuskirjastotehtävä on ollut tieteenalojen kansallinen bibliografiointi. Suomalaisen kasvatustieteiden kirjallisuus -bibliografian toimittamisesta vastasi Kasvatustieteiden tutkimuslaitos vuoteen 1990 saakka, jolloin tehtävä siirtyi Jyväskylän yliopiston kirjastolle.⁴⁶ Kotimaisen psykologisen kirjallisuuden bibliografiointia ei sen sijaan ollut harjoitettu ennen kuin kirjasto käynnisti työn Suomen psykologisen seuran osarahoituksella 1980-luvun alussa.⁴⁷ Suomen liikunta- ja urheilukirjallisuus -bibliografia puolestaan oli aiemmin ilmestynyt Liikuntatieteellisen seuran kustantamana, mutta tehtävä siirtyi Jyväskylän yliopiston kirjastolle ja LIKES-tietopalvelulle vuodesta 1983 lähtien.⁴⁸

Jyväskylän yliopiston kirjastossa bibliografiat pystyttiin tuottamaan alusta lähtien atk-pohjaisina. Tehtävässä hyödynnettiin kirjaston vapaakappalekokoelmaa, joten esimerkiksi Suomen liikunta- ja urheilukirjallisuus -bibliografiat voitiin laatia kattamaan alan

koko Suomessa vuosittain ilmestyneen aineiston, ja bibliografiaan pystyttiin valitsemaan esimerkiksi virallisjulkaisuja, pienpainatteita, vähälevikkisiä aikakauslehtiä ja muuta ”harmaata kirjallisuutta”.

Painetut bibliografiat ilmestyivät vuosibibliografioina melko lailla hitaasti, ja niitä laadittiin aina 1980-luvun loppupuolelle saakka. Niistä muodostui myös koko ajan tietokanta,



Jyväskylän yliopiston kirjaston online-luettelon avajaiset tammikuussa 1991 on kirjaston 100-vuotisen historian keskeinen merkkitapahutimia. Kuva: Jyväskylän yliopiston museon valokuvakokoelma.

KATI, johon sisältyi useiden eri alojen kotimaista kirjallisuutta. KATI-yhteistyötä ja painettujen bibliografioiden laadinnan teknistä osuutta koordinoi Tieteellisten kirjastojen atk-yksikkö, myöhemmin Kansalliskirjaston Linnea-palvelut.

KATI-yhteistyö muuttui yliopistokirjastojen VTLS-kokonaisjärjestelmän käyttöönoton myötä ARTO-yhteistyöksi vuonna 1995, ja tehtävä on kattanut sen jälkeen vain artikkeleiden luetteloinnin ja sisällönkuvailun. Samoihin aikoihin KATI- ja ARTO-tietokannat saatiin asiakkaiden maksuttomaan itsenäiskäyttöön: KATI CD-ROM-muodossa ja ARTO kirjastojen tiedonhakupäätteiltä. Myöhemmin KATI-aineisto yhdistettiin ARTOon ja se oli www-käytössä yliopistojen ja kirjastojen verkoissa, kunnes vuodesta 2011 se saatiin vapaaseen kansalaiskäyttöön, kuten myös aiemmin rajoitetussa käytössä ollut yliopistokirjastojen yhteistietokanta LINDA.

ARTOon on pyritty kattamaan tärkeimpien kotimaisten ammatti- ja tiedelehtien artikkeleiden tiedot kuukauden sisällä lehden ilmestymisestä. Koska kirjastot eivät saa kompensatiota ARTO-työstä, monien tärkeidenkin lehtien luetteloinnista on luovuttu, mikä on heikentänyt ARTO:n luotettavuutta kotimaisena artikkelitietokantana. Yliopistojen uuden rahoitusmallin käyttöönotto lähivuosina saattaa muuttaa tilannetta, kun tarvitaan luotettavaa tietoa henkilökunnan julkaisutoiminnasta. ARTOa tulisikin kehittää sekä tutkimushallinnon että tiedonhakijan tarpeiden mukaisesti.

Tieto löydettäväksi sisällönkuvailun avulla

Tietopalvelutoiminnan ja bibliografioinnin yhteydessä on kirjastoissa kehitetty dokumenttien sisällönkuvailua, ja erilaisista numeerisista ja merkkimuotoisista luokitusjärjestelmistä (muun muassa Yleinen kymmenluokittelu eli UDK) on siirrytty asiasanastoihin ja tiedonhaakuun luonnollisella kielellä. Eri tieteenalojen suomalaisten omien asiasanastojen eli tesaurusten laadinta aloitettiin samoihin aikoihin 1980-luvulla Yleisen suomalaisen asiasanaston (YSA) kehittämishankkeen kanssa. Sanastotyöhön on monilla aloilla liittynyt myös kansainvälistä yhteistoimintaa eli on laadittu monikielisiä sanastoja. Jyväskylän yliopiston kirjastossa laadittiin Eurooppalaisen kasvatusalan tesauruksen suomenkielinen versio.⁴⁹ Yhteistyössä LIKES-tietopalvelun kanssa laadittiin Liikunnan ja urheilun asiasanasto sekä liikuntatieteellinen suomalais-englantilainen tiedonhakusanasto.⁵⁰ Julkaisut tuotettiin vain painettuina. Niiden ylläpidosta on vähitellen Jyväskylässä luovuttu, ja tesauukset on sulautettu Yleiseen suomalaiseen asiasanastoon.

Siirtyminen luokitusjärjestelmistä asiasanastoihin on merkinnyt suurta muutosta sekä kirjastoasiantuntijoille että tiedonhakijoille. Merkkimuotoisia rakenteita, esimerkiksi UDK-lukuja ei ole enää käytetty kuin teknisten tieteidien sisällönkuvailussa. Ne voisivat toimia hyvin tietokonepohjaisessa tiedonhaussa, mutta suomalaisten yliopistokirjastojen kirjastojär-

jestelmät eivät taipuneet UDK:n ominaisuuksiin.

Asiasanastojen laadinnassa ja käytössä tarvitaan asiantuntijuutta, jotta ymmärretään käsitteiden merkitykset ja niiden keskinäiset suhteet. Jyväskylän yliopiston kirjastossa sisällönkuvailutyötä tekevien kirjastonhoitajien ja informaattikkojen välinen yhteistyö on ollut vahvaa kaikkina aikoina.

Kirjastojen sisällönkuvailun haasteena on koneellisen tiedonhaun huomioiminen. Koska inhimillisen tiedon tulee nykyisin olla tallennettavissa ja haettavissa tietokoneiden muistista, hakusanojen sisällöllisten merkitysten pitää olla myös hakukoneiden ”ymmärrettävissä”. Tähän tarvitaan semanttista webiä sekä uudentyyppisiä asiasanastoja, ontologioita, jolloin mahdollisuudet tiedonhaun onnistumiselle ovat paremmat sekä hakukoneen että tiedonhakijan kannalta kuin nykyisten vain inhimilliseen ajatteluun perustuvien asiasanastojen avulla.⁵¹

Muun tietopalvelun kehitys keskuskirjastotehtävien rinnalla

Useimpia tietopalvelun uudistushankkeita pilotoitiin ja toteutettiin ensin keskuskirjastoaloilla, ja palvelut painottuivat muutenkin näille aloille. Erityisesti 1990-luvulla kirjastoja aktivoitiin hakemaan kehittämishankkeisiinsa mm. kansallisen Suomi tietoyhteiskunnaksi -ohjelman rahoitusta tai Virtuaaliyliopiston kehittämisarvoja. Nämä ohjelmat ovat sittemmin

päätyneet, kansallisen kehittämistyön rahoitus on kohdistettu Kansalliskirjastolle.

Keskuskirjastoaseman päätyttyä Jyväskylän yliopiston kirjastoa ja tietopalvelua on kehitetty yliopiston strategiasta johdettujen tavoitteiden mukaisesti. Jo 1980-luvulla tietopalveluun palkattiin henkilökuntaa myös muille tieteenaloille: ensin humanistisiin ja yhteiskuntatieteisiin ja vuodesta 1995 alkaen myös luonnontieteisiin. Samana vuonna resurssoinnissa otettiin huomioon EU-talkekirjastostatuksen vaatimukset. Tällä hetkellä kirjastoon on kaikkia yliopiston tiedekuntia varten nimetty tietopalvelutehtäviä hoitava asiantuntija.

1980-luvulle oli ominaista selvittää tietopalvelun tarvetta erityisesti monitieteisillä tutkimusaloilla. JYK:ssa käynnistettiin tietopalveluja aluksi lähinnä ulkopuolisin varoin naistutkimuksen, nykykulttuurin ja kuvataiteiden aloilla. Naistutkimus ja kuvataiteet viivähtivät vain hetken Jyväskylän yliopiston kirjastossa, ja näiden alojen tietopalvelutehtävät siirtyivät muualle Suomeen. Kulttuurin tietopalvelu vaikiintui osaksi Jyväskylän yliopiston kirjaston toimintaa vuosiksi 1983–1997, jolloin sitä hoidettiin yhteistyössä Nykykulttuurin tutkimusyksikön kanssa. Informaatikon keskeinen tehtävä oli Kulttuuritutkimus-lehden toimittaminen.

Paikallinen kirjastoyhteistyö Jyväskylän kaupunginkirjaston kanssa on ollut merkittävää Jyväskylän yliopiston kirjaston 100-vuotisessa historiassa. Keskisuomalaisen kirjallisuuden bibliografointi on ollut yksi yhteistyö-

muoto.⁵² Tällä hetkellä Jyväskylän kirjastojen monipuolisessa yhteistyössä ovat mukana myös Jyväskylän ammattikorkeakoulun kirjasto ja ao-kirjasto.⁵³

INCOTERMISTÄ INTERNETIIN

Automaation lupaus

Tietotekniikan mahdollisuudet kirjastojen toimintojen kehittämisessä on kansainvälisesti nähty jo 1960-luvulta lähtien, jolloin muun muassa kehitettiin atk-pohjaiseen luettelointiin soveltuva MARC-formaatti.⁵⁴ Samoihin aikoihin tietopalvelutoiminnan tueksi alettiin viedä painettuina ilmestyneiden tieteellisten lehtien indeksijulkaisuja tietokoneiden muistiin, mistä sitten kehittyivät laajat ja arvostetut eri tieteenalojen viitetietokannat, esimerkkeinä ensimmäisistä Chemical Abstracts ja Medline.

Suomen yliopistokirjastojen tietotekniset ensiaskeleet liittyivätkin tiedonhakupalveluihin ja aineiston luettelointiin. Tiedonhakuihin käytettiin rivikirjoittimia ja modeemeja. Luetteloinnissa ja kirjastojen kokonaisjärjestelmien suunnittelussa lähdettiin alusta saakka, 1960–1970-lukujen vaihteesta etsimään kansallisia ratkaisuja.⁵⁵ Opetusministeriö otti myös keskeisen roolin tietoteknisen kehityksen vauhdittamiseksi.⁵⁶ Suomalaisten kirjastojen atk-yhteistyö on ollut ainutlaatuista maailmanlaajuisestikin, ja sen hyödyt näkyvät myös tämän päivän kehitystyössä.

Kohti kirjastotietokantoja

Jyväskylä oli ensimmäisten joukossa käynnistämässä atk-pohjaista luettelointia vuonna 1978, kun kansallisbibliografian jälkeenjääneisyttä alettiin korjata atk-pohjaisen luettelointiyhteistyö avulla, johon osallistui Helsingin ja Jyväskylän yliopistokirjastojen lisäksi myös Turun yliopiston kirjasto. Tehtävään ryhtymistä edesauttoi kirjastojen johdon voimakas tahto ja keskushallinnon tuki. Teknisenä koordinaattorina toimi Opetusministeriön Tieteellisten kirjastojen atk-yksikkö. Siitä muodostui myöhemmin Kansalliskirjaston Linnea-palvelut, joka palvelee Linnea-verkon kirjastoja.

Työssä hyödynnettiin juuri suomennettuja angloamerikkalaisia luettelointisääntöjä, Finmarc-formaattia sekä Opetusministeriön hankkimia Incoterm-päätteitä. Vapaakappalekoelman atk-luettelointi merkitsi suurta muutosta kirjaston toiminnoissa, vaikka tietokoneet eivät heti näyttäytyneet asiakaspalvelussa. Uusimmat julkaisut eivät kuitenkaan enää löytyneet perinteisistä kortistoista, vaan niiden sijaan oli käytettävä filmikorttimuotoisia luetteloita. Sama kehitys jatkui myös Jyväskylän yliopiston yleiskokoelman ja laitosten kirjallisuuden atk-luetteloinnin käynnistymisessä vuodesta 1980 alkaen.⁵⁷ Incoterm-päätettä käytettiin myös bibliografioiden luetteloinnissa ja vuodesta 1981 lähtien uuden vapaakappalelain perusteella saatujen äänitteiden luetteloinnissa. Viimeksi mainittua työtä tehtiin Jyväskylän yliopiston kirjastossa vuoteen 1992 saakka.

Myös joissakin muissa yliopistokirjastoissa aloitettiin atk-luettelointi, ja KATI-tietokannan tapaan koti- ja ulkomaisten monografioiden luettelointitiedoista muodostui kaksi tietokantaa, KOTI ja KAUKO. Nämä olivat maksullisessa pääteikäytössä kirjastojen tietopalveluissa. Jyväskylän yliopiston kirjastossa käynnistettiin yhteistyö yliopiston atk-keskuksen kanssa omien kokoelmatietokantojen saamiseksi paikalliseen hakukäyttöön. Ohjelmistoksi saatiin norjalainen Polydoc. Näin päästin avaamaan JYKDOK-tietokanta vuoden 1985 alussa myös asiakaskäyttöön kirjastossa, missä Jyväskylässä oltiin edelläkävijöitä. JYKDOK oli käytössä myös yliopiston verkossa ja muissa kirjastoissa.⁵⁸ Näin saavutettiin ylikirjastonhoitaja Oili Kokkosen ja toimistopäällikkö Toini Alhaisen johdolla tärkeä tavoite tiedonsaannin avoimuuden edistämiseksi. He näkivät jo tuolloin itsepalvelun merkityksen myös tiedonhaussa ja tietopalvelujen roolin muuttuvan konsultoinnin ja koulutuksen suuntaan. Tietokantayhteistyö atk-keskuksen kanssa jatkui tästä eteenpäin, ja JYKDOK-perhe, myöhemmin JYKBIB, muodostui myöhemmin eri alojen erikoistietokannoista, muun muassa opinnäyteluetteloista. JYKBIB poistui käytöstä vuonna 1997.

Koulutus keskiöön

JYKDOK-tietokannan käyttöönoton myötä vuonna 1985 aloitettiin säännöllinen, kaikille asiakkaille avoin tiedonhankinnan koulutus,

joka sitten on muuttunut ja kehittynyt tarpeiden ja tarjonnan mukaisesti. Useimmat tietokantakoulutukseen osallistuneet saivat ensimmäisen konkreettisen kosketuksensa tiedonhakuun, joka nyt on useimmille kansalaisille Google-hakuna arkipäiväistä toimintaa. Uutta oli itse pääte: muun muassa enter/return -painikkeen sekä myöhemmin hiiren käyttö. Myös hakutapahtuman ymmärtäminen oli uusi edellytys tehokkaalle kirjastonkäytölle ja tiedonhauulle, kun tietoa ei haettu enää kortistoa selaamalla, vaan ”pimeästä pöntöstä”. Piti siis ymmärtää luetteloinnin kenttärakenteen perusteet, osata hakusanojen valinta, katkaisu ja yhdistäminen Boolean operaattoreilla sekä hakutuloksen tulkinta. Asiakkaiden ohjaus atk-pohjaiseen tiedonhakuun merkitsi uutta ulottuvuutta kirjastohenkilökunnan imagolle: painettujen kokoelmien ”vartijasta” tiedonhallinnan asiantuntijaksi.

Vaikka tietotekniikan käyttöönottoa kirjastoissa oli ennustettu jo 1960-luvulta lähtien, kesti 1980-luvun alusta katsottuna vielä pitkään ennen kuin atk on hyväksytty keskeiseksi osaksi tiedonhallintaa manuaalisten toimintojen sijaan. Käyttöönottoa vastustivat yhtä lailla osa kirjastojen henkilökuntaa kuin asiakkaitakin, muun muassa yliopiston laitosten henkilöstöä. Varovaisuuteen oli syytäkin: näyttöpäätteiden ergonomia oli varsin kehittymätöntä, ja päätetyön osuudeksi työpäivästä suositeltiin vain paria tuntia. Työskentelyn tehostumiseen ja rutiinitehtävien häviämiseen päästiin vasta internetin vakiintumisen myötä.

Kirjastohenkilökunnan atk-osaamisessa oli useita vuosia suuria eroja, mutta koulutusta oli tarkoituksenmukaista järjestää vain valmistauduttaessa näköpiirissä oleviin muutoksiin. Myös tietotekniikan standardit olivat pitkään kehittymättömiä. Jyväskylän yliopistossa panostettiin kotimaisten MikroMikkojen käyttöönottoon, jotka kuitenkin vähitellen syrjäytti IBM:n PC ja sen kanssa yhteensopiva standardi.⁵⁹ Monilla työpaikoilla lienee ollut tyypillistä, että tietotekniikasta harrastusmielessä kiinnostuneet joko motivoivat kollegoita ja esimiehiä innostumaan asiasta tai heidän toimintansa synnytti vastareaktion torjumaan tietotekniikan tuloa omaan työhön.⁶⁰

Yhteiset kirjastojärjestelmät yliopistoihin ja korkeakouluihin

Useita vuosia kestänyt kansallinen suunnittelutyö johti VTLIS-kokonaisjärjestelmän (Virginia Tech Library System) käyttöönottoon yliopistokirjastoissa, ja Jyväskylän yliopiston kirjastossa se tapahtui vuonna 1991. Tämä merkitsi kirjaston toiminnoille ja palveluille vielä suurempaa ja kokonaisvaltaisempaa muutosta kuin vuosikymmenen takainen luetteloinnin eräajopohjainen automatisointi. Aloitettiin aineistojen atk-lainaus, luettelointi saatiin reaaliaikaiseksi, vanhempien kokoelmien luettelointitiedot konvertoitiin tietokantaan, yliopistokirjastojen yhteinen LINDA-tietokanta otettiin asiakaskäyttöön ja luettelointitietojen poimintaan. Myös aineistojen hankinta ja saa-

Tietokoneita ja mikrokortinlukulaitteita vuonna 1986. Kuva: Jyväskylän yliopiston museon valokuva-
kokoelma.



pumisvalvonta automatisoitiin. Koska Jyväskylässä oli ollut jo viisi vuotta käytössä JYK-DOK-kokoelmätietokanta uudemman kirjallisuuden osalta, muutos ei ollut niin huomattava asiakkaiden itsenäisen tiedonhaun kannalta kuin monessa muussa yliopistokirjastossa, jotka nyt saivat ensi kertaa tiedonhakupäätteet asiakaskäyttöön. JYKDOKiin saatiin VTLS:n myötä tiedonhakuominaisuuksien lisäksi myös aineiston saatavuustiedot.

Kokonaisjärjestelmän tulo koski koko kirjasto henkilökuntaa. Järjestelmän käyttöönottoa valmistelemaan asetettiin projektiorganisaatio. Koko henkilökunta otettiin mukaan projektsuunnitteluun. Kaikki työprosessit kuvattiin manuaalisesti niin sanotulla seinätaulutekniikalla.⁶¹ VTLS:n käyttöönotto oli vuoden 1974 kirjaston muuton jälkeen seuraava suuri toimintoja avaava ja yhteisöllisyyttä vahvistava ponnistus. Kirjastojärjestelmien käyttöönotto-projektia koordinoi kirjastonhoitaja Kaisa Paavilainen.

VTLS-järjestelmää pystyttiin alkuvaiheessa käyttämään vain HP-päätelaitteilla.⁶² Henkilökohtaiset PC-tietokoneet olivat jo tulleet käyttöön muun muassa tietopalveluissa. Näin kirjastohenkilökunnan atk-osaamisen tasot vaihtelivat edelleen useita vuosia, kunnes päätteisistä päästiin eroon viimeistään seuraavaan kokonaisjärjestelmään, Voyageriin, siirryttäessä vuonna 2001. VTLS:n lisäksi atk-osaamista vaadittiin esimerkiksi sähköpostin käytössä. Siitä muodostui kirjaston päivittäisen viestinnän väline 1990-luvun alkuvuosista lähtien.

Palvelujen kehittäminen atk:n myötä

VTLS:n käyttöönoton yhteydessä toteutettiin suuri palvelujen uudistus. Kirjaston lainaustoitot yhdistettiin, ja neuvonta jäi 2. kerroksen palvelupisteeseen, joka toimii nykyisin tieto- ja lukusalipalvelujen palvelupisteenä. Kokoelmat tarroitettiin kirjastohenkilökunnan yhteisvoimin nide niteeltä. Lainauksen automatisoituessa asiakkaat tarvitsivat kirjastokortin, ja aineiston kiertoa päästiin nopeuttamaan myöhästymismaksuilla. Atk-lainaus laajeni vähitellen myös erilliskirjastoihin, nykyisiin kampuskirjastoihin. Itsepalvelulainausasema otettiin Jyväskylässä käyttöön ensimmäisten kirjastojen joukossa Suomessa, ja se mahdollisti kirjaston palveluaikojen laajemmat aukioloajat, muun muassa aukiolon sunnuntaisin. Atk-järjestelmää haluttiin hyödyntää erityisesti yliopiston henkilökunnan palvelujen parantamiseen. Kun vapaakappalekokoelma saatiin atk-lainauksen piiriin, mahdollistui varastotilausten teko yliopiston henkilökunnan omilta työasemilta. Tilitettua aineistoa alettiin toimittaa sisäisen postin välityksellä henkilökunnan työhuoneisiin. Palvelu-uudistusta koordinoi Riitta-Marja Kuusela. Lainauspalveluissa on 2000-luvulla kehitetty itsepalveluja. Vuonna 2011 otettiin käyttöön laajiteleva palautusautomaatti, joka nopeuttaa lainasta palautuneen aineiston käsittelyä.

Neuvontapisteen tehtävinä 1990-luvun alkupuoliskolla oli kaikenlaiset tietopalvelukysymykset: yksittäisten faktakysymysten lisäksi tiedonhankinnan ohjaus CD-ROM- ja päte-

käyttöisiltä tietokannoilta sekä manuaalisten luetteloiden ja bibliografioiden käytön ohjaus. Faktakysymysten osuus on palveluissa luonnollisesti vähentynyt vuosi vuodelta Google-hakujen myötä. 2. kerroksen palvelupiste ohjaa edelleen asiakkaiden tiedonhankintaa, ja siellä vastataan moninaisesti aineistojen löytävyyteen ja tiedonhakujärjestelmien käytävyyteen liittyviin kysymyksiin. Aikaa vaativat ja syvempää asiantuntijuutta vaativat kysymykset ohjataan informaattikolle tai muulle asiantuntijalle.

VTLS-kaudella tietotekniikassa tapahtui suuria muutoksia: Windows-käyttöjärjestelmä otettiin käyttöön ja internetin vallankumous vauhdittui. Jo vuonna 1996 JYKDOK-tietokantaan saatiin komentopohjaisen hakuyhteyden rinnalle Hyperlib-www-käyttöliittymä, ensimmäisenä VTLS-järjestelmänä Suomessa.⁶³ Seuraava kokonaisjärjestelmä Voyager on ollut käytössä vuodesta 2001 saakka, ja uuden kirjastojärjestelmän käyttöönottoa valmistellaan parhaillaan.⁶⁴

VTLS:n käyttöönotto kansalliseksi järjestelmäksi oli pitkän, 1960-luvulta käynnistyneen yhteisen suunnittelun tulos. Kansainvälistä huomiota on herättänyt se, että Suomessa kaikilla yliopistokirjastoilla on ollut yhteinen kirjastojärjestelmä, mikä on mahdollistanut kirjastoverkon tehokkaan toiminnan ja asiakkaiden monipuoliset mahdollisuudet hyödyntää palveluja. VTLS:n lisäksi vastaavia yhteisiä ponnisteluja on ollut monia muitakin, ja nykyisin ei kirjastoilla juurikaan ole mahdollisuuksia to-

teuttaa yksin laajoja innovaatioita. Kehityksen lähtökohtana on tietenkin ollut, että Suomen yliopistojen toiminta on rahoitettu valtion budjettivaroin, ja niiden kirjastot ovat myös julkisia. Monissa maissa on myös kestänyt pitkään ennen kuin kirjastoluettelot on avattu asiakaskäyttöön ja kirjastotiloihin on hankittu asiakaspääteitä toisin kuin Suomessa, "itsepalvelun mallimaassa".

Kohti 2010-luvun kirjastoportaaleja

Kirjastotietokantojen kuten JYKDOK rinnalla toisena tärkeänä järjestelmänä toimii Nelli, joka on lähinnä e-aineistojen portaali. Kuluvan vuoden aikana Jyväskylän yliopiston kirjasto pilotoi Kansallinen digitaalinen kirjasto (KDK) -järjestelmää, ja tavoitteena on sulauttaa JYKDOK, Nelli ja Jyväskylän yliopiston julkaisuarkisto JyX samaan paikalliseen käyttöliittymään.

Tiedonhallinnan maailma on 2000-luvun kuluessa muuttunut melkoisesti muun muassa e-aineistojen kasvun ja Google-sukupolven esiinnousun myötä. Kehittyneimmät e-aineistojen hakujärjestelmät vastaavat uusien sukupolvien tiedonhakukäsityksiä, mutta haasteita niihinkin liittyy: miten voidaan perustella kirjastojen hankkimien järjestelmien merkitystä Googleen verrattuna ja miten saada tiedonhakija tunnistamaan käyttämänsä palvelun sisällön ja laadun sekä hyödyntämään niihin liitettyjä hakutoimintoja, esimerkiksi erilaisia rajaus- ja suodatusmahdollisuuksia. Palvelu-

jen käytettävyydessä sekä opetus- ja ohjaustilanteissa on myös otettava huomioon eri-ikäisten tiedonhakijoiden taidot tietoverkkojen hyödyntämisessä.

CD-ROM-tietokannat yliopiston lähiverkkoon

Jyväskylän yliopiston kirjastossa toteutettiin ensimmäisenä suomalaisena yliopistokirjastona CD-ROM-tietokantojen verkkokäyttö vuodesta 1991 alkaen.⁶⁸ Hyvänä yhteistyökumppanina kirjaston kanssa toimi laskentakeskuksen suunnittelija Otto Mäkelä, joka kävi tutustumassa kirjaston varoin pohjoismaiden ensimmäiseen CD-ROM-verkkoratkaisuun Ruotsissa.⁶⁹ Vuonna 1992 Jyväskylän yliopiston kirjasto kutsuttiin ainoana suomalaisena kirjastona Saksassa järjestettyyn CD-ROM-verkkokäyttöä käsitelleeseen kongressiin, johon osallistui Toini Alhainen.⁷⁰

CD-ROM-verkkokäyttö Bibelot-palvelimelta oli osa Jyväskylän yliopiston Elektroninen kampus -hanketta. Yliopiston hankerahoitus kohdistettiin lähinnä kaapelointiin ja laitehankintoihin. Elektronisen kampuksen tuleva merkitys nähtiin kuitenkin täysin uudenaikaisena, paperittomana toimintakulttuurina. Jaana Kuula toteaa hanketta taustoittaneen selvityksen esipuheessa:

"Papereitaan rakastavia 'akateemikkoja' tällainen muutos voi pelottaa, mutta muutos ei tapahdu kerralla, eivätkä paperit ainakaan kokonaan

häviää. Siksi jokainen voi nukkua yönsä rauhassa tästäkin eteenpäin!"⁷¹

Tiedonhaku siirtyi verkon myötä tutkijoiden ja opettajien omiin työhuoneisiin; se oli mahdollista vuorokauden aikoina, ja tietokannat olivat myös samanaikaisesti usean henkilön käytössä. Myös opiskelijat pääsivät verkkoon eri puolilta yliopistoa: pääkirjaston lisäksi esimerkiksi mikroluokista ja erilliskirjastoista. Vaikka tietokannat sisälsivät vain viitetieto- ja tutkimuksista, mahdollistivat ne osaltaan jo 1990-luvun alkupuolella tietotekniikan monipuolisen hyödyntämisen opiskelussa ja tutkimuksessa.

CD-ROM-tietokantojen ilmestyminen markkinoille ja kirjastoihin ja yliopistojen tietoverkoihin asiakkaiden itsenäiskäyttöön merkitsi tiedonhakijoille muun muassa pääsyn kansainvälisiin tutkimusartikkeliviitteisiin. Jos ei ollut mahdollista maksaa informaation tekemästä tiedonhausta, tiedonhakijan ei enää tarvinnut tyytyä vain bibliografioiden selailuun, vaan hän maksuttomasti käyttöönsä luotettavia tiedonlähteitä hyödyntäen tietokantojen monipuolisia hakuominaisuuksia, joita aiemmin vain informaattikot hallitsivat. Näin informaattikkojen yksi keskeinen alkuperäinen tehtävä, toimeksiannoista laadittavat tiedonhaut, ovat vähitellen hävinneet melkein tyystin toimenkuvasta. CD-ROM-tietokantojen ja sen jälkeen käyttöön saatujen elektronisten aineistojen merkitys tutkimuksen laatuun ja entistä nopeampaan tiedonvälitykseen on kiistaton.

Kansainvälisiä, suorakäyttöisiä viitetietokantoja alettiin markkinoida loppukäyttäjille, tietopalveluille ja kirjastoille CD-ROM-levyinä 1980-luvun puolivälistä, kun se oli teknisesti mahdollista. Oili Kokkonen ja Toini Alhainen tutustuivat näihin tuotteisiin Lontoon Online-päivillä joulukuussa 1986.⁶⁵ Jyväskylän yliopiston kirjaston ensimmäinen CD-ROM-hankinta oli kasvatustieteen ERIC-tietokanta vuonna 1988.⁶⁶ Seuraavan vuoden aikana hankittiin psykologian PsycLIT, liikuntatieteen Sport ja lääketieteen Medline.⁶⁷ CD-ROM-tietokannat eivät olleet halpoja, mutta niiden hankintaan ryhdyttiin, koska loppukäyttäjille haluttiin suoda mahdollisuus päästä itse käsiksi tarvitsemaansa viiteaineistoon. CD-ROM-tietokannat päivittyivät melko hitaasti: kerran kuukaudessa tai jopa vain kerran vuodessa, joten tietopalveluissa haettiin edelleen asiakkaiden tarvitsemaa aivan uusinta tietoa maksullisista tietopankeista. Jyväskylän yliopiston kirjaston CD-ROM-tietokantakokoelma oli laajimmillaan 50 nimekkeen suuruinen vuonna 1997, josta eteenpäin tietokannat siirtyivät vähitellen saataviksi internetyhteyksin.

CD-ROM-levyjen käytössä tarvittiin mikrotietokoneita, ja niitä hankitiin

informatikkojen työhuoneisiin, neuvonta-alueelle asiakaskäyttöön ja luentosaliin opetusta varten. Tuosta ajasta näihin päiviin informatikkojen tehtäviin on kuulunut tiedonhakupalveluiden opasmateriaalin laadinta lähinnä oman kirjaston asiakaskuntaa varten. Jokaisesta CD-ROM-aineistosta laadittiin vaihe vaiheelta etenevät manuaaliset käyttöohjeet, joita päivitettiin aina uusien versioiden myötä. Tuolloin suuri osa CD-ROM-levyjen käyttäjistä oli varsin tottumattomia tietotekniikkaan. Ohjelmistot perustuivat komentopohjaiseen dos-käyttöjärjestelmään, ja Windows-järjestelmä yleistyi vasta CD-ROM-tallenteiden elinkaaren lopussa. Ohjausta, oppaita ja opetusta tarvittiin sekä tekniikassa että itse tiedonhaussa: sen valmistelussa, tietokantaan integroidun tesauruksen käytössä sekä oman hakutuloksen ja viitteiden arvioinnissa. Mikrotietokoneiden käyttö mahdollisti tulosten tallennuksen tiedostoksi.

Kirjasto markkinoi aktiivisesti CD-ROM-tietokantojen itsenäiskäyttöä muun muassa järjestämällä säännöllistä, avointa koulutusta. Tilaisuudet olivat varsin suosittuja, ja myös yliopiston opettajat ja tutkijat osallistuivat niihin aktiivisesti. Koska tietokoneiden käyttö ei ollut vielä yleistä

myöskään laitoksilla, CD-ROM-levyjen itsenäiskäytöstä olivat kiinnostuneimpia tietotekniikan edelläkävijät, jotka toimivat "sanansaattajina" ja innostajina kollegoilleen.



Ritva Loimio esittelemässä kirjaston ensimmäisiä CD-ROM-levyjä 1988. Kuva: Jyväskylän yliopiston museon valokuvakokoelma.

CD-ROM-aikakauden jälkeen kaikkialle ulottuva internet jatkoi samaa kehitystä, ja tietokannat siirtyivät verkkopalveluihin, joihin kirjastot hankkivat käyttöoikeudet. Jyväskylän yliopisto lisensoi omina ensimmäisinä verkkohankintoinaan Medline- ja Asfa-tietokantojen www-versiot Swets-välittäjän palvelimelta Hollannista vuonna 1997. Tästä alkoi CD-ROM-tietokantojen vähittäinen alasajo. Www-versiot helpottivat kirjastojen työtä tietokantojen käyttöönsäasettamisessa ja nopeuttivat myös tiedonvälitystä, koska tietokannat päivittyivät nyt reaaliaikaisesti. Swets-sopimuksesta siirryttiin Kansallisen elektronisen kirjaston konsortioihin useimpien tietokantojen osalta vuonna 1999.

Internet

Internetverkon mahdollisuudet tieteellisessä tiedonvälityksessä nähtiin maailmanlaajuisesti monissa kirjastoissa vuosia ennen kuin World Wide Web yleistyi kaikkien verkkokommunikointiin. Jyväskylän yliopiston kirjastossa etujoukkoon kuuluivat Oili Kokkonen, Toini Alhainen ja Pirkko Uusi-Penttilä. Yliopistojen ja tutkimuslaitosten Funet-verkko yhdisti Suomen internetiin vuonna 1988.⁷² Jyväskylän yliopiston kirjaston tietopalveluissa ”aloitettiin ulkomaisten internetkirjastojen lähinnä USAn ja Englannin kirjastojen käyttöä” vuonna 1991.⁷³ Internetin mahdollisuudet nähtiinkin heti alusta lähtien olevan tiedonhaussa, julkaisutoiminnassa, viestinnässä ja verkostoitumisessa.

Kirjaston koko henkilökunnalle järjestettiin useita internetkoulutustilaisuuksia. Kouluttajia saatiin yliopistoyhteisöstä, lisäksi käytettiin muita tunnettuja internetguruja. Ennen WWW-tekniikkaa syntynyt hierarkkinen hakemistopalvelu Gopher otettiin Jyväskylän yliopiston kirjastossa käyttöön vuonna 1993. Kirjaston koulutuskalenterin koulutuksista ryhdyttiin tiedottamaan yliopiston Gopherissa. Samalla kirjasto aloitti internetkoulutukset asiakkaille, ”koska verkkopalvelumahdollisuudet olivat kasvaneet huomattavasti ja niiden tuntemuksen katsottiin olevan välttämätöntä opiskelussa, opetuksessa ja tutkimuksessa”.⁷⁴

Internetin käytön laajentuminen WWW:n myötä: kirjasto edelläkävijänä

Jyväskylän yliopiston kirjaston ensimmäinen www-sivusto otettiin käyttöön vuonna 1994, yhtenä ensimmäisistä Suomen yliopistokirjastoista sekä Jyväskylän yliopiston laitoksista. Sivustojen sisällöllisen suunnittelu oli täysin uutta kirjastotyötä, vaikka tietopalveluissa oli pitkä kokemus markkinoinnista ja viestinnästä, esimerkiksi tiedotteiden ja oppaiden laadinnasta. Html-kielen ja ftp-tiedonsiirtoprotokollan hallinta olivat uutta tietoteknistä osaamista, jota myös kirjastoissa tuli olla. Kirjaston edelläkävijän roolia kuvaa se, että Toini Alhainen johti yliopiston www-julkaisemisen suositusta laatintua työryhmää 1990-luvulla, ja sama suositus levisi myös muiden yliopistojen käyt-

töön. Yliopiston atk-keskus oli luonnollisesti työryhmän toinen keskeinen toimija, koska siltä edellytettiin teknistä tukea ja osaamista sivustojen ylläpidossa ja julkaisemisessa.⁷⁵

Sisällöntuotannossa edettiin Suomessa varovaisesti: ensimmäiset www-sivut olivat varsin koruttomia ja monesti niille koottiin linkkejä muihin sivustoihin ennemmin kuin olisi tiedotettu omista palveluista. Ensimmäisistä sivustoratkaisuista lähtien Jyväskylän yliopiston kirjaston tietopalveluissa nähtiin www-sivujen tärkeäksi tehtäväksi tieteenaloittaisen tiedonhaun tukeminen ja vapautuminen paperisten esitteiden ja oppimateriaalien ylläpidosta.

Oman sivustokehitystyön rinnalla Jyväskylän yliopiston kirjaston tietopalveluissa ryhdyttiin seuraamaan tärkeitä etupäässä ulkomaisia www-sivuja sitä myöten kun niitä alkoi ilmestyä. Kiinnostavat linkit tallennettiin omin kirjanmerkkeihin myöhempää tarkastelua varten ja uutuuksista tiedotettiin myös kollegoille. Myöhemmin hyödynnettiin myös ”automaattisia” uutuuslinkeistä tiedottavia palveluja. Jatkuvasti nousi esiin iskeviä tiedonhakupalvelujen nimiä sekä Suomesta että maailmalta, kunnes Google syrjäytti ne. Nimien kirjosta saa kuvaa esimerkiksi Tiedonhakijan teho-oppaasta.⁷⁶

Monilla toimi- ja palvelualoilla internetiin siirtyminen kesti useita vuosia, mutta yliopistomaailmassa se tapahtui nopeammin. Internetin käyttöönotto toteutui samoin kuin aiemmin tietotekniikan yleistymisessä: asiaa veivät eteenpäin harvat asiasta innostuneet, joilla siihen oli osaamista. Paljon kuultiin yliopisto-

HAKUKONEITA ENNEN GOOGLLEN VALTAKAUTTA:

AltaVista	Four11	Argus Clearinghouse
Excite	BigFoot	BUBL Information Service
HotBot	DejaNews	Einat Galaxy
Infoseek	Veronica	Infomine
Lycos	Kolumbus	Serveri
Ihmemaa	Kompassi	Lisko
Nordic Web	DigiSearch	Tietotie
Index	All-in-One	Alku
EuroSeek	Informant	NetHappenings
Eemeli	Pointcast	Liszt

Lähde: Tiedonhakijan teho-opas. Heikkinen Risto et.al. Teknolit, Jyväskylä 1997.

maailmassa myös skeptisiä kommentteja tietoverkkojen merkityksestä, varsinkin julkaisutoimintaa koskien. 1990-luvun puolivälissä idealistisimmin internetin vapaan tiedonvälityksen mahdollisuuksiin suhtautuneet eivät nähneet niitä uhkia, mitä vastaan 2000-luvulla on jouduttu taistelemaan: tietoturvan haavoittuvuutta, tiedonhaun näennäistä helppoutta, yksityisyydensuojaan kohdistuvia vaaroja, piratismia, kaupallisten toimijoiden uusia mahdollisuuksia voiton maksimointiin, ja myös rikollisuutta. Aina silloin tällöin ennustetaan internetin kaatuvan omiin ongelmiinsa, ja noissa

tilanteissa nähdään, että tietoverkot voisivat jäädä vain tutkimusorganisaatioiden sisäiseen käyttöön, jollaisena ne ovat syntyneetkin.

WWW-tiedonhaun osaamista haluttiin jaksaa oman kirjaston ja yliopiston henkilökunnalle sekä myös muille yhteistyökumppaneille ja sidosryhmille. Kirjaston koulutuskalenterin internetkoulutukset painottuivat sekä yleiseen että eri tieteenalojen WWW-tiedonhakuun. Yksi 1990-luvun puolivälin menestystuote oli JYK:lta tilatut yleisten kirjastojen henkilöstöjen internetkoulutukset. Näitä toteutettiin Keski-Suomen maakuntakirjastoille ja Imatran kesäyliopistossa. Monet koulutuksiin osallistuneista olivat ensi kertaa tekemisissä netin kanssa, jolloin oppiminen oli aloitettava hiiren käsittelystä ja muista tietotekniikan perusasioista.

Virtuaalikirjasto ja Renardus: valikoitua Internet-tietoa tiedeyhteisöille

Aloitteellisuus ja aktiivisuus internetin käyttöönotossa johdattivat Jyväskylän yliopiston kirjaston johtamaan kansallista Virtuaalikirjasto-projektia, josta tuli myöhemmin myös osa EU-rahoitteista Renardus-hanketta. Tiedonhaakuun internetaineistoista tarvittiin työkalua; joitakin hakukoneita oli otettu käyttöön linkkilojien ja selailun rinnalle ennen Googlen läpimurtoa. Myös aineistojen arvioinnin merkitys tunnistettiin, vaikka netin tietomäärä olikin vain murto-osa tämän päivän luvusta. Ratkai-

suksi nähtiin asiantuntijavoimin kootut tiedeyhteisöille suunnatut aihehakemistot, joista oli jo olemassa ulkomaisia esimerkkejä. Kansallista yhteistyötä pidettiin palvelun näkyvyyden ja myös ulkopuolisen rahoituksen edellytyksinä. Virtuaalikirjastoa rahoitettiin Opetusministeriön Suomi tietoyhteiskunnaksi -ohjelmasta.

Virtuaalikirjasto-projekti käynnistyi keväällä 1996, ja jo samana syksynä palvelu avattiin. Mukaan lähtevät kirjastot olivat alansa keskuskirjastoja tai muuten kiinnostuneita kehittämään täysin uutta palvelua kansallisena yhteistyönä tiedeyhteisöille. Jyväskylän yliopiston kirjasto edusti palvelussa keskuskirjastoalajensa lisäksi hydrobiologiaa, soveltavaa kielitiedettä, ja kulttuurintutkimusta. Palvelu oli sekä suomen- että englanninkielinen, ja sitä markkinoitiin myös ulkomaisille yhteistyökumppaneille. Laajimmillaan vuonna 2003 Virtuaalikirjastossa oli aineistoa 60 eri alalta, ja palvelua ylläpiti 18 tietopalveluorganisaatiota.

Vuonna 1999 Virtuaalikirjasto lähti mukaan EU-rahoitteisen Renardus-palvelun suunnitteluun. Tarkoituksena oli rakentaa eurooppalaisen tiedeyhteisön käyttöön kansalliset aihehakemistot kokoava tiedonhakupalvelu. Mukana oli seitsemän maata. Jyväskylän yliopiston kirjastolla oli omat koordinoituvastuut hankkeessa. Muina suomalaisina partnereina olivat Viikin tiedekirjasto ja CSC. Renardus-hanke oli kirjastolle työläs tehtävä sekä teknisten kysymysten että EU-raportointikäytäntöjen vuoksi. Projektin EU-rahoitus päättyi vuonna 2002, jolloin palvelu avattiin käyttöön. Pysyvää ra-

hoitusta sen ylläpitoon ei järjestynyt, ja Renardus-yhteistyö päättyi 2000-luvun puolivälissä.

Virtuaalikirjaston kehittämiseksi nähtiin kansallisia mahdollisuuksia, vaikka Renardus-palvelusta oli luovuttu. Palvelun nimi päätettiin muuttaa Tieteen linkkitaloksi. Virtuaalikirjasto oli muuttunut vuosien myötä yleiskäsitteeksi, ja nimi ei vastannut palvelun sisältöä eikä käyttäjien oletuksia palvelun sisällöstä. Tieteen linkkitalon käyttöliittymä ja hallinnointitoiminto uudistettiin; se muuttui ulkoasultaan houkuttelevaksi ja tiedonhaku käyttäjäystävälliseksi. Uudistus tuli kuitenkin liian myöhään: kirjastojen motivaatio palvelun ylläpitoon laski vuosi vuodelta, ja osallistujakirjastojen määrä väheni jatkuvasti. Vuonna 2007 julkistetun selvityksen perusteella kirjastot päättivät luopua palvelusta. Keskeinen näkökohta oli hakukoneiden, lähinnä Googlen, nopea kehitys ja suosio sekä kirjastojen resursien kohdentuminen muihin tehtäviin.⁷⁷

Virtuaalikirjasto oli aikansa tuote, jolle kirjastot näkivät selkeän tarpeen ja tunnistivat uuden roolinsa verkkoaineistojen valitsijana ja käyttöön asettajana. Virtuaalikirjaston rakentaminen aihealuokkineen, aineiston valintakriteereineen, kuvailuineen ja asiasanoineen oli motivoiva tehtävä, ja oli pitkälti samaa perustyötä mitä kirjastoissa on tehty ja tehdään. Uutta olivat itse tietokantaratkaisut sekä verkkoaineiston luettelointi metadataformaattilla.⁷⁸ Varsinkin Virtuaalikirjaston alkuvuosina käyttäjät suhtautuivat palveluun innostuneesti: tottumattomalle netin käyttäjälle se toi helpon ta-

van lähestyä verkkoaineistoja. Lisäksi suomenkielinen käyttöliittymä koettiin tervetulleeksi. Tutkijayhteisöjä ei niinkään onnistuttu innostamaan yhteistyöhön, eikä palvelun kehittämiseksi heiltä juuri saatu toiveita.

Elektronisten tietoaineistojen läpimurto

Internetin kehityksen alkuvuosina näytti epäselvältä millaiseksi julkaisuutoiminta tulee muuttumaan: kuinka paljon tutkijat alkavat julkaista avoimesti verkossa esimerkiksi omilla tai laitoksensa kotisivuilla. Internet ei kuitenkaan muuttanut perinteisten arvostettujen tiedelehtien merkitystä, koska tutkijoiden oli saatava artikkeleilleen näkyvyyttä sitaatioiden määrinä. Tiedekustantajat saivat aikalisän tuotteistaa, luoda markkinat ja ansaintalogiikan sekä kehittää tekniset ratkaisut lehtiensä verkkoversioille. Verkkolehtien artikkelit voitiin taittaa näköispainoksiksi pdf-muotoon Adobe Systemsin 1990-luvun alkuvuosina kehittämän formaatin avulla.⁷⁹ Aluksi tämän ”yksittäisen kaupallisen” tuotteen tulevaisuuteen ei uskottu, mutta sille ei löytynyt kilpailijaa. Adobe Pdf on standardoitu vuonna 2008, ja se on vallitseva julkaisujärjestelmä sekä julkisella että yksityisellä sektorilla.⁸⁰

Kaupallisten tiedelehtien verkkoversioiden markkinoinnissa on ollut monenlaisia muotoja. Kirjastoille niitä tarjottiin pitkään painettujen lehtien kylkiäisinä. Joihinkin palveluihin on liittynyt karenssi esimerkiksi kuluvan vuoden

osalta, jolloin tilaus on mahdollistanut vain vanhempien artikkelien elektronisen saatavuuden. Myöskään lehtien elektronisten arkistojen käyttö tilauksen päättyessä tai lehdessä tapahtuvien muutosten yhteydessä ei ollut taattu. Kirjastoilta alettiin edellyttää uutta lisensiointiosuamista ja asiantuntemusta verkkolehdistä palvelujen käytettävyyden ja kattavuuden arvioinnissa. Harva kirjasto uskalsi heti alkuvuosina luopua kokonaan painetuista lehdistä ja luottaa verkkolehdisten pysyvään tai pitkäaikaissaatavuuteen. Tilitettiin siis rinnakkain painettua ja elektronista lehteä. Kyse onkin käyttöoikeudesta tiettyyn palveluun, eikä aineistojen ostamisesta.

Uusi liiketoiminta synnytti jatkuvasti uusia palveluntarjoajia. Monet olivat varsin lyhytikäisiä ja sulautuivat suurempiin kokonaisuuksiin. Kuten aiempienkin innovaatioiden, myös verkkolehdistä palvelujen innokkaimmat loppukäyttäjät olivat ensin tietotekniikasta muutenkin kiinnostuneet, mutta elektronisia lehtiä oli markkinoitava myös perinteisempiin työtapoihin tottuneille vanhemmille tutkijoille.

Kehityksen mukana mahdollistui myös avoin artikkeliotsikoiden uutuusseuranta joko lehtien kotisivujen kautta tai syntyi erityisiä uutuusseurantapalveluja, joista tunnetuin oli UnCover. Vanhin avoin tieteellinen verkkojulkaisupalvelu on vuodesta 1991 saakka toiminut fyysikoiden arXiv. Myös jotkut tunnetut viitetietokannat tulivat vapaasti käytettäväksi internetiin, esimerkkeinä lääketieteen Medline, ilmaisversiona PubMed ja kasvatustieteen ERIC. Avoimuuden perustana on Yhdysvalto-

jen tiedepoliittinen linjaus, jonka mukaan kaikki liittovaltion varoin tuotettu tutkimus tulee olla vapaasti saatavilla.⁸¹

Tieteellisen julkaisemisen avoimuus, open access, on ollut keskeisesti esillä internetin alkuajoista lähtien, mutta keskustelu on voimistunut 2000-luvulla. Tällä hetkellä open access-julkaisemiseen on monia vaihtoehtoja, ja siihen voidaan liittää myös tutkimusdatan avoin saatavuus. Merkittävä tapa toteuttaa tieteellisten artikkelien avointa tieteellistä saatavuutta ovat yliopistojen ja tutkimuslaitosten omat julkaisuarkistot, joihin tutkijat tallentavat artikkeleita rinnakkaistallenteina.⁸²

Kirjaston hankintatoimiston ja tietopalvelun tiiviimpi yhteistyö erityisesti elektronisten lehtien saatavuuden selvittelyssä alkoi 1990-luvun alkupuolella. Samoihin aikoihin taloudellinen lama heijastui voimakkaasti kirjastojen hankintamäärärahoihin, ja aikakauslehtien tilauksia jouduttiin karsimaan. Laitoksia kuullen joistakin nimekkeistä luovuttiin kokonaan ja eri toimipisteiden päällekkäistilaukset lopetettiin. Nämä olivat kipeitä leikkauksia, mutta muutamaa vuotta myöhemmin keskeisiä tiedelehtiä alettiin saada verkkokäyttöön lehtipaketeissa FinElibin neuvottelemina kansallisina konsortiosopimuksina.

Kansallinen elektroninen kirjasto tuo verkkoaineistot kirjastoihin

Kansallinen elektroninen kirjasto, FinELib syntyi aluksi kolmevuotisenä ohjelmana Opetus-

ministeriön tuella heti lamavuosien jälkeen vuonna 1997. Valtionyhtiöiden myyntivoittovaroja haluttiin käyttää Suomen kilpailukyvyn vahvistamiseen. Lisäksi Opetusministeriö halusi tukea Suomi tietoyhteiskunnaksi -ohjelman infrastruktuuria. Koska kirjastojen hankintamäärärahoja oli voimakkaasti leikattu, markkinoille ilmestyneiden verkkolehtipalvelujen lisensointi-yhteistyö nähtiin kokeilemisenarvoiseksi ratkaisuksi. Opetusministeriö rahoitti ensimmäisiä yhteishankintoja merkittävällä osuudella.

Kansallisen elektronisen kirjaston ensiksi lisensoimat palvelut olivat Academic Press, Cambridge Scientific Abstracts, EBSCO, Ovid ja Springer. Osa näistä oli pelkkiä verkkolehtipalveluja, mutta joihinkin kuului myös eri alojen viitetietokantoja. Sopimuksia tehtiin myös elektronisten käsikirjojen, hakuteosten ja sanakirjojen sekä viitteidenhallintaohjelman käytöstä. MOT-sanakirjasto on vuosien aikana osoittautunut menestystuotteeksi, sillä se on ylivoimaisesti käytetyin FinELibin lisensoima palvelu. Yksittäisiä e-kirjoja sisältäviä paketteja on myös hankittu 2000-luvun alkuvuosista lähtien sitä myöten kun lisensointiehdot täyttäviä palveluja on ilmestynyt markkinoille.

FinELib-yhteistyö on vahvistanut edelleen Jyväskylän yliopiston kirjaston tietopalvelun ja hankintatoimiston synergiaa. Tietopalvelun asiantuntijuutta on hyödynnetty aineistojen sisältöihin ja käytettävyyteen liittyvissä asioissa. Informaattikot ovat jäseninä FinELib-asiantuntijaryhmissä, joissa tehdään esityksiä uusis-

ta aineistohankinnoista konsortiolle. Kirjasto markkinoi aktiivisesti e-aineistopalveluja laitoksille ja muille kirjaston asiakkaille, laitostierailuina ja -tiedotteina sekä säännöllisissä, kaikille avoimissa koulutustilaisuuksissa ja kuulee myös käyttäjien tarpeita. E-aineistojen käytön ohjaus on tällä hetkellä vakiintunutta toimintaa kaikissa asiakaspalvelutilanteissa. Eri tieteenalojen julkaisukäytäntöjen mukaisesti elektronisten lehtien vallankumous alkoi luonnon- ja terveystieteissä ja vasta myöhemmin yhteiskunnallis-humanistisissa tieteissä. Kirjasto on tehnyt aktiivista yhteistyötä Matemaattis-luonnontieteellisen tiedekunnan kanssa aineistohankinta-asioissa, jotta tutkimuksen kannalta välttämättömät, suhteellisen kalliit e-lehtikokoelmat ja erikoistietokannat on pystytty hankkimaan.

Www-pohjaiset tietokannat olivat pitkään pääsääntöisesti viitetietokantoja. Linkitykset artikkeliviitteistä lehtiin mahdollistivat SFX-tekniikan avulla vasta Nelli-portaalin käyttöönoton yhteydessä. Tiedonhaussa löytyneiden artikkelien saatavuus painettuna tai elektronisena oli siis erikseen tarkistettava. Perinteisiä viitetietokantoja pidettiin kuitenkin ensisijaisina tiedonhakupalveluina: ne olivat tiedeyhteisöjen arvostamia, ja hakutulosten laatuun vaikutti muun muassa luotettava sisällönkuvailu tietokannan oman tesauruksen mukaisesti. Lehtipalvelut olivat tiedeyhteisöille ja kirjastoille uusia palveluja, joissa oli suorat linkit kokoteksteihin, mutta monien palveluiden lehtivalikoima oli tasoltaan vaihteleva, kontrol-

Tieteellisen informoinnin neuvottelukunnan II mietinnössä ehdotetaan ”informaatiopalvelun ja hyväksikäytön opetuksen” järjestämistä yliopistoissa ja korkeakouluissa osana oppikursseja, jolloin opetuksen antajana olisi korkeakoulun kirjastonhoitaja, dokumentalisti tai informatiikan erikoisopettaja. Opetus olisi suunniteltava yhteistyössä aineen opettajan ja myös tietojenkäsittelyopin opettajan kanssa. Opetustehtävään tarvitaan lisäresursseja, jotta se voidaan hoitaa kirjastoissa virkatyönä”.⁸⁶

loitua sanastoa ollut käytettävissä eikä käyttöliittymän ominaisuudet riittäneet systemaattisiin hakuihin.

Jo vuonna 1999 FinELib suositteli painetuista lehtitilauksista luopumista ja siirtymistä kokonaan e-versioihin.⁸³ Jyväskylän yliopiston kirjastossa tämä linjaus toteutui vasta vuosikymmentä myöhemmin. Samoin myös monissa muissa yliopistokirjastossa toimitettiin pitkään ennen kuin painetuista kokoelmista on voitu luopua.⁸⁴ Kokoelmien siirrot Varastokirjastoon, josta ne on saatavissa vaivattomasti käyttöön, on oleellisesti helpottanut painettujen aineistojen karsintaa.

Jyväskylän yliopiston kirjaston aikakauslehtikokoelma sijaitsee nykyisin suurelta osin yliopiston verkossa. Lehdet tilataan joko FinELib-konsortion paketeissa tai omina suorina hankintoina. Lehdet ovat saavutettavissa niin helposti, että käyttäjät eivät välttämättä

huomaa, että ne eivät itse asiassa ole vapaata verkkoaineistoa vaan kirjaston tarjoama palvelu. Lehtien käyttö ja tiedonhaku on siis valankumouksellisesti muuttunut parissa kymmenessä vuodessa, kun palvelujen käyttö ei riipu kirjaston aukioloajoista eikä lehtien löytymisestä omalta paikaltaan tarvitse olla huolissaan. Aineistojen etäkäyttö eli kirjautuminen yliopistoverkkoon esimerkiksi kotikoneelta on teknisesti yksinkertaistunut kuluneiden vuosien aikana. Elektronisten lehtien käyttömäärät ovat vuosien 2002–2011 välillä kasvaneet 88 500 artikkelilatauksesta yhteen miljoonaan.

E-kirjat ovat nouseva, kehittyvä kirjastopalvelu. Vaikka e-kirjoja on lisensoitu sitä mukaa kuin niiden käyttöehdot ja hinnoittelu ovat sen mahdollistaneet, niiden osuus painettujen kirjojen hankinnasta on vain hitaasti kasvanut. Markkinointia hidastaa osin samat seikat kuin aikoinaan elektronisten lehtien kehitystä: hin-

noitteluperusteet, tietosuoja, tekijänoikeudet sekä tekniset alustaratkaisut. Jo lähivuosina on kuitenkin odotettavissa merkittävää edistymistä, ja Jyväskylän yliopistossa voidaan tarjota eri alojen tutkimuskirjallisuutta ja kurssikirjoja sähkökirjoina ladattaviksi esimerkiksi omille lukulaitteille.

JYKe, Nelli ja Kansallinen digitaalinen kirjasto portteina e-aineistoihin

Verkkotietokantojen ja -lehtien hakuun ei ensin ollut käyttöliittymää, vaan kirjastot listasivat aineistolinkit omille sivuilleen. Kun aineistojen määrät vuosi vuodelta kasvoivat, listojen ylläpito ja aiheenmukainen haku hankaloituivat. Vuonna 2002 tuotettiin kirjaston uuden www-sivuston teknisellä ratkaisulla JYKe-palvelu, joka mahdollisti elektronisten lehtien, tietokantojen, sanakirjojen ja hakuteosten selaamisen aihealueittain ja niiden etsimisen hakulomakkeella. Informaatikot osallistuivat JYKen käyttöliittymän valmisteluun, aiheuokituksen suunnitteluun ja aineistojen kuvailuun ja asiansanoittamiseen suomeksi ja englanniksi.

FinELibin johdolla hankittiin Suomen kirjastoille yhteinen ja yhtenäinen e-aineistojen portaaliratkaisu Nelli, joka otettiin käyttöön vuoden 2005 alussa. Tietoaineistojen järjestäminen tieteenaloittain selkeni ja lisensoidut ja vapaasti käytettävät aineistot saatiin näkyviin samaan käyttöliittymään. Portaalissa on mahdollista etsiä tietoa pika- tai monihakutoiminnoil-

la. Nellin linkitystekniikka SFX mahdollistaa elektronisten lehtien paremman löytyvyyden ja myös artikkelien linkitykset viitetietokantoihin. Etäkäyttäjän kirjautuminen palveluihin tapahtuu OmaNellissä, jonne voi myös taltioida hakutapahtumia ja aineistolinkkejä. Näin Nellistä on muodostunut kirjaston kokoelmatietokannan JYKDOK rinnalle opiskelussa ja tutkimustyössä välttämätön työkalu aineistojen etsimiseen ja käsille saamiseen. Nellin kehityskaari on kuitenkin loppuvaiheessa, ja kirjastoille, museoille ja arkistoille on tulossa uusi yhtenäinen portaali Kansallinen digitaalinen kirjasto KDK, joka mahdollistaa muun muassa JYKDOKin, Nellin ja Jyväskylän yliopiston julkaisuarkiston (JyX) yhdistymisen paikalliseksi hakuliittymäksi.

Multimediat ja muut digitaaliset kokoelmat

Kai Ekholm totesi jo vuonna 1993: ...digitaalisten kirjastojen ja arkistojen kehitys on riippuvainen enemmän taloudellisista ja hallinnollisista seikoista kuin esim. näyttöteknologiasta. Jo nykyiset käyttöliittymät ovat riittävästi nopeita ja tehokkaita. Suurimpia onlinekirjastojen luomisen ongelmia ovat mm. tekijöiden, kustantajien ja käyttäjien realistinen palkitseminen ja maksatus.⁸⁵

Ylikirjastonhoitaja Kai Ekholmin linjausten mukaan kirjaston CD-ROM-muotoisen multimediakokoelman kartuttaminen aloitettiin

TIEDONHANKINNAN OPETUKSEN YHTEISTYÖHANKKEITA

Kirjastossa on muutamien vuosikymmenten ajan toteutettu tiedonhankinnan opetuksen kehittämishankkeita, ja useimpien keskeisenä osana on ollut tekninen sovellus.

Juuri ennen www-aikaa tuotettiin lyhytikäisiksi jääneitä kirjaston ja tiedonhankinnan esittelyjä hypermedia- ja multimedia-tekniikalla. Yhteistyökumppaneina oli yliopiston laitoksia ja muita kirjastoja.

FinELibin toimeksiannosta laadittiin FinELibin opastuspalvelu, Tiedonhakijan Sampo vuosina 1999–2000. Kirjasto tuotti tekstisisälöt ja Jyväskylän yliopiston tietojenkäsittelytieteiden laitos graafisen suunnittelun ja multimediatekniikan. Opastuspalvelu toimi FinELibin aineistosivun osana. Se koostui tiedonhaun valmistelun ohjausosion sekä keskeisten FinELib-aineistojen käyttöoppaista.

Teknolit-kustannusyhtiö tilasi kirjastolta Tiedonhakijan teho-opas-julkaisun, jonka laativat Risto Heikkinen, Anja Agander, Eva Ijäs ja Mirja Laitinen. Kirjan ensimmäinen painos ilmestyi vuonna 1997, ja se ylsi aina 6., uudistettuun painokseen vuonna 2005.

Jyväskylän yliopiston kirjasto osallistui vuosina 2001–2005 seitsemän yliopistokirjaston yhteishankkeeseen TieDot, jossa tuotettiin tieteenaloittaisia tiedonhankinnan verkkokursseja. Jyväskylän osuutena olivat omat keskuskirjastoalat. Hanke oli osa valtakunnallista Virtuaaliyliopisto-hanketta. Kirjastossa laadittiin muiden alojen verkkokursseja yliopiston Opetuksen laatu -hankerahoituksella. Verkkopedagogiikkaa opiskeltiin muun muassa valtakunnallisilla TieVie-kursseilla.

Kirjasto sai yliopiston opetusneuvoston määrärahan Tiedonhankinnan perusteet -kurssin Kirjastotuutori-oppimateriaalin uudistamiseksi vuonna 2009.

vuonna 1997. Kokoelman tavoite oli hankintapolitiikan mukaisesti tukea yliopiston opetusta ja tutkimusta. Kokoelmaan kuului myös yleisiä tietosanakirjoja ja hakuteoksia. Aineiston verkkokäytön ylläpito oli kokoelman kasvaessa ja monimuotoistuuessa työlästä ja sittemmin mahdotonta uusien käyttöjärjestelmien myötä. Tämäntyyppiset julkaisut ovatkin siirtyneet luontevasti www-pohjaisiksi, ja niitä on lisensoitu asiakkaiden käyttöön FinELib- ja kirjaston omina hankintoina. Nykyisin multimediakokoelma karttuu lähinnä EU-julkaisuina. Ekholmin aloitteesta ryhdyttiin myös kokoelmien digitalisointiin, ja julkaisut on haettavissa JyX-julkaisuarkistosta tai Libria-palvelusta.

Suuri muutos kirjastotyössä tapahtui e-aineistojen esiinnousun myötä, mutta digitaalisten ja painettujen aineistojen hallinta muodostaa edelleen keskeisen haasteen kirjastojen hankinta- ja kokoelmapolitiikalle, henkilökunnan osaamisen kehittämiseksi sekä asiakaspalvelulle ja tiedonhankinnan opetukselle.

AINEISTOJEN HALLINNASTA TIEDONHALLINTAAN: IL

Mistä resurssit?

Kirjastonkäytön, myöhemmin tiedonhankinnan opetusta on Jyväskylän yliopiston kirjastossa annettu useiden vuosikymmenten ajan, mutta kirjaston perustehtäviin se on kuulunut

vasta vähän aikaa, mikä on näkynyt esimerkiksi resurssointikysymyksissä.

Tiedekunnissa ja laitoksilla kirjaston tarjoaman opetuksen tarve on tunnustettu vaihtelevasti, mikä on myös vaikeuttanut tehtävän vaikiintumista. Monet laitokset tottuivat kuitenkin tilaamaan ”kirjastokäynnin” seminaariryhmilleen. 1970-luvun tutkinnonuudistuksessa Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta otti opinto-ohjelmaansa informaatiotekniikan perustietouden kurssin, jonka se lakkautti 1990-luvun lama-vuosina. Laitosten aktiivisuus tilata tiedonhankinnan opetusta esimerkiksi seminaariryhmille on edelleenkin osittain perustunut perimätietoon, koska tätä osuutta seminaarityöskentelyssä ei ole kirjattu opinto-ohjelmaan eikä opiskelijan henkilökohtaiseen opintosuunnitelmaan (HOPS), ja kirjaston opetuksen markkinointi ei välttämättä ole kohdannut tietoa tarvitsevia.

Kirjasto sai vuosikymmenten ajan budje-teissaan tuntiopetusmäärärahan käytettäväksi muuhun kirjastonkäytön ja tiedonhankinnan opetukseen, mikä osaltaan teki opetustyöstä ylimääräistä, ei kirjaston perustehtävään kuuluvaa. Se taas vaikeutti opetuksen pedagogista ja sisällöllistä kehittämistä ja muuta resursointia. Yliopistojen tulossopimukseen perustuva budjetointi ja 1990-luvun alkuvuosien lamakausi edellyttivät kirjastoilta ulkopuolisen rahoituksen hankkimista. Tiedonhankinnan opetus muuttui pitkälti maksulliseksi palveluksi, ja laitoksia yritettiin saada maksamaan kirjaston opettajan tuntipalkkio. Suuria opetusryhmiä priorisoitiin taloudellisin perustein.

Vaikka lamasta selvittiin ja yliopiston sisäinen rahoitusmalli uusiutui 2000-luvun alussa, linjauksia opetuksen asemasta kirjaston perustehtävänä on hiottu näihin päiviin saakka.

Kirjaston tilasuunnittelussa opetustehtävä otettiin huomioon, kun vuonna 1974 avattuun kirjastorakennukseen saatiin luentosali ja pari ryhmätyöhuonetta. Vielä 1980-luvulla jouduttiin opetusten ruuhkaviikoilla ohjaamaan ryhmiä avoimissa tiloissa kortistolaatikoiden vierellä ja bibliografiahyllyjen väleissä. Sitä mukaa kun asiakkaiden tiedonhaku siirtyi atk-pohjaiseksi, opetustiloja koneistettiin. Kirjaston tilaratkaisuissa ja asiakaspalvelutilanteissa otetaan edelleenkin huomioon asiakkaan mahdollisuudet omatoimiseen tiedonhankintaan.

Informaatiolukutaito osana akateemiseksi asiantuntijaksi kasvamista

Vuonna 2005 toteutettu Bologna-prosessin mukainen yliopistojen tutkinnonuudistus mahdollisti kirjaston osallistumisen opetussuunnitelmatyöhön erityisesti tieto- ja viestintätekniisten opintoihin liittyen. Tiedonhankinnan opetusta ei kuitenkaan onnistuttu liittämään kaikkiin perusopintoihin, vaan se säilyi niiden tiedekuntien opetussuunnitelmissa, joissa sitä oli ollut aiemminkin. Käynnissä ollut kansallinen Informaatiolukutaito-hanke, ja sen vuonna 2006 julkistama informaatiolukutaidon suositus ja opintosuunnitelma innostivat

ja velvoittivat Jyväskylän yliopiston kirjaston jatkamaan tiedonhankinnan opetuskokonaisuuksien edistämistä kaikkiin tiedekuntiin.⁸⁷ Opetuksen rakennetta ja toteutumista kuvaamaan laadittiin Tiedonhankinnan opintopolku (nykyisin Tiedonhankinnan ja -hallinnan opintopolku)⁸⁸.

Kirjasto sai tulossopimusneuvotteluissa sisäisen hankerahan vuodeksi 2006 tiedonhankinnan opetuksen kehittämiseksi. Hankkeessa selvitettiin yksityiskohtaiseksi tiedonhankinnan opetuksen tila oppiaineittain ja määriteltiin rajat maksuttomalle opetukselle. Hankkeen aikana opetusta pilotoitiin aiemmin saavuttamattomien laitosten kandidaatti- ja proseminaareille. Hankkeen tuloksena voidaankin pitää tiedonhankinnan opetuksen integroitumista useimpien oppiaineiden seminaarityöskentelyyn.⁸⁹ Vuonna 2007 kirjastossa avoimeksi tullut virka kohdennettiin tiedonhankinnan opetuksen koordinointiin ja nimi ke muutettiin koulutussuunnittelijaksi, mikä on vahvistanut opetuksen kehittämisen kokonaissuunnittelua, markkinointia ja pedagogista vahvistamista.

Tavoite kehittää asiakkaan itsenäistä toimintaa on hallinnon kannalta opintojen nopeutumista, kun taas pedagogisesti se on osa akateemiseen asiantuntijuuteen kasvamista.

Vuonna 2011 kirjastossa aloitettiin tiedonhankinnan opetuksen kokonaissuunnitteluhanke, joka vuonna 2012 on johtanut tiedonhankinnan sivustojen kokonaisremonttiin.⁹⁰ Uuden kokonaisuuden tarkoitus on vastata

opiskelijan oppimisprosessin tarpeisiin. Lähtökohtana on oman tieteenalan tiedonmuodostuksen tavoitteiden ja julkaisukäytänteiden tunnistaminen sekä tiedonhaun hallinta tutkimusprosessin eri vaiheissa. Kehittämistyö jatkuu edelleen, ja keskeisenä tavoitteena on pedagogisesti laadukas opetus, mikä edellyttää vankkaa yhteistyötä yliopiston muiden opetusta kehittävien toimijoiden kanssa.

TIETOPALVELUT PERUSPALVELUKSI

Tietopalveluissa samoin kuin kirjaston monissa muissa toiminnoissa on lähdetty mukaan usean organisaation yhteisiin hankkeisiin. Ne vaativat monista asioista sopimista ja takeita kaikkien mukana olevien sitoutumista tehtävän jatkuvuuteen. Hankeyhteistyö on merkinnyt myös verkostoitumista ja oppimista muiden kirjastojen ratkaisuista. Tietopalvelun hankkeissa sopimuksia ja resursseja on tarvittu muun muassa tietohallintoon, sisällöntuotantoon, aineiston käsittelyyn ja käyttöliittymiin.

Tietopalveluissa vuosikymmenten aikana toteutetut uudistukset ovat sittemmin integroituneet kirjaston muuhun toimintaan. Näistä ovat esimerkkeinä aineistojen luettelointi ja sisällönkuvailu, tietotekniikan hyödyntäminen ja tiedonhaun ohjaus asiakaspalvelussa. Monet resursseja vaatineet kokeilut ovat tulleet osaksi kirjaston peruspalveluja ja ovat myös yliopiston tutkimuksen ja opetuksen infrastruktuuria.

Tiedonhankinta ja -hallintakysymykset ovat siis sekä asiakkaan että kirjastojen ja tietopalvelujen kannalta ratkaisevasti muuttuneet. Jatkuvasti laajenevat tietoverkot ovat levittäytyneet painetun aineistokokoelmien rinnalle. Tiedontulvaa tulee jokaisen kansalaisen oppia hallitsemaan omiin tiedontarpeisiinsa. Se on mahdollista informaatiolukutaidon ja erityisesti tiedon kriittisen arviointikyvyn avulla. Kaikki luotettava tieto ei edelleenkään ole helposti löydettävissä, vaan sekin taito on opeteltava. Löydetyn tiedon ja aineistojen oikea käyttö on entistä tärkeämpi eettinen kysymys. Infor-

maatiolukutaito on tärkeä osa akateemisen asiantuntijuuden kehittymistä. Se edellyttää opiskelijalta myös oman tieteenalan tiedeperustan ja julkaisukäytäntöjen tuntemusta. Informaatiolukutaito on myös välttämätön työelämätaito.

Suuntauduttaessa kohti 2020-luvun kirjasto- ja tietopalveluja, kaikkia Suomen korkeakoulukirjastoja yhdistää sama visio: Vuoteen 2020 mennessä Suomen korkeakoulujen opiskelijoilla, opettajilla ja tutkijoilla on käytössään kansainvälinen digitaalinen toimintaympäristö ja sen käyttämiseen liittyvät taidot.⁹¹

VIITTEET

- 1 Tammekann Eeva-Maija & Kokkonen Oili. Tieteellisten kirjastojen hallinto ja palvelumuodot. Suomen kirjastoseura. Helsinki 1974, 231.
- 2 Leydesdorff Loet, Journals as retention mechanisms of scientific growth. *Research Trends* 7/2008, 6–7.
- 3 Björk B-C. & Roos A. & Lauri, M., Scientific journal publishing: yearly volume and open access availability. *Information Research* 1/2009.
- 4 Tuominen Kimmo, Kaikki alkaa e:llä? e-tiede, e-oppiminen ja kirjastot. Teoksessa Rajapinnassa. Uusi Helsingin yliopiston kirjasto. Toim. Kaisa Sinikara et al. Helsingin yliopiston kirjasto 2010, 10.
- 5 Alhainen Toini, Kirjaston käytön opetus. *Signum* 4–5/1981, 89–95.
- 6 Okko Marjatta, Suomen kirjallisuuspalvelun seura. Katsaus 25-vuotiseen toimintaan. *Signum* 5–6/1972, 97.
- 7 Tammekann & Kokkonen 1974, 226.
- 8 Knapas Rainer, Tiedon valtakunnassa. Helsingin yliopiston kirjasto. Kansalliskirjasto 1640–2010. Suom. Liisa Suvikumpu. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Kansalliskirjaston julkaisuja 78. Helsinki 2012, 342.
- 9 Huuhtanen Riitta, Tiedelaakson tiedonhakua. Kuopion yliopiston kirjaston synty ja ensimmäiset vuosikymmenet. Kuopion yliopiston julkaisuja 39. Kuopion yliopisto 2006, 26.
- 10 Mäkinen Ilkka, Puoli metriä mietintöjä. Tieteellisten kirjastojen ja informaatiopalvelujen suunnittelun kehitys Suomessa toisen maailmansodan jälkeen. Tampereen yliopiston kirjastotieteen ja informatiikan laitoksen tutkimuksia 31. Tampereen yliopisto 1989, 54–59.
- 11 Tieteellisten kirjastojen lautakunta. Ehdotus Suomen tieteellisten kirjastojen kehittämiseksi vuosina 1967–1971. Tieteellisten kirjastojen lautakunta. Helsinki 1965.
- 12 Tieteellisen kirjallisuuspalvelun komitean mietintö. Valtioneuvosto. Komiteamietintö B 1965:20. Helsinki 1965.
- 13 Okko 1972, 98.
- 14 Mäkinen 1989, 38.
- 15 Suomen asetuskokoelma 1981/1022. Asetus Tieteellisen informoinnin neuvostosta.
- 16 Suomen yliopistokirjastojen neuvosto. <http://www.kansalliskirjasto.fi/kirjastoala/neuvosto/tietoaneuvostosta.html>. Luettu 17.6.2012.
- 17 Laitinen Sauli, Muisteluita. Osa 1. Tietopalvelu 4/2002, 30–32.
- 18 Jyväskylän yliopiston kirjaston vuosikertomukset 1971–1972. Jyväskylän yliopiston kirjaston julkaisuja. Jyväskylä yliopiston kirjasto 1973, 24–25.
- 19 Tilaisuuden tiedot tarkistettu sähköpostiviestillä Sauli Laitiselta.
- 20 Jyväskylän yliopiston kirjaston vuosikertomukset 1971–1972. Jyväskylän yliopiston kirjaston julkaisuja. Jyväskylän yliopiston kirjasto 1973, 25.
- 21 Lakoma Ilkka & Pennanen Päivi, Tiedonhaun neljä vuosikymmentä. *Tietoasiantuntija* 4/2010, 9.
- 22 Alhainen Toini, Takautuva tiedonhaku on-line menetelmällä. Jyväskylän yliopiston kirjaston sisäinen uutislehti 4/1977, 9.
- 23 KSML 10.5.2010.
- 24 Tieteellisten kirjastojen kehittämistoimikunnan osamietintö 3. 1968. Kirjallisuudenhankintojen koordinointi ja tehostaminen. Opetusministeriö. Komiteamietintö B 1968:6. Helsinki 1968.
- 25 Nykänen Panu, Otaniemen yhdyskunta. Teknillinen korkeakoulu 1942–2008. *WSOY*. Helsinki 2007, 202–203.
- 26 Tieteellisen informoinnin neuvottelukunnan VI mietintö. 1972. Ehdotus kasvatustieteiden ja psykologian informaatiopalvelun järjestämiseksi. Opetusministeriö. Komiteamietintö B 1972:83. Helsinki 1972.

- ²⁷ Mäkinen 1989, 93–102.
- ²⁸ Takala Martti, Maamme tiedepoliitikasta. Suomalainen Suomi 35/1967, 485.
- ²⁹ Riitta Huuhtasen sähköpostiviesti Mirja Laitiselle 2.5.2012.
- ³⁰ Väisänen Riitta & Alhainen Toini, Selvitys ATK-pohjaisen informaatiopalvelujärjestelmien soveltuvuudesta suomalaiselle kasvatustieteelliselle ja psykologiselle tutkimukselle. Lisäys Tieteellisen informoinnin neuvottelukunnan VI mietintöön. Komiteamietintö B; 1972, 83. Jyväskylän yliopiston kirjasto. Jyväskylä 1973.
- ³¹ Tammekann & Kokkonen 1974, 231.
- ³² Pylvänäinen Matti, Minun kirjastoni. Luonnontieteiden kirjat - onko niitä? Kirjamakasiini 2/1994, 28–31.
- ³³ Jyväskylän yliopiston kirjasto 1978. Vuosikertomukset 1977–1978.
- ³⁴ Raittila Pekka, Jyväskylän korkeakoulun kirjasto uusissa suosissa ja uusissa tehtävissä. Kirjastoletti 2/1959, 56–59.
- ³⁵ Valtonen Heli, Korkeakoulun aika. Tiedekorkeakoulun ja akateemisen yhteisön synty. Teoksessa Jyväskylän yliopiston historia osa 1. Seminaarin ja kasvatustieteiden korkeakoulun aika 1863–1966. Toim. Piia Einonen & Petri Karonen & Toivo Nygård. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä 2009, 147.
- ³⁶ Havila Marjo, Jyväskylän yliopiston hallinto, henkilöstö ja opiskelijat. Teoksessa Jyväskylän yliopiston historia osa 2. Yliopisto 1966–2006. Toim. Piia Einonen & Petri Karonen & Toivo Nygård. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä 2009, 21.
- ³⁷ Ilmanen Kalervo & Voutilainen Touko, Jumpasta tiedekunnaksi. Suomalainen voimistelunopettajakoulutus 100 vuotta 1882–1982. Liikuntatieteellisen seuran julkaisuja 84. Helsinki. Valtion painatuskeskus 1982, 260.
- ³⁸ Roiko-Jokela Heikki, Julkaisematon käsikirjoitus (2012). Mirja Laitisen käytössä.
- ³⁹ Forsman Maria, Tieteellinen keskuskirjasto korkeakoulussa 1990-luvulla? Signum 6/1990, 180–182; Vastine Tamme-
- kann Eeva-Maija, Tieteelliset keskuskirjastot ja muuttuva yhteiskunta. Signum 4/1991, 87–90.
- ⁴⁰ Kokkonen Oili, Viisitoista vuotta tieteellisiä keskuskirjastoja. Teoksessa Kirjastovuosikirja 1987. Suomen kirjastoseura. Helsinki 1988, 24.
- ⁴¹ Ijäs Eva & Tammekann Eeva-Maija, Plan för nordisk databas för pedagogisk och psykologisk information och dokumentation. Delrapport B över NORDINFOs projekt 17 b = Suunnitelma pohjoismaista kasvatustieteiden ja psykologian kirjallisuustietedostoa varten. NORDINFO:n projektin 17 b osaraportti B. Jyväskylän yliopiston kirjasto 15. Jyväskylä 1978.
- ⁴² Tieteellisen informoinnin neuvottelukunnan VI mietintö. 1972. Ehdotus kasvatustieteiden ja psykologian informaatiopalvelun järjestämiseksi. Opetusministeriö. Komiteamietintö B 1972:83. Helsinki 1972, 31.
- ⁴³ Haajanen Timo, Informaatiopalvelun ja tutkimuksen yhteistyön kehittämistarve. Stadion 4/1974, 140–141.
- ⁴⁴ Liikuntatieteellisen tutkimuksen kehittäminen vuosina 1981–1985. Opetusministeriö. Komiteamietintö 1981: 12. Helsinki 1981.
- ⁴⁵ Jyväskylän yliopiston kirjasto. Liikuntatieteiden tiedonhankinta. <https://kirjasto.jyu.fi/tiedonhaku/tiedonhankinta/liikunta>. Luettu 4.5.2012.
- ⁴⁶ Agander Anja, Kasvatustieteiden informaatiopalveluiden nykynäkymistä. Jyväskylän yliopiston kirjaston uutisia 1/1990, 7.
- ⁴⁷ Ijäs Eva & Lappalainen-Happonen Sirka-Liisa & Peura Inkeri, Suomen psykologinen kirjallisuus 1980–1981. Jyväskylän yliopiston kirjaston bibliografioita 2. Incoterm-päätelaite. Jyväskylän yliopiston kirjasto. Jyväskylä 1983. <http://www.jyu.fi/tdk/museo/esineet/incoterm.html>. Luettu 2.8.2012.
- ⁴⁸ Laitinen Mirja & Pälvimäki Anitta, Suomen liikunta- ja urheilu-kirjallisuus 1983. Jyväskylän yliopiston kirjaston bibliografioita 9. Jyväskylän yliopiston kirjasto 1985.

- ⁴⁹ Agander Anja & Hughes Liisa, Eurooppalainen kasvatusalan tesauros: suomenkielinen versio = European education thesaurus. Finnish. Jyväskylän yliopiston kirjasto. Jyväskylä 1993.
- ⁵⁰ Meriläinen Outi, Liikunnan ja urheilun asiasanasto. Liikunnan ja kansanterveyden edistämissäätö. Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja 65. Jyväskylä 1989; Meriläinen Outi, Liikuntatieteellinen suomalais-englantilainen tiedonhakuasanto. Liseti. Liikunnan ja kansanterveyden edistämissäätö. Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja 88. Jyväskylä 1993.
- ⁵¹ FinOnto. Suomalaiset semanttisen webin ontologiat 2003–2012. <http://www.seco.tkk.fi/projects/finnonto/index.fi.php>. Luettu 25.7.2012.
- ⁵² Jokinen Marita & Sorvali Ulla, Keski-Suomen maakuntabiografian neljä vuosikymmentä. Kirjamakasiini 1/1998, 4–12. Jyväskylän kirjastot.
- ⁵⁴ MARCin ja FINMARCin historiaa. <http://www.kansalliskirjasto.fi/kirjastoala/formaatit/historiaa.html>. Luettu 25.7.2012.
- ⁵⁵ Knapas 2012, 344, 368.
- ⁵⁶ Mäkinen 1989, 104–106.
- ⁵⁷ Incoterm-päätelaite. <http://www.jyu.fi/tdk/museo/esineet/incoterm.html> Luettu 2.8.2012.
- ⁵⁸ Alhainen Toini, Yleisöpalveluosasto esittäytyy. Jyväskylän yliopiston kirjaston uutisia 1/1986, 6.
- ⁵⁹ Ylikojola Kari, 2010. Laitekehityksen eturintamassa. Teoksessa *Komputerisoikaa nämä! Kertomuksia Jyväskylän yliopiston laskentakeskuksen historiasta*. Niinikangas Vesa. Jyväskylän yliopiston tietohallintokeskus. Jyväskylä 2010, 68–70.
- ⁶⁰ Tietotekniikan tulosta kirjastoihin ks. Sinikara Kaisa, Ammatti, ihminen ja maailmankuva murroksessa. Tutkimus yliopistokirjastoista ja kirjastonhoitajista tietoyhteiskuntakaudella 1970–2005. Helsingin yliopisto. Vantaa 2007, 181.
- ⁶¹ Paavilainen Kaisa, Siirtyminen uuteen kirjastojärjestelmään. Jyväskylän yliopiston kirjaston uutisia 1/1989, 1–7.
- ⁶² Ahonen Paavo, Funet, Suomen tie internetiin. CSC Tieteen tietotekniikan keskus. Helsinki 2008, 162.
- ⁶³ Tietopalvelu ja palvelutoimiston hallinto. Palvelutoimisto. Jyväskylän yliopiston kirjaston vuosikertomus 1996. Jyväskylän yliopiston kirjaston arkisto.
- ⁶⁴ Uuden kirjastojärjestelmän valmistelu. <https://wiki.helsinki.fi/display/UKJ/Valmistelu/Home>. Luettu 2.8.2012.
- ⁶⁵ Kokkonen Oili, Lontoon Online-päivät. Jyväskylän yliopiston kirjaston sisäinen uutislehti 1/1987, 16–19.
- ⁶⁶ Jyväskylän yliopiston kirjasto CD ROM aikaan. Jyväskylän yliopiston kirjaston uutisia 1/1988, 28–29.
- ⁶⁷ Alhainen Toini, Uusia CD-ROM-tuotteita. PsycLIT – MEDLINE. Jyväskylän yliopiston kirjaston uutisia 1/1989, 19.
- ⁶⁸ Alhainen Toini, 1991. CD-ROM-verkkokäyttöä kokeillaan. Jyväskylän yliopiston kirjaston uutisia 1/1991, 10.
- ⁶⁹ Agander Anja & Backman Annemari, Kirjasto elektronisen kampuksen ytimessä. Kirjamakasiini 2/1995, 7–10.
- ⁷⁰ Alhainen Toini, 1992. Conference on CD-ROM networking in libraries. *Signum* 4/1992, 104–105.
- ⁷¹ Einola Hanna, Elektroninen kampus. Esitutkimus elektronisesta tiedonvälityksestä Jyväskylän yliopistossa. Tietojenkäsittelytieteen julkaisuja 14. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä 1992.
- ⁷² CSC:n virstanpylväitä. <http://www.csc.fi/csc/csc/historia/virstanpylvaita> Luettu 3.5.2012.
- ⁷³ Jyväskylän yliopiston kirjasto. 1991. Palvelutoimisto. Jyväskylän yliopiston kirjasto vuosikertomus 1991. Jyväskylän yliopiston kirjaston arkisto.
- ⁷⁴ Jyväskylän yliopiston kirjasto 1993. Palvelutoimisto. Jyväskylän yliopiston kirjaston vuosikertomus 1993. Jyväskylän yliopiston kirjaston arkisto.
- ⁷⁵ Blåfield Eero, On osattava arvioida mikä tulee tärkeäksi. Teoksessa *Komputerisoikaa nämä! Kertomuksia Jyväskylän yliopiston laskentakeskuksen historiasta*. Niinikangas Vesa. Jyväskylän yliopiston tietohallintokeskus. Jyväskylä 2010, 94.

- ⁷⁶ Heikkinen Risto & Agander Anja, Ijäs Eva & Laitinen Mirja, Tiedonhakijan teho-opas. Teknolit. Jyväskylä 1997, 58–78.
- ⁷⁷ Virtuaalikirjaston tekijät, tekstit ja esitteet. <http://jyk.jyu.fi/jyk/tiedonhaku/linkkitalo/virtu.htm>. Luettu 2.9.2012.
- ⁷⁸ Forsman Maria, Ajatuksia virtuaalikirjastosta ja kirjastotyön muuttumisesta. *Signum* 8/1997, 171–172.
- ⁷⁹ Adobe PDF:n historia. <http://www.adobe.com/fi/products/acrobat/adobepdf.html>. Luettu 10.9.2012.
- ⁸⁰ Nokso-Koivisto Hannu, Pdf hyväksyttiin ISO-standardiksi.2008 <http://www.digitoday.fi/bisnes/2008/07/03/pdf-hyvaksyt-tiin-iso-standardiksi/200817730/66>. Luettu 10.9.2012.
- ⁸¹ Tutkimuksen tietoaaineistot. Olennaisen käsikirja päättäjille. CSC. Espoo 2010, 20. <http://www.csc.fi/csc/julkaisut/op-paat/2010/tutkimuksen-tietoaaineistot>. Luettu 26.9.2012.
- ⁸² Open Access. Jyväskylän yliopisto. <http://openaccess.jyu.fi>. Luettu 23.9.2012.
- ⁸³ Kytömäki Päivi, FinELib 10 vuotta. Juhlaseminaari 29.5.2007. <http://www.kansalliskirjasto.fi/kirjastoala/finelib/koulutus/muuttilaisuudet/Files/liitetiedosto2/KYTOMAKI.ppt.ppt>. Luettu 9.9.2012.
- ⁸⁴ Hirn Marja & Peltonen Eeva, Kokoelmat muuttuvat. Teoksessa Rajapinnassa. Uusi Helsingin yliopiston kirjasto. Toim. Kaisa Sinikara et al. Helsingin yliopiston kirjasto. Helsinki 2010, 92.
- ⁸⁵ Ekholm Kai, Milloin digitaaliset kirjastot tulevat? *Signum* 6/1993, 189–191.
- ⁸⁶ Tieteellisen informoinnin neuvottelukunnan II mietintö. Informaatiopalvelun hyväksikäytön opetuksen järjestäminen. Opetusministeriö. Komiteamietintö B 1970:22. Helsinki 1970.
- ⁸⁷ Informaatiolukutaito. <http://www.helsinki.fi/infolukutaito/>. Luettu 16.7.2012.
- ⁸⁸ Tiedonhankinnan ja -hallinnan opintopolku. Jyväskylän yliopiston kirjasto. https://kirjasto.jyu.fi/tiedonhaku/tiedonhaku/ylaosa/keski-oikea/copy2_of_oppimispolku_suom.pdf Luettu 25.9.2012.
- ⁸⁹ Ylönen Irene, Tiedonhankinnan opetuksen kehittäminen -hanke Jyväskylän yliopiston kirjastossa. Hankeraportti. Jyväskylän yliopiston kirjaston julkaisuja 44. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä 2007. <https://jyx.jyu.fi/dspace/handle/123456789/18310>. Luettu 25.9.2012.
- ⁹⁰ Koponen Eeva & Laitinen Mirja, Sharing the expertise. Quality assurance of IL teaching at Jyväskylä University Library, Finland. IFLA Satellite Tampere 2012. http://iflasatellit tampere2012.files.wordpress.com/2012/08/session1b_koponen_laitinen.pdf. Luettu 25.9.2012.
- ⁹¹ Opetuksen ja tutkimuksen toimintaympäristö 2020. Korkeakoulukirjastojen rakenteellinen kehittäminen digitaalseksi palveluverkoksi. Opetusministeriö, koulutus- ja tiedepoliitikan osasto. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 26. Helsinki 2009.

IDEOI JA TUTKI

Oman alasi tietoaasiantuntijat ovat tukenasi, jotta tutkimusideasi jalostuu relevantiksi tutkimuskysymykseksi ja opit tunnistamaan keskeiset tiedonlähteet

Neuvottele räätälöidystä tiedonhankinnan koulutuksesta tutkimusryhmällesi

Tee hankintaehdotus



JULKAISE

Kokoa julkaisusi JYX-julkaisuarkistoon. Näin ne säilyvät yhdessä paikassa ja muutkin löytävät ne helposti

Julkaise tutkimuksesi Jyväskylän yliopistosarjoissa



NÄY JA VAIKUTA

Tietoaasiantuntijoidemme opastuksella opit tunnistamaan avaintekijät tutkimuksesi näkyvyyden, vaikuttavuuden ja löydettävyyden taustalla

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTON KIRJASTON TUTKIJAPALVELUT

Jyväskylän yliopiston kirjaston tutkijapalveluiden työryhmä aloitti virallisen toimintansa marraskuussa 2010.

Taustatietoa siitä, mitä kirjaston tutkijapalvelut voisivat olla ja millaisia palveluja tutkijat odottavat, kerättiin kuitenkin jo edeltävänä kesänä. Tutkijapalveluiden määrittäminen oli työn alussa tärkeää siksi, että kirjastolle tutkijat ovat aina olleet keskeinen asiakasryhmä, mutta kirjaston koulutus- palvelusuunnittelussa heitä ei ollut aikaisemmin erityisesti huomioitu.

Työryhmä kääntyi kesäkuussa 2010 kirjaston tutkijahuoneissa työskennelleiden 23 pääasiassa väitöskirjaansa tekevän jatko-opiskelijan puoleen kyselylomakkeella, jossa pyrittiin saamaan vastauksia edellä esitettyihin kysymyksiin. Valtaosin humanistisen ja yhteiskuntatieteellisen tiedekuntien jatko-opiskelijoita edustaneet vastaajat kertoivat olevansa erittäin tyytyväisiä kirjastosta saamaansa tiedonhakupalveluun ja olemassa olevaan avoimeen koulutustarjontaan. Tutkijat myös toivoivat tutkijahuonesiipeen kahvinkeitin,

mutta erityisiä koulutustoiveita he eivät osanneet esittää. Vastaukset eivät olleet sinänsä yllättäviä, koska humanisteilla ja yhteiskuntatieteilijöillä on taustallaan pitkä yksin tekemisen kulttuuri. Samalla tulokset olivat opettavaisia koska, kyselyn jälkeen juuri nämä ryhmät ovat olleet muita innokkaimpia osallistumaan juuri väitöskirjaprosessia tukeviin koulutuksiin.

Syksyllä 2010 tutkijapalveluiden työryhmä sai kirjaston uudelta johtajalta Kimmo Tuomiselta tehtäväkseen laatia suunnitelma siitä, miten ja millaisia palveluja kirjasto ryhtyy tutkijoille tuottamaan. Selvityksessä otettiin myös kantaa siihen, millaiseen osamiseen kirjaston koulutukset pyrkivät vastaamaan. Työskentelyn tuloksena valmistui alkukeväästä 2011 asiakirja ”Jyväskylän yliopiston kirjaston tutkijapalvelut vuonna 2017”.

Kirjaston omaa tutkijapalveluiden suunnittelua tuki keväällä 2010 yliopistolla käynnistynyt laaja yhteistyö, jossa oli mukana muun muassa tiedekuntien opintopäälliköitä ja hen-

kilöstökoulutuksen edustajia. Ryhmän työskentelyn tuloksena koottiin viimein yhteen paikkaan eri toimijoiden palveluihin ohjaavat yhteystiedot ja linkit.

Jyväskylän kirjaston tutkijapalveluiden suunnitteluryhmä myös seurasi tiiviisti muutoksessa ollutta ja runsasta keskustelua herättänyttä kansallista tutkijakoulujärjestelmää. Jyväskylän yliopiston tutkijakoulu käynnisti toimintansa alkusyksystä 2010 ja kirjasto on ollut alusta lähtien mukana tuottamassa sen yleisöpintotarjontaa. Tutkijakoulu yhteistyö ja aktiivinen yhteydenpito muiden vastaavia palveluja tuottavien toimijoiden kanssa on tuonut kirjastolle näkyvyyttä ja uudenlaista asemaa osana yliopistoyhteisöä.

Kirjaston tarjoamat koulutukset edustavat tutkijakouluohjelmaan sisältyvien yleisten valmiustaitojen kokonaisuudessa niin kutsuttuja teknisiä valmiustaitoja. Ne tukevat jatko-opiskelijoita sekä väitöskirjaprosessissa että myöhemmin työelämän erilaisissa asiantuntijatehtävissä.

PEKKA OLSBO

AVOIMUUDELLA ON MERKITYSTÄ!

Kirjaston julkaisuyksikkö Jyväskylän yliopiston vaikuttavuuden edistäjänä

Julkaisuyksikkö on toimintansa alusta alkaen tähdännyt Jyväskylän yliopiston näkyvyyden ja menestymisen sekä tieteen avoimuuden tukemiseen. Pekka Olsbo käy artikkelissaan läpi julkaisuyksikön toiminnan keskeisiä virstanpylväitä. Julkaisuyksikkö on vuosien saatossa vakiinnuttanut asemansa yliopiston keskeisenä palveluyksikkönä. Yliopistossa tuotettavien moninaisten digitaalisten aineistojen verkkojulkaisemisen myötä se myös jatkaa työtään kansallisen open access -työn eturintamassa.

Heinäkuussa 2012 Euroopan komissio julkaisi näkemyksensä tieteen avoimuutta edistävästä toimenpiteistä Euroopan unionin alueella. Tässä suosituksessa, joka perustuu muun muassa Eurooppa 2020 -strategiaan, todetaan että

julkisrahoitteisten tutkimustulosten ja julkaisujen avointa saatavuutta olisi edistettävä ja että julkaisujen saatavuudesta on tehtävä yleinen periaate hankkeissa, joita rahoitetaan EU:n tutkimuksen puiteohjelmista.¹

Suositus ei tullut yllätyksenä, sillä jo vuosia oli ainakin tieteellisten kirjastojen parissa puhuttu tieteen avoimuudesta ja sen merkityksestä yliopistojen näkyvyyden ja tutkimuksen kehittäjänä.

Nämä Komission julkilausumassa esitetyt toimenpiteet eivät tulleet yllätyksenä myöskään Jyväskylän yliopiston julkaisutoiminnan koordinoinnista vastaavalle kirjaston julkaisuyksikölle. Oikeastaan tätä jo odotettiin, sillä yksikön kehitysohjelmaan oli jo viimeiset 10 vuotta kuulunut tieteen avoimuuden edistäminen.

Tämä tieteen avoimuuden parantamiseen pyrkivä strategia oli julkaisuyksikössä tietoisien kehityskulun tulos. Yksikkö, jonka tehtävänä on koordinoida yliopiston julkaisutoimintaa ja kustantaa yliopiston pääjulkaisusarjoja, ei voi jäädä pelkkään julkaisijan tai kustantajan rooliin, sillä integroituminen yliopiston toimintaan vaatii tiukempaa sitoutumista yliopiston tavoitteisiin ja päämääriin.

JULKAISUYKSIKÖN PERUSTAMINEN

Mutta ymmärtääksemme tätä tietoista kehityslinjaa, meidän on palattava ajassa taaksepäin aina julkaisuyksiön perustamisajankohtaan saakka. Vuonna 1996 kirjaston silloinen johtaja Kai Ekholm sai yliopiston hallintojohtaja Erkki Tuunaselta tehtäväkseen harkita yliopiston julkaisutoiminnan koordinoinnin ja pääjulkaisusarjojen julkaisemisen siirtämistä yliopiston hallinnolta kirjastoon. Ekholm otti tehtävän vastaan ja jo silloin hyvin julkaisumaailman asioista ja muun muassa silloisen Euroopan Neuvoston elektroniseen kirjaan liittyvien hankkeiden tilasta tietoisena hän näki tässä kirjastolle täysin uuden roolin ja kehittymismahdollisuudet:

Olen [...] vakuuttunut siitä, että kirjastojen tulevaisuuden rooliin kuuluu myös julkaisutoimintaan osallistuminen. Ei vain jakamalla, vaan myös aktiivisesti jalostamalla, julkaisemalla ja jakelemalla.²

Syksyn 1996 tulosneuvotteluihin julkaisuyksikön perustaminen vietiin kehityshankkeena. Neuvottelujen lopputuloksena yliopiston kirjasto sai kehityshankkeensa läpi ja toiminnan perustamiselle saatiin rahoitus. Näin alkoi varsinainen työ julkaisutoiminnan kehittämisen siirtämiseksi yliopiston hallinnolta kirjastoon ja julkaisuyksikkö oli valmis aloittamaan toimintansa vuoden 1997 alussa.

Niinpä Jyväskylän yliopiston kirjastossa rynnättiin mieli avoinna täysin uuteen digitaalisen julkaisemisen ja erityisesti verkkojulkaisemisen maailmaan ja otettiin uutta teknologiaa käyttöön sitä mukaa kun ehdittiin. Kai Ekholm oli vierailut lokakuussa 1996 Yhdysvalloissa tutustumassa Yalen ja Harvardin yliopistojen julkaisutoimintaan ja tämä matka vahvisti hänen näkemyksensä siitä, että kirjaston julkaisutoiminnan tulee perustua digitaaliseen julkaisemiseen ja tarvepainatuksen hyödyntämiseen.³ Niin kirjastoon ja samalla myös Jyväskylän yliopistopainoon hankittiin Xeroxin XDOD-laitteisto, joka mahdollisti niin digitaalisten painotuotteiden kuin verkkoversioidenkin tuottamisen samalla kertaa. Tuolloin voitiin huoletta sanoa, että Jyväskylän yliopisto kulki digitaalisen julkaisemisen kehityksen kärjessä Suomessa.

Ja todellakin, julkaisuyksikön ensimmäiset vuodet menivät teknologisen kehityksen ja oman julkaisutoiminnan pyörittämisen merkeissä, sen kummemmin yliopiston kokonaisuutta ajatellen. Uusi verkkojulkaisemisen maailma ponkasi pystyyn ja toi tullessaan muun muassa täysin uuden tavan tuottaa opin- näytteet verkkoon: ensimmäisenä Suomessa Jyväskylän yliopiston kirjasto ilmoitti saattavansa kaikki oppinäytteet digitaalisen muotoon ja verkkoon julkaisusopimusten niin salissa.

Oppinäytteiden skannaaminen ja elektronisen arkistointi oli aloitettu jo 1997 ja 16.2.1998 avattiin virallisesti verkkopalvelu nimeltä *Jy-*

väskylän yliopiston kirjaston tutkielmanpankki. Tutkielmanpankki oli Suomen ensimmäisiä oppinäytteisiin keskittyneitä verkkoarkistoja Oulun yliopiston kirjaston väitöskirjatietokannan ohella.

Oman kustannus- ja koulutustoiminnan käyntiin saattaminen oli yksi luonnollisia tavoitteita uudelle kustantajalle. Samalla päätettiin ottaa haltuun myös yliopiston julkaisujen myynti ja rakennettiin kirjaston entiseen tupakkahuoneeseen ja silloiseen Peda-tilaan kirjakauppa. Tai aivan ensin tähän tilaan siirrettiin kirjaston jäljenpalvelu, mutta aivan pian tämän jälkeen 14. päivä helmikuuta 1997 palvelun repertuaariin lisättiin myös julkaisumyynti. Kirjakauppa tarvitsi luonnollisesti itselleen nimen ja maaliskuussa 1997 tämä täysin uusi kirjaston palvelupiste sai nimekseen Kirjavitriini.⁴ Näin siis sekä julkaisuyksikkö että Kirjavitriini juhlistavat tänä vuonna 2012 15-vuotista taivaltaan 100-vuotiaan kirjaston juhlahumun rinnalla.

Syyskuun alussa 1999 julkaisupäällikkö Vesa Niinikangas jäi ensin vuorotteluvapaalle ja irtisanoutui myöhemmin tehtävästään vuoden 2000 alusta lukien. Hän muutti Turkuun toteuttamaan pitkäaikaista haavettaan ja laittoi pystyyn oman kirjakustantamon Enostone. Julkaisuyksikön markkinoinnista vastannut julkaisusihteeri Olli Ahonen ja minut nimettiin organisoimaan julkaisuyksikön toiminta uudelleen muuttuneessa tilanteessa. Oli siis aika tehdä johtopäätöksiä siihenastisesta taipaleesta ja miettiä yksikön strategiaa hieman laajemmin.



Pekka Olsbo ja Harri Hirvi perustamassa Kirjavitriiniä vuonna 1996. Kuva: Jyväskylän yliopiston kirjaston valokuvakokoelma.

KOHTI TIETEEN AVOIMUUDEN EDISTÄMISTÄ

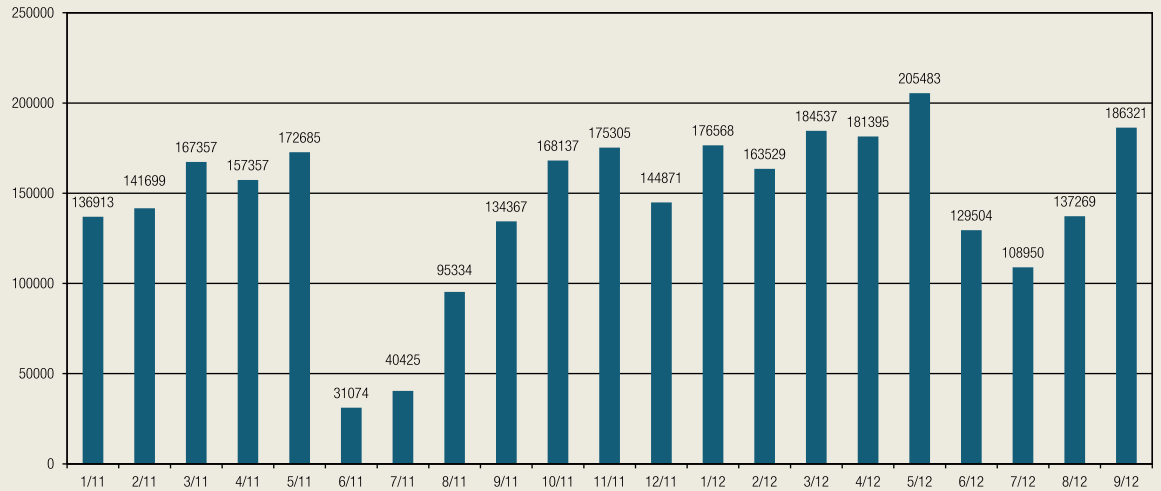
Koska Niinikankaan mukana hävisi myös suurin palo ja taitokin yliopistosarjojen ulkopuolisten käsikirjoitusten tutkimiseen ja tuottamiseen, oli tilalle keksittävä jotain muuta. Eikä kyse loppujen lopuksi ehkä ollutkaan lainkaan pakosta vaan halusta integroitua tiukemmin niin yliopiston, kuin kirjastonkin arkipäivän toimintaan. Ja hyvin äkkiä koko toiminnan ta-

voite oli selvä: julkaisuyksikön tehtävänä oli tehdä voitavansa yliopiston tutkimuksen näkyvyyden ja samalla tietenkin myös kirjaston näkyvyyden ja vaikuttavuuden hyväksi.

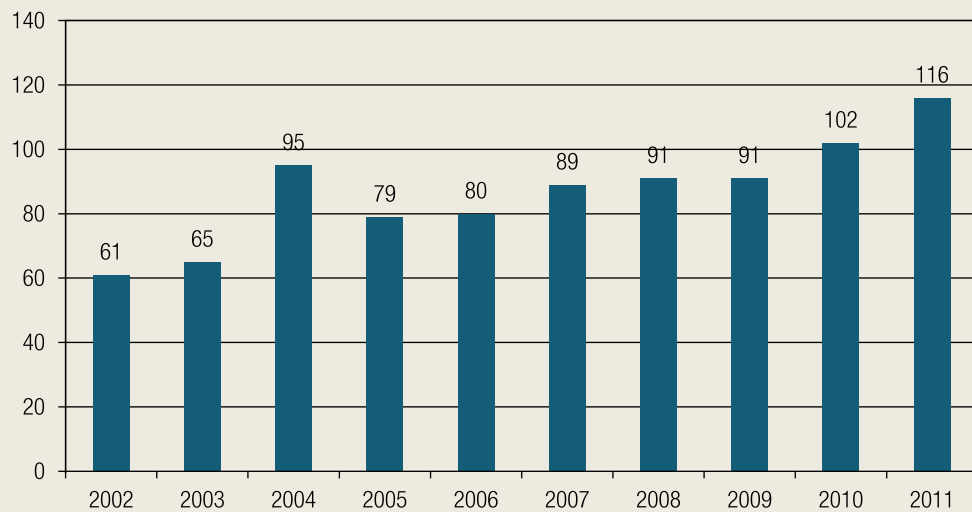
Vuoden 2000 alusta alkoikin varsinainen kehityshankkeiden tuotantoputki. Ensimmäisenä ryhdyttiin kehittämään yliopiston väitöskirjasarjojen julkaisuperiaatteita kohti verkkojulkaisemista. Yhdessä Olli Ahosen kanssa kirjoittamamme *Suunnitelma Jyväskylän yliopiston väitöskirjatuotannon uudistamiseksi* saatiin julkaisukuntoon helmikuussa 2001. Tätä yliopiston hallitukselle esiteltyä suunnitelmaa oli edeltänyt vuoden kestänyt selvitys- ja kehitystyö, jonka aikana luotiin tekniset ja periaatteelliset edellytykset yliopiston laajamittaisen verkkojulkaisemisen aloittamiselle.

Samaan aikaan rakennettiin koko julkaisuyksikön toimintastrategiaa uuteen malliin. Tämän strategiatyön tuloksena syntyi ensi kertaa näkemys julkaisuyksiköstä yliopiston sisäisenä palveluyksikkönä: ”Julkaisuyksikön tavoitteena toimikautena 2001–2002 on kehittää toimintaa *yliopiston sisäiseksi palveluyksiköksi*, jonka erityisosaamisena on julkaisu-toiminta ja elektroninen julkaiseminen”⁵. Samassa strategiassa tuli nyt myös julkilausuttua julkaisuyksikön toiminnan perinpohjainen tavoite: tavoitteena on tieteellisen tiedon saatavuuden parantaminen tiedeyhteisölle ja suurelle yleisölle sekä kotimaassa että ulkomailla.

Tuolla väitöskirjajulkaisemisen uudistushankkeella oli siinä mielessä kauaskantoisia vaikutuksia, että sen periaatteet ovat ohjanneet



JyX-julkaisuarkiston latausmäärät 2011–2012 (dspace-simplestats). Lähde: Jyväskylän yliopiston kirjasto.



Kirjaston kustantamien yliopistosarjojen julkaisumäärät. Lähde: Jyväskylän yliopiston kirjasto.

yliopistosarjojen kehittämistä monilta osin tähän päivään saakka. Julkaisemisen painopistettä on määrätietoisesti yritetty viedä kohti verkkojulkaisemista ja näin kehittää julkaisu-toiminnan näkyvyyttä maailmalla.

Ennen verkkojulkaisemisen maailmaan siirtymistä väitöskirjat levitettiin maailmalle kirjastojen välisen vaihtotoiminnan avulla. Myös julkaisuyksikkö lähetti vielä toiminnan alkuvuosina jokaista kirjaa parhaimmillaan jopa 70–80 kappaleen verran maailman kirjastoihin. Näin toimittiin, vaikka Opetusministeriö oli jo vuonna 1995 antanut ohjeistuksen, että vaihtotoiminta tulisi lopettaa.⁶ Jyväskylässä vaihtotoiminnan lakkauttamisesta tehtiin päätös vasta vuoden 2002 alussa.

Väitöskirjojen verkkojulkaisemiseen keskittyminen on kansainvälisten vaihtojen lakkauttamisesta huolimatta lisännyt merkittävästi Jyväskylän yliopiston väitöstutkimusten näkyvyyttä maailmalla. Esimerkiksi vuoden 2011 aikana Jyväskylän yliopiston väitöstutkimuksia ladattiin verkosta yli 180 000 kertaa. Vielä vuonna 2000 koko Tutkielmapankin käyttö oli noin 50 000 latausta vuodessa⁷.

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTON JULKAISUARKISTO JYX

Verkkojulkaisemisen, yliopiston tuottaman digitaalisen aineiston hallinnoinnin ja tutkimuksen näkyvyyden kehittäminen vaati rinnalleen luonnollisesti jotain muuta kuin tuolloin 1998

julkistettu Tutkielmapankki-sovellus. Uutta verkkoaineistojen julkaisujärjestelmää ryhdyttiin rakentamaan vuoden 2002 aikana yhteistyössä Suomen virtuaaliyliopisto- ja Dr.ELMA-hankkeiden kanssa. Jo lokakuussa 2002 saatoin todeta kirjaston tiedotuslehdessä Verkkomakasiinissa seuraavaa:

Vanhan tutkielmapankin kaikki aineistot on nyt siirretty kirjaston uudelle opinnäytepalvelimelle. Tämän vuoksi kaikkien verkossa olevien opinnäytteiden linkit on jouduttu päivittämään ajan tasalle. Viimeisiä päivityksiä tehdään vielä tätä kirjoitettaessa. Sähköiset aineistot on linkitetty suoraan kirjaston kokoelmätietokantaan, joten mitään erillistä sovellusta opinnäytteiden verkkojakeluun ei enää tarvita. Näin opinnäytteiden hallinnointi ja jakelu verkossa on keskitetympää, nopeampaa ja helpompaa myös käyttäjille.⁸

Vanha Xerox-pohjainen järjestelmä eli vielä rinnakkaiseloja uuden julkaisuportaalin kanssa vuoden 2002 loppuun, jolloin uusi palvelu oli valmis ottamaan vastaan koko verkkojulkaisemisen kirjon ja siihen liittyvät tehtävät.

Koko 2000-luvun alku oli julkaisu-toiminnan osalta varsinaista kehityshankkeiden rustamista. Vuoden 2004 aikana jatkettiin julkaisemiseen liittyvää kehitystyötä erityisesti yhteistyössä virtuaaliyliopistohankkeen ja Dr.ELMA-hankkeen kanssa⁹. Virtuaaliyliopistohankkeen puitteissa rakennettiin verkkojulkaisemiseen liittyvää koulutus- ja kehitystyötä, jonka tavoitteena oli luoda yliopistolle sekä

tiedollisia että infrastruktuurisia edellytyksiä verkkojulkaisemisen kehittämiseksi ja standardointityölle. Vuoden 2004 aikana aloitettiin myös kirjaston kaksivuotisen TTS-hankkeen *Digitaalisen aineiston tuotannon ja käytön infrastruktuurin kehittäminen*.

Tuon TTS-hankkeen tuloksena syntyi jälleen ajatus yliopiston digitaalisen julkaisuarkiston uudistamisesta. Maailmalta oli kantautunut tietoja täysin uudentyypisistä open source-pohjaisista julkaisuarkistosovelluksista. Niistä lupaavimmalta vaikutti DSpace-niminen sovellus ja sen käyttöönottoa alettiinkin suunnitella jo vuoden 2006 alussa.

DSpace-järjestelmän käyttöönotto tuli ajankohtaiseksi jälleen uuden hankkeen myötä. Siis kun edellistä hanketta vielä tehtiin kovalla tohinalla, oli jo aika alkaa suunnitella uutta. Noin se tuohon aikaan tahtoi mennä. Olimme jo jonkin aikaa käyneet keskusteluja yliopiston viestinnän kanssa tarpeesta uudistaa Jyväskylän yliopiston julkaisusarjojen toiminta. Niinpä teimme yhdessä viestintäpäällikkö Anu Mustosen kanssa hanke-esityksen yliopiston hallitukselle ja siihen sisältyi taustadokumenttina *Suunnitelma Jyväskylän yliopiston julkaisusarjojen uudistamiseksi*. Tuossa suunnitelmassa lausutaan ensi kerran ääneen tahto perustaa Jyväskylän yliopistoon oma digitaalinen julkaisuarkisto ja lähteä sen myötä paitsi uudistamaan yliopiston julkaisuutoimintaa, lähteä myös toteuttamaan Opetusministeriön *Avoimen tieteilisen julkaisu toiminnan työryhmän muistiossa*¹⁰ esittämää Open Access -suositusta¹¹.

Jyväskylän yliopiston hallitus hyväksyi kokouksessaan 4.5.2005¹² esittämämme suunnitelman ja hallituksen päätöksen mukaisesti suunnitelma toteutettiin vuoden 2006 aikana yliopiston kirjaston johtamassa projektissa. Projektin loppuraportissa todetaan, että hetken alkuvaiheessa huomattiin, että projektin menestyksellinen toteuttaminen edellyttää laajaa sovelluskehitystyötä, jotta yliopiston verkkojulkaisemisen infrastruktuuri saadaan tehokkaan ja keskitetyn verkkojulkaisu toiminnan edellyttämälle tasolle¹³. Käytännössä tämä kehitystyö toteutettiin ottamalla käyttöön verkkojulkaisujen hallinnointi- ja julkaisujärjestelmä DSpace. Kehitystyön toteutti hankkeeseen palkattu projektisuunnittelija Pertti Pitkänen, joka oli ollut mukana jo useissa aiemmissa julkaisu yksikön projekteissa.

Jyväskylän yliopiston julkaisuarkisto JyX julkistettiin kirjaston 95-vuotisjuhlien yhteydessä 28.11.2007. Julkistamistilaisuuden video löytyy osoitteesta <http://moniviestin.jyu.fi/ohjelmat/erillis/kirjasto/95v-seminaari/olsbo-heikkinen-pitkanen>.

JyXin julkistamiseen johtanut kehitys muutti myös sen ympärillä käytävän keskustelun retoriikkaa. Ei enää puhuttu eikä puhuta yliopiston kirjaston tutkielmapankista vaan Jyväskylän yliopiston julkaisuarkistosta. Tämä kuvastaa myös sitä kirjastossa tapahtunutta ajattelutavan muutosta: olemme rakentamassa yliopiston yhteistä palvelua ja kaikki tähtää yliopiston menestymismahdollisuuksien parantamiseen.

Oikeastaan myös termiä julkaisuarkisto pitäisi tarkastella uudestaan. Termi on tullut suomen kieleen englannin käsitteistä *institutional repository* ja *archive*. Kyse on kuitenkin ainakin Jyxin osalla paljon muusta. JyX ei ole pelkkä digitaalinen arkisto vaan enemmänkin näyteikkuna ja portti yliopiston tuottamiin digitaalisiin aineistoihin, olivatpa ne sitten tutkimustuloksia, oppimateriaaleja tai tutkimusaineistoja. Tätä JyXin monipuolisuutta, aineistokirjoja ja kattavuutta kuvastaa omalla tavallaan esimerkiksi Vanhakartta.fi -portaali.

Vanhakartta.fi on malliesimerkki JyXin aineistoja hyödyntävästä, mutta sen ulkopuolella toimivasta palvelusta. Se sisältää noin 7000 historiallista karttaa, kartta-aiheisia tutkimuksia ja karttatutkimusta täydentävää aineistoa, kuten valokuvia ja tarkempia tietoja taloista sekä talonhaltijoista. Se sisältää myös kattavan tietopaketin maanmittauksen kehityksestä 1600- ja 1700-luvuilla, samana ajanjaksona Suomessa toimineista maanmittareista ja karttojen tulkittamisesta¹⁴.

Kun Vanhakartta.fi -portaali julkistettiin joulukuussa 2009 tuli siitä hetkessä JyXin ladatuin kokoelma. Joulukuussa 2009 ja tammikuussa 2010 portaalin sivustoilla tehtiin yhteensä lähes 1,5 miljoonaa hakua ja JyXin tiedostojen kuu-kausittaiset latausmäärät lähentelivät miljoonaa.

Vastaavanlaisia JyXin aineistoja hyödyntäviä portaaliratkaisuja on rakennettu myös Jyväskylän yliopiston ulkopuolelle. Mainittakoon esimerkkinä Urheilututkimukset.fi

-portaali, joka kokoaa yhteen suomalaista urheilututkimusta.

OPEN ACCESS

Kirjaston julkaisuyksikön toimintaperiaatteisiin on sen perustamisesta lähtien kuulunut tieteen avoimuuden lisääminen. JyX-julkaisuarkiston myötä syntyi myös vihdoinkin oikeita välineitä tämän avoimuuden periaatteiden toteuttamiseen laajassa mittakaavassa. Näin pääsimme siis vihdoinkin ihan oikeasti toteuttamaan vuonna 2000 lausuttua tavoitetta eli tieteellisen tiedon saatavuuden kehittämistä tiedeyhteisölle ja suurelle yleisölle koko maailmassa.

Myös Jyväskylän yliopiston johto kiinnostui tieteen avoimuuden periaatteista. Loppuvuonna 2009 rehtori Aino Sallinen asetti *Rinnakkaisjulkaiseminen ja tutkimusaineistojen hallinnointi* -työryhmän. Asettamiskirjeessään rehtori Sallinen ja hallintojohtaja Erkki Tuunanen totesivat että

Tutkimustiedon avoin saatavuus on tieteellisen tutkimuksen peruslähtökohta. Tieteellisissä lehdissä julkaistut artikkelit voidaan tallentaa yliopiston omaan julkaisuarkistoon (rinnakkaisjulkaiseminen) [...] Tavoitteenaan tukea tutkimustiedon avointa saatavuutta ja uudelleen käytettävyyttä Jyväskylän yliopiston rehtori on tänään tekemällään päätöksellä asettanut työryhmän, jonka tehtävänä on tehdä esitys periaatteista ja toimenpiteistä, joilla edistetään rinnakkais-

*julkaisemista ja tutkimusaineistojen hallinnointia.*¹⁵

Työryhmä työskenteli nopeasti ja antoi rehtorille raporttinsa.¹⁶ Raporttissaan työryhmä esittää, että

*Rehtori tekee päätöksen, jossa yliopiston tutkijoita kehoitetaan tallentamaan kaikki tutkimusartikkeliansa yliopiston julkaisuarkistoon artikkelin TUTKA-kirjauksen yhteydessä vuoden 2011 alusta alkaen tässä raportissa esitettyjen käytäntöjen mukaisesti.*¹⁷

Rehtori Sallinen tuki työryhmän esitystä ja teki 28.5.2010 päätöksen, jonka mukaan Jyväskylän yliopistossa siirryttiin tutkimusartikkelien rinnakkaistallentamisen aikakauteen vuoden 2011 alusta.¹⁸

Open access -periaatteiden yhä laajempi kannatus ympäri maailman on vähitellen tehnyt yliopistojen avoimuudesta kilpailuvaltin. Tutkimustoiminnan, -aineistojen ja -tulosten avoimen saatavuuden merkitys alkaa jo näkyä myös erilaisissa maailman yliopistoja paremmuusjärjestykseen laittavissa rankingeissa. Yksinkertainen fakta kun on, että mitä paremmin ja laajemmin yliopiston tekemä tutkimus on saavutettavissa, sitä enemmän yliopiston tutkimus saa viittauksia ja sitä vaikuttavampaa se on. Tuoretta tutkimustietoa tästä asiasta löytyy muun muassa Jyväskylän yliopiston open access -sivustolta: openaccess.jyu.fi

YLIOPISTOJEN VERKKONÄKYVYYS JA VAIKUTTAVUUS

Maailman yliopistoja laitetaan paremmuusjärjestykseen useampien tutkimusinstituutioiden toimesta. Tällaisia paremmuuslistoja tuottavat muun muassa *QS World University Rankings*, *The Times Higher Education World University Rankings*, *Ranking Web of Universities* ja ehkä tunnetuimpana *Academic Ranking of World Universities* eli niin sanottu *Shanghai ranking*. Otamme näistä lähempään tarkasteluun *Ranking Web of Universities* -listan, koska se väittää olevansa laajempi ja kattavampi kuin muut listaukset. *Ranking Web of Universities* on analysoinut 15000 yliopistoa ja varsinainen listaus kattaa 12 000 yliopistoa. *Ranking Web of Universities* edustaa uudempaa ajattelua yliopistojen vaikuttavuudesta, sillä sen pääpaino on yliopiston tutkimuksen verkkonäkyvyydessä. Ja verkossahan tiede yhä enemmän elää, kuten myös kyseisen tutkimuksen metodologiaselvityksessä todetaan:

*In the second decade of the 21st century the Web is key for the future of all the university missions, as it is already the most important scholarly communication tool, the future channel for the off-campus distance learning, the open forum for the community engagement and the universal showcase for attracting talent, funding and resources.*¹⁹



Institutional Repository as a Center of Services

Pekka Olsbo
Jyväskylä University Library, Publishing Unit

A POSSIBILITY FOR LIBRARIES

More extensive use of repositories gives University Libraries a possibility to enlarge their impact and to integrate more into the University Community. This creates new ways to exploit the different kind of materials produced in the university. Also the metadata can be used by several different services.

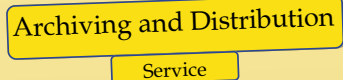
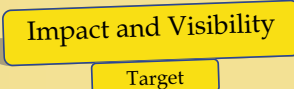
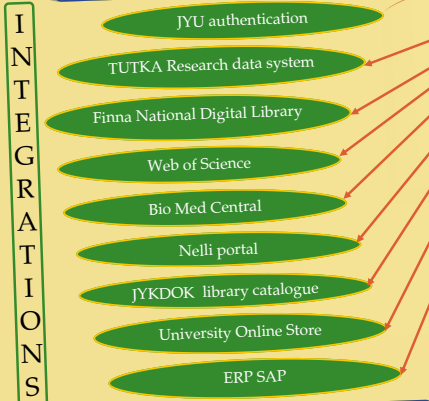
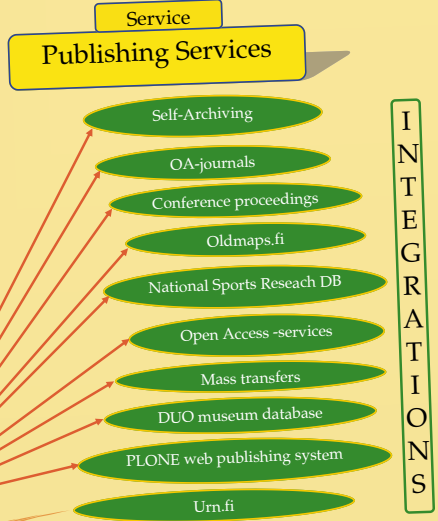
2008 Jyväskylä University published their digital archive JYX (<https://jyx.jyu.fi>). JYX is a digital archive based on DSpace. The trait that makes JYX special is that JYU has integrated several other services around DSpace. JYX is an interoperative collaboration of DSpace, Plone, Voyager, TUTKA research database and many other systems and databases.

This interoperability enables flexible publishing process for theses and dissertations, self-archiving of research articles, integration of mash up applications such as oldmaps.jyu.fi and finally very sophisticated system architecture of online store, JYX, Voyager and Plone web publishing environment.

The developmental work of JYX has been done with deep collaboration with other university departments. This gives great possibilities for libraries to integrate themselves into the university community and placing themselves into the core of the university.

Interoperability
- makes everything possible

The roots of JYX were set in 1997 when JUL started publishing theses online.



Collaboration
- makes everything happen



Photo by Petteri Kuusniemi



Kuva: Jussi Liimatainen.
Jyväskylän yliopiston kirjasto.

Ranking Web of Universities, joka aiemmin tunnettiin nimellä *Webometrics Ranking*, tutkii ennen kaikkea yliopiston toiminnan näkyvyyttä verkossa. Jyväskylän yliopisto sijoittuu tuoreimmassa heinäkuussa 2012 tehdyssä listauksessa sijalle 299. Muissa mainituissa listauksissa Jyväskylän sijoitus vaihtelee sijoilla 309–500. Tässä *RWU* arvoasteikossa Jyväskylän yliopisto siis sijoittuu paremmin kuin muissa. Yritämme selvittää miksi.

Ranking Web of Universities perustuu neljän osa-alueen analyysiin: *presence rank* (paino 20 %) eli Googlen indeksoimien yliopiston verkkodomain-alueeseen kuuluvien verkkosivujen määrä, *impact* (paino 50 %) eli yliopiston verkkodomain-alueen verkkosivuihin viittaavien muiden verkkosivujen määrä ja laatu, *openess*

(paino 15 %) eli yliopiston verkkosivujen ja julkaisuarkistojen sisältämät ”tekstitiedostot” (*pdf, *doc, *docx, *ppt,*pptx) Google Scholarissa sekä *excellence* (paino 15 %) eli niiden yliopiston kansainvälisissä tutkimusjulkaisuissa julkaisujen artikkelien määrä, jotka sijoittuvat sen 10 % joukkoon, jotka saavat eniten viittauksia muissa artikkeleissa.

Jyväskylän yliopiston saamat sijoitukset eri osa-alueissa ovat seuraavat:

- presence rank 117
- impact rank 411
- openess rank 562
- excellence rank 549

ja näiden perusteella syntyvä kokonaissijoitus siis 299.

Jyväskylän yliopisto sijoittuu siis parhaiten *presence rank* -listalla ja sillä onkin suuri merkitys yliopiston hyvään sijoitukseen kokonaisuudessa. Koska *presence rank* tutkii yliopiston verkkomainiin kuuluvien sivujen ja tiedostojen näkyvyyttä Google indeksissä, on Jyväskylän yliopiston täytynyt tehdä jotain oikein palvelinpolitiikassaan. Yhden domainin tarkka nimipolitiikka sopii erinomaisen hyvin juuri *Ranking Web of Universities* -analyysin metodologiaan.

AVOIMUUDELLA ON MERKITYSTÄ!

Mutta myös yliopiston julkaisuarkistolla on oma merkityksensä yliopiston kokonaisuuden menestymiseen *RWU*-listauksessa. On yksinkertaista havaita JyX-julkaisuarkiston merkitys yliopiston näkyvyydelle Google Scholarissa tekemällä muutamia yliopistoon viittaavia hakuja. JyXiin liittyvät hakutulokset muodostavat poikkeuksetta suuren osan tulosjoukosta ja listautuvat hakutulosten kärkeen.

Espanjalainen suuri tutkimusinstituutio *Consejo Superior de Investigaciones Científicas (CSIC)*, jonka tutkimusryhmä *Cybermetrics Lab* tuottaa *Ranking of Web Universities* -listauksen, arvioi myös maailman julkaisuarkistoja. Tuoreimmassa *Ranking of Web Repositories* -rankinglistassa on arvioitu yli 1500 julkaisuarkistoa ympäri maailman. JyX-julkaisuarkisto nousi heinäkuun 2012 listalla ensimmäistä kertaa 100 parhaan julkaisuarkiston listalle sijalle 87.

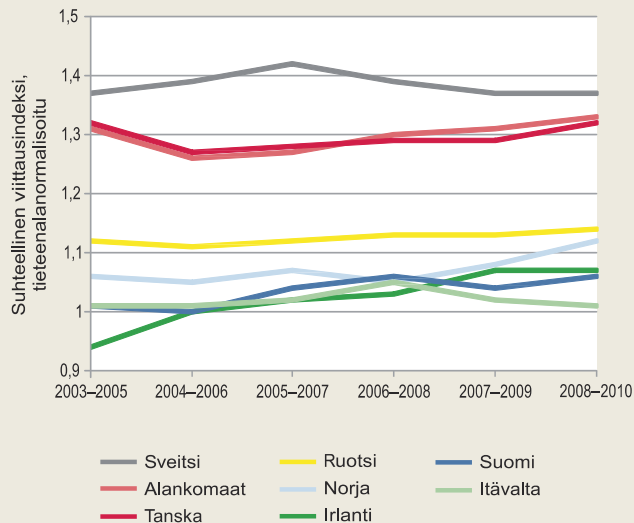
Tutkimalla *Ranking Web of Universities* ja *Ranking of Web Repositories* -listauksien yhteyksiä, voidaan todeta, että hyvällä yliopistolla on myös arvostettu julkaisuarkisto. Erinomaisen esimerkin tästä antaa brasilialainen yliopisto *Universidade de São Paulo USP*, joka rikkoo ainoana yliopistona yhdysvaltaisten yliopistojen rintaman 19 parhaan yliopiston joukossa sijoittumalla yliopistorankingissa sijalle 15. Myös julkaisuarkistojen arvoasteikossa *São Paulon* yliopiston julkaisuarkisto *Universidade de São Paulo Biblioteca Digital de Teses e Dissertações* sijoittuu korkealle, sijalle 7.

Uskaltaisin siis väittää, että JyXillä on oma korrelaationsa yliopiston menestykseen varsinkin kun yhtenä menestymisen mittarina on yliopiston näkyvyys verkossa. Ilman JyX-arkistoa Jyväskylän yliopisto ei sijoittuisi *Ranking Web of Universities* -arvoasteikossa niin hyvin kuin se on nyt tehnyt.

Mutta koska niin yliopistolla kuin myös JyX-arkistolla on kova halu kehittyä ja näkyä yhä ylempänä maailmaa arvottavilla listoilla, on syytä hieman pohtia kuinka tähän päästään.

Tuoreessa 8.10.2012 julkaistussa *Tieteen tila 2012* raportissaan Suomen Akatemia kiinnittää huomiota suomalaisten tutkimusartikkelien viittausindekseihin, joissa Suomi sijoittuu maailman keskivertokansakuntiin:

Suomen tieteen julkaisumäärät ja suomalaiseen tutkimukseen kohdistuvat viittaukset ovat hyvällä tasolla. Vertailumaiden indeksit ovat pysyneet suurin piirtein entisellään: maatasolla muutok-



Lähde: Treuthardt & Nuutinen 2012, 45.

	Suomi	Sveitsi	Alanko- maat	Tanska
yliopistoja 300 parhaan joukossa	2	5	11	4
julkaisuarkistoja 100 parhaan joukossa	2	3	7	3

Suomi, Sveitsi, Alankomaat ja Tanska RWU- ja RWR-listauksissa. Koonnut Pekka Olsbo.

set ovat hitaita. Silti on kiintoisaa pohtia esimerkiksi Sveitsin jatkuvan hyvän menestyksen syitä: onko sveitsiläisessä tutkimusrahoituksessa tai yliopistojen käytännöissä sellaisia asioita, jotka olisivat sovellettavissa Suomessa?²⁰

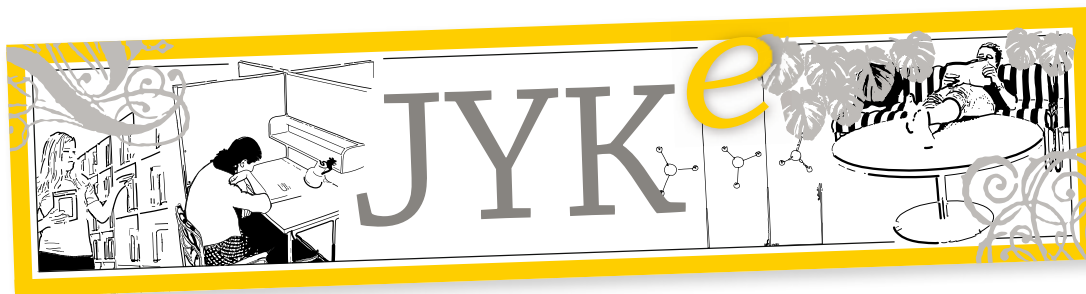
Tutkimuksen näkyvyys ja vaikuttavuus eri Euroopan maissa ilmenee erinomaisesti viereisestä kuviosta, jossa on kuvattu tieteenalanormalisoitu suhteellinen viittausindeksi vertailumaiden huippujulkaisuista.

Kuviossa kiinnittävät huomiota erityisesti Sveitsin, Alankomaiden ja Tanskan erinomaiset arvot. Mitä noissa maissa tehdään toisin tai paremmin? Varmaan monia asioita, mutta on helppo nostaa esille muutama, erityisesti julkaisujen näkyvyyteen vaikuttava seikka.

Kun tutkimme *Ranking Web of Universities* ja *Ranking Web of Repositories* -tilastoja, huomaamme selvän yhteyden Sveitsin, Alankomaiden ja Tanskan yliopistojen ja julkaisuarkistojen menestymisen välillä. Viereisessä taulukossa on vertailtu Suomen ja edellä mainittujen maiden yliopistojen ja julkaisuarkistojen sijoittumista parhaiden joukkoon.

Menestyvillä mailla on siis myös menestyvät julkaisuarkistot.

Toinen seikka, joka nousee Sveitsin, Alankomaiden ja Tanskan menestymistä selittäväksi tekijäksi on niiden open access -politiikka eli avoimuus. RWU-rankingin parhaat pisteet avoimuudesta saa sveitsiläinen ETH Zürich. Tämä yliopisto on yksi maailman huippuyliopistosta myös kaikkien muiden arvioin-



JYKe on Jyväskylän yliopiston kirjaston asiakasblogi.

tien perusteella, vaikka siellä on vain hieman Jyväskylän yliopistoa enemmän opiskelijoita. ETH Zürich on noudattanut omaa open access -politiikkaansa jo vuodesta 2008 ja sen mukaisesti kaikkien yliopiston tuottamien tutkimusartikkelien ja myös kaikkien muiden tutkimustulosten tulee olla avoimesti saatavilla mahdollisimman nopeasti niiden julkaisemisen jälkeen.

Tanskan hallitus on puolestaan julkaissut oman open access -politiikkansa vuonna 2011. Tanskan Open Access -komitea suosittaa loppuraportissaan muun muassa, että kaikki julkisesti rahoitettu tutkimus tulee julkaista avoimesti yliopistojen julkaisuarkistoissa.²¹

Myös Alankomaissa on yliopistoilla ollut jo pitkään voimakas open access -tahtotila. Utrechtiin yliopisto on ollut avoimen tiedejulkaisemisen edelläkävijäyliopistoja ja sen Igitur Archive on yksi maailman arvostetuimmista julkaisuarkistoista (RWR-ranking 12.). Utrechtiin yliopisto hallinnoi myös Alankomaiden kansallista open access -portaalia <http://www.openaccess.nl/>.

Voidaan siis todeta, että yksi tie ylöspäin maailman arvostetuimpien yliopistojen listalla vie tieteen avoimuuden kautta. Tämä on ymmärretty myös Euroopan Komissiossa, jonka uudet tutkimusrahoitukseen liittyvät käytännöt julkaistiin heinäkuussa 2012, kuten tämän kirjoituksen alussa jo todettiin. Euroopan Komission suositusten mukaisesti myös Suomen hallituksen tulee määritellä oma kansallinen open access -politiikkansa. Tämä tarkoittaa käytännössä sitä, että myös kaikkien Suomen yliopistojen tulee sellainen tehdä.

Jyväskylän yliopiston kirjasto on ajanut yliopistolla open accessin asiaa 15 vuotta. Nyt on vihdoin aika rakentaa yliopistolle oma edistykseellinen avoimen julkaisemisen politiikka, sillä Jyväskylän yliopistolla on vielä nyt etunaan arvostettu ja arvokas infrastruktuuri JyX. Monilla yliopistoilla ei vastaavaa järjestelmää ja ennen kaikkea siihen liittyvää tietotaitoa vielä ole. On kuljettava kehityksen kärjessä kun vielä voi. Sillä julkaisemisen avoimuudella ja näkyvyydellä todella on merkitystä.

VIITTEET

- ¹ Euroopan unionin virallinen lehti 21.7.2012. Saatavana: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=O-J:L:2012:194:0039:0043:FI:PDF> [viitattu 15.10.2012]. Katso myös Carl-Christian Buhren esitys Open Science at the European Commission. Saatavana: <http://www.slideshare.net/ccbuhr/open-science-at-the-european-commission> [viitattu 15.10.2012].
- ² Ekholm, K. 1996a. Amerikan tuulia ja julkaisutoimintaa. *Lehdykkä* 1996: 45. Jyväskylän yliopiston kirjasto, Jyväskylä.
- ³ Ekholm 1996a
- ⁴ Olsbo, P. 1997. Jäljennepalvelun asiakaspalvelu muuttanut. *Lehdykkä* 7.2.1997. Jyväskylän yliopiston kirjasto, Jyväskylä.
- ⁵ Ahonen, O. & Olsbo, P. 2000. Jyväskylän yliopiston kirjaston julkaisuuyksikön toimintastrategiat 2001–2002. Jyväskylän yliopiston kirjasto.
- ⁶ Opetusministeriö 1995, 7. Suositus väitöskirjojen julkaisukäytäntöksi. Opetusministeriön työryhmien muistioita 16:1995.
- ⁷ Olsbo, P. 2001. Digitaalinen tutkielmapankki. Esitelmä Opinäytteet verkossa -seminaarissa 6.4.2001. Jyväskylän yliopiston kirjasto.
- ⁸ Olsbo, P. 2002. Yliopiston kirjasto uudistaa opinnäytepalveluaan. Verkkomakasiini. Jyväskylän yliopiston kirjasto. Saatavilla: <http://urn.fi/URN:NBN:fi:juu-2007511> [viitattu 1.10.2012].
- ⁹ Yhteistyön tuloksia esiteltiin muun muassa Innsbruckissa EUSIDIC-konferenssissa 2005 ja Open Repositories -konferenssissa Southamptonissa 2008 (katso Heikkinen, R., Olsbo, P., Pitkänen, P. & Luoma, E. 2008. The Digital Archive JYX also manages Copyrights. Poster ja abstract. Open Repositories 2008, Southampton, 31.3.–4.4.2008. Saatavana: <http://pubs.or08.ecs.soton.ac.uk/43/2/or08poster168.pdf>
- ¹⁰ Opetusministeriö 2005. Avoimen tieteellisen julkaisutoiminnan työryhmän muistio. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2005:8. Saatavana: http://www.minedu.fi/OPM/Julkaisut/2005/avoimen_tieteellisen_julkaisutoiminnan_tyoryhman_muistio [viitattu 2.10.2012]
- ¹¹ Mustonen, A. & Olsbo, P. 2005. Suunnitelma Jyväskylän yliopiston julkaisusarjojen uudistamiseksi. Julkaisematon suunnitelma, Jyväskylän yliopisto.
- ¹² Periaatepäätös yliopiston julkaisusarjojen uudistamisesta. Jyväskylän yliopiston hallituksen pöytäkirja N:o 23 /2005.
- ¹³ Olsbo, P. 2007. Suunnitelma Jyväskylän yliopiston julkaisusarjojen uudistamiseksi. Projektin loppuraportti. Julkaisematon raportti, Jyväskylän yliopisto.
- ¹⁴ <http://www.vanhakartha.fi>
- ¹⁵ Sallinen, A., Tuunanen, E. 2009. Rinnakkaisjulkaiseminen ja tutkimusaineistojen hallinnointi – työryhmän asettaminen. 22.10.2009, Jyväskylän yliopisto. Saatavana: <https://www.jyu.fi/hallinto/tyoryhmat/rinnakkaisjulkaiseminen/asettamiskirje> [viitattu 8.10.2012]
- ¹⁶ katso <https://www.jyu.fi/hallinto/tyoryhmat/rinnakkaisjulkaiseminen/intra/rinnakkaisjulkaisemista-kaesittelevae-osaraportti>
- ¹⁷ Rinnakkaisjulkaisemiseen liittyvä loppuraportti, 2009,16. Jyväskylän yliopisto, Rinnakkaisjulkaiseminen ja tutkimusaineistojen hallinnointi -työryhmä. Saatavana: <https://www.jyu.fi/hallinto/tyoryhmat/rinnakkaisjulkaiseminen/intra/rinnakkaisjulkaisemista-kaesittelevae-osaraportti> [viitattu 10.10.2012]
- ¹⁸ <https://www.jyu.fi/ajankohtaista/sisaiset/2010/05/tiedote-2010-05-28-11-04-00-841316> [saatavana vain yliopiston verkosta]
- ¹⁹ <http://www.webometrics.info/en/Methodology> [viitattu 10.10.2012]
- ²⁰ Treuthardt & Nuutinen 2012, 86. Treuthardt, L., & Nuutinen, A. (toim.) 2012. Tieteen tila 2012. Suomen Akatemian julkaisuja 6/12

²¹ The Open Access Committee recommends that public research grants should include requirements that all Danish publicly funded research be made available in the research institutions' research databases or in a future national repository and via a common research portal, which will dissemina-

te all research results with clear indication of / credit given to the performing university / research institution. Recommendations for Implementation of Open Access in Denmark 2011, 16. Final report from the Open Access Committee. Saatavana: www.fi.dk [viitattu 11.10.2012]

MARJA SARVILINNA

ASiantuntija- organisaatio muutoksen pauloissa

Kirjastoammattilaiset työskentelevät alati muuttuvassa toimintaympäristössä. Heidän on joustettava, omaksuttava uutta tietoa sekä sitouduttava uusiin tavoitteisiin ja toimintatapoihin pitkäjänteisesti. Henkilöstöjohtamisen ja työyhteisön vuorovaikutuksen merkitys korostuvat muutostilanteessa. Marja Sarvilinna kuvaa artikkelissaan kirjastossa toteutettuja kehittämishankkeita, joiden tavoitteena on ollut selkiyttää toiminnan tavoitteita strategia- ja arvokeskusteluilla, vahvistaa kirjastoyhteisön toimistorajat ylittävää yhteistyötä ja asiantuntemuksen jakamista sekä tukea esimiestyöskentelyä.

ALUKSI

On ehkä uskaliasta aloittaa siteeraamalla sota-päällikkö Kutuzovia Leo Tolstoin romaanista "Sota ja rauha":

*"Mutta saat uskoa, veikkonen, ettei ole mitään voimallisempaa kuin nuo kaksi soturia: **kärsivällisyys ja aika**".*

*"Hän tiesi pitkällisen sotakokemuksensa perusteella ja käsitti vanhana miehenä, että yhden henkilön on mahdotonta johtaa satojatuhansia henkensä edestä kamppailevia miehiä ja tiesi niin ikään, että taistelun kohtaloa eivät ratkaise ylipäällikön määräykset, ei paikka, jossa sotaväki on, ei tykkien eikä surmansa saaneiden lukumäärä, vaan **salainen voima**, jota sanotaan sotaväen **hengeksi** ja hän tarkkasi tätä voimaa ja johti sitä, mikäli se oli hänen vallassaan."*

... sekä hovimestaria Kazuo Ishikuron teoksesta "Pitkän päivän ilta":

*"Niinpä ryhdyin valmistautumaan edessä oleviin päiviin samalla tavalla kuin kuvittelisin kenraalin valmistautuvan taisteluun: laadin äärimmäisen huolellisesti **erityisen henkilöstösuunnitelman** jossa huomioitiin kaikki mahdollisuudet; selvitin, missä olivat meidän heikoimmat kohtamme ja varauduin tulevaan pohtimalla valmiiksi, miten menettelimme jos nuo kohdat sattuisivat pettämään; minä jopa pidin palveluskunnalle armeijahenkisen **"rohkaisevan pu-***

***heen"** ja teroitin heidän mieleensä, että vaikka he joutuisivat työskentelemään näännyttävää taktia, he voisivat **tuntea tavatonta ylpeyttä hoi- taessaan tehtäviään tulevina päivinä**".*

Kirjaston kaltaisessa asiantuntijaorganisaatiossa työntekijä hallitsee substanssinsa, hän tuntee ylpeyttä työstään ja on sitoutunut työnsä tavoitteisiin. Vuosien 1995 - 2010 välillä tehtyjen työtyytyväisyyskyselyjen tulokset osoittavat, että JYK:in henkilökunta on tyytyväinen työnsä sisältöön ja kokee työnsä haasteelliseksi. Samojen kyselyjen tulokset ovat kuitenkin viestineet säännöllisesti, että organisaation yhteishengessä, "me-hengessä" on puutteita; sisäiseen yhteistyöhön sekä työilmapiiriin on kaivattu parannusta. Yksi henkilöstöjohtamisen ja esimiestyön ydintehtävistä on luoda "organisaation henki" sekä ylläpitää ja parantaa sitä muutosten ja kriisien kohdatessa. Toisaalta "henki" ei synny pelkästään johtamalla, käskemällä tai kehottamalla. Työhön tarvitaan kaikkia organisaation jäseniä. Tässä artikkelissa kuvataan muutamain esimerkein mitä tämän hengen luomiseksi on viime vuosien aikana yritetty yhdessä tehdä ja kuinka paljon aikaa sekä kärsivällisyyttä tarvitaan päämäärään pääsemiseksi.

YHTEISTYÖPROJEKTIEIN TAUSTAA

Informaatioalan asiantuntijoiden, tietoasian-
tuntijoiden ja tietoammattilaisten ydintehtävät

eivät ole muuttuneet. Edelleen tietoaineistojen hankkiminen, käyttöön saattaminen, välittäminen ja tiedonhankinnan ohjaus tiedontarvitsijalle ovat perustehtäviä riippumatta siitä, missä muodossa aineistot ovat tai mitä kanavia pitkin niitä välitetään. Sen sijaan toimintaympäristö ja toimintatavat sekä töiden sisällöt ovat muuttuneet tietotekniikan käyttöönoton, sähköisten aineistojen ja uusien palvelumuotojen myötä. Yliopistojen rakenteelliset muutokset ovat heijastuneet erityisesti henkilökuntaan mm. rankkojen henkilöstöleikkauksien myötä. Henkilöstöjohdolle on ollut haasteellista tuoda tulossopimusneuvotteluista vuosi toisensa perään viestiä henkilökunnalle jatkuvista henkilötyövuosien vähennyksistä ja yrittää samanaikaisesti luoda uskoa tulevaisuuteen. Tämä on vaatinut kaikilta henkilökunnan jäseniltä kärsivällisyyttä ja aikaa uuden oppimiseen, joustavuuteen sekä erityisesti vanhasta luopumiseen.

Kipupiikiksi edellä mainittujen muutosten lisäksi voidaan luonnehtia sitä prosessia, joka koettiin vuonna 2005 yliopistojen uutta palkkausjärjestelmää sisään ajettaessa. Itse kunkin oli vaikea määritellä työnsä vaatavuus, vielä vaikeampaa oli ymmärtää se kuinka muut ”hinnoittelivat” työmme vaativuuden. Esimiehille tehtävä oli myös tavattoman rankka, tehtävä oli uusi eikä yliopiston antamasta koulutuksesta huolimatta varmaan monikaan ollut valmentautunut vastaavaan henkiseen ponnistukseen. UPJ:n vaikutukset näkyivät selvästi monen vuoden ajan työtyytyväisyyskyselyis-

sä, erityisesti niissä osioissa missä käsiteltiin yhteishenkeä, työilmapiiriä ja esimiestyöskentelyä. JYK ei varmaan tässä poikkea muista yliopistokirjastoista. Henkilöstöjohtamiselle ja esimiestyöskentelylle tuli aivan uusia haasteita asiantuntijajohtamisen rinnalle.

Organisaation sisäisen viestinnän merkitys korostuu muutosvaiheessa. Työtyytyväisyyskyselyjen mukaan viestinnän puutteellisuus ja tiedotuksen toimimattomuus ovat aina olleet ”kärjessä”. Kritiikin kohteena ovat olleet erityisesti johdon ja henkilöstön välinen vuoropuhelu, mutta myös yleinen tiedottaminen, joka liittyy osaamisen jakamiseen. Tässäkään JYK ei varmaan eroa muista organisaatiosta.

Tiedotuksen ja viestinnän kanavat ovat muuttuneet vuosien varrella. JYK:issä asiakastiedotus aloitettiin vuonna 1966. Aluksi ”Jyväskylän yliopiston kirjaston uutiset” ilmestyi monisteena, myöhemmin lehtenä. Kirjaston uutiset korvasi Jyväskylän yliopiston kirjaston tiedotuslehti Kirjamakasiini, joka ilmestyi painettuna vuosina 1999–2009, jatkui tämän jälkeen verkkoversiona Verkkomakasiini-nimisenä vuoteen 2009 ja ilmestyy nyt Tietue nimellä. Tiedotuslehden sisällöt on kohdistettu sekä yliopistoyhteisön jäsenille että kirjaston henkilökunnalle. Yleisen kirjastosta tiedottamisen ohella lehdillä on ollut ja on tehtävänsä ammatillisen tietämyksen lisääjänä ja osaamisen jakajana. Kirjamakasiinilla oli merkittävä tehtävä varsinkin sähköiseen maailmaan valmistauduttaessa: jo ensimmäisessä numerossa

käsiteltiin elektronista kirjastoa. Kirjaston sisäisenä viestintäkanavana toimii, muiden kanavien ohella, viikoittain ilmestyvä Lehdykkä, josta toimitettiin myös erikoisnumeroita vuosina 1995–1997. Erikoisnumerot sisälsivät ajankohtaisten laajojen asiantuntija-artikkelien lisäksi myös useita kirjaston eri toimintojen esittelyjä sekä kollegoiden työnkuvauksia. Taaksepäin katsottaessa on todettava, että jo kauan on pidetty tärkeänä tiedottaa asioista ”yli toimistorajojen”. Kuitenkin edelleen yhtenä ongelmana ja haitallista kilpailua aiheuttavana seikkana koetaan muun muassa se, että ei tunneta kollegoiden töiden sisältöjä. Muutokseen on yritetty vastata kaikkina aikoina!

YHTEISTYÖPROJEKTIT

Kirjaston arvot sekä kehityskeskustelujen käynnistäminen vuonna 2001

Kirjaston toimintaympäristön muutokset ja niihin vastaaminen olivat keskeisiä asioita, joita käsiteltiin toistuvasti kirjaston johtoryhmän kokouksissa vuosina 1999–2002. Henkilöstöä koskevia muutoksia olivat tuolloin uuteen Voyager-kirjastojärjestelmään valmistautuminen kouluttautumalla ja kouluttamalla. Järjestelmään siirryttiin vuonna 2001. Samanaikaisesti valmisteltiin kirjaston organisaatio-
muutosta, mikä aina kaikissa organisaatioissa

herättää hämmennystä ja pelkojakin. Tavoitteena oli eri toimintojen järkevämpi yhdistäminen. Muutos oli lopulta suhteellisen kevyt, sillä radikaaleimpia toimintojen yhdistämisistä ei toteutettu; hankinnan ja luetteloinnin yhdistämisestä luovuttiin. Suuresta palvelutoimistosta erotettiin tietopalvelu omaksi toimistoksi ja perustettiin asiakaspalvelutoimisto, johon liitettiin kaukopalvelu ja kampuskirjastot. Vaapakappaletoimisto ja luettelointitoimisto yhdistettiin kokoelmatoimistoksi. Hallinnon alaisuuteen oli jo aiemmin liitetty atk-palvelut. Julkaisuyksikkö sekä hankintatoimisto säilyivät omina toimistoinaan. Tämä organisaatorakenne on edelleen voimassa.

Samanaikaisesti todettiin, että kirjaston johto ja esimiehet tarvitsevat koulutusta muutoksen hallitsemiseen. Kirjaston johtoryhmää ja avainhenkilöitä valmennettiin toimintaympäristön muutokseen syksyllä 2000 täydennyskoulutuskeskuksen järjestämässä kehittämissuunnitelmassa. Tämän koulutuksen jatkotoimenpiteinä olivat mm. Kirjaston arvot -projektin ja kehityskeskusteluprojektin aloittaminen. Tavoitteena oli arvoprojektin avulla luoda yhteishenkeä, sitä mikä tuntui hävinneen muutosten kuohunnassa. **”Meidän arvomme”** ja kehityskeskustelut mahdollistavat henkilökunnan jokaisen yksilön äänen yhteisössä toisin kuin aiemmin työyksikkökeskusteluissa.

Projektit aloitettiin perustamalla kummallekin projektille työryhmä, jossa oli edustaja jokaisesta toimistosta. Aikatauluksi määriteltiin puoli vuotta, todellisuudessa työskentely

vei liki vuoden. Kumpaankin projektiin pyydettiin myös ulkopuolista apua, alan asiantuntijoita.

Kehityskeskustelutyöryhmä kokosi aiheesta informaatiokansion henkilökunnan käyttöön, organisoivat koulutustilaisuudet esimiehille ja koko henkilökunnalle. Työryhmä laati myös lomakkeen, joka toimi keskustelujen ohjenuorana. Ensimmäiset kehityskeskustelut pidettiin tammikuussa 2001, sen jälkeen säännöllisesti. Alku oli harjoittelua sekä esimiehille että työntekijöille. Keskustelujen tueksi tarkoitettua lomaketta onkin uudistettu erityisesti osaamisen kehittämisen osalta. Parina vuonna apuna käytettiin myös yliopistokirjastojen neuvoston osaamiskartasta sovellettua JYK:n osaamiskarttaa, jonka avulla pyrittiin selvittämään henkilökunnan koulutustarpeita. Osaamiskartta osoittautui kuitenkin liian pintapuoliseksi, niinpä tällä hetkellä kirjaston yhtenä kehittämiskohteena onkin osaamiskartan uudistaminen. Kehityskeskustelut ovat olleet yli kymmenen vuoden ajan oleellinen osa kirjaston toimintakulttuuria. Tämä lienee vielä harvinaista Jyväskylän yliopistossa, jonka uuden strategian ”Laatua ja liikettä” toimenpidesuunnitelman mukaan kehityskeskustelut tulee liittää kiinteäksi osaksi toimintakulttuuria. Kirjaston työtyytyväisyyskyselyjen mukaan henkilökunta on ollut hyvin tyytyväinen mahdollisuuksiinsa käydä kehityskeskusteluja säännöllisesti.

Arvoprojektin toteutukseen osallistui koko henkilökunta. Työryhmä organisoivat yhteisen

”arvo-päivän”, jota ohjasi ulkopuolinen asiantuntija. Päivä koostui ryhmissä työskentelystä ja loppuyhteenvedosta. Koko henkilökunnan edellytettiin osallistuvan päivään ja kirjasto pidettiin suljettuna. Ryhmät pyrittiin muodostamaan mahdollisimman heterogeenisiksi: esimiehet eri ryhmiin, kaverit erilleen! Silloinen ylikirjastonhoitajakin oli yksi muiden joukossa. Työryhmän muotoili yhteisesti sovittujen arvojen sanamuodon ja julkisti Jyväskylän yliopiston kirjaston arvot:

Arvostamme asiakasta

Tavoitteenamme on hyövä, laadukas ja luotettava palvelu

Arvostamme työtovereitamme

Työyhteisömme on tasa-arvoinen, avoin ja oikeudenmukainen

Arvostamme osaamista ja kehittymistä

Kehitämme omaa osaamistamme ja parannamme toimintatapojamme vanhaa kunniottaen ja rohkeasti uusiin haasteisiin tarttuen

**Strategiaprojekti ”KIRSTU”
vuonna 2008 ja sen tuottamat
jatkoprojektit vuosina 2008–2010**

Kirjaston strategiaprojekti aloitettiin esittelyllä joulukuussa 2007 ja lopetettiin kesäkuussa 2008. Kirjaston henkilökunnan kanssa yhteistyössä laaditut Kirjaston kokonaisstrategia

2008–2015 ja Henkilöstöstrategia 2015 hyväksyttiin kirjaston johtokunnan kokouksessa 1.9.2008. Lisäksi myöhemmin valmistui projektityön pohjalta Kirjaston viestintäsuunnitelma.

Strategian laatimista suunniteltiin jo vuosituhannen vaihteessa organisaation muutoksen yhteydessä, mutta se jäi tuolloin toteuttamatta. Yhtenä ”syypäänä” ja sysäyksen antaja strategiatyön aloittamiseen juuri vuonna 2007 oli valtion tuottavuusohjelma. Kirjaston oli osaltaan oltava mukana henkilötyövuosivähennyksiin liittyvissä talkoissa ja tämä asetti todellisia haasteita henkilöstösuunnittelulle. Henkilöstösuunnitelmia oli luonnollisesti laadittu vuosittain ja toiminta- ja taloussuunnitelmien yhteydessä myös pidemmille aikaväleille. Huomattavien tulevien vähennyksien vuoksi kirjastossa oli jo vuoden ajan ennen strategiaprojektin aloittamista valmisteltu pidemmälle ajalle suuntautuvaa henkilöstösuunnitelmaa/henkilöstöstrategiaa, jonka perustana oli henkilötyövuosien kohdistaminen ydintoimintoihin. Näiden suunnitelmien yhteydessä yritettiin ennakoita tulevaisuutta sekä toimintaympäristön ja sen mukana toimintojen muuttumista. Oma haasteensa tuolloin oli ”kääntää ajatukset” siitä, kuinka kohdennetaan mm. avoimet virat: ei automaattisesti entisiin virkoihin, ei automaattisesti entisiin työtehtäviin, ei automaattisesti entisiin toimistoihin, vaan niihin toimintoihin, jotka on priorisoitu koko kirjaston kannalta ydintoiminnoiksi. Ongelmaksi muodostui se, että

henkilöstösuunnitelmalta/henkilöstöstrategialta puuttui ylätaso, kirjaston kokonaisstrategia, johon linjata. Tuottavuusohjelman lisäksi ilmapiiiriä hämmensi tuolloin allianssin mahdollisesti mukanaan tuomat muutokset sekä odotettavissa oleva uusi yliopistolaki, jonka tiedettiin tuovan muutoksia henkilöstön asemaan. Ajankohta suorastaan edellytti strategiatyön aloittamista.

Strategiaprojektin nimeksi annettiin Kirstu, joka on lyhennys sanoista **KIR**jaston **Strategian TU**ottaminen. Kirstun tavoitteiksi määriteltiin:

- *työstää kirjaston toiminnan linjaukset vuosille 2008–2015*
- **oppia yhdessä** strategista ajattelua ja projektin hallintaa
- valmistautua **yhdessä** toimintaympäristön muutoksiin
- **lisätä yhteistyötä** ja työtyytyväisyyttä

Tavoitteet olivat kunnianhimoiset: ”monta kärpystä” yhdellä iskulla! Tätä työtä ei ajateltu-kaan tehtävän omin voimin vaan ulkopuolisen, alan asiantuntijan ohjauksessa. Projektin läpiviemisestä vastasi fil.lis. Merja Karivalo, jonka asiantuntemukseen myöhemmissäkin hankkeissa tukeuduttiin.

Kirstu käynnistettiin workshopeilla, joissa henkilökunta määritteli tärkeimmät kirjaston tulevaisuuteen vaikuttavat muutostekijät ja näiden pohjalta luotiin kuusi projektia alaryhtymiseen.



Projektiryhmät muodostettiin samalla periaatteella kuin arvot -projektissa aiemmin, jälleen tavoitteena yhteistyö oman toimiston tai yksikön ulkopuolella olevien kollegoiden kanssa. Projektiryhmillä ja niiden alaryhmillä oli lukuisia palaveria ja niistä raportoitii säännöllisesti projektin ohjaajalle.

Projektityön tuloksena saatiin strategioiden lisäksi lukuisia toimintaan liittyviä kehittämissideoita, jotka konkretisoitiin, siirrettiin osaksi toimintoja: mm. säännölliset toimistojen kokoukset, kuukausittain pidettävät henkilökunnan keskustelu- ja tiedotustilaisuudet, ke-

hittämistiimi, vuosittainen henkilökunnan työky-päivä, palaveri- ja kokousmuistioiden jake-lu välittömästi koko henkilökunnalle.

Esimiesvalmennus syksystä 2008 kevääseen 2009 oli luonnollinen jatko strategiatyölle. Yksi tämän työn projektiryhmistä, "Kirstun henki", analysoi ansiokkaasti vastuuta, joka on johdolla ja esimiehillä me-hengen, työtyytyväisyyden ja avoimuuden luomisessa organisaatioon. Se esittikin rakentavia kehittämistoimenpiteitä kirjaston esimiestyöhön. Tämä oli yhtenä kimmokkeena esimiehille järjestettävän koulutuksen käynnistämiseksi. Myös esimiehillä



Lähde: Jyväskylän yliopiston kirjasto.

itsellään oli tarve yhteisen linjan, yhteisen toimintakulttuurin luomiseen: oli päästävä irti reiviirijattelusta ("minun toimistoni") ja pyrittävä yhteiseen visioon "meidän kirjastostamme". Kolmas sysäys oli samana keväänä tehty työtyytyväisyyskysely, joka viesti tarpeesta esimiestyön kehittämiseen kirjastossa.

Esimiesvalmennuksen päätavoitteet olivat:

- *syventää tietämystä toisista toimistoista ja koko kirjastosta*
- *resurssiajattelu – näkökulmana koko kirjasto*

- *kirjaston kehittäminen: toimintatavat, johtaminen, työhyvinvointi, **yhteneväisyys***

Vuoden aikana esimiehet kokoontuivat kaksitoista kertaa neljän tunnin istuntoon. Näissä käsiteltiin joko valmennuksen vetäjän alustamana tai kotitehtävien pohjalta mm. kuviossa esitetyjä teemoja.

Konkreettisia muutoksia esimiestyöskentelyyn tehtiin jo valmennuksen aikana: aloitettiin nykyään esimiestiimin nimellä kulkevat viikoittain, nykyään joka toinen viikko, pidettävät palaverit. Näissä palavereissa kä-

siteltyt tärkeät asiat esitettiin henkilökunnalle kuukausittain järjestettävissä tiedotustilaisuuksissa. Johtajan tiimissä tehdyt päätökset välitettiin henkilökunnalle palaverin jälkeisenä päivänä ilmestyvässä tiedotuslehdessä. Johdon ja henkilökunnan välistä tiedotusta on kohennettu myöhemmin: tiimin kokouksista tehdään pöytäkirja. Johtajan päätökset viedään nykyään myös intranettiin.

Vuoden valmennus ja viikoittaiset palaverit toteuttivat tavoitteet, esimiehet löysivät ”me-hengen”. Alkuvaiheessa esimiestiimillä oli erityisen tärkeä rooli myös vertaisryhmänä. Me-hengen kehittymisestä esimiesten keskuudessa on saatu myönteistä palautetta. Kahdessa edellisessä yliopistotason työhyvinvointikyselyssä kirjaston esimiestyö on arvioitu selvästi paremmaksi kuin yliopistossa keskimäärin. Haasteita riittää tulevaisuudessakin. Yliopisto tukee esimiestyötä mm. järjestämällä muutostohtamiskoulutusta, johon kirjastostakin on voinut osallistua jo kolme päällikköä.

Taitotieto hallintaan -niminen projekti toteutettiin syksyn 2009 ja kevään 2010 aikana. Kimmoke tälle projektille tuli strategiatyön tuottamista kehittämisehdotuksista. Mentorointi oli ajankohtaista lukuisten eläköitymisten myötä, mutta kaivattiin osaamisen jakamista myös ”paikalla olevien” keskuudessa.

Projektin mottona oli: ”Kunpa työyhteisö tietäisi mitä kaikkea se tietää” ja tavoitteena osaamisen jakaminen: **yhteistyö** yli toimistorajojen.

Jälleen ryhmät muodostettiin ”sekoittamalla”, mutta projektin työskentely erosi muista

siinä, että ryhmien puheenjohtajiksi pyrittiin asettamaan henkilöitä, jotka eivät olleet jonkun kirjastossa toimivan työryhmän vetäjinä. Loppuseminaarissa esiteltiin kirjaston eri toimintoja ja yksittäisiä työtehtäviä. Lisäksi ryhmien tehtävänä oli tuottaa toimintaa ja yhteistyötä edistäviä toimenpide- ja kehittämissuhteita.

Projekti päättyi keväällä 2010 ja jo syyskuun 2011 katsottiin tarpeelliseksi taas kerran järjestää henkilökunnalle tietoisuutta toistemme työtehtävistä ja vastuista kirjaston keskustelu- ja tiedotustilaisuuksien yhteydessä! Tämä osoittanee, kuinka ajan tasalla pysyminen alituisessa muutoksessa vaatii jatkuvaa toimintaa.

ARVIOINTIA

Projekteista saatiin monenlaisia mielipiteitä:

Tiedotus: tiedotuksen liittyvä kritiikki kohdistui erityisesti projektien ennakovalmisteluihin. Valmisteluvaiheessa olisi toivottu useampia sekä syventävämpiä tiedotustilaisuuksia.

Omat työt: jokainen projekti vei paljon aikaa ja viimeisimpien projektien välillä oli vain vuoden ”lepo”, esimiehillä ei sitäkään. Osa henkilöstöstä koki, että projektit söivät aikaa ”omilta töiltä” eikä mieltänyt projekteja osaksi omaa työnkuvaa.

Osallistuminen: joidenkin mielestä projekteihin pakotettiin ja joidenkin mielestä oli ilo saada osallistua.

Ryhmäjaot: toisia ei miellyttänyt se, ettei saanut valita ryhmäänsä tai henkilöitä, joiden kanssa olisi halunnut työskennellä; toisten mielestä työskentely muiden kuin lähimpien kollegojen kanssa oli todella hedelmällistä.

Mielekkyyt: joidenkin mielestä projektit olivat ja ovat yleensä hyödyttömiä ja toisten mielestä niiden avulla saatiin ja saadaan paljon aikaan.

Viimeisimmässä työhyvinvointikyselyssä kehittämiskohteiksi nousivat jälleen kerran työyhteisöön, yhteistyöhön ja tiedottamiseen liittyvät seikat. Mystinen organisaation henki!

Oliko projekteista siis mitään hyötyä? Muistetaanko, että monet yhteistyön tulokset näkyvät hyvinä käytäntöinä arjen toimintakulttuurissa, vaikka epäkohtia on edelleen? Onko organisaation muisti yhä pitkä kuin miesmuisti, jonka väitetään yltävän kolme vuotta taaksepäin?

Muistetaanko, että yhdessä on sekä yritetty paljon ja saavutettu paljon?

JATKOA ITSEARVIOINTIEN AVULLA

Laatutyö on ollut oleellinen osa JYK:n toimintakulttuuria; työ aloitettiin prosessikuvauksilla

jo ennen yliopiston virallista laatutyön käynnistämistä ja valmistautumista yliopistotason auditointiin. Prosessikuvauksien myötä monia päällekkäisiä toimintoja järjeistettiin.

Kirjasto on auditoitu kerran sisäisesti ja tällöin kohteena olivat kirjaston palvelut. Kuitenkaan nyt muutamaan vuoteen kirjasto ei ole ollut auditoinnin kohteena. Syksyllä 2010 kirjastoa pyydettiin toimimaan yliopiston pilottina itsearviointissa, joka tehtiin EFQM-arviointimallin avulla.


Itsearviointin tavoitteena oli syventää yhteistä kokonaisnäkemyä siitä, kuinka entistä paremmin voimme toteuttaa tehtäväämme. Arviointityöhön osallistui osa henkilökunnasta.

Henkilöstöjohtaminen oli vuonna 2011 yliopiston sisäisen auditoinnin aiheena. Kirjastoa ei auditoitu, mutta auditointiaineistona oleva itsearviointi käytiin läpi ensin esimiesten keskuudessa ja sen jälkeen kussakin kirjaston toimistossa. Kehittämiskohteet ja -ehdotukset käsiteltiin henkilökunnan kokouksissa; kehittäminen on tällä hetkellä käynnissä. Seuraavaan itsearviointiin ollaan valmistautumassa (milloin)?

Työtä jatketaan yhteistyössä, yhdessä arvioiden, kärsivällisesti...

KAI EKHOLM

KIRJASTOT PALVELEVAT LIIKKUVAA TUTKIJAA JA VERKOTTONUTTA ASIAKASTA



Asiakkaan ja kirjaston suhde on tullut vaiheeseen, jossa kirjaston on arvioitava voimavaransa ja toimintatapansa uudelleen. Kai Ekholm tarkastelee artikkelissaan kirjastoa väistämättömän muutoksen edessä. Kirjaston merkitys ja sen ammattilaisten tarpeellisuus eivät toki ole kadonneet sähköisessäkin toimintaympäristössä; asiakkaiden tiedontarve on ennallaan, eikä kirjaston asiantuntemusta voi suoraviivaisesti ulkoistaa. Kirjastolla on kuitenkin palveltavanaan uudenlainen, osallistuva asiantuntija-asiakas, jonka mukana kirjaston on uusia (liike)toimintamalleja hyödyntäen pysyttävä.

Kymmenen vuotta sitten kirjastoasiakkaat luokiteltiin tiedonhaluisiksi kontaktin-ottajiksi, jotka tulivat kirjastoon mukanaan Suuri Tiedonhakukysymys, jonka sai tyydytetyksi vain kirjastossa.

Tänään oletusarvona on, että kirjastossa on ajanmukaiset laitteet, pääsy kalliisiin tietokantoihin ja elektronisiin lehtiin sekä muihin sähköisiin palveluihin. Vuonna 2012 Carol Tenopir¹ julkaisi ensitulokset tutkimuksestaan, jonka mukaan enää muutama prosentti tutkijoista tulee kirjastoon lukemaan, mikä tuntuu koomiselta perusoletukselta. Kirjat ja lehdet kävelevät, eivät asiakkaat.

Sähköisten lehtien käyttö on FinELibin tilastojen mukaan moninkertaistunut. Tilastot eivät tosin kerro koko totuutta. Neljäkymmentä vuotta sitten tutkijalla oli käytössään huomattavasti suppeampi lehtitarjonta, se oli rajattu omaan tieteenalaan ja sähköisten lehtien hakumahdollisuudet olivat vain hämyistä unta.

Tänään voimme perustellusti puhua mobiilista, liikkuvasta tutkijasta. Tämän päivän tutkija haluaa palvelut, ei kirjastoa. Ja siihen hänellä on täysi oikeus. Me olemme vielä hieman häntä jäljessä mutta kirimme matkaa kiitettävällä tarmolla. Hän toimii kansainvälisesti suvereenisti, jakaa aineistoja verkossa ja esitelmöi pääsääntöisesti kotimaan ulkopuolella. Illallis-pöydässä ja väliajoilla hän keskustelee digitaalisista tietovarannoista ja uusimmista sähköisistä aineistoista. Hän käyttää iPadiä ja lukee sähköisiä lehtiä ilman uutuuden erityisleimaa,

koska se on nopeaa, kätevää ja kenties hieman eettisempääkin.

Tapaan usein professori Arto Mustajokea, joka on Integrum-tietokannan tehokäyttäjä. Hän on esitellyt useita tapoja, jotka ovat räjäyttäneet Venäjää koskevien aineistojen tutkijoiden mahdollisuudet. Varhaisvuosina venäläisetkin tutkijat saapuivat Helsinkiin käyttämään Integrumia, koska heillä ei ollut tätä mahdollisuutta kotimaassaan.

Nykyaikainen, liikkuva tutkija on sähköisten aineistojen asiantuntija, usein vähintään samalla tasolla kuin kirjastonhoitajat. Hän tuntee parhaat digitaaliset kirjastot ja oman alansa tulossa olevat sähköiset aineistot. Hänen kollegansa toimivat reaaliaikaisesti verkossa tavalla, josta parikymmentä vuotta sitten kainosti uneksittiin.

Teknologian valta näyttää vihdoinkin siirtyneen insinööreiltä akateemiselle tutkijalle. Paradigmat ovat muuttuneet uteliaisuudesta ammattilaisuuteen, uutuudenviehätyksestä tehokkuuteen.

Liikkuva tutkija ei kaipaa rajoituksia. Hän ei ymmärrä, miksi siirtyessään Jyväskylän yliopiston tiloista Helsinkiin SKS:n kirjastoon samat oikeudet ja aineistot eivät seuraakaan häntä. Hän ei edes halua tietää, kuka aineistot maksaa.

Kirjastojen on palveltava asiakkaittensa elämänmuutosta. Onkin parasta siirtyä pois stereotyyppioista ja keskittyä vain yhteen: antamaan kaikki mahdollinen verkkoon.

DIGITALKOOT, SUOMALAINEN MENESTYSTARINA

Jos minulle olisi vuosi sitten kerrottu, että tulen esittelemään Brysselissä G3-kokouksessa Kansalliskirjaston Myyräpeliä, jota pelaa yli 100 000 kansalaista ja jota Wired-lehti, New York Times ja Mondo ylistävät, olisin kehunut kertojaa tämän hyvästä mielikuvituksesta.

Kansalliskirjasto on digitoinut kuusi miljoonaa sivua sanomalehtiä ja aikakauslehtiä, joista kaksi miljoonaa on vapaasti käytössä kansallisessa sanomalehtiarkistossa. 1800-luvun ja 1900-luvun alun lehtien kirjasin on fraktuuraa ja niiden OCR-tulkinta on ohjelmallisesti haaste. Tulos voikin sisältää virheitä parista prosentista 40:een prosenttiin.

Microtask-niminen suomalainen yritys esitti yhteistyötä Kansalliskirjaston kanssa ja helmikuussa 2011 käynnistyivät Digitalkoot. Talkoissa kuka tahansa voi hauskojen Myyräpelien avulla osallistua aineiston oikolukuun ja korjaamiseen tunnistamalla virheitä digitoidusta tekstistä. Palvelussa on kaksi eri peliä: Myyräjahti, jossa pelaaja pyrkii löytämään virheellisiä sanoja sekä Myyräsilta, jossa pelaajan tehtävänä on kirjoittaa kuvaruudulle ilmestyvä sana oikein. Tällä hetkellä sivuilla on vierailut jo yli 97 000 kävijää.

Lähestymistapa on maailmassa ainutlaatuisen ja Digitalkoot nostettiin keskeiseksi uudeksi EU-kansalaisten osallistumuodoksi, jota muutkin maat haluavat soveltaa. ”Rebooting Finland”, ”Life after Nokia”, ”Putting the

gamers to real work”; Kansalliskirjasto ei ole milloinkaan saanut yhtä paljon mairittelevaa kansainvälistä huomiota kansainvälisessä lehdistössä. Digitalkoot voitti Rotterdamissa joulukuussa 2011 järjestetyn kansainvälisen DISH 2011 -konferenssin Digital Heritage Award -palkintoäänestyksen.

”VIISAUS EI OLE YHDEN HATUN ALLA”

Mitä olemme oppineet Digitalkoista? Mobiili asiakas voi olla kirjaston paras ystävä ja tuki. Hän voi olla nuori ja innokas tai ikääntynyt ja vastuuntuntoinen. He molemmat haluavat tehdä vastapalveluksen yhteiskunnalle, joka on heidät kouluttanut ja tarjoaa heille palveluja. He haluavat olla mukana palvelujen kehittämisessä ja kokea olevansa merkittäviä käyttäjä-asiakkaita. Meidän on annettava asiakkaillemme uusia tapoja osallistua ja olla mukana. Tässä meillä on vielä työtä tehtävänä.

Peli on lopultakin vain yksi käyttöliittymä, joka todennäköisesti korvautuu jollakin toimivammalla. Miksipä ei Facebookissa voisi haastaa kavereita ”sorsastamaan”? Suomalainen sananlasku sanoo: ”Viisaus ei ole yhden hatun alla”. Talkoistamisessa on tulevaisuus. Sen avulla kirjastot oppivat tuntemaan aivan uusia käyttäjiä, antavat heille vastuuta ja arvostavat heidän asiantuntemustaan.

Olemme parhaillaan Kansalliskirjastossa kehittämässä uudenlaista ajattelevan ihmisen

ympäristöä, jossa miljoonista sanomalehtisivuista voi etsiä temaattisesti esimerkiksi kuvia, kuvatekstityksiä, novelleja, runoja, mainoksia, paikalliskuvauksia ja henkilöbiografioita.

Tutkijat ovat kiittäneet sanomalehtiarkistoa siitä, että se on vähentänyt merkittävästi ”kellarityön” määrää. Arkiston avulla on myös todennettu avoimia historiallisia kysymyksiä. Kävikö kansalliskirjailijamme Aleksis Kivi Turussa? Kyllä kävi. Professori Yrjö Varpio huomasi tämän arkistoon sisältyneen majoituskodin vieraslistasta. Varpio on sanomalehtiarkiston suurkäyttävä, joka antaa arvokasta ammatillista apua ja kommentoi havaitsemiaan puutteita.

PUHEET KIRJASTOJEN KUOLEMASTA SAATTAVAT OLLA HYVINKIN LIIOITELTUJA

Edellä mainittu osoittaa, että perinteinen ”fyyminen kirjasto” on muutoksen edessä. Kirjastot ovat mukavia paikkoja, joihin liittyy muistoja. Niissä on työrauha, henkilöstö ja suuri todennäköisyys onnistua etsinnöissään. Niissä voi nauttia kahvia, tavata puolison tai pitää sadetta. Kirjastojen todellista merkitystä ei ole syytä väheksyä.

Ulkopuoliset ovat silti herkästi lopettamassa kirjaston keskeisiä toimintoja sillä perusteella, että ”kaikki siirtyy verkkoon”. Yksi kertoo vielä lukevansa mieluummin ”perinteisiä kirjoja”,

mutta toinen ei enää halua ”raahata mökille kymmentä kiloa selluloosaa”, vaan tietoa.

Odotuksia on paljon, eikä mikään viittaa siihen, että kirjastojen perinteiset tehtävät pitäisi lakkauttaa. Sähköiset palvelut edellyttävät kivijalkaa, tukitoimintoja, tiedon valitsijoita, sopimusneuvottelijoita, lakimiehiä ja tietenkin perinteisiä kirjastonhoitajia. Kansalliskirjaston yli 100 hyllykilometrin aineistoista vain pari prosenttia on verkossa, eikä määrä tule dramaattisesti muuttumaan 1900-luvun tekijänoikeuksien vuoksi. Kaikki tuo perinteinen aineisto edellyttääkin vielä vuosikymmeniä kuratointia, hyllytilaa, kustannuksia, tilasuunnittelua ja käyttöön asettamista.

Sähköinen aika ei myöskään merkitse, että tiedonhakukysymysten kirjo tai tiedon kompleksisuus yksinkertaistuisi. Samalla alalla oleva puolisoni etsi asiakkaalleen juuri vastausta kysymykseen ”Millainen oli 1920-luvun sirkuseläimiä koskeva lainsäädäntö?”. Tähän eivät Google tai Finlex anna nopeaa vastausta.

Kirjastonhoitajia tarvitaan asiantuntijoina. He ovat omien asiakkaidensa asiantuntijoita, kokoelmien asiantuntijoita ja tieteellisten aineistojen kehityksen tuntijoita. Tätä asiantuntijuutta ei voi ulkoistaa ulkomaiselle yritykselle tai Googlelle. Miten Google voisikaan tappaa kirjastot? Tuntuu oudolta, jos lakimiehet uskoisivat oikeuslaitoksen kuolevan Googlen tai Finlexin vuoksi. Palvelisivatko asiakkaat itse itseään, kun juridiikka on kaikkien ulottuvilla? Toisin sanoen: amatööriin kultti ei korvaa asi-

antuntijaa. Älä koskaan aliarvioi kirjastonhoitajan merkitystä.

PUOLUSTUKSEN PUHEENVUORO

Olen johtamisurallani havainnut, että yliopistojen johdossa tai johtokunnissa käsitykset kirjastosta vahvistuvat vain yhteisen työskentelyn myötä. Kirjastojen toimintaa ei voi tuntea, ellei ole lähellä sen prosesseja ja kiinnostunut niiden parantamisesta. Elämme tietointensiivistä aikaa, eikä kenelläkään ole varaa laiminlyödä kirjastosuhdettaan. Kokemukseni ovatkin aivan päinvastaisia: kirjastoja kohtaan tunnetaan tavatonta vastuullisuutta ja huolta niiden tulevaisuudesta.

Kun British Library joutui taannoin puolustamaan budjettiaan, sen käyttäjät ja ystävät julkaisivat Guardianissa suuria lehtijuttuja ja puolustivat rakasta kirjastoaan. Arabikeväänä opiskelijat muodostivat Aleksandriassa ihmisketjun rakkaan kirjastonsa ympärille ja puolustivat sitä mellakoilta. Kuulijat liikutuivat kyyneliin, kun näytimme näitä kuvia FAIFEn³ kokoontumisessa Puerto Ricossa vuonna 2011.

Kaipaam tällaista esilletuloa ja kirjastojen asioiden puolustamista Suomessakin. Käyttäjätason debatti on merkittävää luettavaa ja sitä kaipaam Suomeenkin. Guardianissa esimerkiksi keskustellaan jatkuvasti kirjastojen lakkauttamisesta. Englannissa 600 yleistä kirjastoa on suljettu viime vuosina ja maan 4000 kirjastos-

ta monet ovat lakkauttamisuhan alla. Suomen etuna on kompakti koko, tehokas kirjastoverkko, keskitetyt palvelut sekä hyvät suhteet tutkijoihin ja rahoittajiin.

Opetus- ja kulttuuriministeriö tekee taloudellisessa tilanteessa linjakkaita ratkaisuja, mutta sen olisi myös tunnustettava tosiasiat: pelkästään sähköisiä lähteitä rahoittamalla ja hankkeistamalla kirjastot eivät voi menestyä. Meillä on yhä – onneksi – laajat ja arvokkaat painetut aineistot, joiden käyttöikä on periaatteessa rajaton. Seinät kaipaavat ylläpitoa ja henkilöstön palkat on maksettava.

KANSALLISKIRJASTOT LUOVAT RAKENTEITA KIRJASTOVERKOLLE

Hajanaiset mielipiteet kirjastojen tulevaisuudesta eivät kannu kovin pitkälle. On olennaisempaa kysyä, osaammeko luoda ja rahoittaa oikeita rakenteita, joilla kirjastot voivat menestyä ja palvella yllä kuvattua muuttuvaa, verkotunutta asiakaskuntaa. OKM on tukenut määrätietoisesti Kansallista digitaalista kirjastoa, joka tulee olemaan meille kaikille, etenkin kansalaisille, keskeinen työkalu. Tätä projektia ei pidä jättää kesken.

Lähestyn aihetta muutamien esimerkkien avulla. Ranskan kansalliskirjaston 14 vuotta sitten perustettu Bibliothèque numérique Gallica uudistuu. Kansalliskirjaston johtaja Bruno Racine on hahmotellut uusia bisnesmalleja, joilla massiivinen aineisto saadaan verkkoon.

Ranskan valtio on ottanut niin sanotun tulevaisuuslainan, josta 20 miljoona euroa on osoitettu maan kansalliskirjastolle. Sen on lisäksi löydetävä liiketoimintakumppaneita ja kasvatettava tätä summaa 10 miljoonalla eurolla.

Ranskan kansalliskirjasto digitoi verkkoon miljoonia sanomalehtiä ja muun muassa 500 000 monografiaa, jotka annetaan sitten kustantajille verkkomyyntiin. Valtion tuki takaa edulliset käyttäjähinnat ja digitoinnin jatkumisen. Kansalliskirjastot ovat siis rahapulassaanakin siirtymässä säilyttämisestä suuren skaalan tarjontaan, toki perustehtävänsä unohtamatta.

Kirjastojen on aktiivisesti etsittävä Ranskan kaltaisia uusia rahoitusmalleja. Monet Euroopan maat, kuten Tanska, Ruotsi ja Englanti, eivät kuitenkaan saa valtiolta lainkaan rahaa digitointiin. Niiden on neuvoteltava uusista liiketoimintamalleista Googlen ja ProQuestin kanssa.

Suomessa digitointimäärärahat ovat jälleen laskeneet normaalille, siis matalalle tasolle. Tämä tarkoittaa, että suuret aineistomassat eivät tule ainakaan lähivuosina asiakkaiden käyttöön. Toki saamme digitoitua vuodessa noin 500 000 sivua sanomalehtiä ja aikakauslehtiä, mutta tavoitteen tulisi olla muutama miljoonaa sivua vuodessa, jotta työ saataisiin valmiiksi. Pohjoismaista Norja on digitoinut jo yli puolet 400 000 monografiastaan sekä lähes kaikki sanomalehtensä.

Jos olisin valistunut diktaattori, mitä joskus kuvittelenkin olevani, muuttaisin vapaakappalelainsäädännön vastaamaan nykyistä, säh-

köistä aikaa. Puolassa oli vielä äskettäin 17 vapaakappalekirjastoa ja saman verran tuotantoa kuin Suomessa. 17 kirjankappaletta lähetettiin kaikkiin kirjastoihin. Nyt vapaakappalekirjastot vastaanottavat yhden painetun ja yhden sähköisen kirja. Mitä tästä seuraa? Ei varastointia, ei sähläystä, ei työvoimapulaa. Asiakkaille suunnatut palvelut parantuvat. Jos tämä toimii Puolassa, pitäisi sen toimia myös meillä.

UUDET LIIKETOIMINTAMALLIT VOIVAT KUKOISTAA

Esitän toisen esimerkin uusista liiketoimintamalleista. Saksassa on toiminut jo jonkin aikaa palvelu nimeltä Subito. Aluksi sen asiakas- ja kirjastolähtöinen toimintamalli oli, että kirjasto toimitti asiakkaalleen digitaalisena sen, mitä tämä tarvitsi. Toisin sanoen kyseessä oli on demand -digitointipalvelu. Kustantajien hermostuttua palvelun menestyksestä muutettiin se vastaamaan niiden käsitystä liiketoiminnasta. Edelleen asiakas voi tilata mitä vain kirjaston painetuista kokoelmista, kunhan vain maksaa työn, tekijänoikeudet sekä toimituksen. Asiakkaiden tarpeet vaihtelevat yhdestä sivusta saatan sivuun ja asiakkaita on opiskelijasta tutkijaan, aina Nokian kaltaiseen suuryritykseen asti.

Näen tällaisessa palvelussa todellisia mahdollisuuksia. Se voidaan toteuttaa hajautetusti, tekijänoikeudet halliten, tuottamalla tekijöille reilut korvaukset ja ennen kaikkea tuomalla

kirjastot ja asiakkaat samaan digitaaliseen palvelukulttuuriin.

On todennäköistä, että kirjastoissa kokeillaan tulevaisuudessa seuraavia liiketoimintamalleja:

- valtio maksaa: valtion budjetista tai Ranskan malliin ottamalla tulevaisuuslainan, johon tulee saada 2/3 yritysrahaa
- kirjasto maksaa omasta budjetistaan
- kolmas osapuoli maksaa, asiakkaat saavat tuotteen ilmaiseksi (Google, ProQuest, erilaiset yhteisöt)
- kansalaisrahoitus (esimerkiksi Suomen 100-vuotisjuhlien yhteydessä)
- asiakas maksaa (on demand)

On luotava hyvän kehä, joka tuottaa aineistoja verkkoon. Muuten meitä odottaa inertia, kuolleen miehen asento; mitään ei tapahdu, kukaan ei rahoita, eikä kukaan saa mitään. Käpperymme pimeään komeroon odottamaan pahimpien pelkojemme toteutumista.

Kirjasto ei ole vain sen fyysinen tila. Kirjasto on sosiaalinen foorumi samalla tavalla kuin yliopisto tai tutkimuslaitos. Kirjasto on tilojen, kokoelmien ja henkilökunnan toimiva kokonaisuus. Pankkienkin toiminta on muuttunut oleellisesti 1980-luvusta. Tuolloin, ennen korttiaikaa, pankista noudettiin kaupparahaa viikoittain. Tänäpäin pankissa käydään vain lainaneuvotteluja. Kukaan ei silti usko pankkien kuolevan.

Sama muutos on käynnissä kirjastoissa. Väistämättä osa kirjastoista tulee katoamaan. Englannissa ja Hollannissa kirjastojen määrää on jo vähennetty radikaalisti. Asiakkaat ovat äänestäneet jaloillaan, kun iTunesin ja Amazonin kaltaiset palvelut ovat tehneet osasta kirjastojen palveluja tarpeettomiksi. Amazonia jopa syytetään Englannin kirjamarkkinoiden tuhoamisesta. Ihailen Amsterdamin uutta kaupunginkirjastoa, jossa on valtava määrä CD- ja DVD-tallenteita, joista maksetaan pieni käyttömaksu. Tämä on loistava esimerkki uudeltaisesta liiketoimintamallista.

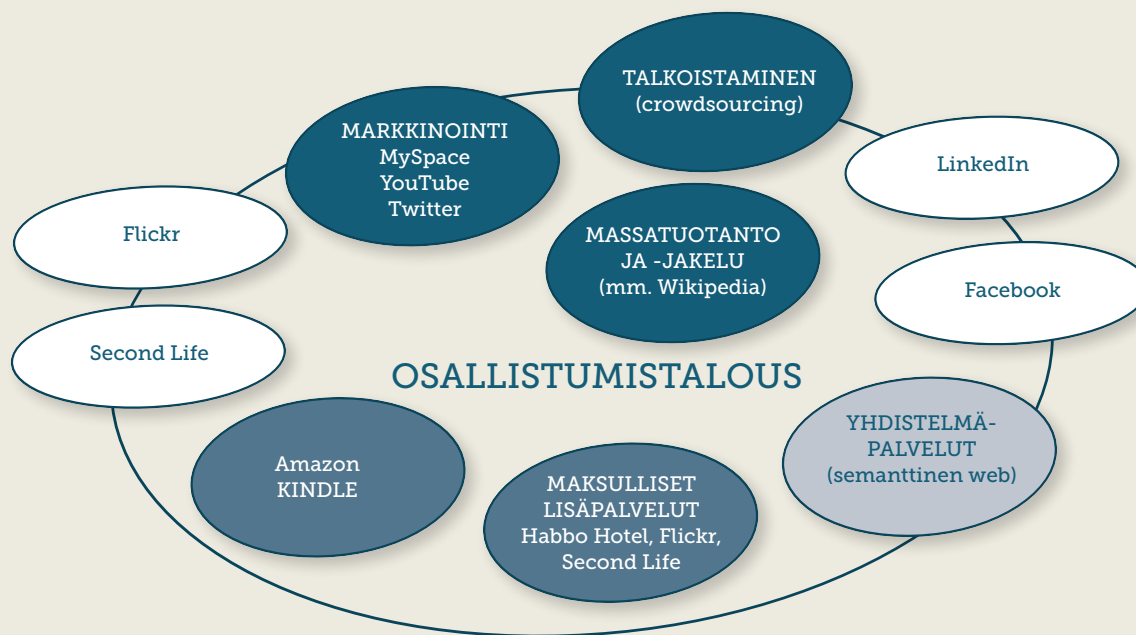
KIRJASTOT LUOVAT PYSYVIÄ MERKITYKSIÄ

Oheiseen taulukkoon (Taulukko 1) olen koonnut ne merkitystasot, jotka liittyvät kirjatalouteen ja kirjastoihin: taloudellisen, henkisen, yhteiskunnallisen sekä intellektuaalisen. Kirjastojen tulee tehdä henkisiä harjoituksia ja avata yleisölle niitä merkityksiä, joita kirjastot säteilevät.

Kun seuraavaa kuviota (Kuvio 1) sovelletaan verkkomaailmaan, saamme kiinnostavan vaikutuspiirin, jossa asiakkaat ovat siirtymässä ulkokehältä sisäkehään. Osallistumistaloudessa kirjastojen on varmistettava, että annamme asiakkaiden luoda syviä polkuja omaan kirjastoonsa. Meillä ei ole varaa ohjailla heitä, sillä usein he ovat meitä etevämpiä.

TAULUKKO 1. Kirjastojen merkitysasot.

TALOUDELLINEN PÄÄOMA	Kustantajien saamat voitot	Heikentyvä, uusia malleja tarvitaan
INHIMILLINEN PÄÄOMA	Internetin ilmaisuuden vaatimus	Vahvistuva
SOSIAALINEN PÄÄOMA	Internetin ilmaisuuden vaatimus	Vahvistuva
INTELLEKTUAALINEN/ÄLYLLINEN PÄÄOMA	Lisääntyy jaettaessa	Kontrolloituja uusia malleja tarvitaan
SYMBOLINEN PÄÄOMA	Kansallinen perintö	Uusia malleja tarvitaan



KUVIO 1. Digitaalinen materiaali sosiaalisessa mediassa. Lähde: Kansalliskirjasto.

Kuva: Petteri Kivimäki. Jyväskylän yliopiston kirjaston valokuvakokoelma.



Lopuksi: nykyaikainen kirjasto on määriteltävä joka päivä uudelleen. Kirjasto on

- sosiaalinen foorumi
- digitaalisen elämänmuodon ja kansalaisuuden keskeinen puolustaja
- liikkuvien käyttäjien yhdysside
- verkkoasiakkaiden koti
- tiedon saatavuuden takaaja.

Ei ole syytä hysteriaan, mutta tarkkana pitää olla. Ellemme halua asettua kuolleen miehen asentoon, on hyvä oikaista ryhtiä, nousta ylös virkatuolista ja ojentaa käsi asiakkaalle. Teemme vielä pitkään matkaa yhdessä.

VIITTEET

- ¹ Katso tarkemmin Fiesole 2012: http://www.casalini.it/retreat/retreat_2012.html
- ² uussuomea, tarkoittaa crowdsourcingia eli talkoistamista
- ³ Committee on Freedom of Access to Information and Freedom of Expression (FAIFE)

KIMMO TUOMINEN

KIRJASTON TULEVAISUUS JA NYKYISYYS: RETROFUTURISTINEN TARKASTELU

Miten kirjastoille käy tulevaisuudessa? Kimmo Tuominen peilaa artikkelissaan kirjastoalan tulevaisuudesta esitettyjä ennusteita niiden toteutumiseen Jyväskylän yliopiston kirjastossa. Teknologinen kehitys on väistämätöntä ja asiakkaiden tarpeisiin voidaan sen myötä vastata aiempaa paremmin. Muutokset eivät kuitenkaan ole äkillisiä tai aikaisempia palvelumuotoja poissulkevia. Kirjasto fyysisenä tilana ei myöskään ole menettämässä asemaansa. Se toimii edelleen yliopistoyhteisön ytimessä ja rakentaa käyttäjälähtöistä sekä tarkoituksenmukaista tietoympäristöä.

ALUKSI

Kirjastonjohtaja ei pääse osallistumaan asiakaspalvelupäivystyksiin, mutta joskus asiakkaat tulevat työhuoneen ovelle. Eräänä aamuna ovella on englantia amerikkalaisittain puhuva nainen, joka haluaa työterveyskirjallisuutta. Asiakkaan tarvitsema nide näyttää olevan koelmissamme sekä painettuna että e-kirjana. Nainen kertoo etsivänsä nimenomaan painettua kirjaa, jota ei kuitenkaan löydy; kirja on ehkä jonkun toisen kainalossa. Ehdotan, että nainen asioisi neuvonnassa: kokenut virkailija osaa löytää kauan kadoksissakin olleet nitteet. Hieman myöhemmin yhytän asiakkaan ulko-oven edestä. Virkailijakaan ei kyennyt paikallistamaan painettua kirjaa, mutta naisen taulutietokoneella on nyt lainassa kirjan e-versio. Nainen poistuu kirjastolta tyytyväisen näköisenä.

Jälkeenpäin harmittaa, etten kysynyt asiakkaalta, miksi hän halusi nähdä vaivaa painetun kirjan etsimiseen, vaikka digitaalinen vaihtoehto oli olemassa. Kenties hän ei tiennyt, kuinka e-kirjan lainaaminen iPadille onnistuu. Vai pitikö keski-ikäinen asiakas enemmän painetun kirjan lehteilystä kuin näytön tuijottamisesta? Yliopistokirjastojen asiakaspalveluista kantautuu sellaistaakin tietoa, että monet opiskelijat haluavat lukea kurssikirjansa painettuna ja karsastavat e-versioita.

Anekdoottiin perustuvalla evidenssillä tuskin kumotaan teorioita. Ehkä sen avulla kuitenkin havainnollistuu, mikä mättää teknologi-

seen determinismiin perustuvassa tulevaisuuden ennustamisessa. Teoriat käänteentekevästä teknologioista nojautuvat teknologisen kehityksen vääjäämättömyyteen: vanha teknologia tai palveluratkaisu kuolee, kun syntyy uusi ja tehokkaampi, asiakkaiden tarpeita paremmin tyydyttävä tai kokonaan uusia tarpeita luova ratkaisu. Digitaalinen valokuvaus ja kuvankäsittely ovat syrjäyttäneet filmien kehittämisen pimiöissä, tekstinkäsittely on tehnyt kirjoituskoneesta museoesineen, korppuja ja lerppuja ei enää tunneta, eikä kukaan halua käyttää tyhmiä pääteterminaaleja läppäreiden ja taulutietokoneiden aikakaudella.

Teknologisen determinismin katsannossa historia ja tulevaisuus näyttäytyvät kehityskielten tai -harppausten sarjoina; puolijumalallisten innovaattoreiden rinnalla maallikoiden osa on yhtä imarteleva kuin Pavlovin koirien. Todellisuudessa ihmiset ovat aktiivisia teknologioiden hyödyntäjinä: he hyväksyvät ja hylkäävät uusia tuotteita sekä keksivät olemassa oleville palveluille ja välineille ennalta arvaamattomia käyttötapoja. Esimerkiksi tekstiviestien läpimurto ei ollut aavistettavissa vuonna 1985, jolloin SMS (Short Messaging Service) tuli osaksi GSM-spesifikaatioita tai vuonna 1992, jolloin SMS-teknologiaa ensimmäistä kertaa testattiin brittiläisoperaattori Vodafonen verkossa. Teleinsinöörien kansainvälinen yhteistyö johti siihen, että tekstiviestittely tuli teknisesti mahdolliseksi 1990-luvun puolivälissä. Tekstiviestien ryöpyn aiheuttivat kuitenkin käyttäjät, jotka sovelsivat yksinkertaista

teknologiaa monipuolisesti. Kaukonäköisin­kään teleinsinööri tuskin aavisti vuonna 1985, että kahdenkymmenen vuoden päästä Saksassa lähetetään 43 miljardia tekstiviestiä vuodes­sa, Isossa-Britanniassa 32 miljardia, Italiassa 30 miljardia ja Suomessakin peräti 2,9 miljardia (Snellman 2006). Vanhimmalle tyttärelleni tekstiviestit, musiikki ja netti ovat ahkerasti näppäilyllän älypuhelimien yksinomaiset käyttö­muodot; puhuminen on vanhanaikaista.

Digitalisoituminen on arkipäivää tieteel­lisissä kirjastoissa. Aineistojen omistamisen maailmasta on siirrytty pitkälti tietoa­ineistojen käyttöoikeuksien vuokraamiseen. Kuitenkin esimerkiksi kurssikirjatarjonnassa paperikirjat edelleen dominoivat. E-kirjojen suhteellisen vähäinen, tosin jatkuvasti kasvava, käyttöaste ei johdu teknologiasta, joka on tällä hetkellä jo riittävän kehittyntä. E-kirjahan on julkaisu­muotona yli 40 vuotta vanha: sen keksimisvuotena voidaan pitää vuotta 1971, jolloin Michael Hart (*Project Gutenbergin* perustaja) digitoi Yhdysvaltain itsenäisyysjulistuksen. E-kirjojen hitaaseen yleistymiseen ovat kuitenkin vaikuttaneet monet muut kuin tekniset tekijät: kustantajien haluttomuus muuttaa painettujen kirjojen myyntiin perustuvia bisnesmal­leja, ostajien ja lainaajien kulutuspreferenssit, kansainvälisen tekijänoikeuslainsäädännön tiukentuminen jne. Kirjapiratismia pelkäävät kustantajat ovat hankaloittaneet e-kirjojen käytettävyyttä erityisillä kopiosuojausteknolo­gioilla, jotka estävät tietoa­ineistojen joustavan hyödyntämisen esimerkiksi taulutietokoneilla

ja lukulaitteilla. Kopiosuojaukset saattavat pi­kemminkin lisätä kuin vähentää e-kirjapiratis­mia. Ne voivat olla syynä siihen, että osa kirjas­ton asiakkaista pitää painettua kirjaa digitaalis­ta versiota parempana ja turvautuu e-kirjaan vain viime hädässä.

Kirjastojen tulevaisuuskeskustelua tarkas­tellessamme voimme ottaa oppia historiasta: sosiotekniset innovaatiot eivät tee rysäysmäis­tä läpimurtoa, vaan yleistyvät käyttöömmä vä­hitellen. Toisaalta kuuluisat pieleen menneet ennustukset osoittavat sen, ettei menneisyyden projisointi tulevaisuuteen aina toimi. ”Koko maailmassa on markkinoita noin viidelle tie­tokoneelle”, sanoi Thomas Watson vanhempi, IBM:n perustaja, vuonna 1943. Britannian pos­tilaitoksen pääinsinööri Sir William Preece arvioi vuonna 1878, ettei puhelimelle ole tarvetta, sillä USA:sta poiketen ”meillä riittää viestipoi­kia”. Microsoftin perustaja Bill Gates ennusti vuonna 2004, että roskapostiongelma ratkais­taan parissa vuodessa. Asiantuntijat ovat lähes yhtä surkeita tulevaisuuden ennustajia kuin maallikotkin. Tulevaisuudentutkijoiden tekno­logiaa koskevista ennustuksista toteutuu erään arvion mukaan noin kymmenen prosenttia.

Käsillä olevassa artikkelissa tarkastelen kir­jastoja koskevaa tulevaisuuspuhetta historial­lisesta näkökulmasta nykyhetkeä lähestyen. Eräänlaista retrofuturistista näkökulmaa so­veltaen keskityn vuosien 1930–1982 välillä esitettyihin kirjastoja, kirjastoalaa ja tiedonvä­litystä koskeviin tulevaisuusennustuksiin sekä niiden toteutumiseen. Retrofuturismi on tai-

desuuntaus, joka tarkastelee ja estetisoi aiempien vuosikymmenten tulevaisuuskuvitelmia ja niiden ilmenemismuotoja. Keskeisellä sijalla retrofuturismissa on ihmisen suhde teknologiaan, joka voi olla paitsi voimaannuttava, myös orjuuttava ja alistava. Retrofuturismi keskittyy kuviteltuun tulevaisuuteen sekä (usein optimististen ja jopa utopististen) tulevaisuuskuvitelmien ja nykyisyyden välisiin jännitteisiin. Juuri kuvitelmien ja nykyisyyden ristiriidat tekevät retrofuturismin kiinnostavaksi.

Kirjastoja koskevat tulevaisuussennustukset eivät useinkaan ole yksiulotteisen optimistisia: puhdasveristen teknologiautopioiden sijaan ennustukset sisältävät myös, esimerkiksi kirjastoammattilaisten kannalta, vähemmän toivottavia piirteitä. Artikkelin loppupuolella tarkastelen aiempina vuosikymmeninä esitettyjen tulevaisuussennustusten toteutumista Jyväskylän yliopiston kirjaston osalta.

EILISEN TIEDONHALLINTAVISIOT

Paperikirjojen ja muiden painettujen tallenteiden hallinnan haasteet ovat askarruttaneet kirjastoalalla toimineita jo pitkään. Belgialainen Paul Otlet (1868–1944) tunnettaneen parhaiten UDK-luokitukselta, jonka ensimmäisen painoksen hän julkaisi Nobel-palkitun juristi- ja rauhanaktivistikollegansa Henri La Fontainen (1854–1943) kanssa vuonna 1905. Otlet'n tiedonhallinnallinen tavoite oli kunnian-

himoinen: luoda UDK-luokitusjärjestelmään perustuva Mundaneumiksi kutsuttu maailmanluettelo kaikesta julkaistusta aineistosta, kirjoista yhtä lailla kuin valokuvista, pamfleeteista ja pienpainatteistakin. Mundaneum kattoi parhaimmillaan 15 miljoonaa indeksikorttia ja se toimi kansainvälisenä tietopalvelukeskuseksi. Lopulta Mundaunemin toiminta kuitenkin hiipui päättyäkseen kokonaan natsien valtaannousun myötä: eläväksi rauhanmonumentiksi tarkoitettuun Mundaneum-rakennukseen perustettiin kolmannen valtakunnan taidetta esittelevä näyttely. Nytemmin belgialaisen Monsin pikkukaupunkiin päätynyt Mundaneum toimii museona.

Otlet ennakoi tietokoneiden ja -verkkojen aikakautta terävänäköisesti jo 1930-luvulla. Mundaneum-projektin perimmäinen mahdottomuus sai hänet tajuamaan paperiin sidottujen teknologioiden rajat. Hän alkoi unelmoida luettelosta, joka integroisi saumattomasti paitsi tekstiä, myös ääntä, valokuvaa ja videota. Otlet'n visio "sähköisestä verkosta" muistuttaa Alex Wrightin (2007) mukaan nykyistä webbiä, mutta on jopa sitä kehittyneempi, sillä Otlet oivalsi verkkoyhteisöjen potentiaalin informaation organisoijina ja laadun arvioijina. Sähköisen maailmanluettelon sisältö oli Otlet'n visiossa yhteisöllinen luomus: luettelo operoi symbolisilla linkeillä, joilla osoitetaan asioiden, ideoiden ja dokumenttien välisiä yhteyksiä. Toimintaperiaatteeltaan symboliset linkit muistuttavat tunteiamme hyperlinkkejä, mutta "tyhmien" web-linkkien sijaan ne sisältävät myös merki-

tyksen. Otlet'n tavoitteena oli eräänlainen tiedon kartografia.

Vannevar Bush (1890–1974), ansioitunut amerikkalainen teknologia-asiantuntija ja -johtaja, oli myös huolestunut paperijulkaisujen säilymisestä ja niiden hallitsemisen haasteellisuudesta. The Atlantic -lehdessä vuonna 1945 julkaistussa artikkelissaan *As we may think* Bush visioi Memexiksi kutsumaansa tutkijan työasemaa, jonka toiminta nojautuu mikrofilmi- ja mikrokorttitekniikoihin. Memexin tuli mahdollistaa yksityisten tutkimuskirjastojen luonti sekä dokumenttien linkittäminen ja kommentointi. Otlet'n tapaan myös Bushin lähtökohtana oli joustava opeointi erilaisten tiedonlähteiden kanssa sekä paperisten tiedonhallintavälineiden ja tallennemuotojen aiheuttamien haasteiden ylittäminen.

Yliopistokirjaston johtaja ja kirjailija Fremont Rider (1885–1962) ei ole yhtä tunnettu kuin Bush, mutta aikanaan hänen arvionsa tutkimuskirjastojen kasvusta synnytti keskustelua myös kirjastoalan ulkopuolella. Rider julkaisi pääteoksensa *The Scholar and The Future of the Research Library* vuonna 1944. Tässä kirjassa hän arvioi (virheellisesti), että amerikkalaisten tutkimuskirjastojen koko kaksinkertaistuu joka kuudestaista vuosi: Yalen yliopistokirjaston koko olisi Riderin laskelmien mukaan vuonna 2044 yli 200 miljoonaa nidettä. Tällainen nidemäärä vaatisi tilaa lähes kymmenen tuhatta hyllykilometriä ja 6 000 luetteloojaa käsittelemään sitä. Riderin tutunkuuloinen di-

lemma oli yliopistokirjastojen toimintavolyymin jatkuva kasvu: mitä voidaan tehdä, kun aineiston hankinta ja käsittely luetteloineen ja sisällönkuvailuineen kallistuu aineistomäärien ja tilakustannusten kasvaessa? Rider povasi ihmiskunnan pian tukehtuvan painotekniseen oksennukseensa, ellei sillä ole varaa riittävän laajaan ja asiantuntevaan bibliografisen tiedon hallintaan. Hänen lääkkeensä tila- ja säilytyskustannusten karsimiseksi oli kekseliäs, joskaan ei yleisesti hyväksytty: korttiluettelon jokaisen kortin taakse tuli liittää tasku, joka sisältäisi kokotekstin mikrokorttimuodossa. Epäilemättä hän olisi osoittautunut innokkaaksi digitaalisten kirjastojen kannattajaksi, jos olisi elänyt 2000-luvulla.

Sekä Otlet'lla, Bushilla että Riderillä näyttää olleen aavistus siitä, että tulevaisuudessa mediamaailma monipuolistuu ja konvergoituu, jolloin paperitekniikoiden rinnalle nousee muita välineitä. Nämä välineet saattavat mahdollistaa asioita, joihin pahviset kirjastokortistot tai painetut kokoelmaluettelot eivät pysty. Kognitiotieteen uranuurtaja J. C. R. Licklider (1915–1990) tutkimusryhmineen korosti vuonna 1965 julkaistussa *Libraries of the Future* -teoksessa, ettei kirjastoa tullut redusoida painettujen kirjojen kokoelmaksi: "Any conception of the library that begins with books on shelves is sure to encounter trouble." Tutkijat harmittelivat, että teknisen kehittymättömyyden vuoksi jopa Massachusetts Institute of Technologyssä jouduttiin tekemään käsitteellistä analyysia digitaalisten tiedonhallintavä-

lineiden mahdollisuuksista. Nykylukijan silmin analyysi etenee mallikkaasti: jo kirjan alkulehdillä osoitetaan, kuinka e-kirja päihittää paperivastineensa tietosisällön käytön joustavuudessa ja helppoudessa. (Kirjoittajat eivät aavistaneet kopiosuojausten e-kirjojen käytettävyydelle aiheuttamia hankaluuksia.) Lickliderin tutkimusryhmän tavoite oli tarkastella tiedonmuodostusta tukevien digitaalisten kirjastojen mahdollisuuksia tulevaisuudessa. Tutkimusryhmän luoma visio on vaikuttanut mm. Internetin edeltäjän, Arpanetin, syntyyn.

Tieteiskirjailija Geoffrey Hoylen (1941–) vuonna 1972 julkaistu tulevaisuutta käsittelevä lastenkirja *2010: Living in the Future* sisältää kaksisivuisen profetian kovin 70-lukulaisen näköisestä maailmasta, jossa kirjoja ei enää ole, vaan kirjastoa hyödynnetään näköpuhelimien välityksellä. Näköpuhelimien ja kirjaston indeksin avulla ovat kaikki maailman kirjat tilattavissa käyttöön. Kieliteknologiset apuvälineet ovat ilmeisen kehittyneitä: automaattiset käännökset ylittävät kielimuurin, joten mandariinikiinaksikin kirjoitettu kirja on luettavissa englanninkielisen kirjan tapaan. Kirjaston työasemalta pääsee käsiksi myös kattavaan audiovisuaaliseen arkistoon ja sanomalehtiaineistoihin. Jos kirjastotilassa luettu ”kirja” jää kesken, lukemista on mahdollista jatkaa näköpuhelimella kotoa käsin.

Illinoisin yliopiston informaatiotutkimuksen professori F. W. Lancaster (1933–) ennakoii paperiteknologioista vapautunutta yhteiskuntaa vuonna 1978 ilmestyneessä teoksessaan *To-*

ward Paperless Information Systems. Lancasterin profetia kohdistui tieteellisen tiedonvälityksen digitalisoitumiseen. Hänen mukaansa tietotekninen kehitys johtaisi vuosituhannen vaihteeseen mennessä siihen, ettei paperikirjoja tarvita, jolloin kirjastojen ja erityisesti kirjastotilan merkitys tulisi vähenemään. Hän tähdensi, että kirjastonhoitajat eivät voi haudata päätään hiekkaan ja kieltää teknologian etenemistä, jos mielivät ammattikuntana välttää sukupuuttoon kuoleamisen.

Apokalyptisen ja post-apokalyptisen tieteiskirjallisuuden genreissä kuvataan maailmanloppua ja ihmisten selviytymistä globaalin katastrofin (ydinsota, pandemia, koneiden tai tekoälyn kapina, ilmastonmuutos jne.) jälkeisessä maailmassa. Kuvitelmillä kirjastoapokalypsista on yhteyksiä tähän genreen ja sen kuvaamiin heroosiin eloonjäämiskamppailuihin. Viimeksi sosiaalisen median omaksuminen osaksi kirjastopalveluja ja informaatiolukutaidon opetus ovat olleet teemoja, joiden yhteydessä on käytetty eloonjäämiskamppailuun viittaavaa terminologiaa: elleivät kirjastot sopeudu uusiin palveluvaateisiin, edessä on perikato!

Lancasterin argumentaatio etenee siten, että shokeeraavien uutisten jälkeen paljastuu se vaivalloinen tie, jonka päässä odottaa pelastus: uusi professio voi nousta kuin feenikslintu savuavan kirjaston raunioista. Aiemmin vain kirjasto rakennuksena ja kirjasto instituutiona on ollut tärkeä; kirjastonhoitaja on puolestaan ollut kirjaston orja: harmaa ammattirutiinien harjoittaja. Vuosituhannen vaihteen tietiasian-

tuntija ei enää työskentele kirjastoissa, vaan joko yksityisyrittäjänä tai informaatiopalvelukeskuksessa. Hän ei ole rutiinityöläinen, vaan ennakoiva ja aktiivinen toimija, jolla on konsultin status.

Lancasterin ja Riderin luomaa kirjastoapokalyptistä perinnettä jatkoi James Thompson (1932–), Brittiläisen Readingin yliopiston kirjaston johtaja, vuonna 1982 julkaistulla teoksella *The End of Libraries*. Lancasterin tavoin Thompson arvioi, että vanhanaikainen kirjastokäsitys on tiensä päässä: kirjakokoelmat kasvavat lähes kontrolloimattomasti, eikä tämä kasvu näy kirjojen käytön lisääntymisenä lainaustilastoissa. Thompson uumoilee kokotekstitietokantojen tuloa, eikä ymmärrä virkaveljiensä ja -siskojensa konservatiivisuutta. Tulevaisuus olisi digitaalisissa kirjastoissa. Jos tätä ei käsitetä, uhkaisi kirjastoja Thompsonin mukaan dinosaurusten kohtalo.

Pong-videopeli keksittiin vuonna 1972: kyse on yksinkertaisesta tennissimulaatiosta, jossa mailaa symboloivat kaksi valkoista palkkia ja palloa edusti pieni valkoinen piste. Pong oli ensimmäinen kaupallisesti menestynyt videopeli – tai tv-peli, kuten sanonta tuolloin kuului. Se synnytti todellisen videopelihuuman, jonka myötä Atari-niminen yritys vaurastui ensin baareihin sijoitetuilla peliautomaateilla ja myöhemmin alkeellisilla pelikonsoleilla, joiden avulla kansa pääsi pelaamaan Pongia kotonaan. Douglas Ruskoffin (2003) mukaan Pongin suosion salaisuus oli siinä, että ihmiset saattoivat ensimmäistä kertaa elämässään

vaikuttaa ruudulla näkyviin tapahtumiin. He eivät olleet enää pelkkiä lähetysten vastaanottajia, vaan aktivoituivat toimiviksi subjekteiksi peliohjaimien, kaukosäätimien, hiirien ja näppäimistöjen myötä.

Edellä tarkastelluissa kirjastoja koskevista tulevaisuusskenaarioissa näkyy myös tiedonhankkijan vallan kasvu. Tulevaisuusvisionäärit ennakoivat, että suorakäyttöiset tietokannat tulevat perustumaan toisenlaiseen toimintafilosofiaan kuin traditionaalisessa kirjastossa vallitseva ennalta rakennettujen hakupolkujen ja hyllyjärjestysten maailma. Jo 1970-luvulla osoittautui, että viite- ja kokotekstihaut mahdollistavat joustavasti ja notkeasti uudenlaisia hakumahdollisuuksia.

Retrofuturistinen tulevaisuusskenaarioiden tarkastelu paljastaa retorisen kuvion, jonka avulla konservatiivista kirjastomaailmaa on haluttu shokeerata ja hätyytellä digitaaliseen tulevaisuuteen. Kirjastoapokalypsillä pelottele ja eloonjäämiskamppailusta puhuminen on osa diskurssia, joka nojautuu teknologiseen determinismiin. Jos kirjastolainen ei ala toimia tai uskoa oikein, hän on todellisuuden kieltäjä ja ensimmäisiä apokalypsin uhreja: kirjamuseoita ei kukaan tarvitse. Ammatillinen itseruoskinta on usein tässä kirjallisuusgenressä varsin rankkaa; taustalla tuntuvat myös median hellimät ikä- ja kirjastonhoitajastereotyytiat, joita kritiikin avulla ulkoistetaan mahdollisimman kauas itsestä.

Tulevaisuusvisiot kuvaavat myös omaa aikaansa: ne tarjoavat käyttökelpoisia argument-

teja kulloinkin käytäviin kirjasto- ja informaatiopoliittisiin debatteihin. Samanaikaisesti nämä visiot heijastavat kulloistakin kehitysvaihetta sillä muutoksen tiellä, joka kirjastoammattilaisten on täytynyt läpikäydä digitalisoinnin myötä.

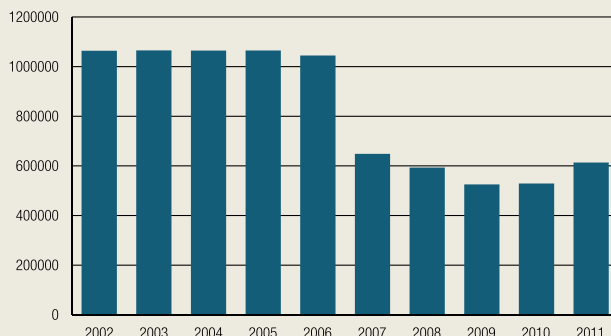
NYKYISYYS JYVÄSKYLÄN YLIOPISTON KIRJASTON NÄKÖKULMASTA

James Thompsonin povaama kirjastojen suppuutto ei ainakaan toistaiseksi ole toteutunut. Tarkoittaako tämä sitä, että kirjastot onnistuivat digitaalisen kirjaston rakentamisessa vai että Thompson teki virhearvion vain kirjastoapokalypsin ajankohdan paikantamisessa välittömään lähitulevaisuuteen? Aika näyttää.

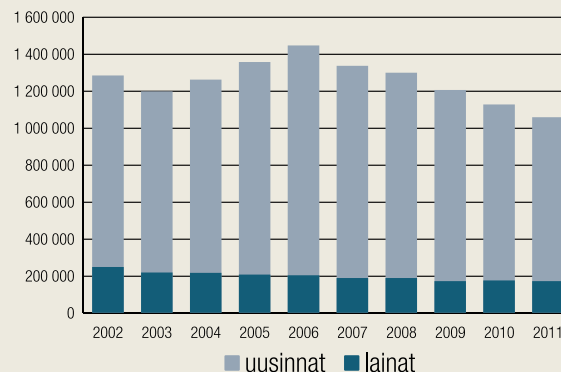
Otlet'n Mundaneumin, Bushin Memexin ja Lickliderin tiedonmuodostusta tukevien digitaalisten kirjastojen toteutumisesta voidaan olla monta mieltä. Globaalia maailmanluetteloa Otlet'n tarkoittamassa merkityksessä meillä ei ole, eikä edes Google indeksensä mittaavuudesta huolimatta yllä Otlet'n vision tasolle. Kohti Memexin kaltaista tutkijan työpöytää edetään vähitellen, vaikka profilointi- ja personointimahdollisuudet digitaalisissa kirjastopalveluissa ovat edelleen puutteelliset. Tiedonhakua tukevista järjestelmistä ei toistaiseksi ole siirrytty tiedonmuodostusta tukeviin järjestelmiin, vaikka joihinkin verkkopalvelui-

hin onkin ilmaantunut yhteisöllistä ja yksilöllistä tiedonmuodostusta tukevia ominaisuuksia.

Jyväskylän yliopiston kirjasto on ainoana yliopistokirjastona mukana Kansallisen digitaalisen kirjaston (KDK:n) ensimmäisessä aallossa. Kirjasto tähtää siihen, että tutkijoiden ja opiskelijoiden tietoympäristö yksinkertaisuksi ja tulisi helpommin hallittavaksi. Näiden tavoitteiden toteutumisen eteen teemme kiinteää yhteistyötä paitsi Kansalliskirjaston, myös muiden yliopistokirjastojen kanssa. Tietojärjestelmien räätälöitävyys tieteenalojen, tutkimusryhmien ja yksittäisten tutkijoiden tarpeisiin ovat teemoja, joista KDK:n yhteydessä on paljon puhuttu. Personointi on otettu huomioon KDK:n *Finnaksi* ristityn asiakasliittymän vaatimusmäärittelyissä, vaikka se ei olekaan projektin ensimmäisessä vaiheessa toteutettavien ominaisuuksien joukossa. KDK-hankkeen edessä on luovuttu kaupallisen toimijan tarjoamasta portaalituotteesta ja siirrytty avoimeen lähdekoodiin perustuvien ohjelmistokomponenttien muokkaamiseen ja yhteensovittamiseen. Avoimen lähdekoodin avulla mahdollistuu entistä notkeampi ohjelmistonkehitys, johon esimerkiksi yliopistokirjastojen teknologiaosaajat voivat vastaisuudessa osallistua. Sosiaalisen median mahdollisuuksia on toteutettu jo esimerkiksi Amazonin ja Applen rakentamisessa kaupallisissa verkkopalveluissa. Toivottavasti Finnan avulla sosiaalinen media integroituu kirjastojenkin verkkopalveluihin entistä kiinteämmin.



Kuvio 1: Jyväskylän yliopiston kirjaston kävijämäärät vuosina 2002–2011 (vuosina 2002–2006 ja 2007–2011 on harjoitettu erilaisia tilastointikäytäntöjä). Lähde: Jyväskylän yliopiston kirjasto.



Kuvio 2: Jyväskylän yliopiston kirjaston lainamäärät vuosina 2002–2011. Lähde: Jyväskylän yliopiston kirjasto.

Hoylen kolmekymmentä vuotta vanha visio vuoden 2010 kirjastoista odottaa toteutumistaan. Automaattiset käännökset ovat viime vuosina tulleet osaksi tiedonhakua ja arkista mediaympäristöä esimerkiksi Googlen ja Bingin tarjoamien käännöspalvelujen muodossa. Käännösten taso ei ole toistaiseksi kaksinen, mutta niiden avulla on mahdollisuus saada yleiskuva vieraskielisestä tiedonlähteestä.

Uusitun kulttuuriaineistolain myötä Jyväskylän yliopiston kirjastoon on tullut vapaakappaletyöasema, jonka välityksellä esimerkiksi kansallisten tv- ja radio-ohjelma-arkistojen hyödyntäminen on mahdollista. Tekijänoike-

ussyistä näitä aineistoja voi käyttää vain vapaakappalekirjastoissa. Globaaleista tv- ja radio-ohjelma-arkistoista ollaan juridisten syiden takia kaukana.

Lancasterin väite kirjastotilan merkityksen vähenemisestä ei pidä paikkaansa: vuonna 2011 kirjastossa käy yhteensä yli 0,6 miljoonaa kävijää, ja kävijämäärä on lisääntynyt vuoteen 2010 verrattuna. Tilastossa huomio kiinnittyy merkittävään notkahdukseen vuosien 2006 ja 2007 välillä. Kyse on tilastointikäytännön muutoksesta: kävijämäärien arvioinnista on siirrytty kävijälaskureiden systemaattisempaan hyödyntämiseen. Kirjastojärjestelmien



Kuvio 3: Jyväskylän yliopiston kirjaston aktiiviset lainaajat eri asiakasryhmissä vuonna 2011. Lähde: Jyväskylän yliopiston kirjasto.

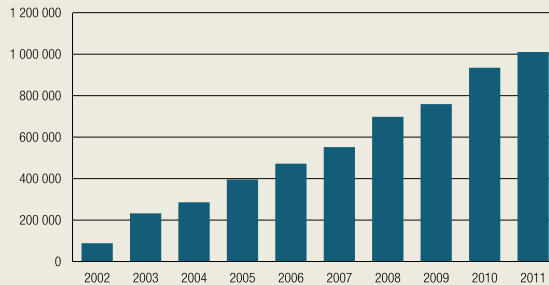
itsepalvelutoiminnallisuudet ovat viime vuosina kehittyneet, minkä vuoksi asiakas pystyy tekemään rutiiniluonteisia operaatioita (kuten lainojen uusimiset, varaukset ja aineistotilaukset) itsenäisesti, vaikkapa kotoa käsin. Selvästikin kirjastotilan merkitys on vuosien varrella muuttunut: vuonna 2011 tilaa tarvitaan tutkimuksen tekoon ja opiskeluun. Ryhmätyöt ovat lisääntyneet ja opiskelijat työskentelevät muutenkin entistä enemmän yhdessä. Kirjastotila on opiskelijoiden omassa käytössä Jyväskylän yliopiston lanseeraaman student life -konseptin mukaisesti. Kalusteet ovat helposti liikuteltavia ja monet opiskelijat tuntuvat kokevan kir-

jaston kakkoskodikseen: päivänokosiaan nauttivat nuoret eivät ole kirjastossa harvinainen näky.

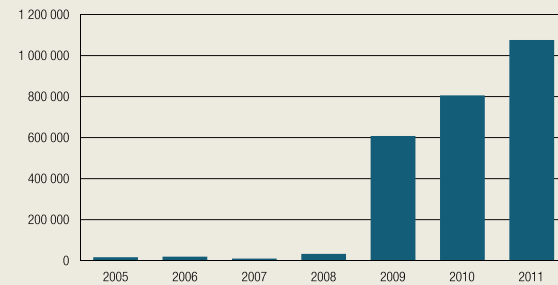
Hämmästyttävää on, että mobiililaitteiden lisääntyminen ei näy asiakastyöasemien kysynnässä: työasemien vähäisyys on toistuva valituksenaihe mm. asiakastyytyväisyyskyselyissä (Järvinen 2010). Asiakastyöasemat ilmeisesti koetaan helppokäyttöisiksi ja tarpeellisiksi esimerkiksi sellaisissa tilanteissa, joissa seminaarityö tai jokin muu opintosuoritus edellyttää sekä elektronisten että painettujen tiedonlähteiden läpikäyntiä. Viime vuosina olemme lisänneet asiakastyöasemien määrää kirjastossa merkittävästi.

Lancasterin ennustus painetun aineiston siirtymisestä museotavaraksi vuoden 2000 tienoilla ei ole toteutunut. Lainakäyrässä on aaltoilua, mutta uusinnat mukaan laskien kirjastosta lainataan edelleen yli miljoona kirjaa vuodessa. Kirjaston saama vapaakappaleaineisto lisääntyy tasaista tahtia: paperikirjoja tuotetaan Suomessa edelleen runsaasti. Vaikka Jyväskylän yliopiston kirjasto on kaikille avoin, kirjaston lainapalvelut suuntautuvat pitkälti kohdeväestöön (eli yliopiston henkilökuntaan ja opiskelijoihin, vrt. kuvio 3).

E-aineistot ovat yliopistokirjastoissa valtavirtaa; aineistonhankintarahoista suurin osa kuluu e-lehtien ja -kirjojen hankintaan. Tiedostolatauksiin perustuvat e-aineiston käyttötilastot ovat kasvussa, kuten kuvioista 4 ja 5 voidaan huomata. Sekä e-lehtiä että e-kirjoja käytetään yli miljoona kertaa, mikä kertoo paitsi



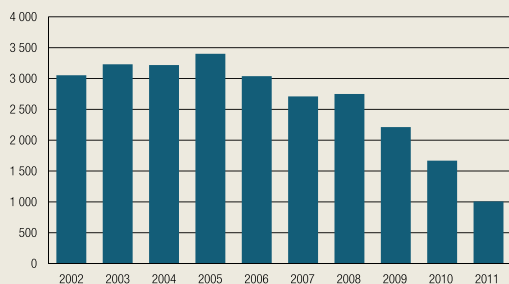
Kuvio 4: E-lehtien latauskäyttö Jyväskylän yliopistossa vuosina 2002–2011. Lähde: Jyväskylän yliopiston kirjasto.



Kuvio 5: E-kirjojen latauskäyttö Jyväskylän yliopistossa vuosina 2005–2011. Lähde: Jyväskylän yliopiston kirjasto.

kohdeväestön aktiivisuudesta, myös kirjaston systemaattisesta työstä digitaalisten tietoa-ineistojen käytön helpottamiseksi ja lisäämiseksi. Tietojärjestelmien ja niiden käyttöliittymien jatkuvan kehittämisen lisäksi asiakkaita opastetaan päivittäin e-aineistojen käytössä; myös säännöllisesti järjestettyä tiedonhallintaopetusta on saatavilla. Yliopiston JYX-julkaisuarkisto ylittää sekin miljoonaluokan latauskäyttöön ja lisää siten esimerkiksi yliopistossa laadittujen julkaisujen ja opinnäytteiden näkyvyyttä. Kirjasto vastaa JYX:in ylläpidosta; palvelun kehitystyötä tehdään yhteistyössä yliopiston IT-palvelujen kanssa.

E-lehtien käytön kasvukäyrää tarkasteltaessa kannattaa ottaa huomioon se, että kirjasto on erityisesti panostanut e-lehtiin. Kahden viime vuoden aikana e-lehtien määrä on yliopistossa lähes kaksinkertaistunut runsaasta kymmenestä tuhannesta lehdestä yli kahteenkymmeneen tuhanteen lehteen. Kirjastoaineiston hankintakulut olivat vuonna 2011 runsaat 2,2 miljoonaa euroa, josta e-aineistojen osuus oli lähes 1,7 miljoonaa euroa. Kustannustenhallinnan kannalta e-aineistot ovat osoittautuneet haastavammiksi kuin Thompson, Lancaster ja tavallaan jo Rider osasivat ennakoita. E-aineistojen tyypillinen hinnannousu on 4–5 prosenttia vuodessa. Suu-



Kuvio 6: Asiakkaan pyynnöstä Jyväskylän yliopiston kirjastossa tehdyt tiedonhaukset vuosina 2002–2011. Lähde: Jyväskylän yliopiston kirjasto.

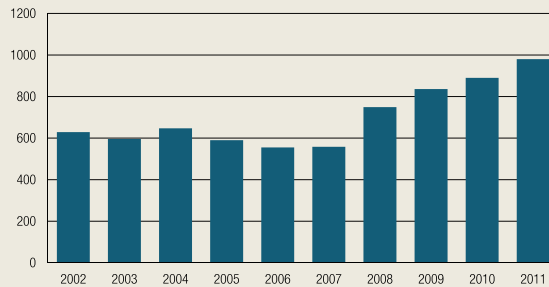
rilla aineistonvälittäjillä on monopoli moniin tieteellisesti elintärkeisiin aineistoihin, minkä vuoksi ne voivat nostaa hintoja kirjastojen ja tutkijoiden vastalauseista huolimatta. Vastapainoksi tälle hintakehitykselle on kehittynyt Open Access -julkaiseminen, joka on saanut arvovaltaista poliittista ja institutionaalista tukea. Kuitenkin valtaosa tiedejulkaisuista ilmestyy edelleen kaupallisissa lehdissä.

Jyväskylän yliopiston kirjasto tarjoaa asiakkailleen käytettäväksi noin 350 000 e-kirjaa. Suuri osa e-kirjapalveluista sisältää historiallisesti merkittäviä digitoituja kirjoja esimerkiksi EEBO:n (Early English Books Online) tapaan.

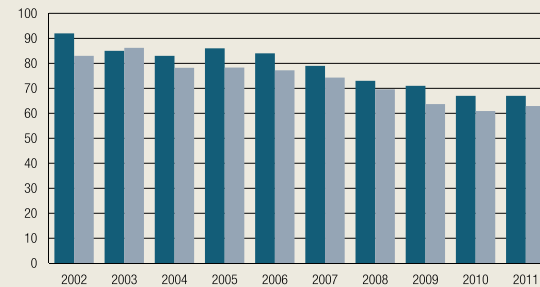
E-kirjojen käytön räjähdysmäinen lisääntyminen näyttää ensi näkemältä vahvistavan Lancasterin ja Thompsonin näkemyksiä: e-kirja syrjäyttää painetun kilpailijansa tuossa tuokiossa! Kyseessä on kuitenkin tilastoharha: e-kirjojen käytön tilastointi on toistaiseksi kehittämätöntä. Asiakkaan näkökulmasta monet uudemmat e-kirjat ovat kokoomateoksia, joita hän käyttää samaan tapaan kuin e-lehtiäkin: lataamalla vain tarvitsemansa artikkelit; koko kirjaa ei lueta, ellei opiskella tenttiin.

Digitaalisia kurssikirjoja on saatavilla valittavan vähän. Kirjasto hankkii tenttikirjan e-muodossa aina kun hankinta on mahdollinen ja taloudellisesti järkevä. E-kirjojen lainaaminen painetun aineiston tapaan on toivottavasti vähitellen poistuva aineistonvälittäjien kirjaston asiakkaille tarjoama e-kirjojen käyttötapa: painetun aineiston rajoitteiden siirtäminen keinoitekoisesti digitaaliseen maailmaan on kestävä mätöntä. Tällä hetkellä kustantajat ja välittäjät etsivät e-kirjojen hinnoittelumalleja ja haluavat varmistaa sen, että aineistoa ei myydä kirjastoille ja loppukäyttäjille liian halvalla. Toisaalta yksityisasiakkaat ja kirjastot olettavat, että e-kirjat ovat paperikirjoja edullisempia.

Kun kuviota 6 suhteuttaa kuvioihin 4 ja 5, käy asiakkaan voimaantumisen ilmeiseksi: asiakkaan pyynnöstä tehdyt tiedonhaukset vähenevät samalla kun aineistolataukset ja asiakkaiden omat tiedonhaukset lisääntyvät. Aikasarjaa tarkasteltaessa on syytä muistaa, että tiedonhaun kriteerit ovat tieteellisten kirjastojen tilastoinnissa varsin tiukat, eikä monenlaisia neu-



Kuvio 7: Tiedonhankinnan opetuksen tuntimäärät Jyväskylän yliopiston kirjastossa vuosina 2002–2011. Lähde: Jyväskylän yliopiston kirjasto.



KUVIO 8: Henkilöstön määrä (tumma palkki) ja tehdyt henkilötyövuodet (vaalea palkki) Jyväskylän yliopiston kirjastossa vuosina 2002–2011. Lähde: Jyväskylän yliopiston kirjasto.

vontatilanteita – jotka liittyvät mm. tietokantojen hakulogiikoihin, käyttöliittymäongelmiin ja aineistojen löytymättömyyteen – tällä hetkellä tilastoida (Laitinen 2012). Koska lainaustoimintaan liittyvät rutiinit on pitkälti automatisoitu ja kirjastotietokantojen itsepalvelutoiminnallisuudet ovat laajalti käytössä, asiakaspalvelussa ilmenevät asiakkaiden tiedonhakuhaasteet ovat entistä monimutkaisempia.

Tiedonhankinta on edelleen haasteellista, vaikka esimerkiksi Hoyle muuta oletti. Itsenäistiedonhankinnan tukeminen on muuttanut tietoasiantuntijoiden työtä Lancasterin ennakkoimaan tapaan konsulttimaiseksi ja pedago-

gisia taitoja edellyttäväksi; sen sijaan kirjasto-toiminnan yksityistämistä ja kirjastoprofession vahvistumista koskevat ennustukset ovat jääneet toteutumatta. Kirjastolaisten antamien opetustuntien lisääntyminen on yksi osoitus tiedonhallintaopastuksen kysynnän kasvusta.

Henkilöstön ja tehtyjen henkilötyövuosien määrän väheneminen kirjastossa näkyy kuvion 8 aikasarjassa. Kirjastotyöt ovat tehostuneet automaation ja digitalisoitumisen seurauksena. Yliopistossa on tehty myös organisaatoratkaisuja (muun kuin kirjastoammatillisen henkilökunnan asteittainen siirtyminen omiin palveluyksiköihinsä), jotka ovat vaikuttaneet kirjaston

henkilövahvuuteen. Henkilöstövähennyksiä ovat aiheuttaneet myös valtion tuottavuusohjelma ja muut yliopistoon kohdistuvat säästöpainheet.

Muihin saman kokoluokan yliopistokirjastoihin verrattuna Jyväskylän yliopiston kirjaston kustannustehokkuus selittyy kirjastotoiminnan keskittyneisyydellä yliopistossa. Viime vuosina on yliopistossa luovuttu pitkälti laitospainotteisista ja kampuskirjastojen määrä on laskenut neljästä kahteen. Jyväskylän yliopiston kirjastoratkaisu on pitkäjänteisen työn ansiosta pääkirjastovetoinen, mikä on osoittautunut onnistuneeksi ratkaisuksi.

LOPUKSI

Retrofuturistinen tulevaisuusennustusten suhteuttaminen nykytilanteeseen havainnollistaa kirjastotoiminnan painopistemutoksia. Jyväskylän yliopiston kirjastossa esimerkiksi digitaalisten aineistojen hankintakulut ovat lähes neljätoistakertaistuneet viimeisen kymmenen vuoden aikana; painetun aineiston hankintakustannukset ovat vähentyneet samassa ajassa lähes puoleen. Kirjastorakennus on säilynyt samana, mutta kirjastolaisten työt ja asiakkaiden tarpeet ovat osin toisenlaisia. Vaikka e-aineistojen käyttöön saattaminen ei ole yhtä työlästä kuin painetun aineiston, monenlaisten ongelmatilanteiden selvittelyä, asiakasneuvontaa ja -koulutusta sekä aineistojen organisointia ja bibliografista kuvailua tarvitaan yhä. Pape-

rijulkaisujen parissa työskennellään kirjastossa nykyäänkin runsaasti: monia uutuuskirjoja on saatavilla vain painettuina. Tilankäytön rationalisointi puolestaan edellyttää kokoelmien karsintaa, jolloin pitää punnita aineiston säilytys- ja käyttöarvoa mm. lainaustilastoja hyödyntäen. Painetun kokoelman pienentäminen on tarpeellista mm. siksi, että vapaakappaleille saadaan lisää säilytystilaa. Uusittu kulttuurilainelaki onneksi mahdollistaa tietovarvoltaan vähäisen aineiston karsimisen myös vapaakappalekokoelmasta.

Kirjastomaailmaa koskeva tulevaisuuspuhe on ollut 1900-luvulla vilkasta. Riderin, Lancasterin ja Thompsonin kaltaisten lahjakkaiden kirjoittajien työ on synnyttänyt kirjastoapokalyptisen kirjallisuuden genren, jossa uudemmat kirjoittajat – aiempaa keskustelua lainkaan tiedostamatta – sovittelevat ylleen tuomiopäivän profeetan viittaa. On mielenkiintoista, että tällaisia profeettakandidaatteja on vielä 2010-luvullakin pelottelemassa harhautuneiksi ja todellisuuspakoisiksi määritellyjä kollegoita herranpelkoon ja oikealle tielle. Provosoiviksi tarkoitettut sanakäänteet ovat olleet tuoreita toisen maailmansodan jälkeen, mutta tällä hetkellä ne pikemminkin hymyilyttävät kuin hätkähdyttävät parkkiintunutta kirjastoammattilaista. Profeettakandidaattien asiakaslähtöisyyspuhe vaikuttaa myös ylimalkaisen tietämättömältä esimerkiksi 1900-luvulla tehdyn kirjastotyön luonteesta. Jos epäilee ammattikuntansa perinteisen eetoksen asiakaslähtöisyyttä, on syytä lukea vaikkapa B.M. Headica-

rin (1875–1958) teos *The Library of the Future* vuodelta 1936. Kannattaa vilkaista myös tuoreita käyttötilastoja: miljoonalukuihin ei päästä oman navan tuijottamisella.

Selvästikin tulevaisuuspuhe on kirjastojen osalta yhä tarpeen ja tämän puheen monivahteisuus on toivottavaa. Yksittäinen yliopistokirjasto harjoittaa tulevaisuuspuhetta omilla strategioissaan ja toimintasuunnitelmissaan: millaista kirjastoa asiakkaat vastaisuudessa

tarvitsevat? Parhaimmillaan kirjastostrategiat ovat aktiivista tulevaisuuden muokkausta. Yliopistokontekstissa niiden tehtävänä on luonnollisesti edesauttaa kehysorganisaatioiden tavoitteiden saavuttamista, kuten tutkimuksen tuottavuuden ja vaikuttavuuden lisääntymistä sekä opiskelun laadullista ja määrällistä kehittymistä. Kirjastolla on yliopistossa edelleen tärkeä rooli tieteellisen tietoympäristön rakentajana.

LÄHTEET

- Bush, V. (1945), *As we may think*. *The Atlantic* 176 (1), pp. 101–108.
- Headicar, B.M. (1936), *The Library of the Future*. London: G. Allen & Unwin.
- Järvinen, A. (2010), "Ei mitään oheispalvelua vaan ydinasiaa": kirjaston käyttäjäkyselyn tuloksia 2010. Verkkomakasiini. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston kirjasto. Saatavilla osoitteessa <http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-201012153175> (27.6.2012).
- Hoyle, Geoffrey (1972). 2010: *Living in the Future*. London: Heinemann.
- Laitinen, M. (2012). Tilastot kirjastopalvelujen vaikuttavuuden mittarina. *Signum* 43 (2), s. 8–11.
- Licklider, J.C.R. (1965), *Libraries of the Future*. Cambridge: MIT Press.
- Lancaster, F.W. (1978), *Toward Paperless Information Systems*. New York: Academic Press.
- Ruskoff, D. (2003). *Open Source Democracy: How Online Communication is Changing Offline Politics*. London: Demos.
- Snellman, K. (2006). *Mobiilipalvelumarkkinat Suomessa 2005*. Helsinki: Liikenne- ja viestintäministeriö.
- Thompson, J. (1982), *The End of Libraries*. London: Bingley.
- Wright, A. (2007). *Glut: Mastering Information through the Ages*. Washington: Joseph Henry Press.

Kai Ekholm on toiminut vuodesta 2001 lähtien Kansalliskirjaston ylikirjastonhoitajana. Ennen Kansalliskirjastoon siirtymistään Ekholm toimi Jyväskylän yliopiston kirjaston ylikirjastonhoitajana ja sitä aiemmin lehtorina Tampereen yliopistossa. Hän on toiminut myös va. professorina Vaasan yliopistossa. Ekholmin vuonna 2000 ilmestynyt väitöskirja käsitteli yleisten kirjastojen kiellettyjä kirjoja. Vuodesta 2000 lähtien hän on toiminut Oulun yliopiston tiedon saatavuuden dosenttina. Kai Ekholmille on myönnetty professorin arvonimi vuonna 2006 sekä Valkoisen Ruusun 1. luokan ritarimerkki vuonna 2011.

FM, rakennusrestauroitu Jaakko Holma on laatinut arkkitehti Arto Sipisen rakennusten rakennushistorialliset selvitykset. Holma kuuluu Pirjo Vuorisen ohjaamaan rakennustutkimusryhmään.

Marja Kokko on Jyväskylän yliopiston kirjaston informaatikko ja tutkijapalveluiden koordinaattori. Hän on väitellyt Suomen historian tohtoriksi Jyväskylän yliopistossa vuonna 1998. Kokon julkaisuutuotannossa painottuvat yhteisöhistoriat.

FM Minerva Koski on laatinut arkkitehti Alvar Aallon suunnitteleman X-rakennuksen rakennushistoriaselvityksen ja ollut mukana yliopiston päärakennuksen rakennustutkimuksessa. Koski kuuluu Pirjo Vuorisen ohjaamaan rakennustutkimusryhmään.

Tapani Kuusalo on Jyväskylän yliopiston matematiikan emeritusprofessori. Hän on väitellyt vuonna 1967 Helsingin yliopistossa filosofian tohtoriksi. Hänet nimitettiin Helsingin yliopiston matematiikan dosentiksi vuonna 1972, mistä vuodesta lähtien hän on myös toiminut

Jyväskylän yliopiston matematiikan apulaisprofessorina ja professorina.

YM Mirja Laitinen on Jyväskylän yliopiston kirjaston tietopalvelupäällikkö. Tässä tehtävässä hän on toiminut vuodesta 2005 alkaen. Tehtävän keskeisiä kehittämisalueita ovat tiedonhankinnan ja -hallinnan opetus ja ohjaus sekä tutkijapalvelut. Laitinen toimi aiemmin liikuntatieteiden informaattikkona Jyväskylän yliopiston kirjastossa.

FM, rakennustutkija Riikka Mäkipelkola on perehtynyt erityisesti Seminaarinmäen vanhimpaan rakennuskantaan. Mäkipelkola kuuluu Pirjo Vuorisen ohjaamaan rakennustutkimusryhmään.

FM Pekka Olsbo toimii Jyväskylän yliopiston kirjaston julkaisukoordinaattorina ja julkaisuyksikön päällikkönä. Hän on ollut mukana asiantuntijana useissa kansallisissa verkkojulkaisemiseen ja digitaalisten aineistojen hallintaan liittyvissä hankkeissa ja vastaa Jyväskylän yliopiston julkaisutoiminnan koordinoinnista ja kehittämisestä.

YM Marja Sarvilinna työskenteli Jyväskylän yliopiston kirjastossa erilaisissa tehtävissä. Ennen eläkkeelle siirtymistään vuonna 2012 hän toimi kirjaston kehittämis-päällikkönä ja varajohtajana.

Kimmo Tuominen on Jyväskylän yliopiston kirjaston johtaja. Hän on väitellyt yhteiskuntatieteiden tohtoriksi Tampereen yliopistossa vuonna 2001. Tiedon hankinnan, käytön ja organisoimisen dosentiksi hänet nimitettiin vuonna 2007. Tuominen on ollut jäsenenä kansallisissa ja kansainvälisissä informaatioalan työryhmissä ja jul-

kaissut useita tutkimusartikkeleita. Parhailaan hän toimii Suomen tieteellisen kirjastoseuran puheenjohtajana.

YTT Pirjo Vatanen toimi Jyväskylän yliopiston kirjaston ylikirjastonhoitaja 2002–2010. Hän on toiminut useissa yliopistokirjastojen neuvoston työryhmissä, kuten toisessa strategiatyöryhmässä, sekä työvaliokunnassa. Hän on ollut mukana Suomen tieteellisen kirjastoseuran jaostoissa ja työryhmissä 1980-luvulta alkaen, hallituksen jäsenenä vuodesta 2000 sekä seuran puheenjohtajana 2006–2009. Lisäksi hän toimi vapaakappalekirjastojen kokouksen puheenjohtajana vuosina 1993–1999. Hän on julkaissut teoksia kirjastohistorian alalta muun muassa väitöskirjan sekä artikkeleita kokoomateoksissa.

Kustaa H. J. Vilkuna on kulttuurihistorian dosentti ja Suomen historian professori Jyväskylän yliopistossa. Hän on kirjoittanut kymmenkunta monografiaa, satakunta artikkelia ja liikkunut historian eri osa-alueilla.

Pirjo Vuorinen on Jyväskylän yliopiston museon intendentti. Hän on valmistunut filosofian maisteriksi Jyväskylän yliopistosta vuonna 1988 pääaineenaan etnologia. Vuorinen on ollut mukana lukuisissa yliopiston historiaan liittyvissä näyttely- ja julkaisuprojekteissa. Hän ohjaa yliopiston museossa rakennustutkimusryhmää, joka tuottaa yliopiston korjaushankkeita varten rakennushistoriallisia selvityksiä ja työmaadokumentointeja sekä rakennusten arvoirtaimistojen inventointeja.

HARRY SALMENNIEMI

Elävät kirjat

Ilmassa väreilee kaksi nidosta,
molemmat lihaa ja terästä

Ensimmäisen näemme alhaalta,
toisen korkealta viistosta

Kolmannen (jota ei ole)
näemme sisältä

Kuulemme veren huminan
Kirja on taiteltu lasista,

se hohtaa maiseman läpi
Tuuli on täynnä lunta,

ja lumi on pimeää
kirjoitusta vasten

Lumi on ote teoksesta,
ja teos on ote lumesta

Katsomme kirjaa korkealta,
ja se on hyvin pieni

Tutkimme sitä läheltä
mutta emme hahmota sen muotoa

Valkoinen hohtaa sanojen paikalla
kaihdinten välissä kuin nuotit

Kartat
lupaavat että jossakin on maisema

tämän maiseman takana,
syvempi ja ulottuvampi

tiheä
kuin suoni

Tähän kirjaan merkitään tietoa
tästä kirjasta pyyhitään tietoa pois

Näemme neljännen teoksen
(jota ei ole)

kolmannen sisällä
(jota ei ole)

Käsi nousee lumen keskeltä,
lumi hohtaa valossa kuin siru

Käsi etsii kohtaa johon tarttua
Sivu välähtää näytöllä

ja katoaa palatakseen jälleen
Käsi nousee mustana kuin aalto

Se ei vie kirjaa pois,
vaan silittää sen höyheniä

Katsomme miten käsi
(jota ei ole)

silittää teosta
(jota ei ole)

voimme katsoa näkyä
liikkumatta

voimme tutkia karttaa
kuin nuotteja

voimme katsoa sivua
kunnes tuuli kääntää etemme uuden

Jyväskylän yliopiston kirjaston julkaisuja 46



KIRJASTO KESKELLÄ KAMPUSTA

Jyväskylän yliopiston kirjasto 100 vuotta

ISBN 978-951-39-4956-3



9 789513 949563

Jyväskylä 2012